Jaroslaw Iwaszkiewicz

Slavă şi fal ă ROMAN

*

ÎN ROMÂNEŞTE DE TELEMAC DAN şi VASILE M. THEODORESCU

PREFAȚA

Jarosâaw Iwaszkiewicz SLAWA I CHWALA Tom I-IV Paristwowy Instytut Wydawniczy Warszawa, 1968încă din 1923, aşadar când Iwaszkiewicz publicase două volumaşe de versuri: *Octostihuri (Oktostychy,* 1919) şi *Dionisiace (Doinizje,* 1922), şi cărțile în proză: *Zenobia Palmura* (1920), *Fuga la Bagdad (Ucieczka de Bagdadu,* 1920), *Dejnetra şi alte legende (Legendy i Demeter,* 1921), şi *Hilary, fiul contabilului (Hilary, syn buchaltera),* un mare scriitor al vremii, Ştefan 2eromski, reproşând criticii de specialitate snobismul păgubitor şi neglijarea condeielor autohtone, remarca două însuşiri fundamentale ale tânărului poet şi prozator: originalitatea şi sinceritatea elevată a creației, prevestindu-i un viitor strălucit în câmpul literaturii \ Aprecierea lui Zeromski a fost pe deplin confirmată de evoluția literară a lui Iwaszkiewicz. Volumele de poezii şi nuvele, piesele de teatru şi romanele apărute la intervale relativ scurte, l-au impus drept un talent autentic şi complex. Iwaszkiewicz este, incontestabil, unul dintre literații de prestigiu ai Poloniei contemporane.

1 Tatăl său, Boleslaw Iwaszkiewicz, se trăgea – mărturiseşte scriitorul într-un interviu – dintr-un neam de nobili scăpătați, cu începuturi în Lituania2; unii descendenți se stabiliseră cu timpul în Ucraina. P e St. 2eromski, *Snobism şi progres (Snobizm i postqp),* Varşovia, 1923. P. 94-96.

2 *W. Mach discută cu J. Iwaszkiewicz (Z. J. Iwaszkiewiczem rozmawia* W. *Mach), Nowa Kultura,* 1957, nr20.

Când studia la universitatea din Kiev, ia parte la acțiunile răsculaților polonezi din 1863, faptă pentru care este eliminat şi condamnat la închisoare. După consumarea penitenței se întreține, ca atâția tineri fără posibilități materiale, din lecții şi meditații pe la casele şleahticiior avuți. Aşa îşi cunoaşte viitoarea soție, Maria Piştkowska, al cărei tutore îl ajută să ocupe postul de contabil mai întâi la fabrica de zahăr din Sitkowice, apoi la Kalnik, nu departe de Kiev, unde va trăi

până la sfârşitul vieţii 1 . Aici vede lumina zilei Jaroslaw Iwaszkiewicz, la 20 februarie 1894 2. După destăinuirile de mai târziu ale scriitorului, atmosfera de acasă, caracteristică pentru mediul funcţionarilor mărunţi, era favorabilă preocupărilor intelectuale. Boleslaw Iwaszkiewicz se arăta sincer interesat de cărţi şi citea cu stăruinţă revistele poloneze. Uneori încerca să şi scrie articole de publicistică şi chiar literatură2. De la el va moşteni, probabil, Jaroslaw aplecarea spre creaţia literară.

În această ambianţă familială, copilăria viitorului scriitor se scurge însorită sub privirile îngăduitoare ale părinţilor, până la vârsta de opt ani, când se stinge din viaţă tatăl său, în 1902. După această dată, mama pleacă la Varşovia cu copiii pentru doi ani. În 1904 se mută la Elisavetgrad (Kirovgrad), iar în 1909 se stabileşte pentru un timp mai îndelungat la Kiev. Individualitatea tânărului Iwaszkiewicz se conturează mai limpede în perioada studiilor; începuse gimnaziul la Elisavetgrad, dar îl sfârşeşte la Kiev. În anii de liceu, preocupările intelectuale, familiare încă de acasă, se intensifică simţitor. Împreună cu câţiva colegi, J. Mikluho-Maklai, M. Niedzwiecki ş.a. Se aventurează pasionat în lumea cărţilor. Îşi lărgeşte orizontul spiritual, cercetând în profunzime opere ale unor filosofi antici şi moderni: Platon, Schopenhauer, Nietzsche, Bergson etc., şi îşi dezvoltă sensibilitatea artistică, apropiindu-se prin lectură de vârfurile literaturii universale: Dostoievski şi Turgheniev, Schiller, Strindberg şi Ibsen, Chesterton şi Wilde, Mickiewicz şi Slowacki etc. Un loc destul de însemnat în formarea estetică îl ocupă, de asemenea, moderniştii ruşi şi polonezi ’. Răsfrângeri din aceste lecturi abundente vor răzbate în toată literatura lui J. Iwaszkiewicz, mai puternice şi mai vizibile la început şi tot mai slabe după maturizarea talentului.

Din perioada primilor ani petrecuţi la Kiev datează şi

---

[1] J. Rohozinski, *J. Iwaszkiewicz — viaţa şi opera (J. Iwaszkiewicz — zycie i tworczosc),* prefaţă la voi, *Jaroslaw Iwaszkiewicz,* Varşovia, 1968, p. 8.

[2] J. Iwaszkiewicz, *Cartea amintirilor mele (Ksi^zka moich wspomnien),* Cracovia, 1957, p. 10.

relațiile cu vărul său, Karol Szymanowski, compozitor pe cale de afirmare atunci, de care îl leagă o prietenie trainică, ce va dura până la moartea acestuia. Mai vârstnic cu 12 ani, marele muzician polonez de mai târziu a exercitat o influență binefăcătoare asupra tânărului Iwaszkiewicz. Sub înrâurirea lui, poate, studiază, pe lângă drept, şi muzica. Pe de altă parte, talentul stârnit de lectură tinde la început să se realizeze mai mult pe direcția muzicii: compune cântece şi scrie librete pentru operă. Abia mai târziu, după debutul literar, admirația celor din imediata apropiere pentru primul său „roman poetic" mai important, *Fuga la Bagdad*3, îl hotărăşte să se consacre literaturii. Muzica va rămâne însă una din pasiunile sale, căreia îi va închina pagini magistrale în creația beletristică.

1 J. Rohozinski, *op. Cât.,* p. 12.

2 *Lbid.,* p. 14.

În toți aceşti ani, viața lui Iwaszkiewicz nu este lipsită de grija zilei de mâine. Mijloacele materiale ale familiei, cu totul precare, îl obligă de timpuriu să-şi câştige singur existența, ca şi tatăl său. „De la 15 ani am început să câştig, dând meditații, să mă întrețin din lecții şi să-mi petrec vacanțele la țară ca profesor particular la familiile cu dare de mână. Un şirag pitoresc de curți şi conace, de vile, case şi palate mi s-au perindat prin fața ochilor în cursul lung al anilor 1909-1920. Dacă toate lecțiile de la oraş mi s-au părut incolore şi apăsătoare, plecările la țară mi-au lăsat amintiri plăcute, câteodată instructive, m-au ajutat în mare măsură să cunosc lumea şi oamenii", va nota scriitorul mai târziu. Iată sursa directă a cunoştințelor temeinice, mergând până la amănuntele vieții zilnice, a nobilimii ucrainiene de origine poloneză din primele decenii ale secolului XX, stare socială pe care Iwaszkiewicz o va înfățişa multilateral mai ales în cel mai bun dintre romanele sale: *Slavă* şi *fală (Slawa i chwala,* 1956—1962).4

---

[3] In voi. *Scriitori polonezi,* Varşovia, 1965, A. Milska dădea drept dată a naşterii lui Iwaszkiewicz 10 februarie 1894.

[4] Intr-un studiu monografic publicat anterior am tra

Cu toate că a încercat să-şi pună pe hârtie impulsurile talentului încă din anii de gimnaziu, de o preocupare constantă şi rodnică în acest sens se poate vorbi abia după examenul de bacalaureat, susținut în 1912. În literatură debutează în anul 1915, publicând poezia *Lilith* în lunarul *Pioro* care apare o singură dată la Kiev. După acest prim şi firav contact cu publicul, îşi împarte eforturile de creație între poezie şi proză, semnând şi cu pseudonimele: Ji, Jiw, Kazimierz, Bazar, e, Eleuter, Roman Ronski; în 1916 scrie „romanul poetic" *Fuga la Bagdad,* iar între 1917-1918 concepe trei legende care vor intra în volumul *Demetra şi alte legende,* şi o parte din versurile ce vor alcătui O*ctostihurile.* În aceste producții literare de început este evidentă împletirea elementelor culturii apusene cu cele din răsărit, pe fondul naturii meditative a Ucrainei şi, la fel, simbioza tradițiilor nobiliare cu tendințele moderniste. Deşi în acest răstimp manifestă un interes crescând față de poezia lui Rimbaud 1, din care şi traduce împreună cu M. Kozlowski (Rytard), Iwaszkiewicz are drept model pe „regele paradoxului" englez, Wilde, a cărui concepție estetică se apropie mai mult de ceea ce înțelegea el prin literatură: un mijloc de exprimare a eului, a personalității. 2 Cum s-a remarcat de mai multe ori, în poezia şi proza din ultimii ani ai şederii la Kiev precumpăneşte grija pentru stilizare, pentru cizelarea formală, vizând perfecțiunea modelelor clasice.5

1 În octombrie 1918, cu puține zile înainte ca Polonia să-şi recapete independența națională, Iwaszkiewicz vine şi se stabileşte la Varşovia, unde o duce destul de greu, mai ales la început, deşi avea aici multe rude şi cunoscuți. În aceeaşi *Carte a amintirilor mele* – material informativ de o valoare inestimabilă pentru devenirea omului şi a scriitorului – autorul descrie pe larg condițiile trudnice şi familiarizarea dificilă cu ambianța umană şi spirituală, nouă pentru el, a capitalei. Greutățile băneşti încep să se rezolve după tipărirea

---

dus titlul : *Slavă şi glorie.*

unui mănunchi de *octostihuri* în *Pro arie et studio,* când se împrieteneşte cu scriitorii J. Tuwim, A. Slonimski, J. Lechon, K. Wierzynskj ş. A. Cu care citeşte versuri în public la cafeneaua „La picador”, convins fiind că scoaterea „poeziei în stradă” va schimba sufletul ascultătorilor şi le va deschide porţile spr e Cf. J. Kwiatkowski, *Rimbaudismul lui Iwaszkiewicz, Pamiqtnik Literacki,* 1962, t. 2.

2 Vezi şi J. Rohozinski, *op. Cât.,* p. 14.

3 Cf. De exemplu: R. Matuszewski, *Spicele morţii, spicele vieţii (Klosy smierci, klosy zycia), Tworezosc,*

! 1963, nr. Îl, p. 79-82.

Ţărmul mirific al artei. În curând, în 1920, alături de poeţii cu înclinaţii şi orientări diferite de la „La Picador”, va alcătui gruparea literară „Skamander” care va edita revista lunară cu acelaşi titlu. Antrenat de dramatismul împrejurărilor istorice, Iwaszkiewicz trăieşte, conceptual, o cotitură însemnată pentru drumul creaţiei sale. Înţelege că nu se mai poate mulţumi cu liniştea de factură clasică a crezului poetic din octostihuri, că nu mai poate rămâne indiferent la cele ce se petrec în jurul lui: „Turnul de fildeş era bun la Kiev, dar anii 1919 şi 1920, tot ce se lega în Polonia cu atâta greutate şi aşa de rău, toate atentatele, treburile particulare, nimicniciile, Moraczewski şi Paderewski, scoaterea coroanei de pe capul Vulturului polonez de către Thugutt, în fine, toate problemele literare, Uniunile Vulturului Alb şi sindicatele, invectivele din fiecare săptămână ale lui Nowaczyriski şi Niemojewski, înfiinţarea «Republicii», în sfârşit, certurile dintre poeţi şi scriitorii de comedii – toate acestea mă impresionau cu atât mai mult, cu cât erau o noutate pentru mine şi mă antrenau cu toate că nu eram deloc pregătit pentru îndatoririle şi problemele care trebuiau rezolvate aici.” În anii care urmează, eliberat oarecum de obsesia grijilor materiale, Iwaszkiewicz închină cea mai mare parte din timp creaţiei literare; în 1920 începe să conducă rubrica de artă de la *Kurier Polski,* în 1922 se căsătoreşte cu Anna Lilpop, ocupă o vreme postul de secretar al mareşalului Seimului, iar în 1925 începe să colaboreze intens la *Wiadomosci Literackie.* Acum apar la răstimpuri scurte

volumul de poezii *Dionisiace* şi romanele *Hilary, jiul contabilului* şi *Răsare luna (Ksiqzyc wschodzi,* 1925) – toate concepute după venirea la Varşovia. În istoria literară polonă s-a obser-

Vat cu drept cuvânt că în operele scrise în această pefioadă domină influența lui Rimbaud, filtrat prin poetica promovată de scamandriți: tradiția literaturii clasice, senzualismul şi cultul concretului cotidian. 1 în *Dionisiace,* dar şi în proza poetică, sunt într-adevăr semne care certifică preocupările expresioniste, amintind colaborarea cu periodicul *Zdroj,* organul expresioniştilor polonezi. În afară de direcția unei „metafizici a biologicului”6, a vitalismului senzual grefat pe un „erotism mohorât”7, este de reținut, în special în poeziile din volumul dedicat lui Dionysos, prezența unui lirism reflexiv cu implicații filosofice, care transpare uneori în romanele amintite în forme dure, ca în proza lui St. Zeromski, față de care Iwaszkiewicz nutrea o mare admirație.

Cărțile apărute fac să crească apreciabil prestigiul şi responsabilitatea scriitorului, căruia i se încredințează consecutiv mandate şi funcții importante. Astfel, în 1925, participă la congresul P.E.N.-Cluburilor de la Paris, unde cunoaşte literați de renume mondial, precum Valery, Galsworthy, Joyce, H. Mann, Unamuno ş. A.; face parte, de asemenea, din delegația poloneză la congresele Uniunii Intelectualilor de la Viena, 1926 şi de la Heidelberg, 1927. În acest din urmă an, 1927; intră la Ministerul Afacerilor Externe ca şef al serviciului de propagandă a artei, post în care va funcționa până în 1932, când începe să lucreze mai întâi la ambasada polonă de la Copenhaga (1932-1935), apoi la cea de la Bruxelles (1935-1936). Îşi îndeplineşte cu conştiinciozitate obligațiile reclamate de funcțiile pe care te ocupă, dar nu se îndepărtează nicio clipă de creația literară. Călătoriile întreprinse în aceşti ani cu diverse prilejuri în Spania, Italia,

---

6 R. Matuszewski, *op. cit.*

7 Cf. E. Breiter, *Despre „Dionisiace“ (O „Dionizjach“), Skamander,* 1922, nr. 1, p. 44-46.

Germania, Austria şi Elveţia, emoţiile intense încercate faţă de frumuseţea adesea stranie a peisajelor alpine şi mediterane, sau în faţa comorilor artei universale din muzeele şi locurile vizitate îi stimulează virtualităţile poetice. Acum publică volumele de poezii: *Cartea zilei şi cartea nopţii (Ksişga dnia i ksiqga nocy,* 1929), *întoarcerea în Europa (Powrot de Europy,* 1931), *1932 – Vara (Lato 1932,* 1933) şi *Altă viaţă (Inne iycie,* 1938). În aceste poeme Iwaszkiewicz cultivă stăruitor speciile clasice tradiţionale – oda, elegia şi sonetul. Stilizarea apare, fireşte şi aici, dar în forme mai discrete, exprimând o tematică predilect culturală, fapt care a făcut ca autorul să fie caracterizat drept „poet al culturii". Multe poezii materializează entuziasmul sau meditaţia produsă de frumosul arhitectural, muzical, literar, sculptural etc. Se simte pulsul spiritual al epocii, neliniştea poetului faţă de drumul primejdios pe care se îndrepta umanitatea. Problematica bogată, majoră şi îmbinarea unor elemente de tradiţie, chiar dacă acestea nu sunt uneori decât nişte pretexte, cu inserţiile moderniste imprimă creaţiei în versuri a lui Iwaszkiewicz o tonalitate originală în contextul poeziei poloneze dintre cele două războaie.

Proza ocupă şi ea un rol important în preocupările scriitorului din anii care preced declanşarea celui deal doilea război mondial. Romanele *Conspiraţia bărbaţilor (Zmowa mq&czyzn,* 1930), *Scuturi roşii (Czerwone tareze,* 1934), reconstituire istorică, având puternice rezonanţe contemporane, şi *Vicleimul de la Blqdomierz (Pasje bledomierskie,* 1938), tablou al epocii cu accente critice, şi, într-o măsură sporită, povestirile *Domnişoarele de la Wilko (Panny z Wilka,* 1933), *Dumbrava de mesteacăn (Brzezina,* 1932), *Moara de pe Vtrata (Mlyn nad Vtratş,* 1936), *Zygjryd* (1936) ş. A. Îl consacră drept unul dintre maeştrii nuvelei poloneze. Dacă socotim piesa *Kwidam,* scrisă în 1921, ca un exerciţiu care, de altminteri, nici n-a văzut lumina tiparului* Iwaszkiewicz îşi îmbogăţeşte acum creaţia cu o nouă Valenţă, aceea a literaturii dramatice. Atras de farmecele Thaliei în timp ce tălmăcea pentru Teatrul Naţional *Romeo şi Julieta,* îşi

propune să folosească altfel scheletul fabulației în *îndrăgostiții din Verona (Kochankowie z Werony,* 1928), în care întâmplarea are un rol redus, în comparație cu tragedia lui Shakespeare, iar dragostea împlinită nu aduce alinare. La numai câțiva ani, se reprezintă alte două piese ale lui Iwaszkiewicz dedicate unor personalități însemnate din muzica şi literatura romantică, pe care le înfățişează în cadrul conflictului cunoscut dintre individualitatea cu aspirații superioare şi societatea care o apasă. Este vorba de *Vara la Nohant (Lato w Nohant,* 1936), inspirată din viața lui Chopin, dramă cu certe calități scenice) dar cu unele fisuri de compoziție şi elemente de prisos8, şi respectiv de *Mascarada* (1938), episodică densă, teatrală, bine primită de critică şi de public.9

• Izbucnirea celui de-al doilea război mondial îl găseşte pe Iwaszkiewicz în țară; armatele germane năvălesc în Polonia în septembrie 1939. Ca şi alți scriitori polonezi: M. Dqbrowska, Z. Natkowska, L. Staff ş. A., J. Iwaszkiewicz – singurul dintre poeții de la „Skamander" – petrece anii grei ai ocupației într-o localitate mică de lângă Varşovia, Stawisko, în care îşiiila adăpost şi sprijin la ceas de cumpănă mulți intelectuali şi slujitori ai artei. Ecouri indirecte despre această vreme de restrişte pentru poporul polonez vor transpare, de pildă, în nuvelele *Cărămidăria părăsită (Stara cegielnia,* 1946) şi *Moara de pe Lulynia (Mlyn nad Lutyniş,* 1946) şi în ultimele două volume ale trilogiei *Slabă şi fală.*

După război,. Iwaszkiewicz, antrenat de bucuria victoriei, participă entuziast la efortul colectiv pentru refacerea țării, strădania lui consumându-se, evident, pe planuri tangente cu preocupările sale literare. Primul congres al Uniunii Scriitorilor Polonezi care s-a ținut în i945, îl investeşte cu demnitatea de preşedinte, calitate în care va funcționa şi între anii 1947-1949, pentru ca începând din 1959 să fie reales de fiecare dată până în zilele noastre. În acelaşi timp lucrează ca

---

[8] Vezi şi K. Irzykowski, *Despre „Vara la Nohant" (O „Lecie w Nohant"), Pion,* 1936, nr. 51-52.

[9] Cf. A. Slonimski, *Despre „Mascarada" (O „Maska- radzie"), Wiadomosci Literackie* 1938, nr. 52—53, p. 42.

redactor şef la periodicele *Zycie Literackie* (Poznari), între anii 1945-1946, la *Nowiny Literackie,* între anii 1947-1948, iar din 1955 până în prezent la *Tworezosc,* lunar al Uniunii Scriitorilor Polonezi. Prestează, de asemenea, şi însemnate activități obşteşti; în 1952 este ales deputat în Seimul R. P. Polone, iar între 19531957 este preşedinte al Comitetului polonez al apărătorilor păcii.

Cu toate aceste îndatoriri multiple Iwaszkiewicz trudeşte fără întrerupere în domeniul creației literare. Roadele artistice ale sfertului de veac scurs de la eliberare marchează trepte deosebit de expresive pentru rotunjirea fizionomiei estetice a autorului care a cultivat cu strălucire aproape toate speciile literare. În volumele de poezie publicate în aceste două decenii şi jumătate se observă uşor o creştere a maturității de viziune, universul poetic se împlineşte cu fațete noi – rezultat al experiențelor încercate în timpul anilor de teroare ai ocupației. *Ode olimpice (Ody olimpijskie,* 1948) reprezintă un protest patetic, elocvent, adresat umanității învingătoare în numele victimelor războiului: soldați sacrificați pe câmpul de luptă, oameni schingiuiți barbar în temnițele Gestapoului ori ucişi şi arşi în crematoriile lagărelor de concentrare etc. — pentru ca grozăviile trecute să nu se mai repete. În versuri dense, poetul cântă această competiție frățească ce se va desfăşura pe stadioane ca în timpurile străvechi ale Eladei eroice la Olimpia. Cât despre alte două volume: *Cosița toamnei (Warkocz jesieni,* 1954) şi *Cărări întunecate (Ciemne sciezki,* 1957), noutatea se realizează, parcă, mai mult pe linia tematicii. În afară de vechile motive, proprii lui Iwaszkiewicz: tristețea inefabilă a scurgerii timpului, toamna, efemeritatea strădaniilor, singurătatea, admirația pentru muzica lui Chopin sau Bach etc., apare o notă de optimism, e adevărat încă cețos, în parte, în creația omului, a celor care ridică țara din ruine. În sfârşit, ultimul volumaş de poezii, *Mâine secerişul (Jutro zniwo,* 1963), inaugurează şi o direcție nouă, deşi periferică în ansamblul creației poetice, aceea a unei retorici moral-cetățeneşti.1 Cu toate că ideea morții, a dispariției; apare aici frecvent, obsesiv aproape, etichetarea autorului ca

„poet al morții” ne pare totuşi fortuită; o încrâncenată dragoste de viață, de formele biologice în continuă transformare imprimă poeziilor un timbru de încredere în victoria asupra morții gândită ca posibilitate de evoluție a materiei. Căci Iwaszkiewicz n-a fost nici înainte de război şi nici după aceea un poet al disperării iremediabile. Moartea constituie una dintre problemele fundamentale ale existenței – numai atât şi ar fi deajuns ca să explice frecvența ei mare – dar este considerată filosofic din perspectiva devenirii vieții. Opoziția per-

I Apud A. Milska, *op: cât.,* p. 371. manentă din cadrul relației moarte-viață se rezolvă în cele din urmă în favoarea ultimului termen.

Proza lui Iwaszkiewicz se îmbogățeşte şi ea cu o mulțime de povestiri şi câteva romane. Din creația nuvelistică se remarcă drept reprezentative volumele *Iubire nouă şi alte povestiri (Nowa miloic i inne opowiadania,* 1946), *Nuvele italiene (Nowele wloskie,* 1947), *Povestiri auzite (Opowiesci zaslyszane,* 1946) şi *Obligeana şi alte povestiri (Tatarak i inne opowiadania,* 1960), al căror registru tematic, divers şi cu legături multiple în realitatea contemporană, ilustrează de multe ori idei mai generale, vizând abstracția filosofică. În ceea ce priveşte operele de largă respirație romanescă, Iwaszkiewicz publică romanul pentru tineret *Excursie la Sandomierz (Wycieczka de Sandomierza),* în 1953, şi trilogia *Slavă şi falâ* ’ între 1958-1962, vastă panoramă în timp şi spațiu, pentru care primeşte în anul 1963 premiul Ministerului Artei şi Culturii.

Dacă, datorită creației poetice şi în proză, valoroase şi masive, Iwaszkiewicz se impune treptat la loc de frunte printre scriitorii polonezi din vremea noastră, în dramaturgie contribuția lui este mai redusă. O primă piesă, *Reconstrucția Blqdomierzului (Odbudowa Blqdomierza* 1951), se pierde în convenționalități facile, programatice, iar a doua, *Gospodăria (Gospodar stwo),* scrisă mai de mult, în anii 1938-1941, dar publicată în 1957, este o comedie spumoasă într-un act fără ambiții reprezentative. Abia a treia piesă, *Nunta domnului Balzac (Wesele pana Balzaka,* 1959), este pe măsura

talentului dovedit în *Mascarada* sau în *Vara la Nohant.* Ca şi în cazul lui Puşkin sau al lui Chopin, şi în cazul lui Balzac autorul întreprinde o uşoară demitizare a personajului coborât din sferele înalte ale artei în mijlocul grijilor „minore” ale vieţii de zi cu zi.

J. Iwaszkiewicz este un scriitor complex, care a reacţionat întotdeauna emotiv şi cerebral la tot ce s-a petrecut în jurul lui. Rezultatele în scris ale acestor trăiri, publicate de la război încoace sub formă de eseuri şi exegeze literare, note de călătorie şi memoralistică etc., în volume compacte, întregesc substanţial imaginea preocupărilor intelectuale ale scriitorului. Primele două volume sunt închinate unor personalităţi ilustre din lumea muzicii şi a literaturii. În *Intâlniri cu Szymanowski (Spotkania z Szymanowskim,* 1947), autorul aduce o serie de materiale noi în legătură cu viaţa cunoscutului muzician, iar în *Patru schiţe literare (Cztery szkice literackie,* 1953), se ocupă de opera literară a lui Leonardo da Vinci, Victor Hugo, Karol Szymanowski şi Zofia Nalkowska, formulând aprecieri subtile şi întemeiate. Nu mai puţin demne de a fi pomenite, şi nu pe locul din urmă, sunt descrierile de peisaje din ţările vizitate, amintirile şi întâmplările povestite de oameni întâlniţi în timpul călătoriilor etc. — toate adunate în trei cărţi: *Scrisori din America de Sud (Listy z Ameryki Poludniowej,* 1954), *Carte despre Sicilia (Ksiika o Sycylii,* 1956) şi *Cuibul lebedelor (Gniazdo labqdzi,* 1962) care, într-o expresie literară atractivă, în afară de impresiile estetice, conţin şi multe observaţii de natură culturală, sociologică şi politică referitoare la America de Sud, la stâncoasa insulă din Mediterana şi la Danemarca. Tot acum apare şi *Cartea amintirilor mele,* care, prin bogăţia materialului informativ despre sine şi despre alţii, umple multe goluri biografice şi înlătură multe obscurităţi şi semne de întrebare în explicitarea operei. În fine, volumele *Voroavă despre cărţi şi cititori (Gawqda o ksiqzkach i czytelnikach,* 1959) şi *Discuţii despre cărţi (Rozmowy o ksieikach,* 1961) – cea din urmă cuprinzând foiletoanele publicate în *Zycie Warszawy* – ni-l relevă pe Iwaszkiewicz în postura eseistului, a cri-

I iciului literar care judecă opera de artă din perspectiva utilității ei sociale: „Cartea este rezultatul luptei cu timpul şi cu sine însuşi. Este rezultatul marelui efort cheltuit pentru păstrarea unui crâmpei din realitate şi în acelaşi timp a unui crâmpei din propria existență (...). Dacă o carte este rezultatul unei lupte, atunci este şi rezultatul unui dialog. Cartea este totdeaunao discuție. Cartea este scrisă întotdeauna pentru cititor. Sunt autori care neagă acest lucru, considerându-şi creația ca ceva care le vorbeşte numai lor, ca ceva închis în inimă, ca pe un bun pe care nu şi-l pot explica decât lor. Sunt şi alții care susțin că o carte este rezultatul unei nevoi instructive de a crea, a necesității de a permanentiza dialogul interior care se desfăşoară fără încetare în fiecare om. Toate acestea nu sunt decât şiretlicuri sau prejudecăți. Cred că niciun scriitor n-ar scrie o carte, dacă nu şi-ar imagina un ales sau mulțimea celor care-i vor citi cartea şi pentru care trăirea lui creatoare capătă o însemnătate deosebită, putând să le descopere un aspecț nou al vieții, să-i îndemne să acționeze sau să gândească ori pur şi simplu să le dea o satisfacție estetică.” 1 În munca de creație, Iwaszkiewicz aurmat neabătut acest crez artistic superior. Operele lui – poezie, proză, teatru, publicistică etc. — au căutat să răspundă întotdeauna unor cerințe vitale ale omului. Prețuirea unanimă de care se bucură scriitorul în Polonia a fost întărită în mai multe rânduri şi prin distincțiile cu care a fost cinstit. În 1955 i se acordă Premiul de Stat pentru întreaga creație, iar în 1964, cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani, primeşte ordinul „Constructorul Poloniei Populare”. J. Iwaszkiewicz trăieşte şi îşi continuă activitatea înconjurat de respectul contemporanilor.

*

Creația poetică şi cea nuvelisticăs amândouă ferescute relativ repede în valori de prima mină, n-au absorbit în exclusivitate eforturile artistice ale lui Iwaszkiewicz. Nici măcar într-o măsură care să stânjenească dezvoltarea altor specii ale prozei, precum romanul. Chiar dacă ritmul procesului de maturizare pe această direcție este mai lent,

unele deficiențe de construcție per' sistând până astăzi, faptul ține mai mult de particularități ale talentului care se acomodează mai greu cu structurile compoziționale desfăşurate pe întinderi largi, epice. Astfel că autorul unor nuvele devenite celebre, ca *Bătălia de pe cimpia Sedgemoor* sau *Maica Joannă a îngerilor,* a cultivat cu stăruință încă de la începutul drumului său literar şi romanul, elaborând un număr apreciabil de volume. De altminteri, să ne amintim relatarea criticului Janusz Rohozinski, după spusele căruia opțiunea lui Iwaszkiewicz pentru literatură, în dauna muzicii, se datoreşte de bună seamă şi îndemnurilor lui Karol Szymanowski, dar cel puțin într-o măsură egală şi entuziasmului cu care prietenii îi întâmpină primul său „roman poetic" mai bun, *Fuga la Bagdad.* 1 Concepută în timpul şederii la Kiev şi publicată după stabilirea la 'Varşovia, în 1920, această încercare, ambițioasă la douăzeci şi doi de ani, conține, pe lângă slăbiciunile fireşti la vârsta-i juvenilă, o notă accentuată de lirism nostalgic propriu stepelor Ucrainei, lirism care va apare deosebit de intens în romanele de tinerețe, îmbrăcând mai apoi forme din ce în ce mai reticente.

Cele dintâi opere care atrag atenția criticii de specialitate asupra lui Iwaszkiewicz ca romancier sunt *Hilary, fiul contabilului* şi *Răsare luna* – foarte apropiate ca problematică şi mod de tratare. În amândou ă I J. Rohozinski, *op. Cât.,* p. 14. acțiunea este localizată îri melancolica Ucraina, în ambianța moşierimii de la țară, a cărei descriere este făcută în genere într-o tonalitate realistă, deşi stăruie asupra ei aura poetică a naturii şi a satului ucrainean. Referindu-se în special la cele două romane, Ai Sandauer susținea că, în proza de tinerețe a lui Iwaszkiewicz moşierimea nu este nici glorificată, dar nici criticată, ceea ce creează impresia de haos ideologic şi de compoziție. 10 Afirmația istoricului literar polonez este însă adevărată numai în parte, deoarece, cu toate că reprezentanții nobilimii funciare sunt înfățişați la modul

[10] Vezi şi A. Sandauer, *loc. cit.*

liric, simpatetic – Iwaszkiewicz însuşi se recunoscuse discipol al şcolii lui Zeromski – autorul se străduieşte să-i prezinte totuşi cu obiectivitate. Nu-i laudă şi nu-i critică direct, dar atitudinea scriitorului este implicită în imaginea de ansamblu, autentică în esenţa socială. Din acest punct de vedere este ilustrativă părerea unui alt istoric literar polonez, St. Kotaczkowski, care, vorbind despre *Răsare luna,* spunea cu totul întemeiat:. „Abundenţa vieţii, necoordonate de nicio voinţă, de nicio idee morală, s-a vădit a fi mireasma ameţitoare a unor flori care se sufocă în propria îmbrăţişare, şi s-a consumat fără să dea roade. S-a pierdut în nemărginirea nostalgiilor vagi, a irumpt inutilă cu energii turbulente şi distructive ori a fost înăbuşită de golul şi plictiseala inactivităţii. Pe fundalul vrăjii narcotizante cu care Iwaszkiewicz a înconjurat satul şi viaţa Ucrainei, cu atât mai mult prin contrastul intrinsec, au fost accentuate toate laturile negative ale vieţii sociale şi morale.”11

Şi în *Hilary, fiul contabilului* şi în *Răsare luna* episoadele sunt structurate în funcţie de conturarea individualităţii personajelor1 principale, a câi*or evoluţie conţine acea foame de limpezire conceptuală, care l-a obsedat întotdeauna pe Iwaszkiewicz. De aci caracterul autobiografic al romanelor. Bântuiţi de drame interioare, în lupta cu viaţa eroii se poticnesc şi au un sfârşit tragic. Pus în faţa unei dileme, studentul Antoni din *Răsare luna* n-are tăria morală de a alege şi se sinucide sărind călare într-o prăpastie. Aluviunile esteticii moderniste determină, probabil, o dominare categorică a impulsurilor emoţionale, a vieţii psihice dezorganizate, haotice, asupra celei raţionale şi etice. Ca şi în poezia şi povestirile scrise în această etapă, se observă şi aici o tendinţă spre simplitatea mijloacelor de expresie, împletită cu atracţia spre amănuntul vieţii reale, biologice, cu miros, aspect şi culoare, ale cărei forme tinde să le cuprindă în

---

11 St. Kolaczkowski, *Literatura ţinuturilor din răsăritul Poloniei (Literatura kresow polskich), Przegh\d Warszawski,* 1925, t. 50, p. 155.

curgerea lor diversă. Cu toată stilizarea care, evident, persistă. Cele două romane reprezintă astfel o treaptă cu o importanță pronunțat istorico-literară pentru proza romanescă a lui Iwaszkiewicz. Încheie perioada de tinerețe, atestând eforturile autorului de a-şi găsi un drum propriu, de a-şi închega o concepție proprie ideologică şi artistică. Rămân însă şi prin descrierile de un farmec irezistibil ale naturii şi conacelor din Ucraina, învăluite în tristețea inefabilă a timpului care trece fără oprire, lăsând în urmă doar amintirea tot mai palidă a oamenilor şi a locurilor. Dacă nu şi prin fabulația propriu-zisă, perimată într-o epocă în care romanul funciar se restructura în conținut, scriitorii deplasându-şi investigația asupra procesului de dezagregare a moşierimii ca strat social. *Nopți şi zile* de Maria Dqbrowska, spre exemplu.

Un prim roman care anunță şi inițiază preocupări estetice mature este *Conspirația bărbaților,* în care elementele intrigii gravitează în jurul căsniciei neizbutite a lui Wladek şi Alinka Sawicki, cuprinzând refleo Viile social filosofice ale autorului asupra activității omeneşti raportate la pasivitatea naturii. Înfruntarea dintre cele două principii contradictorii se consumă prin opoziția dintre cei doi poli ai relației sociale: bărbat-femeie, care este expusă în spiritul tradițional al metafizicii iubirii conform preceptelor moderniste promovate de „Mloda Polska.” Dacă bărbatul întruchipează premisa activității neobosite, el constituind factorul dinamic al dezvoltării, femeia reprezintă tendința spre staticul contemplativ, tulburat în vegetarea-i aistorică de îngerințele frământărâî bărbaților. Alinka formulează cum nu se poate mai limpede această idee, atunci când îi reproşează soțului că bărbații s-au înțeles să neliniştească lumea cu căutările lor. Fac invenții, creează religii, învață, fac sacrificii, vorbesc despre artă, creează arta şi vor să convingă femeile că omul se poate schimba, că devine altul, răpindu-le linişlea. Acestea ştiu însă din instinct că trebuie să rămână liniştite şi lumea le va deveni indiferentă. Atunci granița dintre viață şi moarte se şterge şi totul se clarifică, fără a se schimba nimic. Sorgintea acestei teorii a inactivității se află în modelul oferit de natură, a

cărei existență, veşnică în durabilitatea ei, pare prin excelență pasivă față de tot ce se întâmplă în jurul ei şi cu ea. Mai mult, această înțelepciune naturală, ataraxică, este concepută ca o condiție si*ne qua non a* puținei şi trecătoarei fericiri omeneşti. Ei bine, tocmai împotriva acestei fericiri firave consipră bărbații, a căror frământare fără istov nu le aduce decât dezamăgiri şi suferință. Fiindcă evoluția socială se efectuează de la sine şi foarte încet, iar rezultatele practice ale strădaniei bărbaților sunt infime şi nu merită consumul de energie investit. Aşadar, numai printr-o atitudine contemplativă, apatică, se poate realiza o brumă de linişte, de fericire în viață. Sunt meditații sceptice ale zădărniciei zbaterii omului pe pământ, care în unele nuvele se conjugă cu implicații religioase. În Mo*ara de pe Utrata s*fințenia este echivalentă cu liniştea, înțeleasă ca indiferență față de lume, agitația continuă fiind socotită un păcat pentru care omul trebuie să plătească prin chinuri.

Pe linia zădărniciei eforturilor umane, *Conspirația bărbaților* se leagă direct de alt roman al lui Iwaszkiewicz, *Scuturi roşii,* apărut în anul 1934. Subiectul, plasat în secolul al XII-lea, în timpul primei generații încoronate din dinastia Piast, este turnat în două despărțituri compoziționale, hotărâte de cadrul geografic şi legate prin evoluția personajului central, prințul Henryk de Sandomierz. În prima parte, autorul îşi poartă eroul prin Germania, Roma, Sicilia şi Țara Sfântă, pentru ca în a doua să-l întoarcă în Polonia. Henryk de Sandomierz e un principe dotat cu o minte ascuțită, lacomă de cunoştințe noi şi de înțelegerea superioară a lucrurilor. De aceea întreprinde lunga-i călătorie prin Germania împăraților, unde se împrieteneşte cu viitorul monarh Frederic Barbarossa, trece prin Roma papilor, zăbovind apoi în regatul normand al Siciliei la curtea regelui Rotger, şi se opreşte, în cele din urmă, în Țara Sfântă, unde asistă pasiv la luptele dintre cruciați şi sarasini pentru mormântul sfânt. Înțelegând necesitatea unirii tuturor ținuturilor sub o singură mână de fier într-un stat puternic, după ce revine în Polonia, amână mereu lovitura de stat şi moare la Sandomierz, fără să-şi fi îndeplinit planul. Aceasta

este, pe scurt, canavaua faptică a romanului.

O investigație mai adâncă a comportării prințului Henryk de Sandomierz învederează pricini şi rațiuni care se clarifică prin părerile de atunci ale autorului asupra activității oamenilor, păreri exprimate fără echi voc în *Conspirația bărbaților.* Căutările înfrigurate îl determină să cunoască oameni şi locuri noi, dar în fața necesității istorice, pe care o înțelege bine, manifestă rezervă şi teamă, refuzând propunerea lui Frederic Barbarossa de a-l urca pe tronul Cracoviei. Refuzul lui a fost interpretat, nu fără anume dreptate, ca fiind generat de scrupule morale, ca un protest valabil în planul general al umanității împotriva puterii totalitare.12 Este însă posibilă şi altă variantă interpretativă. Călătoria îl convinge de deşertăciunea unor noțiuni ca putere, bogății, plăceri, sacrificii, artă etc. Dorința de a folosi cât mai mult din această viață prea scurtă îl face să creadă că va fi fericit dacă va renunța la acțiune, mulțumindu-se să contemple „lucrurile mici şi frumoase din care e alcătuită lumea."13 Un scepticism de natură intelectuală se împleteşte deci cu o nestăpânită dragoste de viață.

Realizarea literară a romanului *Scuturi roşii* este însă o chestiune care a suscitat unele discuții, receptarea cărții înregistrând în timp două atitudini diametral opuse. La numai un an de la apariție, T. Parnicki formula câteva reproşuri care ni se par întemeiate. Considera, printre altele, că lumea din afara granițelor Poloniei este superficial înfățişată, iar în prezentarea lui Henryk de Sandomierz autorul a pierdut cu totul perspectiva istorică, punându-şi personajul să gândească şi să vorbească aidoma unui contemporan, cu termeni şi categorii etice moderne. Din motive similare, scriitorul J. Andrzejewski, deşi semnala şi el existența dublă istoriceşte a personajelor, conchidea exultant şi cam facil că *Scuturi roşii,* folosind tradiția, rămâne o operă cu totul

---

[12] J. Andrzejewski, *Scuturi roşii, Odrodzenie,* 1947, nr. 43.

[13] W. Kubacki, *Criticul şi creatorul. Proza lui Iwasz- kiewicz (Krytyk i tworca. Proza Iwaszkiewicza),* Lodz, 1948, p. 192.

originală, care exprimă toate motivele, înclinațiile şi însuşirile prozei lui Iwaszkiewicz. 1 Fără a nega unele calități indiscutabile ale romanului, realizate mai ales în planul ideației, judecarea cărții, fie din perspectiva unei creații istorice, fie din aceea a unei opere contemporane, conduce la ideea de hibrid. Romanul istoric poate fi înviorat, cum s-a mai spus, prin aluzii instructive la adresa contemporaneității, dar *travesti*-ul faptic şi cel lingvistic trebuie respectate. Altfel, planurile istorice se intervertesc, dând naştere la incongruențe greu de acceptat.

Neliniştea care împinge omul la acțiune constituie şi leit-motivul romanului *Vicleimul din Blqdomierz.* Spre deosebire de alte cărți scrise mai înainte, în care găsim tratată această idee, autorul țintește aici, după cum o spune într-un fel în prefața ediției a doua din 1956, reliefarea ei într-un complex social contemporan specific epocii în care a fost elaborat romanul. Suntem în ajunul celui de-al doilea război mondial şi umanitatea, presimțind parcă apropierea catastrofei, se agită în fel şi chip, din păcate fără folos. Cele mai multe dintre personajele înzestrate cu posibilități intelectuale se frământă în căutarea unui drum care să le dea sentimentul stabilității, 1 datoriei împlinite, eliberându-le astfel de temerile cețoase care le asaltează conştiința. Limanurile pe care le întrevăd nu le aduc liniştea. Scriitorul Zomoytlo trăieşte drama convingerii că şi-a ratat viața, compunând opere ce rămân străine şi inutile oamenilor, iar poetul Kanicki se zbuciumă într-un coşmar continuu. Amândoi semnifică şi conflictul dintre artist şi, mediul apăsător, conflict care nu-şi găseşte ilustrarea corespunzătoare în planul social, deoarece în roman neînțelegerile dintre omul superior Zomoyllo, şi mediu se manifestă mai mult sub forma relațiilor familiale, iar nenorocirea lui Kanicki este generată nu de obtuzitatea celor din jur ci de propriile angoase care-l conduc până la crimă. Niciunul, nici celălalt nu-şi află alinarea. Şi, pe alte planuri, nu şi-o află nici Anek care crede că poate scăpa de gânduri făcând sport şi înscriindu-se la şcoala de marină, nici Pelaghia

care-şi omoară plictisul în aventuri amoroase. Doar Roza pare că şi-a găsit un rost ca învăţătoare într-un colţ de provincie, şi Otton care se căsătoreşte cu faţa primarului. Sunt însă fericiţi, mulţumiţi, s-au rezolvat astfel problemele vieţii lor? Nicidecum; ele vor izbucni curând, căci lumea merge înainte.

Acestea sunt mobilurile ideatice ale romanului, care se vor exprimate nu în cadrul unei desfăşurări strict epice, ci prin monografia unui fapt legat de vicleimul de la Blşdomierz; reprezentaţia uneşte personajele şi le defineşte în raport direct sau indirect cu ea. Ca unitate, romanul e fisurat, autorul relatează unele părţi în foarte puţine cuvinte, nu urmăreşte sistematic personajele şi episoadele unitare, schimbă mereu planurile temporale, de situaţii şi psihologice. Profilurile nu se conturează limpede, sunt mai mult schiţate cu unele sclipiri pe anume laturi. Nu e niciunul cu adevărat complex. Chiar în cazul marelui scriitor Zamoyllo, despre care, în afară de titlurile câtorva romane şi de neliniştea dinaintea morţii, la care se adaugă câteva date în privinţa relaţiilor cu restul familie nu aflăm nimic. Sunt însă locuri în care relatarea simplă întipăreşte bine tabloul social şi natural..

După apariţia romanului *Vicleimul din Blqdomierz,* în proza romanescă a lui Iwaszkiewicz intervine un hiatus destul de îndelungat, provocat, se înţelege, şi de perioada războiului. Abia în 1953 va schiţa o nouă încercare, publicând divertismentul pentru tineret *Excursie la Sandomierz,* oraş care, îndrăgit mult cu timpul, a jucat un rol important în viaţa şi creaţia autorului. În „vacanţele” pe care le-a petrecut aici aproape în fiecare an, i-au venit multe idei preţioase, dintre care unele au fost transfigurate artistic în această atmosferă propice scrisului, reconfortantă.

O revenire statornică a romanului în preocupările scriitoriceşti ale lui Iwaszkiewicz marchează trilogia *Slavă şi fală.* Ideea de a concepe un vast tablou social-istoric, în care să urmărească relaxat destinele oamenilor în toată complexitatea evoluţiei lor pe cât mai multe planuri posibil, s-a născut în timpul ocupaţiei. Primele fragmente le publică în periodicele *Nowiny Literackie* şi *Kuznica* în anii 1948 şi respectiv 1949

Vizând proporții ample de la început, proiectul se realizează treptat, împlinind până la urmă trei volume masive, care apar în anii 1956, 1958 şi 1962 la Varşovia. În presa literară din Polonia s-a observat că J. Iwaszkiewicz, în opera sa cu cea mai dezvoltată structură compozițională, nu are o viziune epică, întru cât eşafodajul arhitectonic s-ar alcătui din elemente de proză realistă, proprii secolului al XIX-lea, alături de secvențe de discurs filosofic, roman de aventură şi tratat publicistic, de poem descriptiv, roman epistolar şi de moravuri, de *saga* familiei şi proză psihologică etc.2 Este adevărat că fabulația nu curge lejeră şi neîntrerupt de la un capăt la altul, că relatarea se face în toate modalitățile amintite de H. Rohozinski, dar viziunea de ansamblu se încheagă aidoma unei freşce-fluviu, indiferent dacă formal modalitatea de expunere diferă de la un moment la altul. Autorul a avut şi are dificultăți cu derulările strict epice, da r I *Nowiny Literackie,* 1948, nr, 30; *Kuznica,* 1949, nr. 15.

— J. Rohozinski, op. *Cât „p.* 63.

Aceasta este o problemă de compoziție, de formă, care nu presupune neapărat şi o viziune statică.

Gândit monumental, romanul prezintă o imagine condensată a istoriei, începând din 1914 până în contemporaneitate; soarta personajelor care provin mai ales din aristocrația funciară, dar şi din celelalte straturi sociale, încheagă o cuprinzătoare panoramă a societății în acest răstimp. Primele două volume circumscriu intervalul 1914-1939, ultimul aducând acțiunea până după eliberarea Poloniei în 1947. O perioadă de timp destul de lungă, peste trei decenii, în care se consumă trei evenimente de importanță capitală în istoria umanității: primul război mondial, revoluția socialistă rusă şi al doilea război mondial. Cu toate acestea, *Slavă şi fală* nu este nici pe departe un roman istoric autorul nu ţinteşte o cronică strânsă, o descripție complexă a evenimentelor istorice. Stăruie asupra lor doar atâta cât este nevoie pentru a evidenția implicațiile pe care le au în psihologia şi activitatea oamenilor, deci răsfrângerea lor în viața socială. *Slavă şi fală* este un roman social, a cărui

episodică se desfăşoară pe mai multe registre geografice şi temporale. Stepa nesfirşită şi conacele idilice ale Ucrainei înaintea izbucnirii primului război mondial, Odesa învâlvorată de revoluție, Varşovia din timpul „sanației” şi a ocupației germane, Spania pustiită de vâlvătaia războiului civil, localurile de petrecere din Paris, Roma şi de pe Coasta de Azur, Brazilia etc.; – iată în mare filmul imens, pe care scriitorul îl perindă cu dezinvoltură prin fața cititorului, subjugându-i atenția. Acțiunea se consumă în curgeri domoale cu insuficiențe analitice de psihologii şi cadru, în ritmul vremurilor de pace, prăbuşindu-se însă în rostogoliri bolovănoase, brutale, în avalanşa războaielor, tăvălug ce nimiceşte la întâmplare oameni şi lucruri. Pe acest fundal enorm, individualitatea eroilor, foarte numeroşi, se manifestă diferit şi contradictoriu ca însăşi viața, rațională abia în retrospectiva desfăşurării ei. Devenirea lor în contextul intrigii repune în lumină aproape întreaga problematică a creației lui Iwaszkiewicz – poezie, proză sau teatru – pe care autorul o consideră acum din unghiurile multiple ale posibilităților de verificare, pe care le oferă viața într-un cadru temporal lărgit considerabil. Ințelegând că romanul contemporan parcurge un proces de intelectualizare accentuată \ pe de o parte, şi având înclinații predilecte în această direcție, pe de altă parte, scriitorul a procedat în consecință, grefând pe constituția psihologică a personajelor o mulțime de intenții interogative, pe care le trece apoi prin filtrele conviețuirii sociale.

Ideea majoră care răzbate cu limpezime în tot romanul – valabilă de altfel pentru întreaga creație – trimițând fire de legătură către toate personajele, este reprezentată prin setea niciodată satisfăcută pe deplin a omului de a cunoaşte adevărurile vieții, de a crede în sensul pozitiv al propriilor eforturi şi de a fi fericit. În interviul acordat lui Wilhelm Mach în 1957, Iwaszkiewicz remarca drept motive fundamentale ale operei sale „nostalgia credinței” care promite liniştea în afara argumentelor, fără a o dovedi, şi „nostalgia cunoaşterii” care făgăduieşte satisfacția supremă pentru lăcomia de a şti, dar care nu garantează fericirea individuală, ci dimpotrivă

avertizează că uneori roadele ştiinţei pot dezamăgi. Să ne aducem aminte de cazul acrobatului din nuvela *Zygfryd.* Pentru cei mai mulţi dintre oameni, înţelegerea în profunzime a pârghiilor care împing viaţa înainte şi a propriului rost în ansamblul aparent haotic al acestei complexităţi de factori este deosebit de trudnică. Sunt foarte puţini inşi în roman care ajung să priceapă resorturile adevărate ale evenimentelor şi să-şi potrivească pasul existenţei în funcţie de ele. Împlinirea deplină, implicând fericirea, rămâne mai mult o chestiune de perspectivă optimistă în noua societate socialistă, nefiind încă demonstrată artistic prin viaţa nici unuia dintre eroii trilogiei.

Drumurile pe care oamenii „bâjbâie” în căutarea fericirii sunt felurite şi în viaţă şi în romanul lui Iwpszkiewicz. Un exemplu semnificativ îl constituie evoluţia personajului principal, Janusz Myszyriski, fiul unui moşier din Ucraina. Copilăria tristă îl interiorizase de timpuriu şi obiceiul de a căuta să se înţeleagă pe sine şi pe cei din jurul său se dezvoltă cu încetul într-o deprindere care nu-l va părăsi până la sfârşitul vieţii. Ola Golbek spune despre el că are flacăra lăuntrică a căutătorului de adevăr, pe care s-ar putea să-l afle odată şi odată; închis în el, nu-l iubeşte nimeni, de aceea pare pierdut şi visător. E bun şi cinstit, crede în oameni, deşi nu prea ştie bine ce sunt, şi asta îl fereşte de amărăciunea scepticismului. Doreşte ca arta să fie pentru oameni, să le spună ceva, să-i impresioneze. Respinge religia creştină ca mod de viaţă în favoarea unei moralităţi superioare a umanităţii şi concepe iubirea în sens tolstoian, ea fiind esenţa şi conţinutul existenţei, superioară artei. Într-un cuvânt, crede în om, într-o umanitate cu sens moral şi în adevăr, numai că despre toate acestea nu ştie nimic. Are însă o aversiune înnăscută faţă de acţiunea care violentează curgerea calmă a vieţii, îirea-i meditativă îi determină o atitudine pasivă, caută să afle adevărul mai mult prin contemplaţie, dar viaţa înseamnă mişcare, acţiune, şi toate încercările lui de a-şi găsi mulţumirea pe această cale eşuează, învederând practic falimentul atitudinii contemplative din *Conspiraţia bărbaţilor.* Acţiunile militare inutile, iubirea

neîmplinită pentru Ariadna, experienţa scurtă a căsătoriei cu Sofia, preocupările agricole şi călătoriile pentru retrospectarea trecutului – toate simbolizând modalităţi posibile de viaţă

— Nu-i alină căutările, adâncindu-i şi mai mult izolarea şi tristeţea, pe care, contrar lui Auclair, o socoteşte ca pe o componentă esenţială a vieţii.

Dar, adevărata piatră de încercare este războiul, victorie a dispreţului uman şi a crimei, care-i spulberă şi ultimele nădejdi. Cruzimile pe care nu le poate împiedica îl ajută să-şi aprecieze retrospectiv viaţa şi să-şi înţeleagă greşeala; a participat reflexiv la toate, a vegheat fără un scop limpede, dar n-a făcut practic nimic pentru ca omenirea să evite acest impas care-i neagă esenţa superioară. De aceea, pentru a-şi ispăşi într-un fel vina, îl sfătuieşte pe Andrzej Golâjbek să lupte împotriva ocupanţilor germani, să facă ce n-a făcut el, şi acesta, deşi îi repugnă şi lui violenţa, se sacrifică, fiind convins că va rămâne în istorie în măsura în care acţiunea lui va lăsa în urmă imaginea materială a oraşului distrus de cotropitori. Justeţea revelaţiei lui Janusz o confirmă Iwaszkiewicz, plasându-şi eroul în mijlocul evenimentelor, al oamenilor. Ajutorul pe care-l dă partizanilor îl scapă de apăsarea înăbuşitoare a apatiei şi, pentru prima dată, stavilele neînţelegerii se îndepărtează, dezvăluindu-i perspectiva antrenantă a activităţii sociale în folosul oamenilor, al poporului său. Iată ce-i scrie nepotului său, Alo Biliriski, în ajunul morţii: „… Când omenirea şi-a ieşit din orbite… am început să simt plenitudinea vieţii… Cuget concret şi întru totul obişnuit: se va termina războiul şi teroarea hitleristă, nemţii vor fi învinşi şi va fi o lume nouă, care va trăi în pace. Cred profund că asta se va întâmpla curând şi că abia după aceea va lucra omul şi pentru sine… Am evitat lupta. Voi însă, cei tineri, aţi fost siliţi să vă supuneţi ei, să admiteţi ca ea să vă cotropească sufletul, care însă de acum înainte va fi sufletul oamenilor ce nu vor mai lupta siliţi, ci vor fi luptători pentru om… Să nu te temi de viitorul ăsta. De viitor se tem omul şi poporul numai dacă nu au un trecut, nu au nimic dobândit printr-o experienţă îndelungată ori multiseculară. Îndată după

război… întoarce-te oricum… Gândeşte-te cum va trebui atunci să ne întărim existenţa, câte mărturii va trebui să dăm şi cât de necesar ne va fi fiecare… Nu cred în aristocraţi, toţi sunt trecători… În viaţă m-am ferit de patos ca de foc, iar ea, în schimb, a trecut ca un vis; n-am realizat nimic. Azi de-aş muri, nimic n-ar rămâne de pe urma mea. Mă pot făli însă cu un singur lucru: am ştiut să înregistrez fenomenele, am ştiut să constat faptele, să le reţin în mine şi să le clasific, aşezându-le în ordinea logicei lor legături.” În noua orânduire socială care se prefigurează în Polonia eliberată, Alo va avea toate condiţiile pentru a realiza aceste îndemnuri, întrucât a renunţat şi la prejudecata oamenilor de tip faustic, după care suferinţa înseamnă glorie. Oare suferinţa este inexorabil legată de om? Totdeauna un om va trebui să sufere pentru altul? Omenirea nu poate trăi fără asemenea glorie, are cineva dreptul să dispună de viaţa altcuiva

— Se întreabă Alo – şi experienţa războiului îl conduce la concluzia că gloria umanităţii nu trebuie să se realizeze în suferinţă, ci în linişte şi fericirea colectivităţilor şi a indivizilor. Acesta este sensul major al întregului roman.

Janusz Myszyriski este însă un norocos care-şi află lumina cugetului măcar cu o clipă înaintea morţii. Viaţa ar fi prea simplă, mai ales într-o societate înlăuntrul căreia se operează prefaceri rapide şi violente, care vor naşte o nouă structură. Cele mai multe din-, tre personaje îşi irosesc zadarnic avânturile şi dispar înainte de a se dumiri asupra drumului pe care ar trebui să-l urmeze în viaţă pentru a fi fericiţi. Este cazul compozitorului Edgar Szyller, a cărui prietenie cu Janusz aminteşte de relaţiile trainice dintre autor şi Karol Szymanowski. Înrudit ca atitudine faţă de dinamismul social, Edgar preţuieşte viaţa numai în măsura în care transmite ecouri în artă; nu-i pasă că omenirea se zvârcoleşte în războaie, poate să se prăbuşească totul, dar să rămână variaţiunile lui Brahms. Ca urmare, nu-l interesează moartea nimănui, trăieşte numai prin şi pentru artă. Şi totuşi nu e fericit; se simte strâmtorat de formele tradiţionale, dar nu e în stare să impună altele. Mai mult, în procesul creaţiei se simte

singur şi meditează mereu asupra cauzelor solitarismului său. La un moment dat crede că le depistează în interesul exclusiv pentru muzica lui care, cu multe influențe străine, pare stranie şi nu interesează pe nimeni, dar nu întreprinde nimic pentru a schimba lucrurile. Îşi duce povara ca un geniu neînțeles şi moare de ftizie în plinătatea vârstei cu sentimentul amar că nu pricepe nimic din lumea exterioară, în care până şi frumosul artei este efemer. Egotismul exagerat al preocupărilor, desprinderea de semeni i-au răpit liniştea, consumându-i viața în mod inutil.

Dar fericiți nu sunt nici Jozio Royski, Antek Gotşbek sau Niewolin care optează pentru atitudinea activă, considerând că numai cei ce se plictisesc se refugiază în „luntrea artei”. Lumea este însă plictisitoare doar pentru cei care nu ştiu să vadă, pentru cei care nu vor să facă nimic. Arta înseamnă budism, pasivitate, visare, iar viața nu este decât una şi e păcat s-o petreci vegetând. Acțiunea, pătrunderea în miezul vieții

— Iată menirea unui om adevărat – exclamă Niewolin. Arta e un lucru de prisos impus lumii de orientalismul sentimental. Toți trei sfârşesc ca victime; viața pe care îşi propuneau s-o domine prin acțiuni, îi prăbuşeşte unul după altul. Primii doi mor prematur în lupta la care participarea lor este mai mult sau mai puțin întâmplătoare, iar Niewolin ratează, devenind un alcoolic. Un sfârşit asemănător au şi Bronek Ztoty, care piere în răscoala getto-ului varşovian din spirit de solidaritate cu cei de acelaşi sânge, şi Walery Royski, care, evoluând spre crimă şi trădarea propriului popor, este împuşcat de patrioți. Cu toate că moartea lor are pricini şi semnificații morale opuse, amândoi sunt striviți de evenimentele istorice, a căror precipitare nu distinge întotdeauna între fapta eroică, prestigioasă, şi mârşăvia crimei.

Căutări zadarnice pentru realizarea unei fericiri îndelung vizate reprezintă şi personajele feminine ale romanului. Statornicia Ariadnei Târlo este izvorul propriei nenorociri. Generoasă şi entuziastă, dornică de a se dărui unei activități, unor idei în care să creadă ca într-un ideal, aleargă mereu

după lumina la care nu va ajunge niciodată. Popasurile mai lungi sau mai scurte în slujba revoluției socialiste, la Odesa, în acțiunile filantropice la Paris sau în mânăstirea de la Roma înseamnă tot atâtea dezamăgiri. Moare călcată de un autobuz la Roma, fără a împlini ceva. Nefericite sunt, de asemenea, şi Hania Wolska, bogată, dar visând consacrarea scenică, şi Elzbieta Szyller care are bani şi talent, dar trăieşte cu nostalgia iubirii lui Jozio Royski. Şi Ola Gotbek, lipsită de bucuria iubirii conjugale, şi Ewelina Royska, înşelată în speranțele pe care şi le pusese în copii, şi Helenka Gotşbek, împuşcată la începutul răscoalei din Varşovia…

Fiecare dintre personajele amintite simbolizează o atitudine față de viață, o problemă pe care autorul n-o rezolvă programatic, ci o lasă în seama timpului şi a ’ relațiilor sociale. L-a interesat întotdeauna, „omul-problemă”, nu „omul-tablou”, aşadar omul în perspectiva transformării sub impulsul împrejurărilor multiple, nu omul static, imuabil, ireal. Peste existență apasă greu *taedium vitae* cu începuturi în însingurarea aspirațiilor țâşnite din ființa intimă, în nestatornicia lucrurilor şi în „himerele” cu care trebuie să lupte. Finalul tragic al multora sugerează şi prăbuşirea nobilimii din Ucraina şi Polonia în procesul de restratificare socială regizat de iureşul istoriei. Evoluția lor dă în ansamblu impresia de viață complexă, dialectic contradictorie, a cărei dezvoltare este greu de înțeles mai ales de către individul izolat, prins în vălmăşagul întâmplărilor.

În această sinteză istorică, Iwaszkiewicz s-a străduit să încifreze în soarta eroilor semnele scurgerii ireversibile a timpului, încercând în acelaşi timp să descopere, să intuiască sensul istoriei şi, în acest cadru evolutiv, rosturile existenței umane. Devenirea lor, a personajelor, este însoțită într-adevăr în permanență de tragismul morții şi de dramatismul despărțirilor, de amărăciunea singurătății şi de spulberarea nădejdilor, dar zvâcnirile optimiste ale vieții sunt mai puternice, pornesc impetuos din profunzimi necercetate. Deosebit de elocventă, de pildă, este concluzia curajoasă a lui Myszynski de a se angaja în lupta cu viața. Sau patriotismul

lui Alo Biliriski care vine din Anglia să contribuie la ridicarea țării din ruină, cu tot riscul implicat de originea lui nobiliară, într-o vreme când contradicțiile sociale se manifestau acut. Tot aşa scena în care un țăran îşi ară imperturbabil pământul sub ploaia de bombe. Tabloul împlineşte şi expresivitatea unui simbol pe linia unor vechi tradiții ale literaturii poloneze, care exalta statornicia țărănimii, legătura cu ogorul, dragostea ei de țară.

Calitățile epice ale romanului, structura închegată, dramatismul episoadelor, unitatea şi, în acelaşi timp,complexitatea personajelor, ca să nu mai vorbim de importanța problemelor şi de vastitatea imaginii sociale sunt însuşiri care hotărăsc aprecierea trilogiei *Slavă şi fală* drept una din cele mai izbutite creații ale lui Iwaszkiewicz. Apariția ei a constituit un adevărat eveniment literar.

STAN VELEA

TABEL CRONOLOGIC

1894 20 jebruarie. Se naşte la Kalnik, lângă Kiev, în Ucraina, Jaroslaw Iwâaszkiewicz, într-o familie de şleahtici sărăciți.

1896 Apare *Quo-vaclis* – operă inspirată de persecuțiile creştinilor în timpul împăratului Nero, pentru care i se conferă lui H. Sienkiewicz, în 1905, Premiul Nobel.

1902 Moare Boleslaw Iwaszkiewicz, tatăl scriitorului, contabil la o fabrică de zahăr din Kalnik. *1902—1904* Mama viitorului scriitor locuieşte cu copiii la Varşovia.

1902—1908 W. Reymont publică tetralogia campestră *Țăranii* pentru care va primi în 1924 Premiul Nobel.

1904—1909 Iwaszkiewicz se mută cu ai săi la Kirovgrad, unde începe să frecventeze gimnaziul.

1905—1907 Are loc revoluția burghezo-democratică din Rusia. A stârnit ecouri largi în Polonia.

1909 Familia Iwaszkiewicz se stabileşte pentru mai mulți ani la Kiev. Aici, în anii de şcoală, se împrieteneşte Jaroslaw cu vărul său, compozitorul Karol Szymanowski, mai vârstnic cu 12 ani, cu Mikluho-Maklai ş. A., explorând împreună lumea artei şi a filosofiei.

1912 J. Iwaszkiewicz termină gimnaziul şi studiază apoi dreptul şi muzica. Tot în acest an începe să dea meditații pentru a spori mijloacele materiale, destul de precare, ale familiei.

1913 În articolul *Moştenirea simboliştilor şi acmeismul,* publicat în periodicul *Apollo,* M. Gumilev formulează programul grupării literare a acmeiştilor ruşi: „În locul simbolismului se va dezvolta un curent nou şi, indiferent dacă se va numi *acmeism* (de la cuvântul grecesc akmS – punctul maxim al dezvoltării, floare) sau *adamism* (concepție bărbătească, fermă şi limpede asupra vieții), va afirma în orice caz un echilibru mai mare şi o diferențiere mai netă între subiect şi obiect decât simbolismul”. În Polonia, un curent analog va înflori cu mult mai târziu, după 20 de ani, sub forma catastrofismului clasicizant, de care va fi foarte aproape şi Iwaszkiewicz.

1914—1918 Primul război mondial încheiat la 28 iunie 1919 prin tratatul de la Versailles.

1915 Are loc debutul literar al lui Iwaszkiewicz; poezia *Lilith* apare în singurul număr al lu-. Narului *Pioro (Pana),* care se tipăreşte la Kiev. A semnat ulterior şi cu pseudonimele: Ji, Jiw, Kazimierz, Bazar, e, Eleuter, Roman Roriski.

1916 Moare la Vevey, în Elveția, H. Sienkiewicz.

1917 Revoluția Socialistă din Octombrie.

1918 La 7 noiembrie Polonia îşi recapătă independența națională.

1918 J. Iwaszkiewicz se stabileşte la Varşovia, unde, alături de poeți cu înclinații şi orientări diferite ca: J. Tuwin, A. Slonimski, J. Lechori, K. Wierzynski ş. A., va alcătui gruparea poetică „Skamander” care va scoate şi o revistă lunară cu acelaşi titlu.

1919 Publică primul volum de poezii intitulat *Octostihuri* vădind un lirism accentuat senzorial.

1919—1920 Războiul ruso-polonez încheiat prin pacea de la Riga la 18 martie 1921.

1920 Apare primul „roman poetic’1 mai important al lui Iwaszkiewicz: *Fuga la Bagdad,* conceput în 1916 în Ucraina.

Din toamnă redactează rubrica „Sztuka” (Arta) la periodicul *Kurier Polski.*

1922 Se căsătoreşte cu Anna Lilpop.

Iese de sub tipar volumul de poezii *Dionisiace* care certifică interesul autorului pentru expresionism.

1923 Apare romanul *Hilary, fiul contabilului.* Îşi intensifică colaborarea la periodicul *Wiadomosci Literackie (Veşti literare).*

Publică romanul *Răsare luna* cu urme evidente ale convenționalității moderniste.

Face prima călătorie mai lungă la Paris. L a Congresul din primăvară al P.E.N.-Clubului cunoaşte creatori de renume: Valery, Romains, Claudel, Cocteau, Ravel, Galsworthy, Joyce, H. Mann, Unamuno ş. A.

Se sting din viață scriitorii polonezi St. Zeromski şi Wt.

Reymont.

1927 Intră la Ministerul Afacerilor Externe ca şef al serviciului de propagandă a artei, post în care va funcționa până în anul 1932.

1929 Apare volumul de poezii *Cartea zilei şi cartea nopții.*

1930 Tipăreşte romanul *Conspirația bărbaților.*

1931 Apare volumul de poezii *întoarcerea în Europa.*

1932 Publică interesanta povestire *Dumbrava de mesteacăn.*

1932—1935 Lucrează la ambasada polonă de la Copenhaga.

1933 Apare volumul de poezii *1932, vara* şi nuvela *Domnişoarele de la Wilko.*

1934 Apare *Scuturi roşii,* roman istoric cu puternice rezonanțe contemporane.

1935—1936 Iwaszkiewicz lucrează la ambasada polonă de la Bruxelles.

XLI

1936 Publică piesa *Vara la Nohant*, închinată lui Chopin, şi povestirile *Moara de pe Ut rata, Zygjryd* şi *Roza.*

1938 Apar volumul de poezii *Altă viață,* romanul *Vicleimul de la Blqdomierz,* tablou al epocii cu accente critice, şi piesa *Mascarada,* dedicată lui A. S. Puşkin.

1939—1945 Al doilea război mondial încheiat prin conferințele de la Ialta (4-11 februarie 1945) şi Potsdam (17 iulie – 2 august 1945). Polonia este ocupată de armata germană în septembrie 1939.

1939—1945 Ca şi alți scriitori polonezi: M. Dqbrowska, Z. Nalkowska, L. Staff ş. A., J. Iwaszkiewicz petrece anii grei ai ocupației în țară, la Stawisko, unde se adăpostesc mulți scriitori şi artişti.

1943 În aprilie-mai are loc răscoala evreilor din getto-ul varşovian.

1945 La primul congres al Uniunii Scriitorilor Polonezi J. Iwaszkiewicz este ales preşedinte.

1945—1946 îndeplineşte funcția de redactor-şef la *Zycie Literackie. (Viața literară)* la Poznan.

1946 Apar două volume de povestiri: *Iubire nouă şi alte*

povestiri şi *Cărămidăria părăsită, Moara de pe Lutynia.*

194 7 Publică volumele: *Nuvele italiene* şi *Intilniri cu Szymanowski* – cel din urmă cuprinzând materiale preţioase despre viaţa marelui compozitor.

1947—1948 Este redactor-şef al periodicului *Nowiny Literackie.*

1947—1949 Este ales din nou preşedinte al Uniunii Scriitorilor Polonezi.

1948 Apare volumul de poezii *Ode olimpice,* remarcat la Olimpiada de la Londra.

1952 J. Iwaszkiewicz este ales deputat în Seimul R. P. Polone.

1953 Se editează romanul pentru tineret *Excursie la Sandomierz* şi *Patru schiţe literare* despre Leonardo da Vinci, V. Hugo, K. Szymanowski şi Z. Nalkowska.

1953—1957 Este ales preşedintele Comitetului polonez al apărătorilor păcii.

1954 Publică volumul de poezii *Cosiţa toamnei* şi *Scrisori din America de Sud,* asezonate cu interesante observaţii culturale, sociologice şi politice, şi *Povestiri auzite* – o suită de naraţiuni adunate din locurile vizitate.

1955 Iwaszkiewicz este numit redactor-şef la lunarul *Tworezosc (Creaţia),* funcţie pe care *o* deţine şi în prezent.

I se acordă Premiul de Stat pentru literatură ca răsplată pentru întreaga creaţie literară.

1956 *Cartea despre Sicilia:* impresii din timpul petrecut acolo.

XLII

Apare primul volum din trilogia *Slavă şi fală,* cel mai bun roman al lui Iwaszkiewicz; voi. Îl va apare în 1958, iar al III-lea în 1962. Pentru această carte autorul va primi în 1963 premiul Ministerului Artei şi Culturii.

1957 Publică volumul de poezii *Cărări întunecate* şi *Cartea amintirilor mele* – document util asupra locurilor în care a trăit şi a oamenilor pe care i-a cunoscut.

1959 E reales preşedinte al Uniunii Scriitorilor Polonezi; prestează această activitate fără întrerupere până astăzi.

I se reprezintă piesa *Nunta domnului Balzac* şi apare volumul *Voroavă despre cărţi şi cititori,* conceput din reflecţii

pe marginea lecturilor.

.960 Obligeana şi alte povestiri – mănunchi de nuvele care consolidează titlul de maestru al nuvelei poloneze pe care i-l acordă critica.

1961 *Discuţii despre cărţi,* volum care strânge la un loc foiletoanele publicate în *Zycie Warszawy.*

1962 Apare volumul *Cuibul lebedelor,* gândit pe baza impresiilor din timpul şederii în Danemarca.

1963 Publică volumul de versuri *Mâine secerişul.*

1964 Creaţia sa în proză se îmbogăţeşte cu *Heidenreich* şi *Umbre* – aluzii retrospective la răscoala din 1863 şi, respectiv, la viaţa unui orăşel din Ucraina în timpul revoluţiei. La 70 de ani i se conferă ordinul „Constructorul Poloniei Populare”.

St. V.

NOTAprivind pronunţarea numelor personajelor, principale din romanu l *Slavă şi fală*

«SLAVA»

Janusz Myszynski – *Ianuş Mâşânski* Zofia Zgorzelska – *Zofia Zgojelska* Elizbietka (Elzbieta, Elzunia) Szyller – *Eljbietka (Eljbieta, Eljunia) Şiler* Marysia Biliriska – *Marâşia Bilinska* Kazimierz Spychala – *Kajimiej Spâhaua* Jan (Janek, Jasio) Wiewiorski – *Ian, (Ianek, Iaşio) Vieviursk i* Franciszek Golqbek – *Francişek Gouombek* Andrzej – *Andjei* Jozio – *Iuji o* Jadwiga (Jadzia) – *ladviga (Iagia)*

AntoS (Antoni) – *Antoş (Antoni)*

Szuszkiewicz – *Şuşkievic i* Adas Przebija-Lşcki – *Adaş Pjebiia Uenţk i* Kolyszko – *Kolyşk o* Strzyzewska – *Stjâjevsk a* Grzes – *Gjeş* fiotrus – *Piotru* ş Sta6 Czyz – *Staş Ci j Nedreptatea poate triumfa în slavă, dar fala este întotdeauna de partea dreptăţii..*

GAETANO DI GAETA

— *Credeţi că graiul e tunet al istoriei?*

A slavei trompetă, al hăţişurilor corn?

Şi că nu există predicatori, fără larm ă În faţa cerului ce-şi reflectă prin geam lumina?

— *Pulberi, răscolite de paşi pe lespezi,Fără să cuprindă urme omeneşti?...*

C. K. NORWID
TRADUCĂTORII

I

În primele zile ale lui iulie 1914 doamna Ewelina Royska se găsea în salonul cel mare al familiei Szyller din Odesa. Obloanele trase întunecai încăperea spațioasă, cufundând-o în penumbră; totuşi printre crăpăturile lor se furişau raze vii, jucăuşe. Tot vorbind, doamna Ewelina examina pe Kazimierz Spychala, aşezat în fotoliul din fața ei. Îi vedea silueta, înaltă şi osoasă, picioarele întinse, încălțămintea butucănoasă, dar îi scăpa expresia feței tânărului, ce se pierdea în umbră. Rostogolind fraze sonore, bogate, se căznea să-i pătrundă fața aspră, uscată şi înclinată, anume parcă aplecată pentru a-i ascunde ochii şi aşa aproape acoperiți de nişte pleoape grele.

— Înțelegi destul de bine, zise ea cu un uşor bâlbâit ce-i sporea farmecul vorbei, că nu-l pot lua pe Jozio de aici după abia câteva zile. N-aş putea să repet doamnei Szyllerowa, deşi-i cea mai bună prietenă a mea, toate argumentele înşirate de dumneata. Voi mai reflecta asupra lor, deşi încă de pe acum îmi este limpede că exagerezi. În ce priveşte sănătatea lui Jozio, băile de mare îi fac foarte bine. S-a întremat, a devenit parcă mai bărbat. Îşi va recăpăta puterile, de care – mai ales după boala din anul trecut —

♦ „Iubire tăinuită” (germ.).

Va avea atâta nevoie. Cât despre noile deprinderi… Impresia mea este că Jozio are o fire echilibrată, care se va dezbăra uşor de toate influențele rele. Pe de altă parte socot că nici nu-l putem împiedica să ia cunoştință de variatele aspecte ale vieții…

Spychala ridică puțin capul şi cu o firească mirare căută spre doamna Ewelina. Zâmbi.

— Nu, nu, domnule Kazimierz, mă gândesc numai – şi din nou se bâlbâi – mă gândesc numai la rolul pe care îl joacă arta în viața oamenilor de aici. Poate că Jozio arată acestei ramuri a vieții o prea mare desconsiderare sau indiferență. Edgar este un om neobişnuit, un artist de mare talie… Astăzi soseşte şi Elzbietka…

— Elisabeth Schiller… zise ironic Spychala.

— Vei vedea, e fermecătoare. Sunt sigură că amândoi veți

avea de câştigat în societatea ei. Şi-apoi, cântecul ei…

Spychala mormăi ceva nedesluşit, dar doamna Royska fără să-l ia în seamă continuă:

— Anul acesta am avut puține ocazii săr vorbesc cu dumneata despre caracterul lui Jozio. Despre schimbările lui din ultimul timp. Ce-mi poți spune în această privință? Dumneata îl cunoşti doar de trei ani…

Şi mai înainte ca Spychala să-şi poată aduna gândurile, ea, stăpânită de avântul entuziast al dragostei materne, vorbi mai departe:

— Anii aceştia sunt cei mai importanți în viața fiecăruia! De la paisprezece la şaptesprezece. Nu-i aşa? Atunci se formează omul… Uneori, Jozio îmi pare un om aproape străin, un om matur. Şi-i întotdeauna calm, moderat, sigur de sine. Dumneata nu crezi că acestea sunt calitățile lui cele mai de seamă?

Spychala îşi drese din nou vocea şi cu plăcutul lui glas de bas, puțin cam voalat, rosti – ceea ce i se păru chiar şi lui surprinzător:

— Jozio este un băiat foarte simpatic.

— Nu-i aşa? accentuă cu vioiciune doamna Royska. Nu-i aşa? Socot deci că nu-i va dăuna prea mult, moralmente, şederea la Odesa. Şi că, oricum, baia cosmopolită de aici nu-i va schimba firea.

Doamna Royska se ridică. Convorbirea se încheiase. Întinzându-i mâna, adăugă zâmbind:

— Nu trebuie să fii îngrijorat, domnule Kazimierz, nici să tragi concluzii pripite. Ochiul matern vede întotdeauna totul, mai bine decât oricine. Crede-mă!

Kazimierz sărută mâna parfumată a doamne i Ewelina şi se înclină stângaci:

— Plec mâine, adăugă ea la despărțire, şi ca să vă consolez, să vă ridic moralul, am să vi-o trimit pe Ola.

Aruncând vorba asta într-o doară, ieşi, fără să-l mai privească pe Kazimierz. De altfel în salon se întunecase de-a binelea aşa că n-ar fi putut să-i observe împurpurarea obrajilor. Spychala, ca să nu se vadă roşeața, îşi aplecase din

nou şi mai tare capul. Apoi, cu un soi de vrăjmăşie şi nerăbdare deschise brusc uşa din partea opusă aceleia pe unde ieşise doamna Royska.

„Ăştia-s totdeauna la fel – gândi el – le vorbeşti ca unui perete”.

Ieşi pe verandă; ferestrele erau acum deschise. O grădină, nu prea mare, plină de salcâmi prăfuiţi, despărţea veranda de o coastă abruptă, dincolo de care ţărmurea marea. Kazimierz clipi, orbit de atâtea lumini ce licăreau pe arbori, pe nisip, în grădină şi mai ales pe marea întunecată, violetă, care ici şi colo era brăzdată de luciul unor dungi verzi, lunguieţe.

Cu paşi de om supărat se îndreptă spre grădină. Era nemulţumit de convorbire, de faptul că el însuşi o provocase. Voise să plece cât mai grabnic la Molince, numai şi numai pentru Jozio; iar doamna Royska îşi închipuise, desigur, că urmărise cu totul altceva, din moment ce la despărţire îi spusese: „Am să vi-o trimit pe 01a”. Aici nu era deloc vorba de Ola, ci de influenţa pe care ar fi putut-o avea Edgar Szyller şi întreaga atmosferă a Odesei asupra lui Jozio. De trei ani încoace Spychala îşi petrecuse vremea cu băiatul acesta, se ataşase nespus de mult de el. Se obişnuise ca fiecare gând, fiecare vorbă spusă de Jozio să fie un reflex al propriilor sale gânduri. Jozio citea aceleaşi cărţi, povestea aceleaşi anecdote, reacţiona în acelaş chip la fenomenele vieţii. Şi acum, deodată, la Odesa, expresiile lui Jozio dobândiră forme străine, în convorbiri folosea rând pe rând termeni francezi sau germani, lucru ce nu i se întâmplase niciodată mai înainte. Era în stare să discute ore întregi cu Edgar despre muzică şi despre călătorii prin Europa, fără să acorde cea mai mică atenţie lui Spychala care, în timpul acesta, sse plictisea sau se prefăcea că se plictiseşte. Simţi tăişul ascuţit al geloziei şi, poate, mima doar o aparenţă că ar fi fost preocupat de binele lui Jozio, iar nu de faptul că elevul îi scăpa din mână, că influenţa lui nu s-a mai putut menţine în faţa personalităţii lui Edgar.

Târşâindu-şi încălţămintea grea – „galiţiană”

— Coborî fără tragere de inimă, în silă, treptele de lut, până la ţărm. La ora aceea plaja era aproape pustie. Vila avea la

mare un mic paviiion ce aparţinea Szyllerilor şi care le servea drept garderobă. Spychala voia să-şi zvârle hainele şi să intre în apă, când, în apropierea pavilionului, pe plaja îngustă, la umbra malului destul de înalt în acest loc, îl zări pe Edgar culcat.

— Hei, domnule Kazimierz, strigă Edgar. Nu rămâi aici o clipă, lângă mine? E foarte cald.

Kazimierz nu răspunse nimic; se lăsă în silă pe nisipul încins şi, fără să-şi scoată haina, se lungi pe plajă.

— Jozio mi-a cerut să vă spun că a plecat l a Odesa, după pozele date la developat. Se va întoarce la cină.

— A plecat singur?

— Se pare că a plecat cu Volodia.

— Cu Volodia? Spychala se strâmbă uşor. Edgar, văzându-i mutra, surâse.

— Nu vă place Volodia. Socotiţi nepotrivită cunoştinţa asta a lui Jozio. Dar, întrebă el, cum vă simţiţi, în general, în casa Royski?

Spychala se mişcă greoi sub dogoarea soarelui şi-şi trase pălăria pe ochi. Întrebarea lui Edgar îl cam pusese pe gânduri.

Cum nu-i răspunse, Edgar continuă:

— Întreb, pentru că am impresia că vă trageţi dintr-un mediu complet deosebit. Cu greu se poate obişnui cineva cu moşierimea noastră ucrainiană. Lumea aceasta aduce puţin cu cea din secolul al XVII-lea. Scuzaţi-mi insistenţa, dar aş vrea să ştiu cu ce se ocupă tatăl dumneavoastră?

— Lucrează la căile ferate, zise Kazimierz, fără grabă.

— Da, vedeţi, e o lume cu totul diferită.

Kazimierz se hotărî să spună şi el ceva.

— Fireşte, şi uneori mă simt printre ei foarte străin. Spun lucruri cu care nu pot fi câtuşi de puţin de acord.

Edgar zâmbi.

— Nu însă Jozio. El nu spune decât lucruri puse la punct în prealabil cu dumneavoastră.

Cuvintele astea atinseră foarte neplăcut pe Spychala.

— O, acum nu, câtuşi de puţin. Acum repetă totul după dumneavoastră.

— Socotiţi că-i ceva foarte rău în asta?

— Nu. Aş prefera însă ca Jozio să nu repete nimic, nici după mine şi nici după dumneavoastră şi să judece, cât de puţin, dar cu capul lui.

Edgar se întoarse pe partea cealaltă, expunindu-şi la soare spinarea, deşi era destul de bronzată.

— Nu vă temeţi, o să-i vină vremea. Este încă atât de tânăr… Credeţi că-i un băiat capabil?

— Fireşte că este, spuse Kazimierz, de data aceasta cu vioiciune; se ocupă atât de puţin cu limba polonă, atâta doar câit parcurge cu mine, în vacanţă… şi totuşi face mari progrese. Cert, este un băiat inteligent…

— Iată, tocmai asta-i, zise Edgar, ce am vrut să ştiu. Din moment ce este atât de inteligent, cum spuneţi dumneavoastră… de altfel şi eu sunt de aceeaşi părere… atunci n-ar trebui să vă îngrijoreze societatea lui Volodia. Jozio va şti să ţină piept unor astfel de influenţe. Şi – adăugă el cu subînţeles – tuturor celorlalte influenţe.

Spychala era furios că Edgar îi ghicise, în aşa măsură, gândurile.

— De altfel, deocamdată, este încă în totul dominat de farmecul dumneavoastră. Uneori ne amuzăm, cu mama lui, ascultând cum – fără să-şi dea seama – imită modul dumneavoastră de a vorbi, chiar şi unele expresii galiţiene din limbajul dumneavoastră…

Spychala tăcu. Într-adevăr, cu toate că soarele se apropiase simţitor de amurg, era grozav de cald; aerul frigea. Edgar fuma leneş. Spychala îi urmărea – printre pleoapele uşor întredeschise

— Profilul ascuţit, care aducea puţin cu profilul lui Chopin, purtând ciudata caschetă orientală cu care compozitorul îşi acoperea capul.

Edgar se ridică niţel într-un cot, privi valurile domoale dar înalte ale mării de jad şi zise, ca şi cum şi-ar fi vorbit sieşi:

— Este desigur o deosebită plăcere să-ţi subordonezi astfel un om şi să vezi cât de mult depinde el de tine. Asta-i prima voluptate a puterii. Lui i se par frumoase toate lucrurile pe

care le socotim noi frumoase… gândeşte cu mintea noastră, simte cu inima noastră… numai că, mai târziu, e tare neplăcut să ne dăm seama că pierdem această putere.

Lenevit de arşiţa care-l copleşise, Spychala, cu un ultim rest de voinţă se sculă, dezbrăcă scurta şi cămaşa, în timp ce se adresă lui Edgar, pe un ton arţăgos:

— Toate astea ne privesc pe noi, pe mine şi pe Jozio?

Edgar, rupt din meditaţiile lui, căzu puţin pe gânduri.

— Despre dumneavoastră? Despre J6zio? Deloc. Am vorbit aşa, în general.

— Relaţiile dintre oameni nu se desfăşoară cum vă închipuiţi dumneavoastră, făcu Spychala lungindu-se din nou pe nisip. Dumneavoastră sunteţi artist… despre viaţă n-aveţi o noţiune prea *amănunţită…*

— Adevărat? Aceasta e părerea dumneavoastră despre artişti? întrebă, nu fără ironie, Edgar. Poate aici vă veţi schimba un pic părerea despre artişti. Când va sosi sora mea… Este o foarte mare artistă şi totuşi o femeie foarte simplă…

— Nu ştiu dacă influenţa artiştilor va fi folositoare lui Jozio. În viaţă nu va avea prea mult de-a face cu ei.

— Cine ştie? se întrebă Edgar cu o oarecare tristeţe. Ce-i Jozio? Un băiat obişnuit. Foarte simpatic, fireşte, şi poate chiar inteligent, dar de o natură întru totul comună… Va gospodări pe moşia sa Molince, va da târcoale fetelor, şi atât. Dar, poate că nu-i doar atât. Nu putem prevedea, niciodată, pe ce cărări va drumeţi soarta omului. E condiţionată de atâtea lucruri. Istoria fiecărui om în parte seamănă cu istoria unor ţări întregi…

Spychala ridică din umeri.

— Câte ceva se poate prevedea întotdeauna; şi chiar trebuie.

— Mam referit la altceva, îşi continuă Edgar gândurile; mă refeream la puterea pe care unii oameni o au asupra altora. Pe ce căi se obţine o astfel de putere? Prin ce căi poţi impune oamenilor propria ta personalitate? Iată ce nu înţeleg.

Nu înţelegea nici Spychala. Nu înţelegea nici chiar despre ce vorbea Edgar. Simţea însă că sub aceste cuvinte, în aparenţă

indiferente, se ascundea un alt conținut, ceva ce-l frământa pe compozitor. Se temea, totuşi, să nu fie vorba chiar de lupta pentru Jozio.

— Niciodată n-am făcut nici cea mai mică stăruință, zise el, ca Jozio să mă imite. Puteți să mă credeți, lucrul acesta vine întru totul de la sine.

Edgar suiise uşor la auzul acestei interpretări date cuvintelor sale şi scutură țigareta.

— Oh, mie nu-mi vine nimic de la sine. Mi-e nespus de greu să scot totul din mine însumi. N-am nicio altă sursă. Şi-i groaznic de chinuitor.

Uimit, Spychala se uită la Szyller. „Ce-o fi însemnând «totul»?” se întrebă el.

Edgar, ca şi cum i-ar fi ghicit gândul, surâse din nou, dezarmant, aşa cum numai el se pricepea să facă.

— Arta mea… grăi el jenat, fără să-şi sfârşească fraza.

„Iată care-i gândul lui!” îşi mărturisi din nou Spychala şi, privind ironic expresia jenată a compozitorului, zise:

— Arta a jucat un rol redus în istoria omenirii.

— Credeți că mai importante au fost războaiele şi invaziile? întrebă Edgar, căruia-i pieri expresia jenată de pe amabila lui figură. Am impresia că dorința dumneavoastră, domnule Kazimierz, este să fiți un stăpânitor cumplit, adăugă el după o clipă.

Spychala hohoti sarcastic:

— Chiar aşa! Eu, un biet meditator din Galiția, care, într-un conac din Ucraina, nu-s nici măcar prezentat, întotdeauna, oaspeților; eu, fiul unui feroviar, mai bine zis al unui muncitor de la căile ferate…

— Asta-i poveste, domnule Spychala, se revoltă Szyller. E neîndoielnic că sunteți prezentat oaspeților. Aici, acționează doar resentimentele dumneavoastră…

— La familia Royski da, dar nu şi la vecinii lor Myszynski… ca şi cum ar fi nişte conți…

— Nişte conți foarte mizeri, râse Edgar. Ce-i drept, unii ca ăştia țin de cele mai multe ori nasul pe sus, desigur, însă, că n-ați avut nicio neplăcere din partea lui Janusz?

— Aproape nici nu-l cunosc, mormăi Spychala.

— Dacă doriți să aveți prestigiu în fața oamenilor, nu trebuie să trageți concluzii dintr-o experiență atât de limitată, cum este aceea pe care o aveți… Mai bine ați citi ce-i scris aici – şi-i împinse, pe nisip, o cărticică roşie – e sinteza experiențelor omenirii noastre. Şi despre artă stă scris, totuşi, aici, foarte mult.

Spychala, lulând cartea în mână, roisti cu oarecare decepție:

— *Faust.*

Edgar zâmbi.

— Da, *Faust von Goethe* – zise el, oarecum în ghilimele şi luând cărticica din mâna lui Spychala începu să o examineze. Degetele lui fine pătrundeau printre file, ca o mângâiere. O clipă, se opri, zâmbind şi citi:

FAUST

Dar du die weite Welt umschweifst,Geschăftiger Geist, wie nah jiihl'ich mich dir.

ERDGEIST

Du gleichst dem Geist, den du begreifst,Nicht mir!

Verschwindet1

FAUST

Tu, care cuprinzi lumea largă întreagă,Tu, duh al creației – cât îmi eşti de-aproape.

SPIRITUL PAMÂNTULUI

Numai un spirit asemănător ție îți este înțeles, Eu, nu!

Dispare (germ.).

După obiceiul lui, Spychala înclină capul, îşi trase pleoapele peste ochi şi-şi țugui ironic buzele.

— Credeți că aparțin epocii „spiriduşilor”

(„Erdgeist”-ilor)?

— Nu. Văd însă, râse Edgar, mai degrabă cu tristețe, că nu ne înțelegem deloc.

— Da, aşa-i, suntem din epoci cu totul diferite.

— Da. Dumneavoastră sunteți din epoca „telurică”, pământească.

— Cel puțin mă simt bine pe pământ… Chiar dacă nu am o

prea mare pasiune pentru artă… izbucni Kazimierz, ca un bolovan.

— Oare nu cumva înseamnă că aţi tras concluzii cam pripite? observă Edgar, cu ironie.

Spychala tăcea. „Din nou aceste concluzii pripite. Încă un Royski, îşi zise el în gând. Şi ce compozitor o mai fi şi el? Un diletant bogat. Dar nu articulă judecăţile astea amare, jignitoare pentru Edgar, care, dându-şi poate seama că ele nu-i erau binevoitoare, rămăsese nehotărât, cu zâmbetul pe buze. Cu toate acestea simţea multă simpatie pentru omul acesta tânăr şi colţuros. Ar fi vrut chiar să-i explice multe, foarte multe lucruri, dar înţelegând că, deocamdată, era cu neputinţă, adăugă doar atât:

— Soră-mea soseşte diseară, poate că aţi fi de acord să mergeţi cu mine la gară?

Spychala, socotind că ar fi fost, poate, prea mult, zise cu indiferenţă:

— Vă mulţumesc, prefer s-o aştept pe doamna Elzbieta acasă.

Edgar oftă şi mai aprinse o ţigară. Simţise că nu se poate sta de vorbă cu dascălul ăsta bosumflat.

ÎI

În forfota generală iscată de sosirea Elzbietei, nimeni aproape nu observă că Jozio nu se întorsese din oraş, la vremea cinei. De altfel, cina însăşi fusese pregătită oarecum în pripă, la nimereală, totul dând impresia unui lucru improvizat pentru sosirea celebrei cântăreţe. Caleaşca cu doi cai trăsese în faţa vilei în aşteptarea lui Edgar, care urma să meargă la gară. Doamna Şzyllerowa, stacojie şi neliniştită, fuma ţigară după ţigară. Spychala, impacientat de atmosfera asta, în care se simţea atât de mult poziţia lui de străin, privea inexpresiv farfuria goală. Întunericul cobora încet, marea devenea cenuşie, iar sclipirile ei se reflectau în ferestrele sufrageriei. În sfârşit fură aprinse lămpile. Vorbea doar doamna Royska, privind, tulburată, spre uşă.

— Eşti fericită, Paulina! Ai copii extraordinari, amândoi celebri!

Ridicându-şi capul greu, doamna Paulina, clipind mereu din ochi, privea tăcută lampa în jurul căreia roiau o mulțime de musculițe şi de fluturi.

— Edgar nu-i încă atât de celebru, cum ar merita, continuă doamna Royska, dar Elzunia!

Am citit nu de mult tăieturile din ziare, pe care le-a trimis. Ce glorie! Ultimele ei spectacole la Opera din Viena au fost un adevărat triumf. Iar…

Doamna Paulina, oarecum neliniştită, privea când la ceasornic, când la feciorul ei, aşezat în capul mesei.

— Nu-i oare timpul să te duci, Edgar? întrebă ea.

Ridicându-se fără să spună vreun cuvânt, Edjar se aplecă spre mâna mamei sale. Urmă un rămas bun, o mângâiere şi aprobarea plecării. Pe fața lui uşor palidă flutură un zâmbet: era el însuşi nerăbdător şi neliniştit. Pornea, evident, prea devreme. Până la sosirea trenului mai erau două ceasuri.

Doamna Royska, cu o nelinişte rău mascată printr-o conversație superficială cu prietena sa, arunca săgeți spre Spychala. Acesta, în sfârşit, se ridică spunând:

— Mă duc până la stația de tramvai, poate că-l voi întâlni pe Jozio.

Doamna Royska îi mulțumi din ochi, după care reveni la gândurile ei:

— Copiii mei sunt obişnuiți, ca toți ceilalți. Îi iubesc însă foarte mult, pur şi simplu la nebunie! Uneori sunt însă invidioasă pe tine, Paulina, pentru copiii tăi. Sunt excepționali. Iar sărmana mea Helenka…

— Aşa-i, spuse pe un ton serios doamna Szyllerowa, deşi e nespus de greu să ai copii atât de neobişnuiți.

Spychala, ieşi în fața vilei şi porni pe drumul prăfuit, mereu printre aceiaşi salcâmi, în direcția stației. Vila Szyller era situată în apropiere de aşa zisa Fântână Mijlocie. Tramvaiele din Odesa soseau aici destul de rar. Căldura nu se potolise deloc; seara n-adusese nici ea o împrospătare a aerului. Spychala se gândea cu plăcere că peste câteva zile va păşi în amurgul acesta cald şi limpede, în societatea Olei. „Era încă un copil, şi-i atât de frumoasă şi de bună” – îşi zise el în gând.

Aproape fără să se gândească lăsă să treacă două tramvaie. Jozio nu sosi. Se întoarse la vilă.

În sufragerie toate ferestrele erau deschise şi uneori se auzea freamătul îndepărtat al mării. Pe masă: tăvi de argint pline de fructe: prune şi pepeni galbeni. Un mic serviciu de masă o aştepta pe Elzunia. Cele două mame – încă la masă – nu mai stăteau acum de vorbă. Samovarul sâsâia într-un colţ, feciorul în şorţ alb se învârtea prin cameră. Totul palpita în tăcere şi aşteptare.

Spychala se aşeză într-un fotoliu comod, fumând o ţigară; probabil, aţipise niţel, deoarece nu observă cum trecuseră aproape trei ore. Acum era unsprezece.

În faţa casei răsună huruitul trăsurii, feciorul Hrehorko se repezi în anticameră, cucoanele porniră după el, Kazimierz rămase în sufragerie; în faţa casei se porni forfota şi zarva, se aduseseră valizele, se auzi un râs străin, de femeie şi, în sfârşit, cu toţii, laolaltă, intrară în odaie.

Elzbieta Szyllerowina – Elisabefth Schiller – de talie nu prea înaltă, avea. O înfăţişare proporţionată. Ochii ei albaştri, reliefaţi, se îndreptară spre tânărul necunoscut. Cu o voce destul de joasă, frumoasă, puţin aspră, povestea neîncetat despre călătorie, despre întârzierea trenului, despre un conductor austriac. În acelaşi timp, încântată de fructe, muşca dintr-o prună, lăsa să i se prelingă de pe buze sucul dulce, îşi ştergea mâinile şi faţa şi râdea. Era fericită. Se aşeză la masă în faţa tacâmului ei „se jucă cu furculiţa şi mâncă felurile servite, fructele, pâinea şi bomboanele de ciocolată, unele după altele. Cu o deosebită grijă încredinţase spre ocrotire mamei sale un buchet de trandafiri de culoare aurie închisă.

— L-am adus într-o stare perfectă. Trandafirii se vor dezvolta.

— Ce soi sunt? se interesă doamna Royska.

— Desigur ceva nou, zise serios doamna Paulina, clipind din ochi şi mirosind, adânc, buchetul.

Elzbieta purta pe cap o mică tocă de culoarea bronzului, care-i ascundea aproape în întregime părul bălai. De pe tocă,

atârna o panglică lungă, cafenie, spânzurând în spate. Un voal alb, nuanțând cafeniul panglicii, îi învăluia gâtul, punându-i în lumină fața delicată şi expresivă, de parcă ar fi fost detaşată de trup. Capul marii cântărețe răsărea din umbră, asemeni unei pete albe, nu prea mari, iradiind propria ei strălucire.

Spychaâa o privi cu teamă. Îl izbea caracterul străin al chipului şi al accentului, uşoara greutate în pronunțarea lui „r”, ca şi a unor grupe de consoane specific poloneze. Elzbieta trecea adesea brusc la folosirea limbii franceze, întocmai unor mari doamne din ținuturile de răsărit care păstraseră acest obicei al secolului al optsprezecelea. Exoticul ființei ei îl făcea pe Kazimierz să se simtă cuprins, egal, de spaimă şi repulsie.

Edgar în schimb o sorbea din ochi. Mângâindu-i mâinile, se vedea cât era de bucuros şi de mândru.

— Cum a fost la Viena? Povesteşte-ne…

Şi Elzunia, în loc să se ocupe de ea, de succesele repurtate, – cântase doar în noua operă a lui Puccini – revărsă din belşug numeroase întâmplări cu privire la cântăreții şi muzicienii vienezi, povestind despre ei ba una, ba alta şi adresându-se îndeosebi lui Edgar. Pentru cei ce nu cunoşteau personajele vieneze, amănuntele acestea erau puțin interesante, dar Elzbieta grăia cu atâta farmec încât tot ce spunea ea devenea captivant. Nu peste mult timp Spychala chiar se surprinse că o urmărea cu o admirație mută, cu nişte ochi, desigur, tot atât de uimiți ca şi cei ai lui Edgar.

După cină, deşi Elzbieta era obosită, trecură cu toții în salon, nimănui netrecându-i prin minte să meargă la odihnă.

Elzbietka îi lămuri lui Edgar unele aspecte tehnice, de exemplu cum cântă Jaritza cutare melodie, cum emite ea nota cutare, sau cum este costumată în *Salomeea* lui Strauss. Povestirea aceasta cu caracter intim, de confesiune, era gustată din plin de Edgar. Aşezat la pian, în fața surorii sale, cu trupul puțin arcuit spre spate, el o privea atent, executând din când în când unele acorduri.

Doamna Paulina îşi birui în cele din urmă sfiiciunea vizibilă şi apropiindu-se încet, în vârful picioarelor, de fiica sa, atinse cu mâna umărul feciorului.

Elzbietka zâmbi bucuroasă şi, sigură de sine, nepierzând-o din ochi pe maică-sa o întrebă, voioasă:

— Să câinit?

Iar mama surâse, fericită.

— O singură melodie, doar una.

Elzbietka deveni gravă. Fața i se întunecă, îi pierise chiar zâmbetul. Se concentră ca şi cum i-ar fi defilat prin minte toate cântecele cunoscute. Îşi plimbă privirea nehotărâtă prin cameră, apoi şi-o îndreptă spre pian, şi din vraful de note aşezate acolo luă un caiet mic, roz, şi-l deschise ân fața lui Edgar.

— *Verborgenheit* anunță ea pe maică-sa.

Doamna Paulina se retrase tot în vârful picioarelor.

Elzbietka se aplecă de parcă-şi examina boturile ghetuțelor, apoi, ridică deodată capul, astfel incit voalul căzu, lăsând să i se vadă gâtul ei alb, splendid. Chipul i se aprinse apoi, după o secundă, se întunecă iar. Se aplecă din nou, de data asta spre Edgar şi-i făcu un semn; el începu un scurt preludiu.

Odată cu prima notă intonată lent şi cu jumătate voce, pe buzele Elzbietkei apăru un zâmbet de nedumerire şi de bucurie. Primul „mi bemol” fu atât de frumos, ca un sunet înalt de violoncel, încât Edgar, luându-şi ochii de pe note, căută la sora-sa cu o privire încântată şi oarecum nu mai puțin uimită. ’

Doamna Royska şi doamna Szyllerowa păreau transportate; Spychala, simțind că se petrece ceva îşi lăsase capul în jos. Dincolo de ferestrele deschise coborâse o noapte caldă, de vară, care asculta şi ea cântecul „iubirii tăinuite41.

În cursul primelor măsuri ale cântecului – fără zgomot, aşa că nimeni în afară de doamna Royska nu băgă de seamă, intră Jozio cu colegul său şi se aşezară la margine, pe primele scaune.

Pe la jumătatea cântecului, cam pe la cuvintele:

…Oft bin ich nur Kaurn bewusst und die helle Freude

*zucket…*14

Spychala îşi ridică ochii de pe covor şi zări băieţii care şedeau acum de amândouă laturile uşii. Jozio îşi muşca buzele, în timp ce Volodia, cu ochii lui negri, mari, privea departe, înaintea sa, pe obraz rostogolindu-i-se lacrimi.

Când, deodată cu armoniosul acord în., mi bemol major”, executat, lin de degetele lungi ale lui Edgar, amuţi şi vocea mătăsoasă a Elzuniei, o linişte absolută coborî în salon. Nimeni nu cuteza să se mişte. Afară răsuna clopoţelul tramvaiului ce revenea de lia Odesa. În sfârşit, cântăreaţa însăşi întrerupse tăcerea, adresându-se pe neaşteptate lui Edgar căruia, cu glas tare, îi spuse ceva despre mecanismul pedalei. Atunci de-abia se treziră cu toţii din vraja care-i sub-” jugase. Fără a-i spune vreo vorbă despre cântecul ei, mama, sărutând-o pe Elziunka o pofti să meargă la culcare.

— Eşti atât de obosită…

Edgar, însă, protestă. Voia s-o asculte încă pe soră-sa, să discute cu ea, cât de mult, despre muzică, fiindcă aici de fapt nu-l înţelegea nimeni.

Doamna Royska îl luă în primire pe Jozio, făcându-i reproşuri foarte severe; află însă că cinase la Volodia, care locuia în apropiere. În definitiv, o greşeală nu prea mare!

Spychala îl conduse în odaia de sus, ocupată de ei amândoi. Vila construită din lemn era veche, încăpătoare, o adevărată casă de acum şaizeci de ani; odăile de la mansardă fiind expuse la soare, se încingeau nespus de tare. De aceea Jozio trecu de-a dreptul pe balcon, de unde se desfăşura priveliştea mării, ce fremăta acum cu sclipiri argintii. Spychala se apropie de Jozio,străpungând întinderea de apă.

— Unde ai fost? Şopti el aspru. Nu ai spus. Mamei adevărul.

J6zio îşi privi dascălul cu ciudă.

— Âh, ştii (îl tutuia pe Kazimierz) am fost cu Volodia, pentru prima oară, la un restaurant.

---

14 ...Adesea sînt numai de-abia conştient şi-o mare bucurie în mine palpită... (germ.). (citat din Hugo Wolf : *Verborgenheit)*

La „Georges”. Nici n-ai ideie ce emoții am avut, adăugă el cu indiferență.

— Ai băut vodcă, strigă Spychala îngrozit.

— Vodcă? nu!… zise Jozio, vin!

— Vai de mine… oftă celălalt.

— E mai rău sau mai bine? întrebă Jozio calm.

— Eşti un puşti! Am eu dreptate când spun că şederea la Odesa are asupra ta o influență nefastă. Acest lucru l-am discutat azi cu mama ta.

— Şi ce-a zis?

— Ca deobicei – nu vede nimic. Orbită de dragoste pentru tine. Eu te-aş duce însă imediat la Molirice.

— Ce bine că nu poți să mă duci. Spune-mi, mai bine, izbucni deodată, agățându-se bucuros de un alt subiect, spune-mi! Cum cântă Elzbieta asta! Nu-i aşa că-i minunat? Spune, Kazio, nu-i minunat?

Îl cuprinse pe Spychala de grumaz şi rămaseră amândoi aşa nemişcați, cu ochii ațintiți în noapte, la marea frământată. Desupra Odesei o spuză de lumini; aici linişte şi beznă. Oricum, Spychala trebui să-i dea dreptate lui J6zio: Elzbietka cântase minunat; cântecul ei fusese negrăit de frumos.

— O iubire tăinuită, zise Jozio în şoaptă; şi şoapta asta răsună, în aerul încins, nespus de pătrunzător: iubire tăinuită! *Verborgenheit!*

Spychala tot privind luminile Odesei fu cuprins de un sentiment bine cunoscut lui, ce-l năpădea cu destulă regularitate. Un soi de dorință de a pluti – ca în vis – de a se înălța şi de a crea totodată, ambianța în care înălțarea asta să-i fie uşurată: dorul de a risca, dorul unei existențe neobişnuite. Tot ce-l înconjura devenea, în astfel de clipe, micime, lucruri de rând. Şi-l însoțea în înălțarea asta doar cântecul Elzuniei.

— *Verborgenheit,* repetă el zâmbind, eliberându-se din brațul lui Jozio şi îndreptându-se spre interiorul odăii încinse, unde se aşeză pe pat.

Jozio rămase mai departe pe balcon şi mult timp încă

Kazimierz nu-l putu convinge să se culce.

Ii i Ajunsese un adevărat obicei ca Walerek s-o aştepte la gară pe mama. De data aceasta voise şi Ola să-l însoţească, dar Walerek, dornic să se bucure el cel dintâi de apariţia mamei, de veştile de la Odesa, de suflul călătoriei pe care îl purta doamna Royska cu sine, ascunse Olei momentul plecării şi acum se plimba singur pe peron. Trenul de Odesa sosea destul de târziu. Era întuneric de-a binelea şi manevrarea vagoanelor parcă adormite se desfăşura într-o lumină palidă. Însăşi atmosfera aceasta de staţie – ecoul clopoţelului şi conversaţia şefului staţiei cu casierul – era penrbru Walerek un fel de basm. Dis-de-dimineaţă hoinărise pe cknp şi acum i se făcuse chiar somn. Se mişca de colo până colo pe peron fluturându-şi poalele pardesiului de vară. Cum trenul tot nu sosea, se duse în partea opusă gării, pe locul rezervat vehiculelor, unde caii fornăiau, vizitiul Ilko moţăia şi unde mai aşteptau câteva căruţe evreieşti.

În mirosul uşor al prafului, copacii încremeniseră tăcuţi în semiîntunericul în care răsunau doar zăbalele unor cai nevăzuţi.

Trenul sosi, în sfârşit, luminat de cele două faruri ale locomotivei, zvârlind trâmbe şuierânde de aburi, fără grabă şi parcă sporind zăduful nopţii de vară, din care răsărise şi în care urma să dispară. Lui Walerek i se păru maică-sa tânără, zveltă, mai frumoasă decât de obicei, cu pălăria ei nouă, garnisită cu panglici verzi. Îi cuprinse gâtul cu braţele şi o ajută să care cutiile mari, galbene, ca şi micile valize de piele. Se îndreptară repede spre trăsură, în drum Walerek vorbindu-i despre toate întâmplările mai importante: în grădină se copseseră caisele, faţă de Ola tăinuise plecarea la gară, la cina de astăzi se servise raţă…

— Dumnezeule, raţă! se minună doamna Royska, dar e ceva foarte nesănătos!

Walerek râse:

— Aşa îi spun eu! Dar n-a fost decât „caşa”, terci cracovian.

Aşezaţi în trăsură înaintau în bezna nopţii cu care ochiul se obişnuia încet pe măsură ce se depărtau de gară. Era foarte

cald şi doamna Royska cădea mereu pe gânduri cu toată pălăvrăgeala lui Walerek: „Poate într-adevăr n-am făcut bine lăsându-l pe Jozio la Odesa? Să fi avut oare Spychala dreptate? Bietul băiat!”

Şi cu oarecare teamă examină pe Walerek: „El se deosebeşte de Jozio, e drept, dar şi pentru el, peste câțiva ani, vor începe primejdiile. Cât de greu mă apasă toate astea!”

Walerek, ars de soare şi ciufulit, se tolănise în fundul trăsurii şi în sfârşit amuți. Noaptea îl moleşise; ațipise. Mamă-sa privea cu dragoste la fața-i regulată şi liniştită. „Nu seamănă deloc cu Jozio, la care fiecare obraz are altă formă, şi-apoi ce privire neastâmpărată are! Tare aş vrea să ştiu cum ar fi fost Helenka? Iar ăsta – ce polonez sadea mai el”

Traseră înaintea casei. Pe prispă ieşiră slujitorii şi mătuşa Michasia, ca de obicei cu falca legată.

— Vai de mine, Michasia, iarăşi te-ai umflat! Doamna Royska îşi aruncă pălăria cea nouă şi intră în sufragerie. Domnul Royski citea ziarul; îşi salută soția destul de indiferent. Ola, stacojie ca un rac, îşi sărută mătuşa. Ar fi vrut s-o întrebe pe loc ce e cu plecarea ei la Odesa, dar nu cuteză. O privea cu ochii ei mari, albaştri şi era toată o tăinuită întrebare. Doamna Royska îşi spuse în gând:

„Ola asta pe zi ce trece se face tot mai frumoasă!”

Şi-i zâmbi bucuroasă.

Ola era fiica „mătuşei Michasia”, soră bună a doamnei Royska, dar care, domnişoară mai vârstnică, se căsătorise cu un medic cam suspect, îndată după naşterea Olei, medicul dispăruse. Rămasă singură, venise la Molince unde, resemnată, îndeplinea rolul de administrator. Ola era o fată bravă, voinică, pe care asprimile vieții o maturizaseră înainte de vreme. Ştia să suporte cu înțelepciune orice umilință. De altfel, doamna Royska era pentru ea mai mult decât o mamă.

Domnul Royski studia agricultura, cercetând revistele de specialitate englezeşti, ale căror practici le aplica moşiei sale din Ucraina. Într-un an se ocupase de creşterea găinilor şi rațelor, în altul de creşterea cailor de tracțiune. Era într-adevăr necesară o răbdare puțin obişnuită, un pământ

extrem de roditor şi o muncă devotată, ca aceea a domnului econom Trocki, pentru ca Molince să poată suporta toate aceste fantastice experienţe. În anul acesta era moda insămânţărilor în şiruri paralele.

Pe sub masă Ola îl tot izbea cu picioarele pe Walerek, pentru că fugise fără ea la gară; dar Walerek aţipise din nou. Nu simţi nici când, seara târziu, apăru Janusz Myszynski, vecinul cel mai apropiat. Venise prin grădina care comunica cu parcul lor. Janusz îl luă pe braţe pe Walerek şi-l duse sus ân odaia lui, îl dezbrăcă şi-i lăsă un bilet lângă pat.

Coborî apoi la doamna Royska şi timp de o jumătate de oră o ascultă vorbind despre Odesa şi familia Szyller; dând să plece, doamna Royska îl opri:

— Ştii, Janusz, aş vrea s-o trimit zilele acestea pe Ola la Odesa, pentru câteva săptămâni. N-ai vrea s-o conduci? îţi voi rambursa cheltuielile…

Janusz înmărmuri. Nu se aşteptase la aşa ceva. Fără să se gândească însă, zise:

— Tata?…

Doamna Royska zâmbi:

— Mă voi ocupa eu de chestiunea asta, voi vorbi cu tatăl tău. Mâine dimineaţă voi trece pe la voi, poate chiar cu trăsura.

Janusz porni spre casă cu inima grea. Ştia bine că nu va fi uşor.

Grădina din Molince dădea într-un stejăriş, după care urma părăginita grădină de la Marikowka. Trecu pe sub stejarii cei întunecaţi, aspiră mireasma pământului gras, dar gândul âi zbura la mare. Nu văzuse niciodată marea… Nu şi-o putea închipui.

Tată-său nu dormea, era în cabinet şi decupa note pentru pianolă. Avea în faţă, deschis, un caiet mare de muzică şi perfora grijuliu cu un cuţitaş ascuţit notele corespunzătoare pe o bandă lată de pânză cerată. La intrarea fiului nu-şi ridică măcar frumosul lui cap bătrân. Janusz se agita de colo până colo prin semiîntunericul odăii. Abia după o bună bucată de vreme bătrânul conte îşi înalţă fruntea, clipi din ochii lui calzi,

şi zise, ca şi cum s-ar fi adresat văzduhului:

— O lucrare foarte frumoasă, absolut nouă. *Sonata în mi bemol minor* de Edgar Szyller.

— La familia Szyller locuieşte acum Jozio Royski.

— La Odesa?

— Aha…

— Mi-a trimis-o Simrock…

Şi domnul Myszyriski se aplecă din nou deasupra notelor.

Janusz se întinse în pat dar nu aţipi; pe la miezul nopţii auzi pianolta. Bătrânul cânta tocmai ce decupase. Partea lentă a sonatei lui Edgar răsuna din plin, bogat şi totuşi oarecum fără ecou, inanimat. Palpita în ea, ce e drept, o viaţă ascunsă, încă foarte intensă. Chiar atmosfera părea tulburată de muzica asta redată de o biată pianolă neînsufleţită. Iscase parcă şi vântul. Privi mişcarea crengilor abia perceptibilă din umbră, şi gândi cu toată făptura lui, a omului de optsprezece ani:

„Să trăieşti, să trăieşti! Altfel, mai bine, mai din plin, mai adânc!”

Casa lor mică şi pustie dormea, doar bătrânul şi cu el vegheau, străini unul de celălalt, reci, singurateci. Deopotrivă prezentă era şi muzica asta densă, grea, plină de miez.

Trezindu-se de timpuriu Walerek văzu numaidecât biletul lui Janusz.

„Vino – citi el – dis-de-dimineaţă, vom călări!”

Walerek n-avea însă chef de călărie. Făgăduise să meargă la pescuit. Dimineaţa era ceţoasă, ca o neaşteptată presimţire de toamnă. Se duse la iaz. Crengile teilor de pe mal aveau frunzele îngălbenite de dorul soarelui.

În răstimp doamna Royska plecase de dimineaţă la Mankowka, să explice domnului Myszyriski cauzele drumului lui Janusz la Odesa. Bătrânul nu numai că se învoi ca fiu-său să conducă pe Ola şi să rămână la Odesa timp de trei zile, dar se oferi să suporte chiar el cheltuielile călătoriei, ceea ce constituia un eveniment neobişnuit.

La masa de prânz tatăl, comunicând fiului toate acestea, adăugă:

— Ştii de ce am consimţit? Pentru că îl vei cunoaşte acolo pe

acel Edward sau Edgar Szyller. Trebuie să-l inviți să vină la noi.

Janusz îl privi plin de uimire:

— Dar la noi nu vine nimeni…

— El va veni. Am zis – şi gata –, rosti bătrânul şi înflăcărat lovi cu furculița în terciul gros, ce-l avea în farfurie.

Pe la sfârşitul mesei veni în grabă Walerek. Aştepta ci nerăbdare clipa când Janusz se va scula de la masă. Pete roşii îi apăruseră pe față şi se vedea bine că e într-un hal fără hal. În sfârşit, după cafea – apă chioară – îl trase pe Janusz într-o altă odaie şi începu să-i facă o adevărată scenă de gelozie:

— Pleci aşadar, pleci la Odesa şi nu-mi spui o vorbă. Halal prieten! Nu?

Şi. Deodată, încolăcindu-şi brațele în jurul gitului lui Janusz începu să-i şoptească la ureche:

— Ia-mă şi pe mine, ia-mă. De ce nu mi-ai spus?

— Dar tu, tu de ce n-ai venit la călărie?

— Am uitat, se justifică Walerek, de formă.

La pianolă se auzi o baladă de Chopin, deformată însă de sunetul ca de lemn al instrumentului.

Janusz se strâmbă.

— Nu te pot lua. Abia mi s-a dat mie voie.

Walerek, care îngenunchiase, se ridică repede din fața lui Janusz şi pe loc îşi curmă potopul reproşurilor.

— Aşa prieten mai rar! Zici că nu poți să mă iei! Eşti un porc!

Fața i se crispă, căpătând o expresie de ură înverşunată. Şi, pe neaşteptate, îi croi o palmă zdravănă.

— Porcule! Mizerabilule! strigă el cu violență şi fugi din odaie cât putu mai repede.

Janusz, copleşit de emoție şi supărare, peste măsură de enervat, izbucni în plâns, ca un copil, cu toți cei optsprezece ani ai săi.

IV

Q

„Molince, 12 iulie 1914

Draga mea Paulina!

Ți-o trimit pe Ola, însoțită de vecinul nostru Janusz Myszynski. Nu mi-a fost prea greu să-l înduplec pe bătrânul şi maniacul lui părinte să-i permită o absență de măcar trei zile. Băiatul, tocmai a terminat gimnaziul din Zytomir şi se pregăteşte să se înscrie la Universitatea din Kiev; mult prea serios pentru vârsta lui, aproape taciturn, e însă un foarte bun prieten al ştrengarului de Walerek. Ola, încântată de perspectivele călătoriei nu-şi ascunde fericirea. Cred că i se cuvenea, sărmănuța, după o viață atât de tristă; i-am cumpărat şi o rochiță nouă; deşi modestă, sper totuşi să poată face față bună, chiar alături de splendidele toalete ale Elzbietei.

A propos de Elzbietka, zâna fermecătoare! Am o mare rugăminte, pe care necutezând să i-o adresez direct, îți scriu ție. Ola are o voce de alto nespus de frumoasă, aşa cum a avut răposata mea mamă; nu ştiu însă cât este de muzicală. Elzbietka n-ar vrea oare s-o asculte şi să-i dea câteva îndrumări? Regret că preocup cu astfel de lucruri pe talentata şi fermecătoarea ta fiică, dar mă tem să nu neglijez un fericit dar al naturii, mai ales că Ola – ca fată săracă – trebuie să se gândească la viitorul ei, în viață talentul putându-i fi un neprețuit ajutor! O preocupare agreabilă, o bună folosire a timpului, şi poate chiar un mijloc de a-şi câştiga pâinea cea de toate zilele. Nădăjduiesc să nu-i fie greu Elzuniei să asculte, în timpul vacanței, miorlăitul Olei mele.

Am impresia că meditatorul nostru, Spychala, este îndrăgostit, pe ascuns, de fată. Fii bună şi urmăreşte cu toată atenția ca flirtul acesta să nu depăşească limitele unor distracții proprii tinereței, de care ne-am bucurat şi noi. Îți mai aduci aminte?

Henryk al meu se simte destul de bine; îl frământă însă însămânțările lui în şiruri paralele care n-au dat, la grâu, rezultatele aşteptate. Cu toate acestea recolta e bună, mai bună decât oricând, iar Trocki, bunul nostru econom, aprins la față de atâta muncă, este mulțumit. Bătrânul Myszynski îi tot dă zor cu pianola lui, foarte încântat de sonata lui Edgar, pe care a primit-o din Leipzig, ca o ultimă şi neobişnuită

noutate. Ar vrea să-l cunoască pe Edgar şi-l invită, insistent. Nu-l sfătuiesc să meargă la Marikowka. Dar n-ar putea oare să vină la noi, însoţindu-i pe Jozio şi Ola? Ar cunoaşte atât condiţiile modeste de viaţă, cât şi pe bătrânul conte, cel ce i-a îndrăgit muzica. Îl rog foarte mult; aş vrea să mă revanşez pentru marea bunătate ce mi-ai arătat mie şi copiilor mei.

Te îmbrăţişez, dragă prietenă, din toată inima.

Veşnit a ta *Ewelina Roysk a* P.S. Walerek ar vrea grozav să vină la voi, dar… poate să mai aştepte; are doar tot timpul să călătorească. A plâns şi s-a supărat când i-am spus acest lucru, el susţinând – puştiul ăsta – că în viaţă trebuie să te foloseşti de fiece împrejurare favorabilă, fiindcă nu putem şti ce va fi mai târziu…"

V

A doua zi după sosirea lui Janusz şi Olei la Odesa, Volodia Târlo i-a invitat „la ceai". De fapt recepţia era dată de sora lui, Ariadna, ceva mai mare decât el. Tatăl lor, polonez de origină, ocupa un post destul de important în poliţia din Odesa. Zestrea mamei lor, faţă de general, ca şi visul de a deveni conte şi de a se făli cu originea lor poloneză – Ceea ce la ruşii ţarişti era un lucru de foarte mare preţ – da acestei case un aer pretenţios.

Seara, Ariadna îi primi într-o toaletă albă, cu o coafură etajată, încinsă cu o panglică argintie şi purtând un colier de perle artificiale, în felul principeselor din spectacolele de amatori. Toate accesoriile astea, de proastă calitate, nu-i umbreau însă farmecul natural. Avea sânge gruzin, ochii negri, umezi, de georgiană, un nas proeminent şi o gură minunată, mare, cu un şirag bogat de dinţi albi. Ieşind în întâmpinarea oaspeţilor în capul scărilor vilei – prăfuite şi luminate slab de câteva lumânări plăpânde – părea nespus de frumoasă.

La Târlo se adunase „numai tineretul", din partea familiei Szyller – Edgar şi Elzbietka, Jozio cu dascălul lui, Ola, Janusz, şi din oraş numai Nievolin, un tânăr voinic şi chipeş, cornetul unui regiment de gardă, aducând puţin cu Jozio, faţa lui fiind tot atât de neregulată. Era vedeta recepţiilor familiei Târlo.

Ariadna se fălea, fireşte, cu Nievolin, întrebările ce i le adresa ţinând să-i pună în relief originea nobilă, moşiile din districtul Lipow, relaţiile cu cele mai de seamă familii din Rusia, î-n sfârşit felul lui de viaţă foarte modem.

Nicio îndoială că Ariadna era îndrăgostită de ofiţer. Întreaga sindrofie fusese organizată numai în scopul de a-i arăta lui Nievolin (Valerian – Valia era numele lui mic) că familia Târlo are şi ea relaţii simandicoase, iar Elzbietka, o celebritate europeană şi Janusz, un incontestabil conte, erau crema societăţii. Adresându-i-se deosebit de des, Ariadna îl numea „graf", iar Janusz, crezând că faptul acesta ascunde un mister, sau ceva foarte cald şi foarte plăcut, îi surâdea delicat, plin de bunăvoinţă.

La început petrecerea mergea şchiopătând, cu toţii fiind prea tineri, prea puţin obişnuiţi să se simtă în largul lor într-o societate mai mare. De aceea Elzbietka şi Edgar trebuiră să ia asupra lor întreaga povară a conversaţiei. Elzbietka se întreţinea îndeosebi cu Nievolin, în limba franceză, povestindu-i câte ceva din lumea largă, sau ascultându-i relatările despre Opera din Petesburg. Edgar stătea de vorbă cu Volodia.

Acesta, cu mult mai înalt decât sora sa, dar cu aceiaşi ochi umezi, avea, cu tot farmecul lui puţin oriental, ceva tainic, ascuns, un zâmbet parcă ' de apărare în faţa unui interlocutor prea curios. Urmărindu-l pe Edgar, expresia calmă a feţii lui concentrate era totuşi străbătută, din când în când, de sclipirea vie a căutăturii ce-i arunca lui Nievolin. Acesta, deşi crispat, asculta amabil pe Elzunia, în timp ce un zâmbet grav, artificial îi flutura pe buze. Se vedea destul de bine că în el avea loc un fel de joc – atât faţă de Ariadna, cât şi faţă de el, de Volodia, fapt care dădea convorbirii şi întrunirii întregi o anumită răceală.

„Ceaiul" însuşi era în realitate un amestec de gustare de după-amiază şi de cină; multă mâncare – fie obişnuită, fie aleasă, mult „ceai" şi apoi sticle de vin vechi, aduse de Volodia pe ascuns. După vin, se simţiră cu toţii mai la larg,. Conversaţia decurgând mult mai natural. Ariadna cedă

insistențelor lui Nievolin – spre marea şi vizibila nemulțumire a lui Volodia – şi primi să declame câteva versuri.

Seara era din nou călduroasă. În odăile vilei

— Nu prea mari şi pline de mobile înghesuite – era şi mai cald şi mai incomod. Elzunia, într-o rochie neagra, simpla, Ola în „umca" ei toaleta, păreau culmea simplității, în comparație cu Ariadna, care arăta ca o păpuşă. În lumina candelabrului cu cinci lumânări, păpuşa de ceară apăru pe fondul portierei, recitind în ruseşte, de parcă ar fi gemut:

O, *krasnii parus,V zielonoi dali,Ceornâi steklarus Na temnoi şali!*15

Cu toată artificialitatea podoabelor, cu toată nepăsătoarea rostire a versurilor, cu toată lipsa de rezonanță a glasului ei sec, ca de lemn, Janusz o privea totuşi ca expresie a unor lucruri profund deosebite de cele de la el de acasă, din cuibul acela nesuferit şi searbăd, în care un bătrân maniac putea oricând şi fără cea mai mică ezitare să batjocorească aerul de păpuşă al Ariadnei, conținutul versurilor, lipsa lor de înțeles şi de „muzicalitate 16 . Ariadna părea atât de deosebită, de neasemănat cu lumea lui, încât i se oprea răsuflarea ori de câte ori vedea luciul negru al ochilor ei mari. Pe deasupra, Janusz nu obişnuia niciodată să bea. Iar acum, câteva pahare de vin îl făcuseră să simtă o uriaşă, o divină desfătare; se bucura de lumea întreagă, de mare, de Odesa, şi mai ales de proaspăta lui prietenie cu Edgar. Întrerupând mereu conversația cu Edgar, aşezat între Elzunia şi Volodia, îi mărturisea fără niciun înconjur:

— Ştii, Edgar, când cunoşti o ființă ca tine… Eşti un om extraordinar… un bărbat extraordinar…

Edgar se apăra de cuvintele astea, pare-se ca de nişte muşte, deşi se vedea bine că nu-i sunt neplăcute. Şi aplecându-se peste scaunul Elzuniei se adresă din nou lui

---

15 O, pînză roşie,
In depărtarea verde,
O, mărgele negre Pe şalul întunecat... (rus.).
(A. Blok)

Nievolin:

— Janusz e noul meu prieten, un tânăr cântăreț al satului. Nu scrie încă versuri, dar va scrie, sunt sigur.

După chipul în care Edgar articulase ultimele cuvinte, Janusz îşi ’dădu seama că nici el nu rezistase tăriei vinului, de altfel, oarecare însuflețire se putea observa la toți cei de față; chiar versurile lui Blok, pe care Ariadna continua să le recite, sunau ca nişte îngeraşi de tinichea, în societatea asta amețită.

Spychala nu-şi lua ochii de la Ola, care şedea naturală şi modestă – ca şi cum nu şi-ar fi dat deloc seama de situație –, simplă şi zâmbitoare ca de obicei, tăcută dar voioasă, uimită şi totuşi sigură de sine. Îşi mărturisi încă o dată întreaga lui admirație față de fata asta care ştia întotdeauna cum să se poarte, nu devenea niciodată o povară pentru cunoscuți şi nici nu supăra pe nimeni.

„Câtă armonie, ce fericire să ai o asemenea ființă lângă tine”, gândi Spychala.

Jozio, amărât şi nerăbdător, examina adunarea oarecum de sus, fumând țigară după țigară; se plimba prin odaie cu paharul în mână ascultând conversațiile, ba de ici, ba de colo.

După un răstimp izbucni o discuție neaşteptată * despre valoarea artei. Vorbeau mai ales Nievolin şi Edgar. Spychala continua să urmărească pe Ola. Vedea cum ascultă cu atenție, fără a se amesteca însă în vorbă, cântărind argumentele şi încercând leal să nu ia partea nimănui, deşi era limpede că-şi dădea seama de sterilitatea unor asemenea dispute contradictorii. Edgar era calm,Nievolin vehement.

— Întreaga valoare a vieții noastre, susținea Edgar, e condiționată de răsunetul ei în artă, răsunet prin care se plămădeşte edificiul valorilor supravitale, durabile, singurele care există cu adevărat…

Ariadna îngândurată, aplecată spre lumânări, rosti, deodată, cu jumătate de glas:

…liş v liogkom celnoke iskusstva Ot skuki mira uplâvioş…[17]

---

17 ...numai în barca delicată a artei

Simpla şoptire a acestor cuvinte, atât de spontane şi de sincere, făcu să apară în ochii, plini de recunoştinţă, ai tuturor, o altă Ariadnă. Iar Janusz, intuind infinitatea posibilităţilor, varietatea şi bogăţia neaşteptată a Ariadnei, simţi o şi mai mare admiraţie pentru ea.

Nievolin se opuse însă cu înflăcărare.

— Omul pentru care lumea este plictisitoare, n-are decât să evadeze „în barca artei”. Lumea este însă plictisitoare numai pentru cei ce nu ştiu să o privească, pentru cei ce nu vor să acţioneze. Barca artei este budismul, pasivitatea, somnul… Viaţa însă e altceva. Ar fi păcat ca viaţa să fie şi ea un somn. Mişcarea, activitatea, pătrunderea în miezul lucrurilor, iată preocupări demne de un om adevărat. *Nih.îl humanum…* Iar arta? Pentru omenirea privită în întregul ei: o spumă, o jucărie, lipsită de orice însemnătate. Pentru englezoaicele cu *Baedekerul* în mână, arta este un lucru de prisos, străin lor, impus oamenilor de un orientalism sentimental…

Spychala înţelesese unde băteau cuvintele chipeşului ofiţer; fu însă nespus de uimit când înţelesese de pe chipul şi ochii lui Jozio că acesta împărtăşeşte părerea lui Nievolin.

— Da, da, repetă Jozio Royski, mişcându-se prin odaie, „pătrundere în miezul lucrurilor11. Iată un lucru bine spus.

Spychala zâmbi.

— Am impresia, rosti el rar, că nu-i decât o chestiune de temperament.

Ariadna înălţă capul şi încetă recitarea, în şoaptă, a versurilor lui Blok. Lumina lumânărilor căzându-i pe ochi şi pe colierul din jurul gâtului o făcu să sclipească, precum o floare trezită. Janusz nu-şi lua ochii de la ea.

Ariadna se ridică, traversă odaia şi ieşi pe balcon. Janusz o urmă. La orizontul, încă luminat, marea – de un albastru închis, aproape violet – dormea. Ariadna îşi cuprinse tâmplele în mâini şi şopti:

---

te vei îndepărta de plictiseala lumii... (rus.).
(A. Blok).

— Mă doare capul.

Oprindu-se lângă ea, cu ochii la mare, Janusz o întrebă:

— De partea cui eşti?

— Nici cu unii, nici cu ceilalți, rosti Ariadna întorcându-se spre el şi examinându-l mai de aproape. Janusz simți fluturându-i un zâmbet amar. Îşi dădu silința să-l alunge. Vroia să privească în adâncul ochilor ei. În fața lui stătea doar o păpuşă budistă, palidă şi parcă sculptată în fildeş.

— Eu am impresia, zise ea deodată, cu acelaşi glas ascuțit cu care spusese versurile cu o clipă mai înainte, că miezul şi valoarea vieții este dragostea.

Janusz se aplecă repede şi o sărută, fugar, pe gură. Fără să se ferească, Ariadna simți, când Janusz se îndepărtă, că zâmbetul lui amar flutură acum pe buzele ei. Aplecându-se din nou, el îngână:

— Iartă-mă.

Ariadna îl atinse cu mâna pe frunte; apoi, şi-o afundă puternic în părul lui, blond şi răvăşit. Janusz, atins de mângâierea aceasta vru s-o sărute din nou. Ea însă duse degetul la buze şi arătând cu capul spre lumea din vilă îi zise:

— Vino mâine – singur!

Reveniră în salon. Eliunia se pregătea să cânte. Edgar era deja la pian. Jozio şi Nievolin se izolaseră într-o parte, ca şi cum ar fi vrut să protesteze împotriva cântecului Eliuniei, considerându-l o manifestare a artei disprețuite de ei.

VI

În ziua următoare Janusz nu veni la vila Târlo, în schimb trimise o scrisoare:

„Domnişoară!

Te iubesc! Din prima clipă când te-am văzut, am simțit că soarta ne-a legat într-un chip unic, inexplicabil, neobişnuit. Te rog, domnişoară, să nu-mi iei în nume de rău sinceritatea epistolară, doresc însă să ştii de la început ce gândesc, ce simt, ce m-a zguduit. O simțire neobişnuită, ceva din ființa dumitale mi-a pătruns toate gândurile. Te ador, te respect, te iubesc – iată de ce nu sunt în stare să viu astăzi la dumneata. Fiecare cuvânt pe care ni l-am spune astăzi ar fi pentru mine o

blasfemie. Ar destrăma, ar distruge mitul ce mi-am făcut despre dumneata, în noaptea trecută. Fiecare cuvânt rostit, fiecare gest, fiecare privire ar putea dovedi că eşti un om, o femeie – iar nu zâna visată, dorită, pe care am bănuit-o încă din fragedă vârstă.

N-am avut nicio îndoială că-mi vei ieşi în cale. În copilăria mea, orfană şi săracă, goală şi tristă, m-am gândit la dumneata. În tinerețea mea… Mama a murit la naştere; nu i-am cunoscut mângâierile. M-a crescut în conacul pustiu o englezoaică bătrână, rece; uneori, mi se părea că prin saloanele deşerte trece o arătare, neaşteptată, că mă priveşte adânc cu ochi blânzi, mângâietori, că în trecere mâna ei îmi netezeşte părul. Aveam impresia că este mama; acum însă ştiu, era doar o presimțire a existenței dumitale. Mi-apăreai atunci în rochia albă de ieri seară, cu aceeaşi panglică argintie în păr…

Astăzi n-am puterea să te văd, iar mâine seara plec, mă întorc la casa mea ascunsă în mijlocul unor stejari înalți, tristă şi lăsată în părăsire. Dacă aş fi putut să te văd, ți-aş fi povestit totul, totul. Să ți le scriu însă toate – nu merită. Poate nici nu vei citi, până la capăt, o scrisoare atât de lungă, poate vei zvârli mîzgăleala unui băiat ridicol.

Dar… încă o clipă; îmi vine greu să mă des. Part de hârtia asta; vreau, măcar prin ea, să mai fim puțin împreună, să-ți mai vorbesc de mine: ah, ce fericire, ce izbândă! Să-ți vorbesc de viața mea cenuşie, searbădă, neintereşantă…

Acasă… tata, un maniac îndrăgostit de o muzică fără suflet, mecanică. Ore întregi taie note pentru pianolă, pentru ca apoi – executându-le cu acest instrument – să se înfurie că sunetul lui n-'are rezonanța muzicii vii. Chopin, Beeithoven, Straus, Szyller – totul la pianolă. Uneori, în nopțile întunecoase de toamnă, când frunzele stejarilor nedesprinse încă freamătă deasupra casei, mă trezeşte ecoul inert al unor pasagii de virtuozitate. Iar primăvara, când totul este atât de înviorător, instrumentul acesta lipsit de viață, chiar în bătaia vântului ce suflă destul de puternic, devine o vechitură infernală.

Gimnaziul din 2ytomir a fost pentru mine un adevărat chin.

Dacă în îngrozitoarea mea singurătate n-ar fi fost presimțirea, semiconştientă, a sosirii, a sosirii, a sosirii… Ah, domnişoară Ariadna, aceasta a fost singura mea bucurie până azi. Tata şi-a concentrat toate sentimentele asupra surorii mele mai mari, prințesa Biliriska, o doamnă frumoasă, înțeleaptă, ducând o viață mondenă la Varşovia şi la Petersburg şi care la noi vine rar, aproape niciodată. Îmi dau seama că de câte ori intru în odaia tatii, el regretă că sunt eu şi nu ea. O iubeşte numai pe ea, îi face toate capriciile, dându-i ca zestre tot ce-i mai rămăsese şi păstrând doar Marikowka, o moşioară părăginită, de vreo mie de deseatine.

Parcul nostru cu stejarii lui se uneşte cu parcul din Molince: dacă fratele dumitale l-ar vizita pe Jozio la Molince, n-ai vrea oare să vii cu ei? Royski este vecinul nostru cel mai apropiat, dar eu nu-l înțeleg pe Jozio şi nici el pe mine. Are nişte idei pe care nu le pricep. Îşi râde de mine şi se poartă întotdeauna de parcă ar săvârşi ceva eroic, ceva ce eu nu sunt în stare să gândesc măcar. Întotdeauna – poți să mă crezi – eu m-am gândit la dragoste. În locul lui Jozio, îl prefer pe fratele său mai mic, pe Walerek, un băiat simplu, obişnuit şi bun, doar puțin cam zvăpăiat. Îl iubesc ca pe un frate, şi numai pe el l-am iubit până în prezent. Sora îmi este străină, prea îndepărtată – şi poate prea strălucitoare. Aş vrea să-l cunoaşteți pe Walerek, deşi este un copilandru – deabia patrusprezece ani.

Aşadar mâine plec din Odesa; am fost aici trei zile, iar ochii mi s-au deschis, parcă pentru prima oară, în zilele acestea de neuitat. Edgar şi dumneata! Nici n-am crezut că pot exista astfel de oameni pe lume! Edgar este minunat! Câtă bogăție de cunoştințe, câtă erudiție, câtă bunătate. Îl cunoşti oare bine? N-ar fi rău să stai mult de vorbă cu el, când eu voi fi departe. Fiecare convorbire cu el te îmbogățeşte în aşa măsură, în fața ochilor ți se deschid atâtea perspective, lucrul cel mai mărunt îl preocupă atât de adânc, încât îți dai seama de micimea, de propria ta ignoranță.

Şi acum, doar câteva cuvinte încă. Condeiul şi hârtia tot pentru dumneata. La drept vorbind mai mult pentru mine, eu sunt doar cel ce vorbeşte de ochii, de zâmbetul, de vocea

dumitale. Cât de minunate sunt versurile lui Blok pe care le-ai declamat ieri seara. Pentru mine, de altfel, versurile nu există decât pentru a fi spuse aşa cum le spui dumneata, la o adunare de prieteni. Atunci – şi nu rămase în cărţi – ele' capătă viaţă, îşi justifică existenţa, încetează să mai fie o neînsufleţită jucărie a unui cuget sterp. Ajung astfel, în primul rând, o harfă a dragostei – şi doar acesta este destinul versurilor.

Nu pot, nu pot să vin domnişoară – şi cât aş vrea şi ce n-aş da, să te văd; nu pot. E ciudat? Nu-i aşa? Să-ţi cad la picioare, să mă cufund în ochii…

Ajunge, ajunge… trebuie să sfârşesc. Trebuie să trimit scrisoarea ca de obicei, prin servitor, la cunoscuta vilă din Odesa. Totul mi se pare un basm din O *mie şi una de nopţi!* Nu-i aşa? Zâna, prinţesa, e Ariadna! Vai, ce fericire duc cu mine la Mankowka! Fericirea de a te fi văzut, auzit şi simţit aproape. Iar fericirea mea nu cere nimic mai mult, de teamă să nu te pulverizezi, să nu te topeşti ca ceaţa când îmi voi întinde braţele spre dumneata…

La revedere, la revedere. Să nu te miri, dar nu doresc nimic altceva. Ochii dumitale sunt suprema mea răsplată pe pământ – te iubesc, te iubesc, domnişoară. Să nu te superi pe mine! Şi să-mi îngădui un singur lucru: să-ţi scriu o dată, de două ori pe lună. De acord?… Dar nu vei arăta nimănui scrisorile mele? Va fi o taină numai a noastră. Nici chiar lui Edgar… Nici lui Nievolin? De acord? De acord?

Şi să nu uiţi că sunt întotdeauna la dispoziţia dumitale, aici, pretutindeni. E de-ajuns un cuvânt – voi fi necontenit acelaşi, îţi jur.

Janusz, conte Myszynski"

VII

A doua zi pe la trei după-amiaza în faţa vilei familiei Szyller se opri trăsura şefului de poliţie Târlo. Volodia intră în vilă, dar Jozio nu era acasă. Plecase cu Edgar în oraş după filmâ pentru aparat. Volodia informă pe doamna Szyller că tatăl lui dorea să-l invite la o conferinţă.

— La ce conferinţă?

— Nu ştiu. O conferinţă oarecare, răspunse Volodia, la care

tata ține să vină şi Jozio.

Cu glas tare doamna Szyllerowa îşi exprimă regretul că Jozio fiind în oraş nu-l poate însoți pe Volodia; în fundul cugetului era însă recunoscătoare destinului, care orânduise totul, fiindcă a te arăta în oraş în trăsura şefului de poliție şi în societatea Tăriilor ar fi fost un lucru nespus de neplăcut. Târlo era. Ce-i drept, numai ajutorul şefului de poliție… dar oricum uniforma lui de jandarm dezgusta pe polonezi. Janusz aflându-se în anticameră, auzise glasul lui Volodia. Îşi închipuise că poate veniseră „amândoi" şi intră în salon. Volodia întoarse capul şi-l zări pe Janusz.

— În cazul acesta, n-ai vrea, conte, să mergi cu noi?

Doamna Szyllerowa privi cu subînțeles pe Janusz, acesta însă nu pricepu.

— Unde?

— La o conferință, împreună cu tata…

Janusz şovăi.

— Trăsura e în fața casei.

Timiditatea lui Janusz îl făcea să ezite. În acelaşi timp însă gândul de a se plimba cu trăsura îl ispitea, mai ales că, neavând prilejul s-o vadă chiar pe Ariadna, s-ar fi găsit totuşi câtva timp în societatea tatălui şi fratelui ei. Putea să fie interesant. Poate că-i vor vorbi despre ea? Dar chiar numai plimbarea în trăsura cu care ea însăşi mergea în oraş, avea, poate şi ea, un farmec al ei. Consimți.

Doamna Szyllerowa nu se putea opri să nu dea din umeri, băieții erau însă în fața casei. Privind într-acolo văzu lucind, printre frunzele salcâmilor, chipiul verzui-albastru închis al şefului de poliție.

Domnul Târlo şedea răsturnat pe pernele din fundul trăsurii, era o persoană vârstnică, cu obrazul stacojiu. Trăsăturile feței, cândva desigur frumoase, se pierdeau într-o grăsime bolnăvicioasă; sub ochi atârnau pungi zbârcite ce aminteau de chipul lui Henric al VIII-lea. Ochii săi mici, cenuşii, se. Mişcară neliniştiți când dădu mâna lui Janusz. Consimți fără să protesteze înlocuirea lui Royski cu Myszynski. Trăsura cu cauciucuri se urni lin şi porniră

ridicând nori de praf în urma lor.

— Acum, nu de mult, a fost aniversarea bătăliei de la Grunwald; unul dintre ofiţerii mei, bun cunoscător, va ţine o conferinţă pe tema aceasta şi m-am gândit că vă va interesa câte ceva din… bătălia noastră…

Janusz examină atent pe poliţai. Avea, întradevăr, o înfăţişare foarte poloneză; ca el putuse arăta Rej din Babina, sau Wielopolski, în tinereţe. Nu-l minunară însă atâta frazele bătrânului Târlo, cât tema conferinţei.

— Bătălia de la Grunwald? repetă el.

Târlo nu răspunse. Cotropit de amorţeală adâncă, se trezise o clipă la sosirea tinerilor. Şedea acum greoi şi indiferent în fundul tră surii, cu pleoapele pe jumătate căzute peste ochi, iar din timp în timp faţa i se contorsiona de sughiţuri.

Volodia, în faţa lui Janusz, privea deopotrivă de indiferent, într-o parte. Janusz căuta să regăsească pe chipul lui trăsăturile Ariadnei. Dar cum acesta îşi întorcea privirea în altă direcţie, nu mai semăna deloc cu sora lui. Şi dimpotrivă, când se uita la Janusz, ochii lui căpătau, pe loc, acelaşi luciu umed, de neuitat, la care se gândise în lungile ore de insomnie din ultima noapte.

Plecară spre clădirea Statului Major, unde alături de o sală mare, cu portretul uriaş al lui Nicolae al II-lea, după Serov18, se afla o altă sală mai mică. Acolo se strânsese un grup de ofiţeri şi de funcţionari. După o clipă se apropie de catedră un ofiţer de artilerie într-o uniformă lungă şi începu să vorbească, arătând din când în când, cu o baghetă, anumite puncte de pe harta atârnată în dosul catedrei.

Din primul moment conferinţa îl plictisi pe Janusz, cu atât mai mult cu cât era strict tehnică. Ofiţerul atacă de la început tema eventualelor date statistice privind efectivele cavalerilor teutoni şi ale armatelor polono-lituaniene. Vorbi îndelung despre participarea la bătălie a oştirilor din părţile ucrainiene, lăsând să se desprindă ca un lucru extrem de preţios pentru el

---

18 Valentin Alexandrovici Serov (1865—1911), pictor rus.

faptul că împotriva cavalerilor teutoni luptase la Grunwald o coaliție slavă. Arătă apoi pe o hartă specială, mai mică, iluminată de o lanternă magică, pozițiile ocupate de armata teutonă şi de cea polonă, cum a decurs fuga lituanienilor şi cum atacul din flanc a făcut ca victoria să se încline de partea lui Witold şi Jagielio.

Încă de la jumătatea conferinței Janusz se gândea la altceva. Şi-o imagina adică, pur şi simplu, din nou pe Ariadna. Cum şedea puțin mai în spatele celor doi Târlo, văzu linia fălcii lui Volodia *en profil perdu* 1, linie care, deşi cu mult mai accentuată decât la Ariadna, îi reamintea totuşi de chipul ei, în momentul când se întorsese spre el, aseară, acolo pe balcon. Pentru nu ştiu a câta oară, depănă toate momentele serii de ieri, din chiar clipa când intrase în casa familiei Târlo şi zărise în capul scărilor silueta Ariadnei şi până în clipa când ochii lor s-au încrucişat – în timp ce Elzunia începuse să cânte *Gretchen am Spinnrade.* Janusz îşi mărturisise atunci că nimic nu putea fi mai potrivit cu clipa aceea, decât sentimentul exprimat de Schubert: neputința de a lupta cu iubirea. După care, până la sfârşitul seratei nu mai scosese niciun cuvânt.

Acum se ruşină de scrisoarea lui, dar, în acelaşi timp era mândru că nu răspunsese chemării Ariadnei şi că reuşise să nu-şi „păteze" dragostea,renunțând, pe loc, mai înainte de orice ispită. Acum, se temea de o întâlnire cu domnişoara Târlo şi n-ar fi dorit nici măcar s-o vadă, fiindcă, nelimpezit încă, îşi dădea seama, totuşi, că edificiul renunțării atât de ingenios concepute s-ar fi prăbuşit. Cel mai bine, poate, ar fi să se sinucidă? Dar cum aşa? Mai înainte de a şti ce este iubirea, şi lumea, şi omul – şi adevărul?

Deodată, observă că toți cei prezenți se ridică în picioare şi aplaudă (mai mult de formă). Ofi-

I Profil văzut de la spate (fr.). țerul de artilerie se înclină şi coborî de la cate-j dră: conferința se terminase.

Bătrânul Târlo intră în vorbă cu un general şi până la urmă plecă cu el în oraş, trimițându-i pe cei doi tineri, cu trăsura, până la Fântâna din centru.

Tăcură, cât timp străbătură străzile Odesei, dar când

intrară în suburbia ei, Volodia zise:

— Poți să-mi spui, conte, cum ți-a plăcut conferința?

— Trebuie să recunosc, răspunse rar Janusz, că mi s-a părut prea tehnică, prea de specialitate…

— Nu te interesează istoria?

— Istoria da, strategia însă…

— Cred că n-a fost chiar o conferință „strategică”. Alta a fost semnificația ei… Lucrul acesta nu te-a izbit?

— Nu, zise Janusz după ce se gândi puțin. Nu te înțeleg.

— Cum aşa? A fost doar o conferință vădit politică. N-ai sesizat lucrul acesta?

Janusz se fâstâci.

— În timpul conferinței m-am gândit… la altceva, mărturisi el râzând. De altfel, era aşa de cald…

Volodia zâmbi, puțin ironic.

— Deci n-ai observat nimic?

— Nu, nimic.

— Spune-mi, crezi că va fi război?

— Ce? Război? se miră Janusz. Cum aşa: război? Oamenii să tragă cu puşca în oameni şi să se ucidă? Aşa ceva nu se poate întâmpla în Europa. Lumea s-a dezobişnuit de războaie.

— Crezi aşadar că pacea e veşnică?

În clipa aceea trăsura se opri. Pe o stradă care se întretăia cu a lor, trecea o unitate militară. Se întorcea, se vede, de la baie, dinspre mare. Vestoanele albe de vară şi şepcile de o albeață ca zăpada sclipeau orbitor. În frunte, chiar lângă ofițer, păşea un tânăr „solist” care, cu o voce înaltă de tenor cânta, iar ostaşii îi răspundeau în cor, armonios, bine intonat:

…Barinia, sudarânia bara-baraban udarila, Naşa rota stroinaia ideot……ideot, ideot…[19]

Janusz îşi zise în gând, că acum, la Odesa, vede pentru întâia oară atât de multă armată.

— Nu-mi pot explica, grăi el.

---

[19] ...Cucoană, cuconiţă Toba — toba a bătut,
Compania chipeşă vine...
„.vine, vine... (rus.).

— Socoți deci că dacă un ofițer de stat major vorbeşte la clubul ofițeresc, şi încă atât de amănunțit, despre victoria asupra germanilor, asta nu înseamnă nimic? însemnează foarte mult: însemnează război, la care vom porni împreună.

— Eu… şi dumneata?

— Da, noi amândoi. Sau şi mai bine zis:polonezii şi ruşii.

— Polonezii şi ruşii împreună? Nu, este cu neputință, se împotrivi Janusz, pe loc. Dar, în general războiul… ce însemnează războiul? Sfârşitul lumii.

— Pentru unii sfârşitul, pentru alții începutul… — filosofă Volodia îngândurat, când caii, depăşind unitatea militară care trecea, o luară înainte. Pentru noi, poate să fie chiar începutul.

— Care „noi”? zise Janusz.

Volodia însă nu răspunse şi brusc se întoarse spre el şi-l întrebă:

— Ce părere ai despre soră-mea?

Janusz se bâlbâi:

— E foarte simpatică îngăimă după o clipă.

— Aşa crezi? insistă Volodia; eu am impresia că-i cam țicnită. E însă posibil să se schimbe…

— O să se schimbe, sigur că o să se schimbe, rosti Janusz cu o convingere ne justificat de profundă. Şi adăugă pe tonul unui berbant experimentat: Femeile se schimbă atât de uşor…

Volodia zâmbi. Zâmbetul lui mărturisea nu numai maturitate, dar chiar o oarecare superioritate. Lucrul acesta îl cam jenă pe Janusz care-şi întoarse privirea de la el.

— Ştii… zise Volodia pe neaşteptate, cu un aer confidențial, mi-ar fi mult mai uşor dacă aş fi sigur că nu rămâne singură…

— Cum aşa: singură? se miră Janusz, simțind în inimă o răceală, ca atunci când auzea de obicei şuieratul îndepărtat al unei locomotive.

Volodia îl prinse de mână.

— Văd, conte, că dumneata nu prea înțelegi unele lucruri, continuă el cu o tremurare ironică a glasului, care vădea însă şi simpatie, nici chiar că am putea lupta împreună, pentru ceva şi împotriva cuiva. Sper însă să-ți dai seama că nu pot să rămân acasă, într-o astfel de casă… în ajunul evenimentelor

ce se apropie. Aşa că Ariadna va rămâne singură…

— Păi cum, făcu Janusz care înțelesese deabia pe jumătate, nu veți pleca împreună?

Volodia hohoti violent.

— Cine? Ea? Ariadna? Grozave idei îți mai trec prin minte… Ce fel de revoluționară ar putea fi ea? zise el, în şoaptă, la urechea lui Janusz, ca să nu audă matahala de „iamşcik” de pe capră, cu şapca împodobită cu pene de păun.

— Ah, aşa stau lucrurile…

— Janusz mai de grabă gândi, decât şopti aceste cuvinte.

Aşa au ajuns cu trăsura până la vila Szyllerilor. Volodia invită din nou pe Janusz la el, dar acesta rămase credincios cuvântului dat. De altfel, se temea şi de alte confidențe; ele îl neliniştiseră provocându-i o panică de neînțeles. Şi aplecându-se mult spre Volodia văzu, în clipa aceea, ochii lui negri, fierbinți şi descifră în ei semnul unei rugăminți, de care se îngrozi.

— Când? întrebă el, fără să-şi dea seama, la ce se referă: la izbucnirea războiului, la fuga lui Volodia, sau, poate, la data întâlnirii lor?

Volodia, rămânând în trăsură, se ridică în picioare ca şi cum despărțindu-se de Myszynski ar fi ridicat un perete invizibil între ei.

— Zilele acestea, răspunse el cu glas tare şi indiferent.

Janusz îşi luă rămas bun. De departe zări pe Nievolin, care traversa strada şi se îndrepta spre casa Târlo. Aceasta îl făcu să-şi iuțească paşii şi să intre în gangul vilei Szyllerilor, fără să mai privească îndărăt.

VIII

Trenul, cu care călătorea Janusz, pleca înainte de înserat. Elzunia tocmai trebuia să meargă după nişte treburi prin oraş, împreună cu Ola şi Jozio, iar Edgar urma să-l conducă pe Janusz la gară. Având vreme destulă s-au dus cu toții pe strada Derâbasovska, la „domnu l Franciszek” – o cofetărie mică, filiala uneia din Varşovia – care, de curând deschisă, se bucura de succes şi cerură îngheţată.

Domnul Franciszek Golbek, un grăsun tânăr, frumuşel,

scund, blond, cu trăsături blajine, cu ochi sentimentali şi lacrimogeni, stătea după tejghea, la casă şi-şi freca bucuros mâinile, uitându-se la societatea elegantă. Fața serioasă, liniştită a Olei îi atrase pe semne atenția, fiindcă se -uita la ea neîncetat.

Edgar cunoştea toată lumea din Odesa, el şi ai lui locuind mai demult şi aproape stabil aci, la fabrica de zahăr rămânând doar tatăl lor, în calitate de director. Edgar se apropie de domnul Franciszek şi după ce discută cu el despre afaceri – cofetăria mergea destul de bine – ceru nişte fondante pentru Janusz, să aibă pe drum.

Când ieşiră pe stradă, chelnerul înmină Olei o cutie cu bomboane de ciocolată. Uimită, se uită în jur: lângă casă, jenat şi roşu la față domnul Franciszek se înclină de câteva ori, aşa ca un Buddha binevoitor, cu zâmbetul uşor şi ochii plictisiți. Ola găsi o ieşire onorabilă, înmînând cutia Elzuniei, ca şi cum îi fusese ei destinată.

— Pentru domnul Franciszek este o mare cinste vizita unei persoane atât de distinse…

Zâmbind, Elzunia privi cu înțeles la Ola şi luând bomboanele îi spuse:

— Începi să ai succes de timpuriu…

— Vai, doamnă, e oare vina mea? suspină Ola, ca şi cum amabilitatea domnului Franciszek ar fi mâhnit-o cu adevărat.

Fetele s-au întors acasă însoțite de Spychala şi Jozio, care, după toate aparențele, se îndrăgostise de Elzunia. Edgar şi Janusz plecară la gară.

Era încă devreme. Se plimbară în sus şi în jos pe peronul plin de lume, trecând prin mulțimea cenuşie a călătorilor: soldați, țărani, negustori. Se vindeau semințe de floarea soarelui, iar în coşuri erau transportați pepeni galbeni, castraveți şi mere. Tocmai de aceea, poate, s-au şi rătăcit oarecum în mulțimea aceasta, iar o anumită jenă, resimțită anterior, se topea aici, pe peronul murdar al unei gări mari, unde, în şuieratul aburului şi în rotocoalele fumului, avea loc discuția lor atât de personală.

Edgar reluase conversația de ieri seară, de la Ariadna,

despre rolul artei. Ce e drept, Janusz era, în clipa aceea, destul de departe de abstracțiunile acestuia, ba chiar îl cam iritau teoretizările compozitorului.

— Bine, bine, rosti el cu o neaşteptată nerăbdare, între un şuierat de locomotivă şi altul, dar care este, în toate acestea, rolul jucat de instinct? Unde e locul instinctului în lumea asta rece a ta?

Edgar atinse uşor pe bătrâna care purta merele.

— Instinctul, sau mai ştiu şi eu? inspirația... Este undeva mai jos, sub cele mai adânci straturi ale eului nostru. Să ne înțelegem. Trebuie să pricepi că pentru mine conştiința artistului rămâne lucrul cel mai de preț în artă: siguranța meşteşugului, lămurirea obiectului pe care-l vrem. Tot ceea ce creăm, vine neorganizat, haotic, dinlăuntrul nostru; ne revine cel mai important rol al intelectului artistic: alegerea. Din ceea ce avem în noi, trebuie să alegem. Nu putem etala totul, oricum, talmeş-balmeş; trebuie să avem o oarecare poziție față de creația noastră. Din ea trebuie să realizăm ceva: tocmai lucrul acesta este forma!

Din nou nerăbdător, Janusz îi zise:

— Ti dai zor mereu cu arta! Dar viața? Cum trebuie s-o trăim? într-un cuvânt, care-i rolul dragostei?

Pentru o clipă Edgar se opri, examinându-l atent. Pe fundalul cerului de vară, în amurg, j chipul lui Edgar – expresiv, distins, cu ochi strălucitori, care luminau chiar în întuneric, rea-! mințind întrucâtva fața lui Chopin din portretul lui Delacroix – se profila atât de limpede, încât j pătrunse în ochii şi în sufletul lui Janusz ca o formă exterioară, esențială, a noului său prieten.

— Iubirea! suspină Edgar, e ceva mai presus j de artă. E esența unică, conținutul ei. Toate celelalte sunt doar expresii ale acestui instinct.

Janusz îl apucă pe Szyller de mână şi-l opri brusc. Trenul său intrase în gară şi prin fața lor treceau vagoanele lungi, sclipitoare.

— Ce spui tu, Edgar? Cum? Toate celelalte nu sunt decât expresia acestui instinct?

Tocmai atunci apărură pe peron Ariadna, Vo-, lodia şi Nievolin. Janusz n-ar fi recunoscut-o pe Ariadna, dacă n-ar fi mers la braț cu fratele ei. Alaltăieri, o văzuse într-o toaletă albă, cu o panglică argintie în păr, iar în minte şi-o păstrase într-o formă neobişnuită, supraomenească.

Şi acum iată ce vedea în fața lui: o femeie de talie mijlocie, cu mult mai scundă decât fratele ei şi decât ofițerul cel chipeş, îmbrăcată modest, într-un costum gri şi cu o pălărie neagră, mare, care o făcea şi mai mică.

Ariadna şi Volodia discutau ceva repede, în mare grabă. Şirul cuvintelor obişnuite ce se rostogoleau pe buzele fetei îndrăgite aveau totuşi pentru Janusz – care simțea lucrul acesta cu certitudine – înțelesul altor cuvinte, al acelora ce s-ar fi adresat lui, dacă ar fi fost numai ei singuri. În glasul şi privirile ei, Janusz citea atâtea şi atâtea. Când ea spunea că au pornit în escapadă prin oraş, că merg să cineze, că au venit cu un tramvai, oprit undeva pe drum de un cal în agonie – lui i se părea că ea vorbeşte despre primirea scrisorii sale, că-i mulțumeşte nespus de mult, că-i va răspunde, că vrea să-l mai vadă…

Iar Volodia spunea că au uneltit o întreagă intrigă: să-d ia cu ei, pe Janusz şi pe Edgar, la cină, să petreacă o noapte, iar Janusz să plece cu trenul următor, de dimineață.

Într-adevăr o perspectivă ispititoare. Janusz îşi imagină seara aceea, chiar numai posibilitatea unei astfel de petreceri îl înfioră de bucurie. Dar îşi dădu seama îndată că nu-i cu putință. Avea biletul în buzunar, telegrama la Mankowka fusese expediată. În plus era fără bani, n-avea nicio lețcaie în buzunar. Pe deasupra îşi închipui mutra lui taică-su dacă n-ar fi sosit la timpul stabilit. Nu, categoric, nu poate.

Disperat că escapada propusă era exclusă, mulțumi lui Volodia destul de nepoliticos:

— Din păcate, nu-i pentru mine, trebuie să plec.

Edgar insistă cordial să mai rămână câteva ore la Odesa. Dar, nici pentru el, nu avu Janusz (cu disperarea în inimă) cuvinte mai amabile:

— Vă puteți distra admirabil şi fără mine.

Cu toţii protestară. Dar, în realitate, protestul acesta constituia aspectul cel mai dureros al stării lor de spirit. El îşi dădea perfect de bine seama că nu va fi resimţită lipsa unui tânăr stângaci, greoi, care nu ştia să se bucure de viaţă şi că dimpotrivă grupul celor patru va petrece de minune fără el.

…Şi în timp ce trenul îl purta spre casă, aşezat cum era în înghesuita clasă a treia, între un soldat şi un evreu, în timp ce se profilau, clipind parcă dincolo de fereastră, stepele chersoniene, iar mai apoi stejărişurile podoliene, el, neputând aţipi, îşi imagină cu precizie seara lor de la restaurant: pe Ariadna, aruncând cuvinte pline de voie-bună chipeşului Valerian şi uscăţivului Volodia – ce ardea, ca pe jar, la gândul că peste câteva zile va părăsi casa… şi totul, apoi pe Edgar, care, calm şi nespus de elegant, comanda felurile de mâncare de pe lista restaurantului. Îi venea să urle de părere de rău şi nu putu dormi până dimineaţa, când în zori se coborî la mica lui staţie din Podolia, unde îl aştepta o trăsură cu cai, hodorogită, de modă veche.

Cum se întâmplă adesea, se perpelise degeaba. Plecarea lui Janusz – a acestui băiat timid şi stângaci – risipise tuturor dispoziţia şi în primul rând Ariadnei.

— Acum nu mai am chef de nicio escapadă, zise ea cu încăpăţânare. Nievolin se duse, deci, la Cazinou, iar Edgar îi conduse cu trăsura, pe Ariadna şi pe fratele ei până la Fântâna din centru. Tăcură aproape tot timpul şi se despărţiră în faţa vilei Târlo.

Edgar porni spre casă, iar Ariadna urcă domol scările înalte. Volodia rămase jos. Examinându-i o clipă mişcările obosite îi zise:

— Nu te-aş lăsa singură cu contele ăsta tânăr. Are sclipiri primejdioase în ochi.

Ariadna se întoarse, leneş, scoţându-şi pălăria şi întrerupând un uşor căscat răspunse:

— Primejdios? Pentru mine?

Şi hohoti dispreţuitor.

În ziua aceea, deşi toridă, Elzunia exersă cu Ola de-a lungul întregii dimineţi. Glasul fetei avea un timbru plăcut, plin de

dulceață, fiind bine înzestrat de la natură; nici cu muzicalilatea nu avea vreo dificultate. Astfel, Elzunia se decise după câteva lecții s-o învețe arii mai dificile – şi chiar *Verborgenheit.* Deabia acum începură greutățile adevărate. Cântecul Olei suna uscat, ca de lemn, fără expresie. În zadar îi dădea Elzunia accentele şi-i indica „portamento”-ul: nu-i izbutea Olei nici măcar prima frază, destul de uşoară, de altfel. Sunetele ei păreau nişte păsări împăiate, ce cădeau moarte pe loc.

*Lass, o Welt, o lass mich sein!*20

Mai ales acel „o *lass*” – saltul atât de expresiv – răsuna pe buzele Olei fără culoare, ca un tăiş de cuțit. Zadarnic executa Elzunia cvarta asta, într-un chip minunat, catifelat, dar. Tot ceea ce Ola repeta după ea, era de nerecunoscut.

Şi astfel, în orele dogoritoare de dinaintea prânzului, aceste cvarte, care aminteau gângăvitul porumbeilor umpleau toată casa. „O *lass, o lass mich sein!*” intona Elzunia, „O *lass mich sein!*” repeta Ola.

Spychala, plin de îndoieli, se preumbla prin cameră cu paşi grei. „O *lass mich sein!*” îi răsuna ca o chemare de viață, în existența unei făpturi ce nu se conturase încă. Dorea să izvorască din el şi prin el, dar, în acelaşi timp, era cotropit de plictiseala de neînvins a întâmplărilor de fiecare zi.

Odată cu sosirea Olei la Odesa totul se schimbase. Spychala nu mai avea răgaz să se preocupe de Jozio, încetase chiar să mai controleze vizitele lui la Volodia, ca şi conversațiile cu Edgar. De altfel nici Jozio nu mai era dispus ’ acum să hoinărească departe de casă. Ore întregi şedea în salon, sau în camera alăturată, mototolind între degete şervețelele croşetate ori răsfoind filele unor romane polițiste. Cu greu îl puteai îmbia chiar la plajă, mai ales în zilele când Elzunia „lucra”. Exercițiile ei nu erau în. Totdeauna interesante; uneori, renunțând la savanI tele-i vocalize şi cufundându-se în note dimineața întreagă, punea pe Edgar să o acompaj nieze şi

---

20 Ingăduie-mi, o, lume, îngăduie-mi să exist! (germ.).

cânta arii de Schumann, Schubert sau Brahms. Spychala îl mai zărea pe Jozio şi într-un colţ al grădinii, sub un gard, în dosul crengi lor prăfuite ale unor salcâmi îngălbeniţi. Deşi i lipsit de pitoresc, locul era în schimb cât se! poate de ferit, din toate părţile. Deîndată ce: Elzunia ataca o notă, Jozio părăsea imediat j ascunzătoarea şi pornea încet spre vilă. Pe faţa lui asimetrică se citea dârzenie, în timp ce ochii mărturiseau nelinişte.

Acum, pentru a asculta vocea Elzuniei, alesese tocmai odaia pe care o ocupa împreună cu Kazimierz; intrând aci, se aşeză pe un scaun de paie de pe pragul balconului, rămânând aşa, aplecat şi vădit nerăbdător, ca şi Spychala.

Iar când în încăperea de jos porumbiţele gânguriră cvarta: „o *lass!”* – „o *lass!”,* Spychala îşi dădu seama că-şi neglijase elevul cu desăI vârşire în ultimul timp. Lecţiile se limitau la citirea împreună a celor mai importante opere literare poloneze şi la unele teme scrise, de la care Jozio căuta, în toate chipurile, să se eschiveze. Acum, bătând în lung şi în lat odaia, înţelegea bine că se petreceau lucruri ciudate cu ei amândoi.

— Ţi-ai scris tema? întrebă Spychala în treacăt.

— Nu, rosti Jozio, indiferent, urmărind cu urechea încordată vocea Elzuniei, care în clipa aceasta descifra Olei o frază de numai câteva măsuri.

— De ce? întrebă Spychala.

— N-am avut timp.

— Ce faci toată ziua?

Jozio se uită timid la meditator şi zâmbind neputincios răspunse:

— Ascult lecţiile de canto. Dar tu?

Kazimierz la început se încruntă, continuând să se mişte prin odaie, chiar cu paşi mai grăbiţi; dar nu după mult se dădu bătut. Se opri lângă Jozio şi privind peste balcon marea palidă şi albastră, simţi cum faţa-i uscăţivă se luminează de un zâmbet.

— Ce va ieşi de-aici? gândeşte-te puţin, Jozio!

Acesta, înclinându-şi capul, se înroşi.

— Am impresia că în astfel de cazuri nimeni nu se gândeşte

la ce se va întâmpla. Nu se poate întâmpla nimic, ştiu bine, adăugă el suspinând.

— Tocmai, zâmbi Spychala, îndepărttându-se.

— Când te doare un dinte nu te crede nici chiar tovarăşul de suferinţă, grăi Jozio. *„Lass, o Welt, o lass mich sein!…”* – repetă el apoi versul care răsuna jos: *„… lass dies Herz alleine haben…”* 1

— Mereu singur, oftă Spychala pe negândite şi se lungi pe pat, ca şi cum ar fi fost sleit de puteri.

Jozio râse amar, „ca un demon tânăr”, cum era la modă:

— Dar tu ce ţi-ai imaginat? Că poţi împărţi ceva cu altul pe lumea asta? Fiecare îşi are soarta lui, numai a lui.

Spychala, surprins, îşi examină elevul.

— De unde ştii tu asta? întrebă el.

— Din văzduh, izbucni Jozio.

Vru să mai spună ceva, dar fraza pe jumătate începută fu curmată de intrarea neaşteptată a lui Volodia. Avea faţa concentrată şi gravă.

— Trebuie să plecaţi imediat, zise el lui Spychala, mâine va fi decretată mobilizarea şi toate trenurile vor fi suspendate.

Spychala nu înţelese.

Jozio sări şi el în sus.

— Atunci trebuie să plecăm şi noi.

— Prin Volocisk nu veţi izbuti, trebuie să plecaţi în România, îi spuse Volodia lui Spychala.

Kazimierz, palid, asculta încremenit pe pat, fără să zică un cuvânt. Nu pricepea nimic, simţea doar un ţiuit asurzitor în urechi. Se precipitau evenimentele.

Jos, gânguritul celor două femei nu încetase şi faţă de vestea adusă de Volodia, cvartele lor săltăreţe făceau impresia unor sarcasme. Spychala se ridică de pe pat, foarte mohorât, îşi trase în jos vestonul gros şi-l întrebă pe Volodia.

— Când pleacă trenul?

— Spre Reni, pe la orele cinci.

— O! mai avem destul timp.

Se scoborî pe scări şi bătu la uşa salonului. Cele două femei îl priviră mirate.

— Vă rog să mă scuzaţi. Am de vorbit ceva foarte important. Domnişoară Ola, poţi să mă asculţi câteva clipe?

Ola privi întrebător la Elzunia.

— Du-te, copila mea, zise cântăreaţa, pentru azi e deajuns.

Spychala alese pentru conversaţia cu Ola banca ascunsă după crengile de salcâmi, unde şezuse la pândă Jozio Royski. Era foarte cald şi Spychala, 'transpirat de emoţie, simţea cum inima i se strânge. Freamătul marilor evenimente îl zguduia şi-l absorbea cu iuţeala unui torent. Ola calmă, zveltă, cu ochi albaştri, se aşeză pe bancă şi, politicos, îşi ascundea uimirea ce încerca să i se zugrăvească pe faţă. Spychala tăcu o clipă, frângându-şi degetele care troznirâ şi, fără să se uite la Ola, zise după câteva clipe:

— Duduie Ola, mâine se va anunţa mobilizarea. Ca supus austriac eu trebuie să plec imediat, aş vrea să-mi iau rămas bun de la dumneata.

Ola trase cu putere aer în plămâni, mişcare prin care-şi dezvăluia sentimentul ce o stăpânea, uimirea şi ameţeala. Privea fără întrerupere pe Kazimierz care, înclinat în faţa ei, palid, îi ocolea privirea şi, ţărăneşte, îşi întorcea capul din faţa ochilor ei albaştri.

Elzunia, nebănuind motivul pentru care Spychala întrerupsese lecţia, îşi continuă exerciţiile în salon, împrăştiind în aerul dogoritor sunetele pure ale vocalizelor. Spychala, înălţându-şi privirea spre Ola văzu că buzele i se strângeau întocmai oa la copii, făcând impresia că are doisprezece, iar nu şaisprezece ani. Emoţionat, o apucă de mână.

— Acum, ne va despărţi războiul. Mă vei aştepta?

— Da, te voi aştepta.

Cu toată emoţia, Ola se exprimă dar, răspicat şi cu toată convingerea. Spychala îi strânse mâna; avea impresia că fata, mişcată, aşteaptă să fie sărutată; cu atât mai mult însă nu vroi el să-şi îngăduie acest lucru.

— Când mă voi întoarce, când vom fi din nou împreună, atunci te voi săruta.

— Bine.

Ola rosti cuvântul acesta ca o fetiță, ca o elevă cuminte, Spychala fu însă cutremurat, de parcă ar fi auzit un jurământ. Ola zâmbi şi, deodată, cu intonația unei femei mature îl întrebă:

— Nu-i aşa că nu-mi vei pricinui o decepție?

— Nu, niciodată.

— Bine, rosti ea, de data aceasta cu tonul obişnuit. Şi acum, înainte de a-ți face bagajele, vino cu mine în salon, să-ți cânt ceva.

Întrerupând-o pe Elzunia din exercițiile ei, Ola o rugă să repete cu ea aria *Iubirea tăinuită.* Elzunia se aşeză la pian bucuroasă, dar fără mari speranțe. Prima frază intonată de gura micuței Ola păru nesigură şi cu oarecare efort, dar, deodată, cvarta *„o lass”* răsună atât de frumos, din adâncul pieptului, cu sonoritatea unui violoncel. Cântecul urmă pe buzele Olei, tot mai sigur, mai plin. Elzunia simți – cum şedea la pian – că la spatele ei se întâmplă ceva, ce creşte şi o străbate ca un fior; se întoarse uimită şi văzu pe Ola liniştită, dar puțin mai palidă, cu capul ridicat şi cu ochii plini de lacrimi străvezii. Spychala într-un colț al salonului, cu slăbănoagele lui picioare mult îndepărtate unul de celălalt, îşi sprijinea cu amândouă mâinile tâmplele osoase, în jurul cărora pielea întinsă să plesnească, părea îngălbenită.

X

Urcându-se în tren, sau, mai precis, încercând să se urce, Kazimierz înțelese că omului nu-i este dat să-şi trăiască viața în singurătate. Gara Odesa, încă până nu demult liniştită şi idilică (Spychala îşi reaminti de plecarea lui Janusz şi de expresia ochilor lui de îndrăgostit) îşi schimbase cu desărvâşire aspectul. În piața din fața gării stăteau soldați în tunici albe de vară, iar lângă ei neveste ce boceau. Uriaşele peroane erau şi ele ticsite de femei, al căror plâns avea un ecou aşa de pătrunzător încât făcea să vibreze până şi acoperişurile de sticlă de deasupra ieşirilor. Femei, câini, copii, colivii, ficuşi în donițe, coşuri alcătuiau un singur tot de nepătruns; o mulțime compactă de-a lungul trenurilor, de care atârnau oameni ca ciorchinii. Aveai impresia că soldații pleacă la vatră.

Unul din trenuri era plin de cei cu chemări individuale: maiştri, specialişti, tehnicieni, artilerişti. Trenul era tras pe o linie laterală şi tocmai el părea cel mai încărcat.

Kazimierz, cu o valiză uşoară, îşi făcu loc către peronul al treilea unde staționa trenul de Reni, localitate la frontiera română, asaltat şi el de femei cu coşuri şi glastre cu leandri. Era nespus de cald, copiii plângeau, iar numeroase evreice din Basarabia îşi apăsau sânul cu mâinile, fie de tulburare sau spaimă, fie pentru a ține strâns la piept nişte pungi destul de grele, legate cu sfori tari şi pline cu briliante şi aur. Ele ştiau încă de pe atunci că trebuie să strângă aur, lucru pe care-l ignora însă Kazimierz, care cu câteva clipe mai înainte, făcând socoteala cu doamna Szyllerowa, preferase douăzeci şi cinci de ruble în bancnote, în locul celor cinci galbeni imperiali ce i se oferiseră. Socotise că aurul e prea greu, că prea greu atârnă în buzunare.

Deşi trenul era peste măsură de încărcat, intrările şi culoarele, toate, părând şi ele ocupate, Kazimierz izbuti să se strecoare până la vagonul Pulman de clasa a doua şi să-şi pună pe culoar valiza, pe care se aşeză, îngăduind să ia loc şi unei bătrâne corpolente, cu fața stacojie, congestionată de căldură. Femeia, făcându-şi mereu vânt cu batista, repeta aproape inconştient, când mai tare, când mai încet, dar fără nicio întrerupere, aceeaşi vorbă: „Doamne, Dumnezeule, Dumnezeule…” Călătorea singură, cele două nepoate rămase în oraş încercau acum să se strecoare prin mulțimea de pe peron ca să-şi ia rămas bun de la bunica.

— Bunicuțo, bunicuțo! strigau ele mişcând brațele pe deasupra capetelor unor țărani gravi, amețiți, aproape buimaci, care, parcă împotmoliți lângă vagoane, priveau, vădit fără simpatie, pe călătorii care plecau. Ei aşteptau trenul următor, în direcția Rostov pe Don sau Ekaterinoslav.

Deodată însă mulțimea asta toată se puse în mişcare, se revărsă în valuri ca şi cum s-ar fi iscat o furtună puternică deasupra unui câmp ds spice. De pe marginea peroanelor, ca şi dinspre clădirea gării se auzi larmă, zăngănit de arme; un întreg detaşament de soldați, cu ranița şi carabina în mână,

năvăli asupra trenului. Un sergent dădu buzna în vagonul în cai*6 şedea Spychala şi începu să urle aşa de tare şi atât de nedesluşit, încât nimeni nu-l înțelese. După câteva clipe Kazimierz pricepu că soldatul le porunceşte să părăsească vagonul. Nimeni însă nu se clinti din loc. Tot urlând, din ce în ce mai tare, broboane de sudoare se rostogoleau de pe fruntea gradatului, în timp ce, de fiecare dată când deschidea gura să urle, lăsa să i se vadă dinții stricați, strâmbi şi galbeni.

În clipa aceea la fereastră apăru un alt subofițer.

— Lasă-i, Froska, zise el. Soldații au ocupat un alt vagon.

Şi într-adevăr, larma şi zăngănitul – asemenea unui roi de albine abia pornit din stup – se auziră în altă parte, dinspre primele vagoane ale trenului. Spychala se sculă de pe valiză şi se aplecă peste fereastră. Soldatul cu gălăgia ieşise pe peron. Câteva-vagoane mai încolo de vagonul său, Spychala văzu cum erau împinşi călătorii cu coşurile şi boccelele lor, jos pe peron. Țipetele femeilor deveneau tot mai ascuțite, şi acum ele acopereau totul. Soldații, după ce-i alungară pe călători, tăbărâră prin uşi şi ferestre în vagonul golit. Alungații strigau şi blestemau, împrăştiindu-se şi încercând să pătrundă în celelalte vagoane; ei implorau pe cei de pe trepte să-i lase să se urce. Aceştia însă nu era chip să-i lase, pentru că nici ei nu erau lăsați să înainteze.

— Grozavi soldați mai sunteți şi voi! strigă o femeie ținând de mână doi copii, care plângeau cât puteau. Halal soldați! Goniți femeile din vagon!…

Un soldat, cu capela trasă pe o Ureche şi cu părul roşcat, căzut pe frunte, râse de văicărelile babei făcându-i un semn cu mâna.

— Acum e război, babo, iar la război locul cel dintâi se cuvine soldatului, aşa că afară cu babele!

Femeia lăsă mâna unuia din copii şi-l amenință pe soldat cu pumnul.

— Încă nu-i război! strigă ea.

— Dar mâine va fi, râse soldatul şi încă o dată făcu semnul cu mâna, spre femeie. Noi ne vom bate pentru tine! strigă el după femeia ce se îndepărta – şi n-ar trebui să te superi pe noi.

Femeia însă nu mai auzi argumentul soldatului. Dispăruse undeva în mulţime.

În sfârşit trenul se urni din loc, după o întârziere de o oră. În momentul când locomotiva şuierând prelung trase vagoanele după ea, peronul fu invadat de o larmă şi mai mare ca şi cum viforul ar fi clătinat vârfurile unor pini bătrâni. Larma aceasta devenea tot mai puternică, ea trecea de-a lungul trenului: era larma vocilor decepţionate, mirate, disperate chiar. Fiindcă oamenii aceştia erau cu adevărat decepţionaţi, miraţi, disperaţi. Marea lor mulţime ocupase toate peroanele. Trenul, gâfâind domol, ajunse mai la larg abia după câteva clipe. Atunci, porni ceva mai repede.

Sub influenţa oarecum a mersului trenului, a mişcării înainte, mulţimea compactă şi înghesuită, care se revărsase în vagoane, zguduită la început puţin, se aşeză acum firesc şi astfel fiecare îşi găsise locul. Plânsetele încetară treptat şi cunoscuta voioşie a oamenilor din Odesa se restabili curând. Spychala nu privea mulţimea ca o unitate compactă, ci pe fiecare om în parte, individual. Astfel, pe rând, el văzu diferite femei, unele mai vârstnice, altele mai tinere, mai mult sau mai puţin zgomotoase; văzu băieţi tineri, apoi câţiva ţigani... Pe, ici, pe colo, izbucneau râsete, iar când trecură de prima staţie şi prin ferestre apăru întinsa stepă chersoniană, arsă de soarele verii şi având culoarea bronzului, undeva la coada vagonului se auzi o melodie cântată de un tânăr, în acordurile unei armonici. Deşi era destul de greu să te mişti în învălmăşeala trupurilor, totuşi oamenii şi-au deschis micile lor coşuri ferecate cu sârmă neagră, au desfăcut basmalele albe cu dungi roşii ale boccelelor şi deodată apărură castraveciorii, ouăle răscoapte şi chiar pepeni verzi, întregi, al căror miez roşu cu seminţe negre sclipitoare răspândea prospeţime în aerul încins. Un rusnac trupeş şi asudat, cu un smoc de păr în frunte, oferi lui Kazimierz şi vecinei sale o felie trandafirie de pepene în formă de semilună.

— Singur nu-l pot mânca tot, zise el, iar restul îl voi arunca pe fereastră. Mâncaţi, mâncaţi.

Spychala se uită cu recunoştinţă la bătrânul care mesteca

bucățile de pepene în gura lui ştirbă, şi luă cu plăcere în mână o felie din fructul oferit. Îşi înmuie buzele în miezul dulce şi rece. Vecina lui începu de asemenea să mănânce, scuipând cu multă delicatețe semințele în palmă.

— Oh, bătrânul ăsta mi-a făcut un mare bine, zise ea către Spychala, muream de sete.

Aruncă coaja verde pe fereastră şi începu din nou să-şi facă vânt cu batista.

Valiza lui Kazimierz era destul de solidă şi se putea şedea pe ea în voie, bătrâna mai ales se simțea în largul ei; Spychala în schimb se necăjea din greu cu lungile lui picioare. După ce mâncă felia de pepene, i se făcu somn. Îşi rezemă capul de perete, chiar lângă fereastră şi închise ochii. Simțea din plin curentul care uneori îi biciuia cu tărie fața, curent fără praf, nefiind iscat de vânt, ci de viteza trenului. Dinspre stepă adia un miros de pelin şi scâiet. Soarele scăpătase jos, spre orizont.

Kazimierz încerca să recapituleze cât de cât ziua trecută, să se gândească mai liniştit la cele întâmplate, dar nu izbuti. În vuietul trenului i se perindau prin cap, pe neaşteptate, imagini greu de desluşit, ba din Molince, ba din Odesa, iar în urechi îi răsunau cuvintele unor melodii şi diferitele intonații ale vocalizelor Elzbietei. Auzea glasul lui Jozio, al lui Edgar, al lui Volodia, dar în niciun fel nu izbutea să şi-o reprezinte pe Ola; chiar făptura ei, întreagă, îi dispăruse din minte. I se întipărise în memorie doar culoarea nespus de albastră a ochilor şi modul acela ciudat de a privi direct, în față, cu capul puțin ridicat.

Ori de câte ori ațipea, crâmpeiele astea de imagini şi gânduri se împleteau atât de strâns în covorul dens, țesut pare-se din fâşii aievea, încât felia roză de pepene pe care o mâncase nu de mult, alterna, în mintea lui, cu o cvartă dintr-o arie de Brahms. Învălmăşeala şi urzeala acestor imagini din timpul somnului erau pur şi simplu înspăimântătoare. Când se trezi, soarele se înclinase de-a binelea spre amurg, bătrânica dormea sprijinită pe umărul lui şi sforăia uşor, iar ceilalți oameni din vagon îşi făcuseră culcuşuri şi mai bune, unii aşezați pe jos, alții pe băncile de deasupra. Privirea lui

Kazimierz putea pătrunde acum prin tot vagonul, de la un capăt la celălalt. Până la uşă, lângă care un tânăr negricios, cu părul cârlionţat, îşi ţinea armonica pe genunchi. Spychala, rememorându-şi visele, i se păru destul de ciudat că într-o astfel de situaţie ele dădeau târcoale doar unor imagini şi gânduri strict personale, intime. Nimic din întâmplările zguduitoare ce se petreceau în afara lui, nu pătrundea în cortul viselor sale. Acolo deşi lumea întreagă se prăbuşea, domneau sunetele, fructele, femeile.

Încercarea de a-şi lămuri ce se petrece rămase zadarnică. Imaginaţia lui era prea slabă pentru a vedea într-o formă plastică rostul cuvântului „război”, timp de atâţia ani aruncat în lada expresiilor ieşite din uz. Cuvântul acesta era cu desăvârşire lipsit de conţinut, după cum el nu camufla nimic: se ridicase doar la orizont ca un imens val verde pe mare şi acum ameninţa să se prăbuşească de la o înălţime ameţitoare. Valul îl ajunsese şi-l răpise. Spychala se cutremură: toate acestea nu erau, fireşte, decât un vis.

Băiatul de la capătul vagonului continua să cânte la armonică, încet, dar fără întrerupere. Mulţimea, cuprinsă de oboseală, amuţise treptat, ca un roi de albine seara; răsuna doar zumzetul conversaţiilor înăbuşite, moleşeala cuprinzând toată lumea. Se întunecă. Vagonul nu era luminat, iar în penumbra serii care se lăsase Spychala distingea numai formele nedesluşite ale unor trupuri încovoiate, frânte de oboseală. Trenul înainta în general normal, cu cât se îndepărtau de Odesa, cu atât lumea se împuţina, iar zarva din staţii se făcea tot mai mică. Clădirile erau cufundate în beznă; în cele luminate de lămpi aurii, probabil că nu ajunsese încă vestea de neînţeles, locuitorii aşezărilor feroviare trăind în linişte, pregătindu-se pentru ultima lor noapte calmă. Spychala privea cu oarecare emoţie la dreptunghiul ferestrelor, unde, ca în golfurile neatinse încă de furtună, făpturi omeneşti se odihneau pentru câteva clipe.

„Ultimele clipe de pace, îşi zise el în gând, şi apoi toate aceste fiinţe se vor prăbuşi în groapa catastrofei comune. Dar, cum vor arăta oare toate acestea?” se întreba el mereu.

Noaptea târziu au ajuns la stația Zmerynka; pe linia vecină staționa un alt tren. În lumina slabă a felinarelor Kazimierz citi deodată pe pereții vagonului: „Odesa-Varşovia44. Ajunseseră din urmă trenul varşovian plecat înaintea lor cu câteva ore. Nici acest tren nu era luminat, deşi se auzeau vocile obosite, pe jumătate adormite ale unor ființe omeneşti, a căror viață normală fusese de asemenea tulburată. În jurul trenului, ca furnicile în jurul cadavrului unei omizi uriaşe, se agitau oameni preocupați, majoritatea bărbați. Se duceau la stație după apă caldă sau după fructe, îşi chemau soțiile rămase în vagoane, mulți dintre ei vorbeau limba polonă.

În vagonul lui Spychala se făcuse atâta loc liber, încât Kazimierz se putu scula şi apropia de fereastră, dezmorțindu-şi puțin picioarele. Vecina lui se trezise şi ofta fără încetare, ştergându-şi cu batista fața transpirată. În fereastra din față, Spychala văzu o femeie cu un băiat cam de zece ani care, neținând seama de somnolența şi deprimarea călătorilor punea fără încetare şi cu glas tare întrebări amuzante într-o limbă cu accent pur varşovian.

— De ce stăm aici? Dar trenul acela încotro merge? De ce nu şuieră? Dar pentru care tren sună? Capul blond al băiatului era într-o continuă mişcare, asemenea capetelor unor păsări.

Spychala tocmai voia să spună ceva, când trenul varşovian se puse în mişcare; băiatul se aplecă peste fereastră până la jumătatea corpului, încât Spychala întră în panică. Trenul avântându-se deodată, destul de repede, Spychala auzi un strigăt în vagonul de alături.

— Doamnă Wiewiorska, doamnă Wiewiorska, țineți-vă bine băiețelul să nu cadă.

Dar femeia răspunse calm:

— N-o să pățească nimic.

Trenul alunecă mai departe, înfățişând ochilor lui Kazimierz peronul şi gara unde atârnau deja imensele afişe roz ale mobilizării. Oamenii se opreau în fața lor, citindu-le cu oarecare greutate. În fața clădirii gării staționa o unitate militară în echipament de război.

Doi feroviari trecură repede pe lângă tren, mişcând

felinarele. Discutau agitați:

— De, dacă-i război, apoi război să fie... Cuvintele astea, frânte din conversația lor, ajunseră până la Spychala, care se trase îndărăt în vagon, aşezându-se din nou pe valiză. Vagonul întreg sforăia lin.

ARBORI CĂSĂPIȚI

I

În toamna anului 1917 Kazio Spychala se îmbolnăvise de o bronşită de care nu mai scăpa. De câtva timp locuia la Kiev. Nemaiputând însă rămâne pe loc, se mută într-o localitate mai mică, aleasă nu departe de Molince. Când descoperi că vechiul lui adăpost nu fusese încă dărâmat şi că o parte a familiei Royski se mai aflä acolo, se hotărî să meargă, pentru convalescență, direct la ei. Era în ianuarie anul următor. Veni pe jos şi intră în conac pe uşa de la bucătărie. Aci găsi doi prizonieri austrieci, folosiți în locul unor argați ai casei, care-l informară că nu mai erau prezenți decât bătrânul Royski şi Jozio. Bucurându-se din plin intră repede în sufragerie, unde gazdele luau ceaiul de seară. În încăperea mare domnea întunericul, nebiruit de cele două lumânări de pe masă, nici de fâşia de lumină a asfințitului geros, ce străbătea din afară. Amfitrionii nu-l recunoscură. Jozio se sculă de la masă, Spychala fu uimit: crescuse, era un adevărat bărbat, în uniforma lui militară, în cămaşa de culoare kaki, lipită de trup, făcea impresia unui om mult mai vârstnic decât era în realitate. Avea acum şi o mustăcioară blond-închisă, pufoasă.

Spychala pătrunse în cercul de lumină şi-i întinse mâna. Jozio îl recunoscu, în sfârşit, dar se fâstâci îrl aşa măsură, încât fără sa articuleze Vfeo v orbă îi apucă mâna şi i-o scutură puțin.

— Cu gândul am fost la o sută de mile de tine, zise el deodată. Şi fără să-şi descoasă prietenul, îi arătă un scaun.

— Ia loc!

Se examinară câteva clipe unul pe altul cu un zâmbet mut, sub lumina palidă a lumânărilor. Bucuroşi, şi-au recunoscut trăsăturile, schimbate în anii care trecuseră.

— Arăți foarte slăbit! Ce-i cu tine? zise Jozio. Kazio observă

în timbrul glasului lui Jozio o nuanță mai profundă, mai dură. Dar, în acelaşi timp şi o siguranță de sine, care îi lipsise în trecut. Nu se îndoi, acum, că în fața lui se afla un alt om. Cu totul altul. Pe gulerul bluzei văzu o panglică neagră şi galbenă, sfimn că fusese pe front.

— Vorbeşte, rosti, în sfârşit, Kazio, nu mai ştiu nimic despre tine.

Jozio, perplex se uită la tatăl său, care, după ce salutase pe oaspete, revenise la răsfoirea revistei *Călărețul şi cultivatorul,* ca şi cum treaba aceasta ar fi fost de o foarte mare importanță.

— Într-adevăr, spuse el, nici eu nu ştiu cum să încep, despre ce să vorbesc mai întâi, aş avea atâtea de spus…

Spychala zâmbi, simțind bine că din nou îl domină pe Jozio.

— Să începem cu ziua de azi, zise el, cred că aşa ne va fi mai uşor. Nu pot să mai rămân la Kiev şi nu ştiu încotro s-o apuc, aş vrea să mă opresc aici măcar câteva zile.

— Poți să rămâi cât vrei, zise Jozio, fără a cere aprobarea tatălui său, însă nici noi nu prea ştim cât timp vom mai putea locui aici. Din tot districtul au scăpat numai aceste două moşii: ! Molince şi Mankowka. Mama şi Ola, împreună cu mătuşa Michasia, sunt la Skwira*. Urmează să sosească mâine, vin să ia argintăria.

Numele oamenilor şi denumirea satelor îl rea duseră dintr-o dată pe Kazimierz în atmosfera ~ din care se rupsese atât de brusc cu trei ani şi ceva în urmă. Mankowka şi mătuşa Michasia!: Nu se schimbase nimic. Totuşi chiar şi aceste nume şi lucruri care îl înconjurară din nou pe Spychala pierduseră ceva din coloritul lor şi, aco-) perite de pulberea depărtării, încetaseră să mai aibă o însemnătate practică proprie. Însuşi dom' nul Royski lăsa impresia că nu-i decât o închipu ire. Spychala avea în minte atâtea amintiri. Şi, lucru ciudat, în toate acestea, Jozio era singura realitate concretă şi categorică. Vocea, gesturile milităroase, mustața tăiată scurt, obrazul neregulat şi totuşi foarte frumos, povestirea clipelor trăite în cursul luptelor, toate acestea apăreau luminoase ca o oază, în ochii lui Spychala. Simțea din nou siguranța de care avea nevoie.

Îndată după cină, Jozio îl conduse în odaia pe care în trecut o ocupase Walerek şi îl pofti să se întindă în pat. Aprinse focul în sobă, aduse nişte mied vechi şi cei doi prieteni începură să tăinească îndelung şi liniştit, ca şi cum afară, dincolo de ferestre, ar fi fost o lume ce putea fi supusă uşor voinței lor.

Kazimierz îl întrebă despre Walerek.

— Este în armată, la Odesa. De mult nu mai avem ştiri de la el.

— Dar aici, în sat, ce se întâmplă?

— Deocamdată, totul e bine. Numai arborii din parc sunt mereu… căsăpiți.

— Stejarii?

— Şi stejarii. Toți arborii.

Prin ochii lui Jozio fulgeră o flacără mohorâtă. Nu eira spaima, nu, ci mai degrabă un semn prevestitor al viitoarei neputințe, al epuizării. Şi lucrul acesta, interesându-l direct, nelinişti pe Kazimierz, care dorea să găsească un reazim de durată mai lungă. Schimbă deci tema conversației şi începu să povestească de ce, în ce scop venise din țara lui în Ucraina şi ce anume intenționa să facă aici. Jozio îl asculta descurajat, fiindcă îl preocupau mai mult chestiunile personale ale prietenului său, decât aspectele mai generale la care Spychala revenea mereu.

— Dar de ce ați rămas? De ce stați aici? întrebă el pe neaşteptate. Ştiți bine că e primejdios. În orice clipă Molince poate fi atacat.

Jozio dădu din umeri.

— Nu-i oare totuna?

Spychala se revoltă:

— Cum poți vorbi aşa? Ai tot viitorul în fața ta, nu te avânți, nu vrei o viață nouă?

— Din nou aceleaşi vorbe ridicole. Nu, nu vreau… dar, să lăsăm toate astea, şi-şi scutură parcă, înlăturând de pe umeri, aversiunea, plictiseala de până atunci. Într-adevăr, ar fi trebuit să plecăm, de mult. Doamnele le-am şi trimis deja la Skwira. Tata însă nu se poate hotărî să părăsească Molince, deşi aici ne paşte primejdia… De altfel, avem oameni

binevoitori în sat, care ne vor preveni.

— Eşti sigur?

— Chiar foarte sigur. Şi de aceea am fost de acord ca doamnele să vină mâine spre a lua unele lucruri. Dar tu ce-ai mai făcut? schimbă el vorba, politicos, fiindcă Spychala îi povestise destul de inuite despre el. Se vedea bine că gândurile 1 lui Jozio erau îndreptate în cu totul altă direc-® ție.

Spychala iu nespus de uimit. „Într-adevăr, bă-l iatul ăsta s-a schimbat. Este stăpânit de o vă-J dită adversitate față de lume. Să nu fie oare la jl mijloc, Elisabeth Schiller?” se întrebă el în gând.; B

— Ce rosțt mai are să vorbesc despre mine? j S-au schimbat, de altfel, atâtea, şi-apoi cunoşti 1 situația mea familiară, ți-am vorbit nu o dată.

— Aşa-i, mi-ai vorbit, făcu Jozio şi din nou 1 căzu pe gânduri.

Spychala nu-şi mai ascundea uimirea. Privea j deschis la Jozio, tot mai stăpânit de gânduri tris1 te. Fața lui frumoasă se stingea parcă dinlăuntru, ’ iar pe buze îi flutura un zâmbet apatic.

— Ce-ai pățit? întrebă Spychala tulburat, pu1 nându-i mâna pe umăr.

— Simt o grea povară, zise Jozio ca şi cum vorbele lui ar fi dat la o parte un bolovan. Şi, 1 în acelaşi timp, privi pe fostul său dascăl, ca o 1 sălbătăciune rănită de moarte.

Spychala nu-l mai întrebă nimic, oftă şi rosti 1 zâmbind:

— Oho, nu-i a bună.

Î 1 A doua zi, pe când toți trei luau un prânz frugal, sosiră doamnele. Ewelina Royska mai suplă, «j mai gravă, aproape căruntă. Mătuşa Michasia, într-o pelerină de lână croşetată, urmată de Ola. Zărindu-l, Ewelina rămase încremenită. Kazimierz n-o văzuse însă deoât pe Ola.

(Yescuse parcă, dar nu prea mult. Slăbise şi iu liii ei, mari şi albaştri, păreau şi mai mari pe fula-i trassă. Spychala văzu bine cum i se îmbujorară obrajii până la urechi, zărindu-l. Li întinse o mână rece.

Trebui să-şi întoarcă ochii de la ea şi să răspundă

întrebărilor doamnei Royska şi mătuşei Michasia, care doreau să afle despre politică toiul şi cât mai precis. Doamna Royska privea pe Spychala cu căldură, ca pe cineva apropiat; era limpede că se bucura de sosirea lui neaşteptată, ('u aceeaşi plăcere îi răspunde în tot cursul prânzului, la care doamnele luară parte îndată după sosire. Când masa se termină, Ola se ridică şi zise:

— Vreau să mă mişc, să văd cum stau treburile…

Bătrânul Royski făcu un gest de indiferență.

— Nu-i nimic de văzut, spuse Jozio.

— Te voi însoți, adăugă Spychala, sculându-se de pe scaun.

— Ar fi poate mai bine să nu fii văzut pe aici, observă doamna Royska.

— În grădină ca şi pe moşie nu-i nimeni, în afară de câțiva prizonieri austrieci, remarcă Jozio.

Ieşiră împeună în fața conacului, fără să-şi spună vreo vorbă. Gerul era moale, iar zăpada puțină. Traversară grădina în direcția acareturilor. Curtea părea pustie, atelierul şi grajdul vraişte, paiele împrăştiate pe zăpadă, iar lângă fântâna înghețată un soldat în uniformă albastră. Un jigărit de câine se tot vânzolea de colo până colo, iar din când în când, prins parcă de dureri se întindea de-a lungul pământului înghețat. Nu mai existau nici cai, nici vaci, iar cei câțiva porci grohăiau în cocinile goale.

Ola şi Kazimierz înconjurară cuprinsul şi se îndreptară spre parc. Aici, pe drumul ce ducea spre conacul de la Mankowka, începeau distrugerile. Toți pomii mai mici fuseseră retezați dar nu de la rădăcină, ci cam la vreun metru de la pământ. Tulpinele lor tinere rămase în picioare şi mustind, pe locul unde tăietura nu fusese netedă, o materie gălbinicoasă, făceau impresia unor postamente văduvite de statuile lor. Copacilor mari le fuseseră retezate coroanele, aşa încât se înălțau acum drepți, zvelți, dar oarecum despuiați, anume pare-se pentru a fi supuşi torturilor. Coroanele căsăpite, crengile şi vreascurile zăceau deznădăjduite pe zăpadă şi erau într-atât la vedere de parcă ar fi fost desenate cu condeiul. Pe alocurea fuseseră culcați chiar şi arborii mari, iar trunchiurile stejarilor luceau

în omăt ca nişte scuturi căzute pe câmpul de bătaie.

Ola privea cu tristeţe toată pustiirea asta. Umblau fără să schimbe vreo vorbă. Dar, la un moment dat, când trecură pe lângă o porţiune complet nimicită, Ola ridică ochii spre însoţitorul ei. Kazimierz îşi dădu seama că sunt tot atât de albaştri şi de credincioşi ca şi atunci, pe malul mării, la Odesa. Un sentiment cald de fericire îi cuprinse toată fiinţa; nu mai putu să dea atenţie nici copacilor căsăpiţi, nici lumii întregi.

— Ai văzut câte distrugeri? zise Ola.

— Asta-i doar începutul, răspunse Kazimierz, există lucruri şi mai rele.

— Dar… din moartea aceasta va răsări oare o nouă viaţă?

— Întotdeauna. Întotdeauna moartea naşte viaţă.

— Viaţa noastră, şopti Ola.

Kazimierz nu îndrăzni să-şi ridice ochii la ea.

O ţinea de mână şi o strângea puternic. Stăteau în zăpadă, privind înaintea lor, spre locul unde stejarii din Molince formau încă un stejăriş compact şi unde drumul cotea spre conacul familiei Myszynski. Acea molcomă strângere de mână vorbea cu mult mai mult decât cuvintele. Şi din nou Spychala băgă de seamă că Ola este sigură de sine, că ştie perfect de bine ce gândeşte el, şi că nu-i nevoie să-i spună nimic despre anii despărţirii. Ea era acum lângă el, tot aşa cum fusese mai înainte, tot atât de liniştită, de plină de devotament şi de speranţă, şi, nespus, nespus de dragă. Dintr-o alee apăru Janusz. Nu se schimbase deloc; continua să aibă aceeaşi aparenţă de copil. Pe cap n-avea nimic, iar părul lui răvăşit, în neorânduială, părul lui blond – în care Ariadna cu atâta voluptate îşi afundase degetele – îi încununa fruntea cu un fel de aureolă. Se îndreaptă spre ei.

— Cum se mai simte tata? întrebă Ola.

— Tot aşa, nicio schimbare, răspunse Janusz fără s-o privească. Şi, observându-l pe Kazimierz, lumina unui surâs i se zugrăvi pe faţă.

— Domnul Spychala! exclamă el. Doamne! Prin ce minune ai ajuns aici?

— Astfel de minuni se mai întâmplă în zilele noastre, spuse

Spychala uitându-se cu plăcere la chipul simpatic al lui Janusz.

— Dar nu mă mai striga aşa de tare pe nume; astăzi mă cheamă altfel.

— Iar eu, după cum vezi, am scăpat de armată. Nu m-au luat. Tata este grav bolnav, paralizat, nu poate fi transportat şi de aceea stăm aici, cu toate amabilele ciudățenii ale Consiliului Central…

— Şi o cheamă mereu pe Marysia? întrebă Ola.

— Mereu. Socot că până la urmă va trebui să trimitem pe cineva la familia Bilinski.

— Oh, e atât de departe.

— Călare, în vreo două zile se ajunge. Trebuie s-o înştiințeze cineva despre starea sănătății tatii. E greu să aşteptăm până ce poşta îşi va relua activitatea.

— Se pare că poşta funcționează.

— Am trimis deja două scrisori, zise Janusz, dar… zadarnic.

Se întoarseră spre casă. Janusz trebui să povestească doamnei Royska despre boala tatălui său, totul de la început.

— O cheamă mereu pe sora mea, repetă el.

— Pe Marysia? făcu repede doamna Royska. Dar despre mine nu spune nimic?

— Despre dumneavoastră? Janusz se miră nespus de mult. De ce?

— Ah, nimic. Niciodată nu poți şti ce-i trece unui bolnav prin minte.

— Ba da, poți şti, zise Janusz, dârz, tata a iubit-o întotdeauna mult pe Bilinska…

Doamna Royska oftă.

— Janusz spune surorii sale „Bilinska”, întocmai ca şi cum ar fi o persoană străină, observă Jozio.

Janusz îşi luă rămas bun şi prin întunecimea albăstruie a parcului ce aducea mai degrabă a pădure porni spre casă. Singurătatea şi tăcerea erau, în clipa aceea, unicii stăpâni ai întregit grădini; de asemenea, nici dinspre casă nu se auzea vreun ecou, doar de departe, de dincolo de parc, dinspre pădurea cea adevărată, răsunau lovituri de topor retezând

copacii. Izbitura aceasta ritmică şi monotonă îl întovărăşi pe îngânduratu l Janusz până în fața intrării. Aici se opri şi privi în zare peste stratul de flori: la apus se desfăşura un brâu roşu de lumină, semn că ziua, acum scurtă, era pe sfârşite. Printre cele patru coloane clasice ale intrării se uită spre parc şi spre trunchiurile retezate, aurii, ca şi cum ar fi fost o scenă de teatru.

„Iat-o. Cugetă el în sine, istoria… într-o singură vorbă”.

Era gata să prindă clanța, când zări între arbori, în fund, nişte umbre care se strecurau, ca lupii în pădure. Trei cai se apropiau în fugă de casă; se opriră în fața coloanelor, iar călăreții descălecară. Un tânăr înalt, cu cizme, se apropie şovăitor prin pietrişul cărării. Lui Janusz i se păru o clipă că visează. În tânărul ce se îndrepta spre intrare sprijinindu-se cu mâna de coloană şi respirând din greu, el recunoscu pe soră-sa.

— Marysia, strigă el fără să se mişte din loc —tu eşti?

Femeia de-abia respira. La spatele ei stăteau doi cazaci, slujitori de la conac. Unul din ei purta în brațe un copil, adormit.

— Michalow a fost incendiat… zise Bilinska şi făcu un pas spre treptele din fața porții.

— Dar Ksawery? Ce-i cu el? întrebă Janusz despre cumnatul său.

— Ucis… Şi domnul Iwanowski, şi băieții lui, ucişi…

— Ai venit singură? De acolo?

— Am plecat noaptea. Semen şi Lewko au venit cu mine, dar ei se vor întoarce îndată acasă – şi întorcându-se spre unul din cazaci, zise: Dă-mi copilul.

Marysia îl luă şi-l dădu fratelui ei.

Janusz nu-şi văzuse niciodată nepotul. Obrazul micuț, adormit, nu-i spunea nimic. Dormea, răsuflând din greu, putea să aibă fierbințeli.

— Dar caii? întrebă el.

— Îi vor lua cu ei, răspunse Marysia, nu sunt ai noştri, caii noştri au fost împuşcați… câțiva au ars…

— Duceți-vă la bucătărie, zise Janusz băieților.

— *Ni, ni,* răspunse Lewko, *nam treba vertatisia…*[21] vom petrece noaptea în sat…

Marysia voia să spună ceva, să se adreseze celor doi slujitori cazaci. Dar… ei tăceau. Timp de o clipă se priviră unii pe ceilalți, fără să spună vreun cuvânt. Apoi, Marysia coborî de pe treapta pe care se afla şi-i sărută, pe Semen şi pe Lewko, pe frunte.

— *Z Bogom*[22]*,* spuse ea.

— *Ostavaitesi z Bogom*[23]*,* ziseră ei, în acelaşi timp, şi încălecând caii înspumați o porniră în galop. Toate acestea se petrecură atât de repede, încât Janusz nu se putu dumeri asupra celor întâmplate.

— Ne-am oprit în fața uşii, grăi Marysia, haidem în casă.

— Da, ai dreptate, conveni Janusz, dar n-am să-l scap oare din brațe?

— Îl voi lua eu îndată.

— Ştii, tata e bolnav, îşi reaminti Janusz, te aşteaptă; de câteva săptămâni, numai pe tine te-a pomenit. Acum nu mai scoate nicio vorbă.

Bilinska intră brusc în anticameră. Casa veche, ciudată, cu un etaj, avea iz de mucegai. La dreapta şi la stânga se înşirau odăile neîncălzite. Era pustiu. Bilinska trecu prin ele spre dormitorul tatălui. Lucrurile, cât s-a putut, fuseseră transportate la Skwira: tablourile mai de preț, argintăria, porțelanurile. Pianul lui Myszynski. În birou rămăsese doar maşina neînsuflețită cu cilindrii notelor perforate: pianola. Prin nemişcarea lui, instrumentul acesta inert o pregătea pe Bilinska să-şi vadă tatăl paralizat. Se opri şi examină pianola, părăsită; de-abia acum avu impresia că înțelege ce s-a întâmplat, ce se întâmplă. Janusz, între timp, dăduse copilul, dormind, domnişoarei Biesiadowska. Apoi se opri alături de sora lui şi amândoi se uitară la pianolă.

— E grav bolnav? întrebă prințesa.

---

[21] Trebuie să ne întoarcem (ucr.)

[22] Cu Dumnezeu (ucr.).

[23] Rămîneţi cu Dumnezeu (ucr.).

— Paralizat.
— O! Nu mai e nicio speranță?
— Nu ştiu nimic, doctorul a fost acum două săptămâni.
— Este conştient?
— Nu ştiu. Nu vorbeşte. Nu poate.
— Cine îl îngrijeşte?
— Tekla.
— Şi mai cine?
— Tekla şi Stanislaw; şi nişte prizonieri.

Şi într-adevăr uşa se deschise şi intră Stanislaw, îmbrăcat într-o livrea veche de culoare albastră, închisă cu nasturi de aur. Se opri lângă prag şi, înclinând capul său cărunt, pieptănat cu grijă, întrebă:

— Doamna prințesă porunceşte să se servească ceaiul?
— Da, şi ceva de mâncare, n-am mâncat nimic de aseară.
— Ai ceva, Stanislaw? întrebă Janusz.
— Nu prea mult. Dar ceva se va găsi.

Stanislaw porni cu paşi echilibrați şi cât se!poate de calm, ca pe scenă. 9

— Mi-e teamă să mă duc acolo, zise Maria, mă va recunoaşte oare?

— Fireşte. El se gândeşte mult la tine.

— De unde ştii? întrebă Bilinska din prag şi j întorcându-se către fratele ei repetă: de unde ştii?

Janusz zâmbi confuz.

— Ştiu. Întotdeauna s-a gândit la tine! D-apoi acum? i Maria dădu din umeri şi trecu pragul odăii în care se afla bolnavul.

Myszynski zăcea pe pat. Cufundat tot în pernă, nu i se putea zări decât profilul, obrajii traşi, micşorându-i fața cândva mare, şi culoaj rea stacojie a pielii făcându-l să semene mai degrabă cu o păpuşă schimonosită. Pleoapele îi erau pe jumătate închise; gâfâia.

Bilinska făcu repede cei câțiva paşi care o j despărțeau de pat şi deodată, întinzând brațele, 1 atinse mâna tatălui, care zăcea nemişcat pe cearşşaf. Avu impresia că-i rece. Bătrânul Myszynski simți atingerea şi mişcă încet degetele; era mâna

stângă, neparalizată. Apoi pleoapele i se ridicară j puţin şi Maria văzu deodată cum tatăl ei se uita la ea cu o privire conştientă. Se uita concentrat. Intre sprâncenele late apăru o cută de încordare, un fel de zâmbet îi lumină partea stângă a feței.

Nu vorbise nimic de mai multe zile. De data asta însă, deodată, buzele i se strâmbară ca într-o sforțare şi pronunță răguşit:

— Marysia.

Bilinska îngenunchie lângă pat şi plânse cu glas tare.

— Tată, Ksawery… Ksawery… repeta ea.

Dar bătrânul Myszynski nu auzea, sau nu asculta. Fața i se liniştise, colțurile buzelor se lăsaseră în jos. Janusz stătea la spatele Marysei şi cu o privire cercetătoare căuta spre tatăl său. Deodată, Bilinska se ridică brusc.

— Unde-i copilul? Unde-i? Trebuie să-l arăt tatei.

— L-a luat domnişoara Tekla.

— Porunceşte să fie adus aici.

— Să poruncesc, zâmbi Janusz, dar cui? Karl s-a dus după făină…

Se repezi singur să caute pe Biesiadowska. În cămară, ea scotea copilul din şalurile, scutecele şi pernele, toate, în care fusese înfăşurat pe di’um. Dezbrăcat, copilul părea o făptură micuță, slăbuță. Pentru prima oară privi pruncul cu simpatie.

Acesta se trezi şi începu să plângă. Janusz rugă pe Biesiadowska să-l ducă mamei, în odaia bolnavului, iar el rămase în hol. Nu avea putere să asiste la binecuvântarea bunicului. Ieşi în fața porții. Mai ştii, te pomeneşti că mai vine cineva?

Întunericul se lăsă repede. Brâul de la apus arunca încă lumini purpurii; însă deasupra cerul devenise cenuşiu, ca de plumb. Liniştea stăpânea văzduhul; totuşi urechea percepea încă retezatul arborilor, foarte îndepărtat, dar limpede.

Şi din nou se auziră tropote. Janusz făcu un pas înainte. Din umbră, răsări unul din slujitorii cu care venise Bilinska şi-şi opri calul brusc, chiar în fața intrării.

— Ce-i? întrebă Janusz.

Cazacul se aplecă de pe şea şi-i întinse un săculeț.

— *Pani zabula*24, zise el.

Janusz îl luă în mână. Era destul de greu, desigur cu giuvaieruri.

— *Pani otdala, a patom zabula25,* repetă cazacul.

Janusz mulțumi. Cazacul mai rămase o clipă. Apoi zise:

— Să nu mai rămâneți aici. Naiba ştie ce va fi... Să nu mai stați mult. Să plecați în târg... Oamenii vorbesc multe... în sat...

Janusz nu înțelese.

— Dar ce? *Ce?* întrebă el.

— Vorbesc multe. Mai bine să plecați, spuse cazacul şi, văzând că Janusz tot nu înțelege, şovăi o clipă. S-ar putea să fie rău, domnişorule, plecați şi gata.

Întoarse calul, îl plesni cu biciul şi dispăru în beznă.

Janusz porni spre casă.

Biesiadowska îi spuse că Marysia este deja în sufragerie. Intră acolo. Încăperea, acum, după scoaterea tablourilor şi candelabrelor, părea şi mai mare. Pe masă ardea o singură lumânare şi luciul ei cădea pe fața palidă, trasă, dar nu mai puțin foarte frumoasă a Mariei. Janusz îi puse în față săculețul.

— Semen s-a întors, zise el, şi l-a adus!

— Vai, Dumnezeule! şopti Maria, unde mi-a fost capul?

— Bine ați mai dresat sclavii, zâmbi Janusz.

— Ce vorbe-s astea? se minună prințesa. Semen are simțul datoriei...

— Semen a spus că trebuie să fugim.

— Şi eu sunt de aceeaşi părere, rosti Biliriska îngândurată, ridicându-şi la gură ceaşca de ceai. Dar ce facem cu tata? Să-l culcăm în căruță?

În clipa aceea răsunară paşi grei dinspre bucătărie. Biesiadowska deschise uşa şi intră Kazio Spychala.

---

24 Doamna a uitat (ucr.).

25 Doamna mi l-a dat, apoi a uitat (ucr.).

III

Deşi-l văzuse şi mai înainte, Janusz observă de-abia acum cât de mult se schimbase Spychala în ultimii ani. Nu atât la faţă, cât în gesturi, care căpătaseră elasticitate şi siguranţă. Îl prezentă prinţesei, care-i întinse mâna, fără să se scoale de la masă.

— Domnul Spychala, zise Janusz, sora mea, prinţesa Bilinska.

Nimeni nu observă ridicolul acestei prezentări oficiale. Fiecare dintre ei era preocupat de propriile gânduri. Lumina palidă a lumânării făcea ca feţele asupra cărora se răsfrângea să pară foarte albe, dând impresia că sunt de hârtie. Spychala se uită cu interes la Marysia.

— Ce veşti ne-aduci? îl întrebă Biesiadowska, care stătea în umbră şi era neliniştită de vizita asta.

— Vin, se bâlbâi Spychala, vin, să vă spun… Am fost avertizaţi… trebuie să plecăm. Cei de la Molince pornesc la noapte, spre zori…

— Uite, vedeţi! exclamă Janusz. Semen avea dreptate. Nu mai putem rămâne nicio clipă.

Bilinska, neputincioasă, simţi cum i se taie mâinile şi zise:

— Tata este în agonie.

— E chiar atât de grav? se miră Janusz. Starea lui s-a înrăutăţit?

— Da. Karl e lângă el. Când i l-am arătat pe Alo, a scos un sunet groaznic de răguşit. Am impresia că starea lui s-a agravat.

Tekla apăru din umbră.

— Cred că nu va apuca dimineaţa…

Spychala căzu pe gânduri, uitându-se la flacăra lumânării.

— Cai aveţi?

— Nu, niciunul, răspunse Biesiadowska oftând.

— Atunci mă întorc la Molince, zise el, voi căpăta acolo, poate, o căruţă. Îl vom culca pe conte pe paie şi-l vom transporta.

— Karl este un om sigur, rosti Janusz.

— Bine. Lucrul cel mai important este omul, repetă

Spychala şi mai rămase o olipă.

— Mă întorc la Molince, adăugă el şi voi reveni neapărat.

— Merg cu tine, zise Janusz.

Ieşiră din nou. Era întuneric beznă şi un ger uşor îngheţase băltoacele. Janusz cunoştea drumul cu ochii închişi. Mergeau repede, aproape fără să scoată vreun cuvânt.

— Când a sosit sora dumitale? întrebă Spychala.

— Acum o oră.

— Cum?

— Călare. Cu doi slujitori, cazaci. Dar i-au luat calul cu ei.

— Ce cazaci?

— Slujitori de-ai prinţului. Cazacii însă au plecat. Unul din ei ne-a prevenit să nu mai rămînem mult timp…

— Aha…

— Soţul ei a fost ucis în Michalow.

— Cum? Prinţul a fost ucis?

— Da. Dar încă nu ştiu cum s-a întâmplat. N-a apucat să-mi povestească.

— L-au ucis…

— A venit cu copilul. A împlinit de-abia şase luni.

— Greu. Să vedem ce-i de făcut mai departe.

— Tăcură din nou.

Aşa ajunseră acasă.

Poarta, care până nu de mult fusese baricadată, era acum pe jumătate deschisă. Intrară într-un coridor întunecos. Pe alocurea se puteau vedea, în fundul odăilor, lumini care se mişcau. În sufragerie, pe masă, era un sfeşnic cu o singură lumânare aprinsă. Domnul Royski – pe a cărui retină gălbuie lumânarea arunca o slabă lucire – stătea la masă şi se uita, neputincios, cum i se păru lui Spychala, la mătuşa Michasia. Care se odihnea de cealaltă parte a mesei, cu mâinile aşezate pe pântec, ca şi cum de-abia terminase o masă îmbelşugată.

Janusz întrebă:

— Unde-i doamna Ewelina?

Dar nu primi răspuns. Spychala se îndreptă spre salon. Acolo, lângă o lumânare, care ardea pe pian, stătea Ola şi împacheta într-o valiză mică de mână nişte şerveţele şi câteva

scrumiere de argint. Austriacul Adolf aducea din salon tablouri scoase din rame şi le strângea într-un colţ.

— Domnişoară Ola, zise Spychala, ce faci aici?

— Plecăm, îndată, plecăm, răspunse cu glas slab Ola, fără să-l privească. Plecăm îndată la Skwira. Pregăteşte-te şi dumneata.

— Poate-i mai bine pe jos?

— Ne vom strecura pe căi lăturalnice.

— Bătrânul Bilinski a fost ucis, articula Spychala, deşi nu-l văzuse şi nici nu ştia cum arăta.

— De unde vine ştirea?

— A sosit prinţesa... călare...

— Ei pleacă?

— Nu pot. Myszynski este foarte grav bolnav.

— Pregăteşte-te. Plecăm.

— Eu trebuie să rămân, domnişoară Ola.

Ola, pentru întâia oară, examină pe Kazimierz. În lumina lumânării de seu, arăta foarte palid.

— Dumneata rămli? întrebă ea. Aici?

— Ei nu pot rămâne singuri: Janusz, Bilinska şi copilul. Bilinska a venit cu copilul.

Ola împinse valiza pe placa pianului şi rămase înmărmurită. În penumbra camerei nu-i recunoscu nici chipul, nici ochii obosiţi. Acum, când nu reuşea să-i regăsească trăsăturile de odinioară, faţa lui i se părea cu totul străină. Fenomenul acesta nu şi-l putea explica.

— De ce te uiţi aşa la mine, domnişoară Ola? spuse el.

Ea însă reveni la valiză, o deschise şi, fără să-şi dea seama ce face, începu să aşeze din nou lucrurile puse acolo şi de care nimeni nu avea nevoie. Lui Spychala i se făcu milă de ea.

— Domnişoară Ola, grăi el, uită-te la mine. E mai bine aşa.

Ea zâmbi şi fără să-l privească întrebă:

— Ai venit doar ca să ne luăm rămas bun?

— Domnişoară Ola, mă mai iubeşti? Spychala se apropie de ea repede şi o apucă de mână. Mă iubeşti?

Ola zâmbi, continuând să privească valiza deschisă. După câte se putea observa faţa i se luminase; lumânarea de pe pian

îi luminase şi gura, iar albul dinţilor sclipea sub buzele întredeschise. În clipa aceea Adolf scăpă din mâini, cu zgomot, câteva tablouri. Mătuşa Michasia se sperie.

— Doamne!… strigă ea din sufragerie. Ce s-a întâmplat acolo?

După o clipă apăru în prag. În tot timpul acesta Ola şi Kazimierz nu-şi schimbaseră poziţia, rămânând nemişcaţi. Mătuşa Michasia se uita la ei chiorâş, ca şi cum văzându-i ar fi apucat-o durerea de măsele.

— Ola, mi-ai pregătit valiza? întrebă ea.

— Da mamă.

— Atunci, dă-mi-o, zise bătrâna doamnă, dar, din nou, nu se mişcă nimeni din loc. Adolf se întoarse după tablouri.

— Le scoţi pe toate din ramă? întrebă mătuşa Michasia.

Apăru doamna Royska. Era ca întotdeauna, cu zâmbetul pe buze, calmă şi îmbrăcată cu grijă.

— Caii au tras în faţa uşii de la bucătărie, rosti ea liniştită, deşi în liniştea asta excesivă, ca şi în cuvintele prea prudent articulate, se putea citi mai degrabă enervarea ei; într-o frază scurtă se bâlbâise de două ori. Dumneata vii cu noi, domnule Kazimierz?

— Din păcate, trebuie să rămân – familia Myszynski neputând să plece. Bătrânul se simte nespus de rău.

Ola, în clipa aceea, închise valiza tare, cu zgomot şi apoi, traversând salonul cu paşi apăsaţi, duse valiza mamei sale.

— Cum doreşti, se adresă doamna Ewelina lui Kazimierz, strângându-i mâna de rămas bun, dar e un lucru foarte primejdios.

— Trebuie să fie cineva cu ei, repetă Spychala.

Simţea, ca întotdeauna, un fel de timiditate şi de admiraţie faţă de doamna Royska, stare ce-l transporta în vremurile trecute când era încă naiv şi prea puţin stăpân pe sine. Acum se înclină în tăcere.

Pe coridorul dinspre bucătărie luciră lumini şi câteva umbre se strecurară spre ieşire. Când Spychala ieşi în faţa casei, desprinse, prin întuneric, cum caii mişcau cu zgomot hamurile. Glasul lui Adolf îi îndemna pe toţi să se grăbească.

Simți pe umăr mâna lui Janusz.

— Dumneata rămâi? întrebă el în şoaptă, şi în glasul lui răsuna bucuria.

— Mi-e teamă să nu pățiți ceva.

— Dar dumneata?

În clipa aceea din căruță se auzi glasul Olei:

— Domnule Kazimierz, domnule Kazimierz!

Oprindu-se lângă căruța plină de tulpini uscate de mazăre, îşi dădu seama că, exact în fața lui, era Ola, întoarsă toată către el. Vocea calmă a doamnei Royska întrebă:

— Sunteți cu toții?

— Da, cu toții, răspunse domnul Royski, care, în bezna nopții, devenise invizibil.

— Adolf vede drumul? întrebă din nou doamna Royska.

— Îl văd, îl văd, stăpână, răspunse Adolf, eu văd noaptea ca un motan.

Kazimierz se înclină şi în întuneric simți pe gură buzele Olei. Tocmai atunci însă, caii se smuciră, căruța se urni şi buzele lor, de-abia împreunate, se despărțiră. Cu un uşor scârțâit căruța alunecă peste pietrişul din parc. Kazimierz făcu un pas înainte fără să mai vadă ceva.

— Domnişoară Ola, domnişoară Ola! rosti el aproape în şoaptă.

Janusz îi puse mina pe umăr.

— Au plecat, hai să pornim şi noi.

Se uitară din nou la casă. Ochii, obişnuiți cu întunericul, îi distinseră contururile. Era în fața lor şi în negura nopții ea părea imensă, înălțată, parcă, asemeni unor biserici. Uşa de la intrare rămase larg deschisă şi în coridor pâlpâiau ultimile licăriri ale mucului de lumânare.

Janusz dorea să se întoarcă repede, cât mai repede.

— Să mergem, repetă el, să mergem.

Deşi noaptea era neagră ca funinginea, dinspre parc răsunau încă pocnetele topoarelor: arborii erau retezați şi pe întuneric.

IV

Pe coridor i-a întâmpinat domnişoara Biesiadowska, ținând

în mână un sfeşnic cu trei lumânări. L-a ridicat în sus, revărsând lumină asupra fețelor celor sosiți, ca şi cum ar fi vrut să descifreze pe ele o hotărâre.

— Au plecat? întrebă ea.

— Au plecat, răspunse Janusz.

Spychala, în umbră, se dezbrăcă şi-şi atârnă paltonul şi cascheta pe coarnele unui cerb.

— Iar stăpânul nostru şi-a pierdut cunoştința, zise Biesiadowska cu o voce gravă.

Janusz întoarse capul spre ea. Chiar atunci intră Bilinska:

— Şi-a pierdut cunoştința, repetă ea.

Din odaia de sus răzbi țipătul copilului. Biesiadowska puse lumânarea pe masă şi urcă scările. Ceilalți, câteştrei, rămaseră în anticameră, neştiind ce să facă.

— Trebuie sa aşteptăm, propuse Spychala. Noi cu Janusz vom sta în sufragerie. Dumneavoastră, doamnă, mergeți să vă odihniți. Sunteți foarte obosită.

Luară loc în sufragerie. Kazimierz scoase din buzunarul de la spate revolverul şi-l puse pe masă, în fața sa. Flacăra lumânării micuțe nu juca decât pe fețele celor doi, aşezați pe scaune, în timp ce pe pereți străbătea doar o sclipire palidă, reflectată în portretele negre şi pe marele orologiu care, deşi țăcănea puternic, nu bătea însă niciodată orele. Tic-tacul acesta amintea vuietul surd al unei case mari, pustiite şi amuțite.

Lui Janusz îi veni în minte pentru o clipă că asta era ultima noapte în casa părintească, îl alungă însă pe loc, după cum alungă şi gândul morții. Îl năpădiră însă altele, care se perindau cu iuțeală prin capul lui obosit, fără a se lega între ele. Examină fața trasă a lui Spychala şi ochii lui negri, nespus de strălucitori, care, tot uitându-se la flacăra lumânării, păreau saşii.

Janusz pizmuia pe Spychala pentru dârzenia, hotărârea şi siguranța lui, precum şi pentru revolverul ce-l avea în față. Janusz nu se pricepea la arme şi nu ştia măcar să tragă cu puşca. „În secolul al douăzecelea trebuie să ştii să tragi cu puşca. Filosofase cândva Walerek, când începuse să meargă la

vânătoare. Se vede că Janusz nu făcea parte din fiii adevărați ai secolului al douăzecelea. Deşi era o noapte neagră, totuşi ferestrele păreau luminoase, reflexul lumânării în geamuri dându-le o lucire nedefinită, albastră. „De ce oare a rămas Spychala? îşi zise Janusz în gând, de ce n-a plecat cu Ola?”

Să porneşti la drum… şi, deodată, îi veni în minte plimbarea de demult, din pădure, într-o trăsură comodă, resimți mirosul pielii cu care erau căptuşite pernele trăsurii şi văzu chiar postavul liliachiu închis al pereților ei, ca şi brâul roşu al vizitiului. Roțile, hârşâind uşor, îl purtau pe un drum drept, arcurile se îndoiau sub greutatea ei, iar pădurea – pe numele ei Rewucha – unduia întunecată, misterioasă… Lângă el… Ariadna, aşa cum fusese în seara aceea, la Odesa, în rochia albă cu panglică albastră şi cu miros de parfum ieftin…

Capul îi căzu pe masă. Ațipise.

Când se trezi, înțelese – după lumânarea care arsese aproape până la capăt – că dormise îndelung; flacăra ei înălțată dădea acum o lumină slabă, încolăcindu-se şi sărind de colo până colo, într-o baltă de stearină. Undeva, în fundul casei, deschizându-se o uşă, se iscase curent. Copilul deasupra lui, în odăile de sus – se vede că se trezise, sau strigase prin somn. Janusz, puțin amețit, privi în jur şi observă că Spychala nu mai era acolo, că rămăsese singur în odaia mare şi întunecată. Tonul luminii de afară nu se schimbase, dar unele obiecte din interior – scaunele, cele două bufete sculptate – ieşiseră din umbră, contururile lor erau acum vizibile. Janusz pricepu că se crăpa de ziuă.

După o clipă auzi paşi pe scările ce urcau sus şi Spychala intră cu paşii săi mari, greoi, în odaie.

— Nu dormi? întrebă el.

Janusz nu răspunse. Se mişcă doar din loc.

Spychala nu se opri. Se învârtea în jurul mesei, cu picioarele larg depărtate, ca pe bordul unei nave. Mâinile le ținea în buzunare şi fluiera uşor, lucru ce îl enerva nespus de mult pe Janusz. În odaia rece, frigul se întețea. Myszynski simți fiori uşori în tălpi, şi apoi în şira spinării.

— Dumneata înțelegi ce se întâmplă? întrebă brusc pe

Kazimierz.

Spychala se opri, cu ochii la fereastră şi cu spatele la Janusz. Nu încetă să fluiere. Într-un târziu răspunse.

— Uite, vezi, şovăi el o clipă, eu nu văd nimic în toate astea... ceea ce pare ciudat; dumneata te vei mira şi sora dumitale se va mira. Eu nu văd aici nicio agonie...

Janusz dădu din umeri.

— Totuşi... zise el.

— Eu văd că se năşite ceva, izbucni Spychala şi începu să fluiere din nou. Germanilor nu le vor ajunge mult timp forțele de care dispun.

— Deh, acolo... răbufni Janusz.

— Ah, orezi că aioi? Spychala se întoarse cu fața spre el. Ce-i aici, nu ştiu. Nici nu mă interesează.

— Ai haz, n-am ce zice, rosti Janusz pierzându-şi răbdarea şi sculându-se şi el în picioare. Ce te interesează în definitiv? Ne aflăm în clipa de față înconjurați de valurile unui ocean, putem să nu mai ieşim din această lume...

— Să nu ieşim, de ce? întrebă Spychala şi Janusz avu impresia că întrebarea era de o naivitate neroadă. Văd că te interesează problemele generale.

— Desigur, zise Janusz, aş vrea să înțeleg revoluția.

— Revoluția poate fi înțeleasă abia *post factum,* afirmă Spychala devenind, deodată, grav. Dincolo de arbori, nu se poate vedea pădurea. Cât să fie ora? întrebă el pe alt ton.

Janusz de-abia afum observă că orologiul cel mare nu mai mişca, se oprise. Îşi privi ceasul de buzunar.

— Şase, zise el, ca şi cum răspunsul acesta ar fi avut o însemnătate deosebită.

În clipa aceea, în fundul casei, undeva prin bucătărie, se auzi o uşă trântită şi paşi grăbiți. Împiedicându-se în întuneric, Karl se năpusti în sufragerie.

— Vin, spuse el, oprindu-se în mijlocul încăperii.

— De unde ştii? întrebă Spychala, pe un ton milităresc.

— Matei a trimis un băiat din sat. Trebuie să ne ascundem.

— Ascunsul nu-ți poate fi de mare folos, bombăni Spychala.

— Unde-i Stanislaw? întrebă Janusz.

— A fugit, zise Karl cu vădită satisfacție în glas. A dispărut…

— Du-te la bucătărie şi aşteaptă, porunc i Spychala.

Prizonierul nu-i dădu însă ascultare, se retrase până la uşa dinspre coridor şi rămase în umbră. O siluetă neagră apăru alături de el. Era Biliriska.

— Ce s-a întâmplat? întrebă ea.

— Vin, răspunse Janusz.

Trecu însă aproape o oră, în odaie începuse să se lumineze treptat când ajunse la urechile celor din sufragerie vuietul mulțimii care se apropia ca o revărsare de ape. Uitându-se prin fereastră zăriră, dincolo de gard, vârfurile ciomegelor în mişcare (Să fie țăpoaie, la naiba? se întrebă Spychala) şi baionetele carabinelor. Cei ce veneau călare, puteau fi văzuți chiar pe dea supra gardului; căciuli înalte şi bluze Soldățeşti, fără galoane.

Bilinska, nemişcată chiar lângă uşă, şopti:

— Eu sunt femeie, eu le voi ieşi în cale.

Janusz, tresărind, zise maşinal:

— Fireşte.

Apoi însă, dându-şi seama, se ridică încet de la masă.

— Nu, în clipa de față eu sunt aici gazdă.

Zgomotul mulțimii se apropia; erau deja în fața casei. Bilinska şi Janusz porniră în acelaşi timp spre uşă; ferestrele holului ce dădeau spre terasa acoperită de la intrare, aveau geamuri mate. Janusz împinse brusc uşa din față, care nu era încuiată şi primul lucru ce văzu fu cerul larg, iluminat de fâşiile verzi şi reci, de deasupra arborilor parcului şi a porții. Abia apoi văzu şi mulțimea cenuşie care, în masă compactă, invada întreg gazonul şi terenul din fața casei. Mulțimea era uniformă, foarte densă, iar în nesiguranța ce-ți da întunecimea dimineții de iarnă, nu se puteau distinge fețele oamenilor, ba nici chiar siluetele lor. Doar în dreptul coloanelor de la intrare rămăsese un semicerc gol, în care stăteau câțiva oameni, cu căciuli înalte şi bluze. Erau cei ce veniseră călare.

Bilinska şi Janusz se opriră chiar pe prag, izbiți de lumina cu mult mai intensă afară decât în casă, de răcoarea aerului

care prevestea ivirea primului îngheț şi de masa strânsă a oamenilor. Câteva clipe domni tăcere. Oamenii stăteau muți, iar Janusz observă că cei cu căciuli înalte îi examinau cu atenție.

Deodată Bilinska făcu un pas înainte şi, din înaltul treptelor, ridică în aer mâinile într-un gest patetic, strigând:

— Mi-ați ucis bărbatul!

Căpeteniile se uitară unii la alții, iar din mulțime se înfiripă un vuiet, ca un val, ce se sparse în spatele ei.

Janusz înțelese că nu-i a bine şi se hotărî să încerce în alt chip. Rămase alături de Bilinska, dar îndreptându-şi privirea mai mult spre rândurile din fund, le strigă:

— Ce vreți? De ce-ați venit aici?

Nu-şi recunoscu vocea: răguşită de nesomn, frântă de spaimă, vocea lui suna întrerupt (la intonația înaltă), asemenea cântatului unui cocoş. Din mulțime nu răspunse nimeni; una din căpetenii făcu însă un pas în direcția coloanelor de la intrare, iar un altul duse mâna la buzunarul din spate.

Deodată, între Bilinska şi Janusz îşi făcu loc Spychala, cu un cojocel aruncat pe umeri. Îşi roti privirea spre mulțimea adunată şi fixându-şi-o, în cele din urmă, asupra celui ce făcuse un pas înainte, zise:

— Îngăduiți ca dumnealor să plece la oraş.

Omul cu căciula înaltă aruncă o privire disprețuitoare spre grupul celor trei şi întrebă:

— *Gde stării graf?*26

— Bătrânul conte e pe moarte, răspunse Spychala.

Prin mulțime trecu din nou un vuiet. Omul cu căciulă deschise gura, dar nu fu lăsat să vorbească de cel ce dusese mâna la buzunar şi în care ținea acum un revolver Nagan, mare.

— *Şto za şutki*27, strigă el.

---

26 Unde-i bătrînul conte ? (ucr.).

27 Iţi arde de glumă ? (ucr.).

Janusz auzi la spatele său, în casă, zgomot de paşi. Dinspre ieşirea laterală se pornise o mişcare şi mulțimea începuse să se dea în lături. Sus, răsună un geam spart; Janusz observă că dinspre scara de serviciu ieşise Karl şi încă un prizonier, purtând un pat aib, de fier, „cazon'\ pe care zăcea ceva, înfăşurat în plăpumi şi blănuri. Spychala arătă patul cu degetul.

— Nu-i vorba de niciun fel de *şutki,* cum vedeți...

Câțiva soldați păşeau în urma lui Karl şi a lui Hans, zorindu-i pe drumul ce se deschisese în mijlocul mulțimii, în direcția gazonului. Oamenii, văzând că în afară de intrarea din față mai sunt şi altele, laterale, începură să se scurgă prin ele ca apa, fără prea mare vuiet, fără zarvă. Din casă începură să se audă țipete, zgomote de sticlă spartă, izbituri surde în mobilele răsturnate. În câteva clipe terenul din fața casei se golise. Austriecii aşezară patul cu bătrânul conte în mijlocul gazonului.

— Stați acolo, porunci omul cu revolver.

Janusz, sora sa şi Spychala coborîră încet treptele. Bilinska se lăsă în genunchi la patul bolnavului, pe iarba îngălbenită şi aproape înghețată. Lângă ei se postă un soldat cu carabină. Janusz se rezemă de partea din față a patului, netezindu-i în neştire bordura de fier. Se uita la cele câteva smocuri de păr ce ieşiseră de sub plapoma trasă până la nasul bolnavului. Acesta răsufla din greu; uneori, contele sorbea repede aer, pe rând, de câteva ori, apoi se înăbuşea. Cu paşi grei căpeteniile urcară treptele din fața porții, îndreptându-şi căciulile şi săbiile.

De undeva apăru Biesiadowska cu un braț de paltoane şi blănuri; o înfăşură cu ele pe prințesă care, nevoind să se ridice plângea şi-şi agita necontenit capul, culcat pe plapoma ce-lacoperea pe tată-su.

Cineva atinse brațul lui Janusz. Acesta întoarse capul.

Un tânăr, întinzându-i mâna îi spuse:

— Bună ziua! Ce întâlnire neaşteptată! Am o scrisoare pentru tine.

Janusz încremeni într-atâta, încât uită să-i dea mâna.

Tânărul îşi descopcie haina, scoase din sân un portofel gros, plin de hârtii şi căută câtva timp scrisoarea.

Numai după ce-o găsi şi i-o întinse, Janusz îl recunoscu. Era Volodia.

— Volodia! Te rog, tata e în agonie, sora mea e singură cu copilul.

— Copilul e la mine, îl întrerupse Volodia.

— Pe bărbatul ei l-au ucis…

— Ştiu, ştiu, şopti Volodia. Şi acum hai, ia odată scrisoarea!

Janusz apucă petecul de hârtie, pe care i-ldăduse Târlo.

— N-am ştiut că te voi vedea, spuse mai departe Volodia, dar Ariadna mi-a dat, la întâmplare, aceste câteva cuvinte pentru tine, zicându-mi: „Poate, totuşi, îl vei întâlni”.

— O scrisoare de la Ariadna? întrebă Janusz, şi simţi cum i se scurge sângele din obraz.

— Dar de la cine? Ciudată creatură, de la cine aş putea avea eu o scrisoare pentru tine?

— Adevărat? repetă Janusz întrebarea; apoi, venindu-şi în fire, dar fără a citi scrisoarea, apucă pe Volodia de mână, folosind acelaşi „tu” pe care-l folosise şi el.

— Dă-ne o căruţă cu cai până la Skwira… Tata este pe moarte… Copilul…

— Copii parşivi de vampiri, rosti Volodia, pe jumătate în glumă, adăugând apoi: Vă voi găsi îndată cai… şi un ostaş cu carabină; ăsta-i lucrul cel mai important. Dar trebuie să fiu prudent şi eu…

Chemă un tânăr ce traversa curtea şi-l întrebă dacă poate face rost de cai fără să atragă cuiva atenţia.

— Ne vom revedea la Odesa, spuse Târlo.

— La Odesa? se miră Janusz.

— Da, la Odesa. Cred că veţi veni la noi?

Străbătură curtea de-a curmezişul. Nu-i observă nimeni, mulţimea fiind în plină forfotă. După ei păşea un soldat bătrân cu o bluză ruptă, purtând în braţe pe Alo, înfăşurat într-o plăpumioară. Copilul dormea.

Volodia se opri la poartă.

— Să nu-ţi închipui, zise el, nu noi… ci naţionalismul

ucrainian… Ați adunat atâta ură.

— Dar tu ce faci aici? întrebă Janusz.

— Trebuie să fim cu ochii în patru… zâmbi Volodia. De altfel vă voi da oameni siguri. Nu-i nevoie de prea multe victime…

Janusz observă că Bilinska, Biesiadowska, Spychala şi cei doi austrieci strânşi în jurul patului privesc cu toții într-o singură direcție. Le urmări privirea. În lumina cenuşie a dimineții senine de iarnă se putea vedea cum flăcări palide, gălbui şi roşietice se înălțau ici şi colo.pe acoperişul casei, prin şindrila înnegrită. Casa ardea.

Neştiind ce să facă, se prăvăli pe pat, ca şi cum ar fi vrut să-l trezească pe bătrân. În față îi apăru chipul de mort, galben-roşcat, al tatălui, cu gura deschisă şi cu ochii închişi. Erau semnele înghețului ce învăluie fețele celor duşi, îndată după moarte. Un păr alb, aspru, îi acoperea bărbia.

Urcând cadavrul tatălui în căruță, străbătură, la început, satul. Convoiul era însoțit de acelaşi soldat, care îl purtase pe Alo şi de încă unul, care ținea hățurile cailor. Caii fuseseră aduşi din altă parte.

Apucară apoi pe drumul dinspre Skwira. De cealaltă parte a satului, dincolo de cumpănă, pe un deal, se ridica un paraclis, într-un stil ce vroia să fie clasic, iar la spatele lui se întindea o pădurice de stejari. Era mauzoleul conților Myszynski, iar pădurícea o continuare a parcului. Fuseseră îngropați aici membrii decedați ai familiei, deoarece biserica parohială se afla la peste cincizeci de verste depărtare de Mankowka. Se odihneau deci aici, în rotonda albă, singuratici, neamestecați – nici chiar după moarte – cu poporul în mijlocul căruia crescuseră şi nici cu comunitatea catolică. Deodată Janusz se adresă surorii sale:

— Ştii ceva? Să-l îngropăm aici.

— Cum aici? În paraclis?

— În paraclis nu se poate fără zidari. Stai! Opreşte! strigă el soldatului de pe capră.

Bătrânul, în bluză ruptă, protestă, dar până la urmă pricepu despre ce-i vorba.

— De, la urma urmelor, se poate, zise el, de ce nu? La ce

bun să ducem mortul o cale atât de lungă. Numai că, de unde luăm lopeți?

— Noi vom rămâne aici, lângă paraclis, iar voi vă veți întoarce cu caii şi veți aduce lopeți.

— Fireşte, aşa vom face, grăi soldatul.

Mortul fu coborât din căruță şi aşezat chiar lângă zidul alb al capelei. Soldatul cel bătrân rămase aici, iar cel tânăr se întoarse dincolo de gard, la locul unde casa fusese cuprinsă de vâlvătaie. Vântul bătea dintr-acolo aducând cu sine miros de ars.

Bătrânul Myszynski, învelit în întregime în pături, zăcea acoperit cu şalul verde cu pătrățele negre al Biesiadowskei. Cu toții se aşezară pe treptele capelei. Karl şi Hans aleseră locul mormântului şi-l însemnară cu crengi uscate. Spychala scoase restul țigărilor ce mai avea şi oferi una soldatului bătrân. Alo, din fericire, continua să doarmă pe brațul domnişoarei Tekla. Cel puțin plânsul lui nu le tulbura tăcerea. Dinspre Mankowka se auzeau țipete îndepărtate, o dată sau de două ori răsunară chiar împuşcături.

— E chiar mai bine că se va odihni aici, lângă mama, spuse deodată Bilinska. Janusz îi aruncă o privire de vădită dezaprobare, în timp ce Spychala, prinzând firul discuției, fu de acord cu prințesa.

Bătrânul soldat se interesă de paraclis.

— *Şo ce vono take?* întrebă el.

[1]Se explică.

— Da, continuă el, capricii domneşti. Şi ce, le-ar cădea nasul dacă ar zăcea alături de mujici?

— Nu-i totuna! Fireşte, după moarte, răspunse Bilinska.

— Chiar aşa, mormăi bătrânul, în timpul vieții au locuit în palate şi vor să zacă tot în palate şi după moarte.

— Iată însă unul care nu va zăcea în palat, arătă Spychala cu degetul trupul celui neînsuflețit şi înfăşurat în pături colorate.

— Nu vă gândiți oare că unii oameni au dreptul să trăiască şi să moară altfel… grăi Maria.

1 Ce-o mai fi şi asta? (ucr.).

Soldatul se uită lung, la ea.

— Dacă sunteți altfel de oameni, atunci plecați de-aici.

Bilinska dădu din umeri vorbind mai departe:

— Apoi chiar asta şi facem, numai că nu întotdeauna ne îngăduiți să plecăm.

— S-a terminat cu stăpânirea voastră, strigă deodată pe un ton amenințător bătrânelul, care până atunci fusese binevoitor.

— *Tais-toi,* se adresă pe loc Bilinska fratelui ei, uitând că tocmai ea vorbise cel mai mult cu soldatul, *cesse de lui parler.* 1

Janusz dădu şi el din umeri; tăcură cu toții. După o oră căruța se întoarse cu două lopeți şi cu încă un om, care aduse şi un bilet de voie pentru Janusz şi familia lui, semnat de comisar.

— Volodia pierduse din vedere, zise noul sosit, are atâtea pe cap. I l-a dat însă comisarul.

— Dar Molince n-a fost încă incendiat? întrebă Biesiadowska.

— Domnişoară Tekla! gemu Bilinska, pe un ton de reproş.

— Nu, încă nu. Şi poate că nici n-o să i se dea foc… Avem nevoie de astfel de palate pentru şcoli.

Domnişoara Tekla vru să mai spună ceva, dar Bilinska o opri.

Karl şi Hans se apucară, cu nădejde, să sape groapa. Bătrânul soldat le dădu şi el o mână de ajutor.

Şi abia acum îşi aduse aminte Janusz de scrisoarea Ariadnei, pe care o avea în buzunar. Ocoli paraclisul rotund, îndreptându-se spre partea unde soarele de iarnă lucea jos, la o mică înălțime. Un vânt puternic începu să sufle din-

Spre apus şi aproape că era să-i smuigă foaia de hârtie cu pătrățele, pe care fuseseră aruncate cu creionul câteva cuvinte:

„Mă gândesc că Volodia te va întâlni undeva, în hoinăreala lui. Îi dau deci aceste câteva cuvinte, spre a ți le înmâna. Dragă domnule Janusz *(dorogoi pan Janusz),* te aşteptăm cu toții la Odesa, vino acolo. Vei putea locui la Edgar, pe strada

Derâbasovska 10. Fă tot ce-i posibil pentru a ajunge la Odesa. La revedere deci – va fi lucrul cel mai cuminte.

Ariadn a Era aproape de amiază. Soarele răspândea căldură, dar vântul isca frigul. Janusz se sprijini de zidul paraclisului strămoşilor, strângând între degete petecul de hârtie albăstruie. Din locul acesta nu se vedea fumul de deasupra clădirilor de la Marik6wka, în schimb ajungea până aici mirosul de ars. Strângând hârtia între degete, Janusz încerca zadarnic să priceapă ceva din cele întâmplate. Fiind strigat dinspre paraclis, porni într-acolo.

Prizonierii săpaseră o groapă nu prea adâncă. În groapă era soldatul care mânase caii şi care continua să tot măsoare şi să lărgească locul. Hans şi Karl plecară să aducă mortul. Cadavrul domnului Myszynski se înțepenise însă de-a binelea, devenise foarte greu şi de-abia putea fi purtat. Soldatul cel bătrân vru să pună mâna şi el, dar nu-l ajutau deloc puterile. Bilinska, nu departe de groapă, se sprijinea de umărul lui Spychala şi, acoperindu-şi fața cu mâinile, hohotea. Alo se trezise, în sfârşit, şi el, în brațele domnişoarei Tekla şi scotea țipete dureroase, ce semănau cu miorlăitul unei pisici.

JaniisZ trebui să ia pârte la aşezarea tatălui său în groapă. Se apropie de cei doi austrieci care purtau cadavrul şi-şi puse mâinile sub capul şi grumajii bătrânului conte. Simți, prin pătură, tăria craniului lui mare, linia boltită a cefei lui înțepenite şi – cum i se păru în clipa aceea

— Încă puternică.

Tot ceea ce constituia viața lui, întreaga lui tinerețe şi copilărie – spaima, teama, respectul şi aversiunea înghețată – renăscură în el, din nou, acum când depunea pe tată-său în mormint.

„Tata, îşi zicea el în gând, cât de mult mi-a fost frică de el. Am simțit, oare în mine, față de el şi ură? Da, desigur, am simțit. Acum sunt liber: tata, Mankowka, casa, toate s-au dus la naiba!”

Vru să-şi îndrepte brațele, deocamdată însă mâinile îi erau strivite de povara ce ducea, de capul marmorean al tatălui.

Soldatul din fundul gropii ajuta la coborârea cadavrului, dar

treaba mergea greu. Corpul se strâmbase şi căzuse grămadă într-o rână. În clipa aceea şalul domnişoarei Biesiadowska alunecă de pe capul contelui şi Janusz zări încă o dată fața imensă, palidă, ca de ceară acum, cu gura deschisă, cu părul răvăşit şi amestecat deja cu nisipul galben din groapă. Fără voie, se trase la o parte din fața gropii deschise, deasupra căreia soră-sa îşi aplecase trupul, acoperindu-şi fața cu mâinile ce păstrau ceva, parcă, din duhoarea cadavrului. Sau, poate, era chiar mirosul scrumului ori al şalului domnişoarei Tekla, care stătuse mai multă vreme într-o cameră umedă.

Austriecii acoperiră aşa de bine trupul cu bulgări de lut galben, încât peste câteva clipe totul era doar un mormânt gălbui, chiar lângă perete. Se urcară cu toții în căruță şi plecară.

Nu departe de Skwira dădură peste un camion mare, sanitar, împotmolit într-o băltoacă. Ofițeri, în uniforme străine, îi dădeau târcoale. Ei cerură ajutor noilor sosiți şi se bucurară nespus de mult când aflară că se pot înțelege în limba franceză. Cu toții, laolaltă, urniră camionul.

Maşina sanitară era belgiană şi se îndrepta spre Odesa, unde ancoraseră navele aliate. Ofițerii propuseră prințesei să meargă cu ei, împreună cu copilul. Aceasta primind fără şovăire, îi -rugă însă să ia şi pe fratelei ei şi pe Spychala. Belgienii consimțiră.

Căruța cu soldați fu trimisă înapoi, ca şi cum ar fi făcut parte din convoiul lor, iar pe austrieci îi îndreptară către Skwira, la casa unde urma să fie găzduită familia Royski.

Spychala rupse o filă din carnet, însemnă pe ea numele Olei şi-i scrise aceste cuvinte:

„Plec direct la Odesa, cred că acolo ne vom întâlni în curân d *Kazimierz*”

VI

Când, după trei zile de călătorie, Janusz bătu seara târziu la poarta familiei Szyller, îi deschise chiar Edgar. La început nici nu-l recunoscu, dar mai pe urmă se bucură nespus de mult. Pe maşina de spirt, aflată în atelierul lui, pregăti ceaiul pentru Janusz, care era mort de oboseală. Edgar avea plăcuta

însuşire de a nu pune niciodată întrebări. Janusz prețui din plin lucrul acesta; n-ar fi fost acum în stare să-i povestească ultimele emoții.

— Casa seamănă acum cu o biserică, zise Edgar, nu-i nimeni aici. Tata a rămas la Petersburg, iar mama doarme.

Janusz pricepu că intenționat Edgar nu vrea să vorbească despre Elzbieta, şi se revanşă, nepunându-i nici el întrebări.

Casa Szyllerilor i se păru imensă şi pustie. Uzina electrică nu funcționa şi când Edgar trecu domol cu lumânarea în mână prin odăile neluminate, umbrele lor alungite se agitară pe pereți. În camera de lucru pianul mare era deschis şi pe pupitru se aflau notele. Edgar aşeză lumânarea pe un suport şi se ocupă de ceai. Janusz închise pe jumătate ochii, aşezându-se într-un fotoliu adânc, comod. I se părea că visează.

În sfârşit Edgar întrebă:

— Ai venit singur?

— Nu, cu sora; cumnatul a fost ucis. Sora cu copilul va locui la doamna Muszka. Pe deasupra a venit şi Spychala.

— Kazio? De unde a răsărit?

— De fapt nu ştiu nici eu, a fost în Molince, la familia Royski.

— Ei ce-au făcut?

— Au rămas la Skwira. Cred că vor veni aici. Edgar, îți mulțumesc pentru scrisori. În ultimul timp au fost singurul lucru care mi-a dat puterea de a trăi.

— Bănuiesc c-au mai fost încă unele motive. — Prea puține. Cu tata, viața n-a fost uşoară în ultimul timți Cânta în schimb… sonata ta.

— ’Adevăratjp

— Fireşte, la pianolă… Într-o seară caldă, de vară, pe când noaptea tocmai sta să cadă şi se pregătea de furtună, nereuşind să adorm, stam tolănit sus în camera mea şi morfoleam nişte prune, în timp ce tata, jos, cânta „andante” din sonata ta. Chiar aşa…

— Cred însă că ieşea ceva groaznic.

— Mie-mi plăcea…

Edgar îi oferi ceaşca de ceai. Fără zahăr.

— Ți-e foame? Am aici şi două bucăți de pâine.

Înghițind bucățile uscate de pâine veche, deodată cu sorbitura ceaiului – era un ceai veritabil, o adevărată raritate – Janusz mirosea mai întâi, adânc, lichidul acesta fierbinte de o culoare foarte închisă.

— Şi ce zici tu de toate astea? întrebă Janusz.

— De care astea?

— De toate întâmplările astea.

— Ce vrei, revoluția trebuie să treacă prin toate fazele ei.

— Şi noi?

— Vom aştepta să treacă. Vom aştepta, sau...

— Trebuie să-ți spun că eşti nesuferit cu înclinația asta a ta de a estetiza lucrurile.

— Acum câteva clipe, numai, mi-ai lăudat scrisorile.

— Scrisorile tale au fost nespus de bine venite. Ele m-au salvat.

— Nu cuprindeau decât crezul meu estetic. Eu însumi am căutat prin ele propria-mi salvare.

— Salvarea? În fața cui? A vieții?

— În fața unei astfel de vieți.

— Uite, eu cred că-i aşa... continuă Janusz, tatăl meu a murit...

— N-am ştiut.

— Tata a murit, casa a fost incendiată. Sunt deci liber, liber!

— Liber! Nu-i oare o simplă aparență?

— Dă-mi pace, Edgar, vreau să trăiesc.

— Aşa ți se pare... doar ți se pare.

— Nu-mi fărâma iluziile. Spune-mi, mai bine, ce-i cu Ariadna?

În sfârşit, numele ei fu rostit. Janusz aştepta clipa aceasta cu nerăbdare. Se uită țintă la Edgar; acesta însă, în penumbră, îşi turna, atent, încă un ceai. Se vedea bine că nu vrea să atingă acest subiect.

Ariadna sosi abia a doua zi la amiază.

Fu însă o întâlnire ciudată. Toată dimineața Edgar îi vorbise despre muzică şi-i arătase lui Janusz schițele unor melodii

noi. În locuința neîncălzită era foarte rece. Doamna Szyller ieşind speriată din odaie, pofti pe Janusz să-i povestească toate emoțiile prin care trecuse şi mai ales moartea tatălui şi a lui Ksawery Bilinski.

— Vai, îngrozitor, îngrozitor, repeta ea, apucându-se cu mâinile de cap. Lucrul acesta îl irită nespus de mult pe Janusz care, în general, nefiind în stare să-şi povestească emoțiile prin care trecuse, retrăia încă o dată acele clipe. Cu mult mai mare plăcere asculta ariile lui Edgar, decât jeluirile şi compătimirile mamei acestuia.

Înainte de amiază îşi făcu apariția încă un locatar al casei: profesorul Ryniewicz, un botanist destul de cunoscut. Venise să asculte şi el ultimele melodii ale lui Edgar: erau cântece cu motive caucaziene pe cuvinte de Lermontov. Profesorul Ryniewicz îşi mărturisea încântarea într-un mod care vădea o bună cunoaştere a muzicii contemporane şi în general a problemelor de compoziție. El corectă chiar, în două locuri, prozodia defectuoasă a lui Szyller. Era limpede că Janusz nu gusta aceste melodii, ce-l supărau prin exotismul lor inutil, ca şi prin orientalismul lor oarecum plicticos.

Pe neaşteptate, izbucni un scandal teribil. Naționaliştii ucrainieni, în mâinile cărora se afla în clipa aceea oraşul, veniră şi în casa familiei Szyller să rechiziționeze camere pentru armată. Bătrânul paznic, polonezul Wolski, pur şi simplu nu le îngădui să intre, le închise poarta, spunându-le că nu-i lasă şi… gata. Soldații, făcând un gest de renunțare, plecară. Doamna Szyller tremura toată de frică.

— Cum ai putut, Napoleon, să faci una ca asta? zise ea bătrânului Wolski, care purta acest nume istoric. Cum ai putut, Napoleon?

Bătrânul paznic, stând în pragul odăii în care se aflau cu toții, repeta mereu zâmbind:

— Nu le-am dat drumul şi… gata! Bădăranii n-au ce căuta în casă!

La spatele lui Wolski era fiica lui, o fetişcană ce-şi ținea tatăl de braț:

— Ți-am spus, tată, ți-am spus! Doamna Szyllerowa se va

mânia!

— Într-o zi ai s-o pățeşti, Napoleon, vei fi împuşcat, zise Szyllerowa.

— N-au decât să mă împuşte, răspunse el, oricum, eu tot n-am să-i las să intre în casă!

Szyllerowa făcu un semn cu mâna şi zise:

— Bine, Napoleon, acum lasă-ne.

Fetița se apropie de ea şi-i sărută mâna. Era foarte frumoasă.

— Janusz, zise Edgar după ce paznicul şi fiica lui ieşiră, micuța asta vine la mine să ia lecții de canto. Are o voce minunată.

— Ce vorbeşti? Adevărat? rosti Janusz, aşa, fără niciun rost, uitându-se curios la Edgar. Acesta, la pian, mişcându-şi degetele pe claviatură, privea undeva, departe, cu nişte ochi trişti, îngândurați. Ce putea însemna oare îngândurarea asta neaşteptată?

Şi tocmai atunci sosi Ariadna.

Edgar începuse să-şi cânte la pian melodia, Ryniewicz o asculta sprijinindu-şi fruntea cu mâna, iar Janusz se uita în stradă, când, de undeva din fundul casei, dinspre bucătărie, apăru o făptură măruntă, îmbrăcată într-o manta militară, cu o beretă albastru închis şi cu părul foarte cârlionțat. Apariția ei pricinui un atât de neînsemnat efect, încât nimeni aproape nu-i dădu atenție. Se aşeză lângă uşă şi nici chiar Janusz, câteva clipe, nu ştiu cine este. N-o văzuse de peste trei ani, iar în acest răstimp îşi imaginase ființa ei cu totul în alt chip. De altfel, ea exista pentru el, din totdeauna, în rochie albă. Cu o panglică pe cap şi declamând versuri. Când colo aici intrase o fată îmbujorată de frig, puțin vulgară şi dintr-o cu totul altă lume.

— Volodia s-a reîntors? o întrebă Janusz.

— Încă nu, mi-a dat însă de ştire că va sosi peste câteva zile.

— Aş vrea să-l văd, spuse Janusz, vreau să-i mulțumesc.

— Pentru ce? întrebă Ariadna.

— Pentru că mi-a adus o scrisoare de la dumneata.

— Şi pentru că te-a găsit.

— Într-un mod, de altfel, destul de ciudat.

— Mi-a spus omul trimis de el.

— Da, tocmai.

0 — Ariadna, ascultă acum, zise Szyller, cântecul acesta care-ţi plăcea atât de mult. Şi execută în falset melodia exotică, plină de unduiri şi de floricele. Emoţionat, Janusz închise ochii pe jumătate şi, deodată, i se înfăţişă priveliştea unei iubiri cu totul deosebită de ceea ce simţea el în clipa aceea. Acolo, undeva, la sud, în soare, în arşiţă, oamenii – pur şi simplu – se iubesc. Închise ochii de tot. Nu voia s-o vadă pe faţa aceea în manta militară şi cu beretă, fata care îi trimisese o scrisoare în chiar ziua morţii tatălui său, nu vroia să-l vadă nici pe profesorul amabil şi cult, şi nici pe speriata doamnă Szyller admonestându-l pe Napoleon Wolski… Ca peşosea ondulată, aluneca de pe o vale însorită spre altă vale, de la o femeie la alta… Şi totulse părea atât de firesc.

— E timpul să plec, locuiesc cu Volodia, spuse Ariadna dându-i adresa, vino la noi… peste câteva zile…

Cele trei zile de aşteptare, până la întâlnre, au fost cele mai chinuitoare din viaţa lui. Cu atât mai mult cu cât Edgar, în răstimp, îi arătase toate compoziţiile lui. Şi toate îi apăreau atât de în contradicţie cu anturajul şi cu emoţiile prin care trecea, încât, cu toată frumuseţea lor, incontestabilă, îl plictiseau, ba chiar îl iritau. Nu ieşi deloc din casă. Bilinska veni o singură dată.

Era în seara zilei când primiseră ceva mai mult petrol şi în camera lui Edgar ardea lampa cea mare. Bilinska şedea la o masă rotundă, sprijinită în coate, iar lampa îi punea în lumină faţa albă şi trăsăturile puţin prea alungite. Clipea din ochi privind flacăra lămpii cu petrol şi asculta indiferentă văicărelile mamei. Janusz simţi că soră-sa se gândeşte la cu totul altceva şi gândurile astea, oarecum, îl cam nelinîştiră, deşi nu le putea atribui o semnificaţie concretă.

Bilinska rămase la cină. După ea veni şi Kazio Spychala. Pentru întâia oară Janusz, care de altfel nu dădea nicio atenţie unor asemenea lucruri, observă în conversaţia dintre soră-sa şi Kazimierz, în tonul cu care vorbeau, în căldura privirilor,

când, deşi se uitau la alte obiecte sau persoane, se ascultau reciproc – urmele unei intimități, despre care nu ştiuse nimic până atunci. Ce-i dreptul, acestea puteau fi atribuite şi faptului că în ultimul timp fuseseră împreună şi că trecuseră prin zile grele. Acum, locuiau amândoi la doamna Muszka şi făceau glume pe socoteala societății aristocratice ce se întrunea acolo. Mâncau tăieței cu brânză de parcă ar fi fost cel mai delicios fel de bucate. Janusz se uita la sora lui cu oarecare mirare: nu făcea impresia unei persoane care-şi pierduse de curând soțul şi deopotrivă tatăl, care ținuse atât de mult la ea.

Edgar vorbea numai despre muzică. Era o adevărată manie. Doamna Szyllerowa îl urmărea atentă, neîncetat, ca şi cum s-ar fi temut să nu piardă cel mai mic cuvințel. Încetul cu încetul Janusz se lăsă şi el furat de imperiul acesta al abstracțiilor şi în pofida celor ce se petreceau în jurul lor, asculta cu plăcere şi cu uimire cuvintele compozitorului.

Edgar vorbea despre *Tristan,* despre momentul când, în actul al doilea, duetul de dragoste se stinge şi, ’ în sunetul harpelor, răsuna deodată glasul Brangenei care veghease. Janusz nu văzuse niciodată opera *Tristan şi Isolda,* dar îşi imagina cântecul acela, ridicându-se deasupra îndrăgostiților ce se uitau unul la altul eu priviri pierdute, ca un glas al omenirii care veghează. Brangena, căutând spre stele şi văzând deschisă în fața dragostei lor prăpastia veşniciei, ridică glas de avertizare, ştiind bine că nu va fi ascultată.

Profesorul Ryniewicz adăugă şi el unele comentarii, de altfel inutile. Era uimitor cum tot ce spunea profesorul, deşi just şi vădind cultură, nu nimerea miezul lucrurilor, provocând chiar nespus de mare stare de uimire.

După cină Bilinska şi Spychala se retraseră, iar Edgar reveni la melodiile ce le axase pe versurile lui Lermontov. O singură dată îşi întoarse capul de la pian şi, abandonând înfloriturile ce reaminteau unele pasagii din Ancear-ul lui Rimski-Korsakov, spuse:

— Ştii ceva? Sora ta este foarte inteligentă.

Janusz se minună. Era, poate, ultimul adjectiv potrivit

pentru a o caracteriza. Şi-i veni în minte profilul ei burbon, ochii ei albaştri, bulbucaţi.

— În adevăr, aşa gândeşti? îl întrebă Edgar.

Simţi însă, pe dată, că acordurile îl inundă, că laitmotivul unei melodii din *Ancear* revine iarăşi, deschizându-i în faţa ochilor strălucirea unui ţinut îndepărtat din Orient. „Cel ce aude cântecul acestei păsări uită de întreaga lume”, îşi reaminti el cuvintele melodiei pe care o cânta, cândva, Elzunia: „Cine aude pasărea cântând uită de tot şi de toate”.

El nu putea însă uita doar un singur lucru: că Ariadna îi apăruse schimbată, cu totul alta. Fireşte, nu se aşteptase s-o vadă declamând versuri de Blok, în rochia ei albă, dar acum nu semăna nici măcar cu Ariadna, văzută la gară, în costumul ei gri şi cu o pălărie neagră cu cocardă. Acum, poate, era chiar ceva mai înaltă decât la gară, ca şi cum bereta şi mantaua militară ar fi făcut-o să crească; expresia feţei însă, vocea, cuvintele erau altele – răsunau altfel, nu aşa cum îşi închipuise în lungile seri de la Mankowka, atunci când tată-su cânta la pianolă, acolo, jos, iar el era atât de singur.

Edgar întoarse din nou capul.

— Ariadna a spus cândva, reluă el, că ai scântei primejdioase în ochi. Arată ce poţi!

Prezent era însă şi profesorul Ryniewicz:

— Vai, în clipa de faţă domnul Janusz are ochii visători, spuse el. Nu văd în ei niciun fel de scântei.

— La ce te gândeai? întrebă Edgar.

— La melodia ta, răspunse Janusz fără şovăire.

VII

Clădirea în care locuiau Volodia şi Ariadna era o casă mare, de raport, situată în împrejurimile gării. Acolo, la etajul cinci, erau două odăi şi o bucătărie în care locuia familia Târlo. Când Janusz bătu la uşă, îi deschise un tânăr, pe care la început nu-l cunoscu. Era Nievolin

— Într-o „rubaşcă” ofiţerească, fără galoane. Îl urmă într-o odaie mică. La o masă ovală şedeau Tarlovii şi Walerek. Beau vodcă şi ceai; pe un ziar, pătat de grăsimi, erau câteva bucăţi de cârnat, pâine neagră şi slănină. Toţi îl întâmpinară cu

voioşie.

— Poftim, poftim, bine-ai venit! exclamă Volodia. Walerek a adus de la țară cârnați şi pâine, iar vodcă avem de la Odesa!

Janusz, foarte mirat, întrebă pe Walerek:

— Cum ai ajuns aici?

Walerek, acum un tânăr cu o mică mustăcioară, înalt şi foarte frumos, răspunse în doi peri.

— Acum unde locuieşti? îl mai întrebă Janusz.

— Uneori, rămân aici peste noapte.

Ariadna, puțin camuflată de un mare samovar de aramă, era întoarsă cu spatele spre lumina palidă de iarnă care pătrundea printr-o fereastră mică şi foarte murdară. Janusz, răspunzând la întrebări şi vorbind el însuşi mult (cum nu prea obişnuia), nu se putea dumiri asupra expresiei feței ei. Era îmbrăcată într-o rochie simplă bleumarin. Odată, când s-a ridicat să meargă la bucătărie după ceva, văzu că purta cizme de culoare vişiniu-gălbuie, cu şireturi. Tocurile înalte pocneau tare. Nu-şi putea lua ochii de la ea. I se păru din nou alta, dar din nou nu aşa cum şi-o imaginase în ultimele zile.

Nievolin era ca la el acasă. Discutau, fireşte, politică.

Volodia merse în camera alăturată şi-i aduse lui Janusz un ursuleț de porțelan din Copenhaga, care ornase odinioară biroul tatălui său.

— Priveşte, zise el, pentru tine l-am scos din casa în flăcări de la Mankowka.

— Deci, casa a ars? întrebă el pe Volodia.

— Ți-ai închipuit altceva? Din moment ce i s-a pus foc a ars…

— Fireşte, bombăni Janusz.

— Pe tata l-ați îngropat lângă paraclis? întrebă Volodia.

— Da. Doar ştii…

— Da, aşa-i, mormăi Volodia şi o rugă pe soră-sa să-i mai toarne o ceaşcă de ceai.

Janusz examină câteva clipe, în tăcere, pe Volodia. Era acum mai mare, se făcuse un bărbat trupeş, rumen la față, dar avea aceiaşi ochi luminoşi – sub sprâncenele negre, neschimbați.

— Uite, nu prea înțeleg, ce-ai căutat tu acolo? zise Janusz.
— Nici eu nu prea înțeleg, răspunse Volodia, evaziv.
— Cum ce? întrebă deodată, cu entuziasm, Ariadna, a ajutat revoluția!
— Revoluția constă oare în incendierea caselor? întrebă Janusz
— Şi din incendierea caselor, răspunse Volodia, grav.
— Ştii, Conacul de la Molince a scăpat, strigă Walerek, adresându-se peste masă lui Janusz. Janusz înțelese că Walerek băuse cam multă vodcă.
— Nu te teme, nu te vei mai întoarce acolo, zise Volodia, fără să-l privească.
— Cine ştie, cine ştie? râse Walerek.
Volodia nu-i luă cuvintele în serios.
— După ultima răsturnare de la Petrograd, revoluția a intrat într-o fază nouă…
— Aşa crezi? întrebă Janusz, care nu se prea descurca în problemele politice.
— În orice caz, îşi întări Volodia argumentarea, întoarcere nu există şi nici nu poate exista.
— Totul trebuie construit din nou, exclamă Ariadna, cu acelaşi entuziasm.
Janusz, o privi nedumerit. Nievolin o mânca din ochi. După câtva timp bărbații se ridicară.
— Trebuie să plecăm.
— Fiți însă cu băgare de seamă, patrulele Consiliului Central circulă astăzi mai des.
— N-am observat, spuse Janusz. Am actele în regulă.
— Walerek, rămâi la noapte aici? întrebă Ariadna.
— Nu, astăzi nu, exclamă Walerek, pe un ton mai ridicat decât s-ar fi cuvenit, şi se înroşi pe loc.
Janusz se gândi la transformarea pe care o suferise Walerek. Îl văzuse nu de mult, chiar vara trecută venise la Molince. Acum era mai rumen la față, iar puful negru de sub nas devenise mustăcioară.
— Şi unde te duci? întrebă el. De ce nu vii la familia Szyller?
— Ce să fac eu acolo? şi Walerek dădu din umeri. Acolo, fără

muzică, nu poți face un pas. Eu în schimb nu sunt în stare să bat toba şi nici chiar să cânt la pianolă, ca tată-tu.

Numai când Walerek se întoarse din antreu. Janusz observă că mantaua lui avea trese de locotenent în armata Consiliului Central, iar chipiul un şiret albastru-închis.

— Eşti în armată? întrebă el.

— Ce altceva am de făcut?… Trebuie… mormăi Walerek.

Nievolin nu-i adresase lui Janusz niciun cuvânt în tot cursul serii. Vorbise numai cu Ariadna şi cu Volodia. Iar acum îşi luă rămas bun de la el, ceremonios, bătând din câlcâie. Ieşiră. Ariadna, rămasă singură cu Janusz, întrebă:

— Nu vrei să trecem în odaia mea?

Odaia era mai luminoasă şi mai bine aranjată. Patul Ariadnei era acoperit cu o cuvertură albă de muselin, iar lângă pat era un fotoliu adânc, în care se aşeză Ariadna. Cu fața la fereastră, întreaga lumină se revărsa pe chipul ei. Janusz luă loc pe un scăunel scund sub fereastră şi acum îşi putea privi prietena în voie.

— Mobilele astea sunt cele din vechea noastră locuință. Singurele pe care le-am salvat, când m-am mutat la Volodia. Tata a fost omorât, ştii? L-au ucis pe stradă, îndată după izbucnirea revoluției. Şi acum, uite, locuim aşa cum vezi, adăugă ea destul de nervos, văzând că Janusz o priveşte țintă şi fără să spună nimic.

— De ce te uiți aşa la mine?

— Caut pe fața dumitale trăsăturile pe care le-am cunoscut. Şi care, apoi, mi-au însoțit multe din visele mele.

Ariadna râse.

— Uite, vezi, acum totul trebuie construit din temelii. Volodia crede în revoluție, şi uite, acum cred şi eu. Acum lucrăm pentru revoluție, ascunzându-ne de Consiliul Central – el, eu şi Nievolin…

— Şi Walerek, nu?

— El? Nu ştiu. El este cu ceilalți. Dar e un băiat bun. Şi iată, nicicând n-am fost încă atât de fericită. Căci, vezi dumneata, aici lucrăm pentru ziua de mâine, pentru popor, pentru toți oamenii din lume. Noi îi aşteptăm pe bolşevici aici. Războiul

civil trebuie să se termine victorios. Consiliul Central e o aiureală, ca şi întreaga republică ucrainiană. E un fel de burghezie. Desigur, ei vor sosi, Volodia crede că în decembrie, în ianuarie, bolşevicii vor fi aici. Aşa că noi le pregătim terenul. Volodia şi Nievolin merg ia şedințe, au oamenii lor printre marinari, printre muncitorii din port, fiindcă lui Volodia i-a fost repartizat cartierul portului, au arme şi încă mai strâng. Toți sunt aici pregătiți pentru revoluția cea adevărată… Căci asta, spune Volodia, nu face doi bani, e o nimica toată. Şi Guvernul Provizoriu şi Kerenski s-au prăbuşit, chiar şi Consti tuanta aia, bine că au alungat-o! Acum, avem o viață nouă, dreaptă!

Ariadna spunea toate acestea cu un ton nefiresc, care nu era al ei, ca şi cum cuvintele ar fi ajuns la ea din cuşca unui sufler. În cele din urmă adăugă:

— Dumneata eşti cu noi, nu-i aşa? Eu gândesc că dumenata eşti un entuziast, că eşti însuflețit de credința noastră şi că vei merge cu noi în port. Întotdeauna am simțit lucrul acesta, intuitiv, de câte ori m-am gândit la dumneata…

— Te-ai gândit la mine?

— Da, m-am gândit.

— În toți anii aceştia atât de lungi?

Janusz nu-şi dădu seama cum de pe scăunelul scund se pomeni lângă Ariadna, îngenunchind în fața ei şi punându-şi mâinile pe genunchii ei.

— În anii aceştia lungi? repetă el. Dumneata nu ştii ce au fost pentru mine anii aceştia lungi; n-a fost o zi, o oră, ca să nu mă gândesc la dumneata. Astfel, ai devenit pentru mine ceva ireal, imaginat, un vis… Nu pot înțelege cum se face că dumneata eşti acum în fața mea. Cu trei ani în urmă aveai o față cu totul alta, fără zâmbetul acesta, erai cu totul alta, dar şi eu sunt un alt om, nou. Voi lucra alături de voi, dar trebuie să-mi spui ce am de făcut… Dă-mi o răsplată pentru toți anii plini de chinuri, pentru spaima. Că nu te voi mai vedea niciodată, pentru umilirea iubirii…

Ariadna se aplecă spre el şi acum văzu limpede şi de foarte aproape ochii ei, în care parcă se reflecta ceața orbirii, sau a

demenței. Deschidea şi îşi închidea gura ca un peşte aruncat pe malul apei. Se apleca tot mai aproape, dar el nu se mişca, uitându-se țintă în ochii ei.

— Aşadar mă iubeşti?

Buzele ei pronunțară cuvântul *„lubitie”,* ca şi cum ar fi sorbit o licoare, picătură cu picătură. Janusz, cuprins de un fior interior, repetă:

— Te iubesc, te iubesc, te iubesc, ’te iubesc.

Atingerea trupului ei fu ceva atât de neaşteptat, de neobişnuit, ceva urzit dintr-o substanță cu totul şi cu totul necunoscută. Fiecare atingere – o dezmierda încet şi timid – era revelația unor plaiuri nebănuite. Deşi şi-o imaginase pe Ariadna atâtea nopți de-a rândul, lucrul acesta nu şi-l putuse închipui, depăşea nu numai putința închipuirii, dar chiar şi a simțirii lui. Nu ştia ce să facă; fu cuprins, pe neaşteptate, de slăbiciune şi rămase cu capul răvăşit, strâns lipit de sânul femeii… al primei femei. Ariadna trebui să preia ea, treptat, inițiativa, să-i ridice capul spre ea şi să-şi lipească buzele de ale lui. Sărutul i se păru o faptă rea, neaşteptată, în afara obişnuinței vieții, dar se afundă cu sărutarea asta ca într-o prăpastie. Nu bănuise că se poate trăi astfel de clipe, că posedarea trupului iubit poate fi un lucru atât de fără socotință, că marginea dragostei este chiar marginea vieții, dincolo de care nu-i decât alunecarea nesfârşită în prăpastia morții.

VIII

Familia Royski sosi la Odesa abia de Crăciun. Venise doamna Royska, mătuşa Michasia. Ola şi Jozio. Domnul Royski părăsise Skwira şi pornise spre Kiev, unde avea unele treburi; nu se ştia însă dacă ajunsese la destinație, căci nu trimisese nicio veste. Tăbărâră cu toții în casa Szyllerilor, doamnele în cojoace, cu şaluri pe cap, iar Jozio într-o manta uzată. Casa Szyllerilor era însă atât de spațioasă, încât totalitatea oaspeților se pierdu în ea, fără urmă. Dincolo de sufragerie, dintr-un coridor lung, plin de dulapuri, se intra în câteva odăi de musafiri, unde se instalară doamnele. Jozio fu găzduit în aceeaşi cameră cu Janusz.

— Janusz e însă plecat în clipa asta, zise cu tristețe doamna Szyller, adresându-se doamnei Royska. Acum vine mai rar la noi, uneori chiar rămâne, peste noapte, în oraş…

Doamna Royska se miră:

— Ce face el aici? întrebă ea.

— Nu ştiu.

— Dar Walerek? Walerek? întrebă doamna Royska.

— Nu ştiu nici de el. Nu vine pe la noi.

Îndată ce se răspândi vestea sosirii familie i Royski, apărură spre seară Janusz, şi nu mult după el, Walerek. Se strânseră cu toții în atelier şi îşi povestiră unul altuia emoțiile trăite în ultimele săptămâni. Doamna Royska şi Walerek vorbeau cel mai mult. Janusz mai mult tăcea, iar Ola nu scotea niciun cuvânt. Cu familia Royska sosise şi Karl.

Hans plecase din Skwira cu un paşaport fals. Adolf dispăruse. Karl servi ceaiul celor de față, iar doamna Szyller scoase nişte dulceață, veche de vreo trei ani.

Ola tăcea, dar era atentă ca şi cum ar fi pândit fiecare cuvânt. Pe față avea pete roşii de emoție. Janusz nu se uita în ochii nimănui, ca şi cum, demonstrativ, nu înțelegea să se alăture corului acelora ce condamnau revoluția. S-a vorbit mult despre formațiile lui Dowbor-Musnicki, care se organizau la nord; deocamdată Odesa era despărțită printr-un cordon de celelalte ținuturi, iar veştile ce pătrundeau erau îndoielnice sau deformate.

— Dacă s-ar organiza aici o astfel de armată, m-aş înrola îndată, zise Jozio, dar tu, Janusz?

Janusz nu răspunse nimic. În locul lui doamna Royska spuse zâmbind:

— Pe Janusz nu-l prea trage inima la aşa ceva.

Edgar sări în apărarea lui.

— Noi, intelectualii, nu ne gândim la război.

Jozio izbucni:

— Deci îl treci şi pe Janusz în partida „ta”? Şi îl scuteşti de orice datorie?

Edgar îl privi uimit.

Numele lui Spychala nu fu pronunțat deloc. Deabia când

toți se retraseră, destul de devreme, la odihnă, Jozio şi Janusz începură să vorbească despre el. Janusz, de altfel, vorbea despre Kazimierz cu o oarecare aversiune. Jozio nu putu înțelege care-i pricina.

— Ştii, zise Jozio, s-a purtat cu Ola ca un porc. Trebuia să se întoarcă numaidecât la Skwira şi s-a mulțumit să trimită doar o poştală neroadă…

— Ce s-a întâmplat?

— Ştiu şi eu? Ea nu vrea să spună nimic.

— E dar că n-a trecut cordonul şi n-a venit aici fără niciun motiv. Şi nu pentru ochii frumoşi ai Olei.

— Poate că şi ei au fost unul din motive.

— Da, însă cauzele cele mai importante sunt altele. El are aici o misiune militară.

— Ce spui? Crezi că şi eu aş putea? Jozio se înflăcără. Era frig, dar şedea pe pat dezbrăcat la piele. Janusz îl privi şi fu cuprins de ui mire. Jozio era acum nespus de arătos. Mai ales aşa cum şedea, fără cămaşă, linia muşchilor rotunzi de pe brațe era foarte frumoasă. Mai de mult nu se uita la aşa ceva, acum însă ştia să vadă, căci înțelegea ce este trupul. Compara frumusețea sa cu cea a lui Jozio şi simțea junghiul invidiei. Ariadna ar fi preferat trupul acesta de efeb grec, în locul brațelor uscățive şi pieptului lui nespus de plăpând, pe care i se puteau număra toate coastele. Acum, orice trup la care se gândea îl compara cu trupul Ariadnei. Nu se putea gândi la altceva.

Cineva bătu la uşă şi Edgar intră cu o sticlă prăfuită în mână.

— Uite, băieți, zise el, am descoperit undeva în cămară încă o sticlă de mied vechi. M-am gândit că o putem goli noi trei.

Jozio, fără să se jeneze de goliciunea lui, sări în mijlocul odăii.

— Dă-ne-o, dă-ne-o, şi smulse sticla din mâna lui Edgar – s-o golim îndată. Unde găsim însă pahare?

Au găsit şi pahare. Jozio îmbrăcă pijamaua caldă a lui Edgar şi se aşezară tustrei în jurul unei mese mici. După primul pahar, Jozio cuteză să-l întrebe pe Edgar despre

Elzunia. Nu de mult cântase la Petrograd; acum, nu mai avea ştiri de la ea.

— Nu înţeleg cum poate cineva să meargă la teatru acum, când pretutindeni se petrec lucruri grave. Eu n-am mai putut rezista la Skwira.

— Te cred, rosti Edgar; nici la Odesa nu-i mai bine. Am dat două concerte în scop de binefacere.

— Ce-ai cântat? îl întrebă Jozio.

— O sonată. Propriu-zis un andante dintr-o sonată.

— Tocmai ce cânta tata la pianolă, spuse Janusz.

— Asta-i bună, făcu Jozio, concerte, teatre… Şi noi, în plin război…

De departe, dinspre linia ferată, se auzi atunci un şuieart prelung de locomotivă, pe care Janusz nu-l putuse asculta niciodată fără emoţie. Locomotiva şuiera tocmai ca în seara când fusese pentru întâia oară la Ariadna. Tot aşa şuierase şi când, adolescent fiind, se afla în trenul ce-l ducea la familia Bilinski. Noaptea, trenul se oprea în staţii şi apoi, când se urnea din loc, scotea într-una, timp de un kilometru sau doi dincolo de staţie, asemenea gemete ce nu puteau fi cu nimic asemuite. Janusz le îndrăgise, fiindcă ele îl transpuneau, pe loc, în primii ani ai copilăriei, în acele clipe neînstare încă să-şi exprime sentimentele fracţiune eu fracţiune – aşa cum i le simţea sufletul în toată plinătatea lor, i se părea că ele se prăbuşeau, împreună parcă cu fiinţa lui întreagă, undeva în străfundurile existenţei. Şuierăturile acestea prelungi trezeau în el senzaţia naşterii şi a agoniei.

— De ce Maria n-a fost de-atâta vreme la noi? întrebă Edgar.

— Nu ştiu, răspunse Janusz, îi văd acum atât de rar.

La auzul cuvintelor „îi văd", Jozio ciuli urechea, iar Janusz înţelese îndată că dacă Edgar venise şi adusese sticla de mied, era numai ca să poată sta de vorbă cu ei despre Maria. Şi, tocmai aceste două cuvinte care-i scăpaseră fără să vrea din gură, erau răspunsul dat lui Edgar. Ele însemnau: „De ce te mai osteneşti, nu-i nimic de făcut, acolo-i Spychala. Abia în clipa aceea îşi dădu el însuşi seama de rolul jucat d e Spychala pe lângă soră-sa. Până atunci lucrul acesta nu-i venise în

gând, iar acum îşi aminti că în noaptea când aşteptau atacul, adormise şi că, trezindu-se, Spychala nu mai era în odaie. Încă de pe atunci fusese el la Maria. Îl năpădi mila de Edgar.

— Tu ştii cât de mult preţuiesc eu inteligenţa ei şi în plus cum ştie ea să asculte muzică.

Janusz coborî ochii şi nu mai scoase un cuvânt, Jozio însă, care cunoştea bine pe Bilinska, nu mai ştia ce să creadă.

— Ce vrei adică să spui? îl întrebă uimit pe Edgar.

Edgar nu pricepuse. Cu un fel de mirare mută îl cerceta pe Jozio; Janusz începu să povestească despre simţul ei muzical, moştenit de la tată-său.

— Eu, vezi bine, nu prea am simţ muzical, îmi place doar vioara şi în general muzica de cameră. Ştii ceva, Edgar, de ce nu scrii un cvartet?

— Tocmai la asta mă gândesc şi eu, am chiar câteva însemnări.

— Îl vei dedica Mariei, zise Jozio, va suna chiar bine la ureche, ca o dedicaţie în genul lui Chopin: *a Madame la Princesse Mărie Bilinska.*

Edgar zâmbi palid.

— Şi-acum, noapte bună, băieţi, spuse el, eu mă duc.

— Unde, Edgar, unde? Nici miedul nu l-ai băut.

— Vă descurcaţi voi şi singuri, adăugă Edgar şi, fără grabă, oarecum îngândurat, ieşi din odaie.

— Ascultă, grăi Jozio către Janusz, ce însemnează toate astea? îmi ascundeţi ceva?

Janusz, fără să spună vreun cuvânt, se dezbrăcă şi se întinse în pat, trăgând plapoma şi cojoacele până sub nas.

— E tare frig, stinge tu lumina.

Auzi cum Jozio stinse lumânarea de pe masă, cum sorbi din paharul cu mied şi în loc să meargă la patul lui, se îndreptă spre el.

— Dă-te mai încolo, am să dorm lângă tine.

— Hai, du-te de-aici, du-te, se bosumflă Janusz, ai patul tău.

— Aşa vom putea sta mai bine de vorbă, insistă Jozio, noi, la şcoala militară, aşa dormeam de regulă.

— Frumoase obiceiuri.

— Ba de loc, zise Jozio făcându-şi loc sub plapoma lui Janusz, asta n-are nicio legătură cu obiceiurile. Spune-mi mai bine ce însemnează toate astea?

— Edgar este îndrăgostit de sora mea.

— De Marysia? Şi-a pierdut capul. Dar Spychala?

— Tocmai la asta mă tot gândesc. Spychala, desigur, e şi mai îndrăgostit.

— În cazul ăsta, ce se va întâmpla cu Ola?

— Naiba ştie! Ce mă interesează?

— Bine, dar tu, Janusz? Şi tu eşti îndrăgostit? Unde îţi pierzi vremea toată ziua? Ne-a spus bătrâna Szyllerowa…

— Fac vizite… am societatea mea…

— Nu fii aşa discret, şopti Jozio şi, deodată, se apropie de Janusz vorbindu-i direct în ureche: Ai o femeie? Vorbeşte, Janusz! Povesteşte-mi, cum e… Uite, imaginează-ţi, eu n-am avut niciodată o femeie…

— Văd şi eu, mormăi Janusz, te comporţi ca un mucos de paisprezece ani.

— Hai, Janusz, spune-mi cum e?

Janusz auzi din nou şuieratul unui tren care pleca şi care-l atrase ca într-o prăpastie fără fund; câteva clipe amuţi, nedârtd niciun fel de atenţie lui Jozio, al cărui braţ era întins peste pieptul lui.

— E ceva ce nu se poate spune, rosti el deodată, misterios, ca şi cum ar fi revenit pe pă~ mint dintr-o călătorie îndepărtată.

A doua zi dimineaţa cineva aduse în casa Szyllerilor patru chifle albe şi un tort, cum n-ai fi putut găsi atunci, nu numai în toată Odesa, dar nici chiar în întregul sud al Rusiei. Pachetul era însoţit de un plic adresat Olei, iar în el un bileţel cu un nume şi nimic mai mult. Iar numele acesta era:

Franciszek Golqbek.

Doamna Szyllerowa era încântată de pachetul primit, iar Karl înmână bileţelul Olei cu o astfel de mutră de parcă i-ar fi predat o invitaţie la balul de la Schombrunn. Olei i se împânziră ochii de lacrimi, iar mătuşa Michasia, scoţându-şi

basmaua cu care-şi încălzea obrazul, zise:
— Golşbek? Cine-o mai fi şi ăsta?
— E proprietarul cofetăriei. Ala grasu!
Mătuşa Michasia îl cunoscu chiar în după-amiaza aceea. Venise în grabă cu o cutie cu bomboane (de unde găsea el oare toate acestea aici în oraş?) foarte jenat, îmbujorat la faţă, dar, în acelaşi timp, tot atât de zgomotos. Pentru moment fu primit de doamna Szyllerowa şi de doamna Royska. El insista însă s-o vadă neapărat pe domnişoara Ola. Era plin de haz, cu accentul lui neaoş de pe malurile Vistulei, ca şi cu zâmbetul lipit pe faţa lui mare, lată, de parcă ar fi fost făcută din cremă. Trăsăturile propriu-zis, erau destul de frumoase, iar ochii albaştri, plini de bonomie. Îşi freca mâinile, tot se mişca pe scaun şi la fiecare două vorbe folosea expresia: „Stimată doamnă”.
— Oare stimata doamnă nu doreşte, stimată doamnă, puţină ciocolată? Căci… mai am încă rezerve de cacao şi de ciocolată…
Doamna Royska surâdea cu distincţie şi încerca să răspundă firesc întrebărilor cu nemiluita pe care. I le punea grăsunul. Intrară mătuşa Michasia şi Ola. Domnul Franciszek se ridică brusc de pe scaun, şi-i sărută Olei mâna – cu toată împotrivirea ei – după care ceru doamnelor, insistent, să-i poruncească ce anume ar putea face pentru ele. Doamna Royska îl întrebă, folosindu-se de prilej, dacă are legături cu Kievul.
— Da, fireşte. Şi ce adresă are stimatul dumnevoastră soţ?
Doamna Royska dădu adresa unuia dintre prieteni.
În clipa aceea intră Kazimierz Spychala. Ola se înroşi, apoi deveni palidă. Totuşi, îi întinse mâna şi, profitând de învălmăşeală, ieşi. Peste o clipă Spychala, căutându-l pe Jozio, intră în sufrageria, din care se ieşea în coridor. În sufragerie, la spatele jardinierei cu doniţe, era Ola, cu faţa la fereastră. Spychala îi spuse ceva. Când întoarse ochii spre el, văzu că plânsese cu o clipă mai înainte.
— Domnişoară Ola, zise el, ce s-a întâmplat cu dumneata?
Ola, întinzând mâna peste jardinieră, în direcţia salonului,

arată spre uşă.

— Din cauza dumitale mă voi mărita cu brutarul ăla.

Kazimierz privi înspăimântat la Ola şi, fără să-şi de-a seama ce face, spuse mecanic:

— Şi, în fond, de ce nu te-ai căsători cu domnul Golşbek?

Ola îşi acoperi fața cu mâinile şi se întoarse din nou spre fereastră. Nu scoase niciun cuvânt, nici nu plânse. Spychala nu simți niciun pic de milă. Era supărat foc pe ea, pentru o faptă făcută de el însuşi.

— Unde-i Jozio? întrebă el.

Cu un gest Ola îi arătă uşa dinspre cgridor.

— Acolo, la Janusz, zise ea aspru.

Spychala, fără măcar să-şi întoarcă privirea, traversă încăperea şi deschise uşa. Ola tot aştepta să stea locului, să revină, să se oprească pe coridor. Dar bocănitul greu al cizmelor lui răsună până la capătul coridorului. Se auzi cum bătu la uşa băieților şi cum intră. Rămase acolo multă vreme.

Veni maică-sa şi-i spuse:

— Vino, Ola, domnul Golqbek vrea să-şi ia rămas bun de la tine.

Ola se duse în salon fără tragere de inimă. Ca în vis întinse amândouă mâinile domnului Golqbek, care o întreabă dacă n-ar putea să vie şi mâine.

— Bine, poftiți mâine, răspunse ea; întorcându-şi capul zări fața luminată de bucurie a mamei, care îşi uitase până şi durerea de măsele. Golqbek plecă.

Mătuşa Michasia o îmbrățişă pe Ola, cu un gest neaşteptat în brațele-i uscățive.

— Vai, Dumnezeule, zise ea, Ola, tu tremuri toată!

— Aici, în salon, e atât de frig. Hai, mamă, să mergem la noi.

Şi până seara Ola nu mai fu văzută de nimeni. Toată vremea şi-o petrecu în odaie, cu mama ei. Nu ieşiră nici măcar la masă.

Frontul se destrămă pe de-a-ntregul. Gările, vagoanele, trenurile, chiar şi şoselele erau ticsite de masa cenuşie a soldaților care, de capul lor, părăseau tranşeele şi se întorceau acasă. În schimb, armata bolşevică împingea o serie de

regimente spre sud, sub comanda energică a comisarilor. În ianuarie 1918 regimentele acestea ocupară Kievul şi Odesa, împrăştiind pe partizanii Consiliului Central Ucrainian. Când Odesa căzu în mâinile armatei revoluţionare leniniste, Elzbieta Szyller se hotărî să părăsească Retrogradul şi să se strecoare până la ai ei, ceea ce însemna o adevărată expediţie, greu de dus până la capăt.

Mai întâi de toate trebuia să împrumuţi o înfăţişare asemănătoare mulţimii ce năpădea trenurile – şi care circulau nespus de prost – spre a nu atrage atenţia cuiva. Toate autorizaţiile necesare le obţinu cu uşurinţă, dată fiind calitatea ei de cântăreaţă la Opera din Petrograd. Călătorea cu Helenka, fata de care se îngrijise ani de-a rândul şi care-i făcea servicii pe jumătate de secretară, pe jumătate de cameristă. Se îmbrăcară în cojoace simple, îşi puseră pe cap broboade de lână şi aşa, amestecate în mulţimea ostăşească, pătrunseră în vagonul ce trebuia să plece la Kiev. Până la pornirea trenului mai trecură câteva ore, în răstimpul cărora patrulele verificau actele, nimeni neputând să părăsească Petrogradul fără autorizaţie; erau căutaţi îndeosebi aristocraţii, negustorii şi ofiţerii ţarişti.

Elzunia se aşeză pe o canapea, cândva de clasa întâia sau a doua, iar astăzi, jupuită de postav, rânjindu-şi părul şi arcurile afară. Helenka stătea în picioare. Lângă ea se ascundea, în umbră, un om gras, îmbrăcat într-o „poddiovka” neagră, aşa cum obişnuiau în trecut negustorii mai mărunţi şi aşa-zâşii „prikazciki”[28]. Pe cap purtao şapcă, lucind din cale-afară de nouă ce era. Omul căută puţin la Elzunia, bănuind că şi ea ascunde, ca şi el, pe cineva ce aparţine „lumii” petersburgheze, la care astăzi, trebuia nu numai să renunţi, dar chiar să şi fugi cât mai departe de ea. Elzbieta bănui de asemenea, mai ales după nerăbdarea cu care călătorul acesta aştepta plecarea trenului, că era cineva ce ţinea cu tot dinadinsul să zboare spre sud. Cu câteva clipe

---

[28] Băieţi de prăvălie (rus.).

înainte de pornirea trenului o patrulă intră în vagon. De fapt numai un soldat, celălalt rămase pe peron, dincolo de geamul spart, zorindu-l pe primul:

— Hai, termină, trenul pleacă îndată.

Soldatul examină hârtiile mai mult de formă.

Ceru şi omului cu şapcă nouă să-i arate actele. Cu mâna tremurândă, acesta i le dădu. În aparenţă, erau în perfectă ordine. Comisariatul general al sănătăţii autoriza pe felcerul Rabinovici să plece la Kiev, la familia lui.

Soldatului nu-i plăcu însă, se pare, aspectul exterior al „felcerului Rabinovici14.

— *Vî kto takoi?* întrebă el fără să-i restituie autorizaţia.

— Scrie doar în bilet, sunt felcerul Rabinovici. Locuiesc permanent la Kiev.

— În ce stradă?

— În strada Funduklejovska.

— Minţi, strigă deodată soldatul, pe strada Funduklejovska nu locuieşte niciun felcer Rabinovici!

Omul şovăi.

— Am locuit mai de mult pe strada Tereşcenkovska, adăugă el şi asita-l pierdu.

— Urmează-mă, zise soldatul.

Rabinovici începu să-i explice în grabă ceva, dar cuvintele i se încurcau în gură. Al doilea soldat din patrulă zorea, de pe peron.

— Mai iute, Vasia, s-a dat semnalul.

— Mai repede, mai repede, urmează-mă, striga soldatul din vagon.

Presupusul felcer arunca în jurul lui priviri disperate, căutându-şi salvarea. Elzbietei i se făcu milă de el. Nedându-şi seama ce face, zâmbi soldatului, spunându-i:

— De ce nu lăsaţi în pace pe tovarăşul Rabinovici? Merge doar cu mine la Kiev. Este un cunoscut de-al meu.

— Dar tu cine eşti? se burzului soldatul.

— Eu sunt cântăreaţă la Opera din Petrograd, Elzbieta Szyller, zise Elzunia cu demnitate.

— Cântăreaţă? întrebă soldatul.

— Vasia, Vasia, mai repede, îl zorea glasul de pe peron, trenul porneşte.

— Da, cântăreaţă. Nu m-aţi auzit cântând?

— *Nu evo k ciortu!* 1 înjură el şi, schiţând un gest de renunţare, îşi făcu loc cu forţa spre ieşire. Trenul, într-adevăr, pornise domol.

În umbra peroanelor pe lângă care treceau, felcerul Rabinovici se înclină, strângând recunoscător braţul Elzbietei.

Drumul întreg trecu cu bine. Aşteptară câteva ore la Moscova, apoi, la Kiev, legătura. Când. După o săptămână de călătorie, grea, ajunse în sfârşit la Odesa, Elzbietka era frântă de oboseală.

Tot Edgar îi deschise uşa, zărind în prag pe sora lui, însoţită de Helenka. Rabinovici îşi însemnă adresa cântăreţei, făgăduindu-i că o va vizita în una din zilele următoare.

Elzbietka în cojoc şi cu broboadă intră în sufragerie şi, sprijinită de fratele şi de mama ei care, înspăimântată, venise în fugă, se lăsă pe un scaun. Privirea-i căzu pe un tânăr înalt, chipeş, 'care stătea de cealaltă parte a mesei şi o privea uimit.

— Jozio! rosti Elzbietka, nu te-am recunoscut din primul moment… Mamă, e cu putinţă să fac o baie?

— Da, vom face tot ce putem. Trebuie să încălzim apa pe soba din bucătărie… Altfel nu se poate.

— Numai să n-o puneţi la treabă pe Helenka; şi ea este obosită.

Helenka însă îşi scosese cojocul, desfăcuse broboadele cu care fusese înfofolită şi cu paşi liniştiţi începuse să trebăluiască prin casă.

— Unde va locui domnişoara Elzbietka? întrebă ea.

— În odaia ei; este liberă. Jozio, ajută-i Helenkăi să ducă bagajele.

Jozio apucă valizele Elzuniei, înfăşurate în saci şi legate cu sfori spre a nu da de bănuit, şi le cără prin coridorul lung până la o odaie mică, situată între dormitorul bătrânilor Szyller şi odaia pe care o ocupa el cu Janusz. Odaia Elzuniei era micuţă, dar foarte plăcută. Era tapisată toată cu creton pe care erau imprimate păsări mari, cafenii-verzi pe un fond crem. O

fotografie mare a lui Carusso era pe birou, iar alături un pian, în miniatură, „pentru exerciții”. În toată odaia stăruia un miros pătrunzător dar delicat de parfumuri cu totul deoesbite şi un soi de mireasmă de flori ofilite de salcâm, sau de liliac neînflorit. Jozio, aşezând valizele pe pardoseală, zise Helenkăi, care tocmai deschidea dulapul:

— Ce miroase aici, aşa?

— Parfumurile domnişoarei Elzbieta, răspunse ea, aceleaşi de totdeauna: „Nuit de Paris”.

Pe Jozio îl izbi frumosul accent franțuzesc, cu care Helenka pronunțase numele parfumului. Deasupra patului atârna un tablou de şcoală germană înfățişând scene din legenda trandafirilor sfintei Elisabeta. Sub el, o gravură de proporții mai mici, reprezenta pe Liszt dirijând, în sutană, oratoriul *Sancta Elisabsth.*

Când Jozio se întoarse în sufragerie, Elzbietka, fără să-şi fi scos încă broboadele şi cojoacele, discuta însuflețită cu doamna Szyller şi cu mătuşa Michasia – tot legată la falcă – despre viitoarea căsătorie a Olei cu Golqbek.

— Ar fi un lucru lipsit de sens să dăm fata după un moş.

— Dar e tânăr!

— Un brutar este întotdeauna bătrân.

— Cofetar, draga mea, cofetar, zise mătuşa Michasia, cu ’ o uşoară indignare.

— Se vor putea întoarce la Varşovia – încercă doamna Szyller să o convingă, uitându-se la lampa de deasupra mesei – gândeşte-te, Elzunia, ce fericire pentru Michasia.

— Doar nu se mărită mătuşa Michasia J exclamă Elzunia, indignată.

Edgar şedea lângă soră-sa ținând-o de mână, O privea fără să-i spună vreo vorbă şi fără să asculte conversația din jurul lui.

Când Jozio intră, Elzunia îşi reaminti de el.

— Nici nu te-am recunoscut, n-am crezut că mai poți creşte! Te-ai făcut un adevărat bărbat. Dar mama unde-i?

— Mama s-a dus în oraş. Se va întoarce îndată.

Cuvintele schimbate erau destul de obişnuite; urechea

trează a lui Edgar sesiză însă în sunetul vocilor lor un ton ciudat. Îşi luă ochii de pe chipul Elzbietei şi cercetă atent pe Jozio.

Jozio simţise şi el că în fraza: „Mama s-a dus în oraş, se va întoarce îndată”, pusese prea mult sentiment. Intonaţia îi răsuna în urechi prea semnificativ, ca o coardă, întinsă, de violoncel. Se ruşină foarte tare şi se înroşi, simţind cum sângele îi năvăleşte în obraji.

Edgar observă acest lucru şi se sculă de pe scaun.

— De ce nu te dezbraci? întrebă el pe Elzunia.

— E mai bine să mă fac comodă în odaie la mine, răspunse ea, ridicându-se şi îndreptându-se cu paşi nesiguri, obosiţi, spre coridor.

Peste câteva zile îşi făcu apariţia felcerul Rabinovici. Helenka îl conduse în odaia Eliuniei. Din camera lui, Jozio îi auzi prin perete cum vorbeau cu glas tare, râzând apoi, cu voioşie. Nu ştia de ce, dar lucrul acesta îl irită nespus de mult. În odaia lui Jozio se afla şi Walerek, îmbrăcat în haine civile. Unde locuia Walerek şi cu ce se ocupa, era greu de aflat. Fraţii nu se puteau înţelege. În timp ce Jozio punea toate chestiunile, toate întrebările pe şleau, aproape primitiv, Walerek, dimpotrivă, avea o predispoziţie naturală să se sustragă de la răspunsuri făţişe. Nu era în stare să se pronunţe firesc în nicio chestiune. Se pare că se ocupa cu ceva treburi comerciale, dar ce vindea, cui şi unde, era greu de ştiut. Jozio, de altfel, nici nu-l ascultă pe fratele său care povestea nişte lucruri ciudate despre. Spychala. El îşi încordase auzul ca să asculte ce se petrecea dincolo de perete. Conversaţia nu dură mult, urmară paşi, zgomotul uşii închise, soneria de trei ori (aşa o chema Elzunia pe Helenka) şi apoi alţi paşi în direcţia antreului.

— Ce-ai spus despre Spychala? întrebă maşinal Jozio pe fratele său.

— Am spus că se ocupă aici, cu treburi secrete, răspunse acesta, dar încă n-am putut mirosi cu ce anume.

Walerek stătea în dreptul ferestrei. Jozio îi examina silueta înaltă, deşirată, neînchegată încă. Nu-i plăcea luciul acela

neliniştit, ce-i sclipea în ochii aplecați acum spre el cercetător şi totdeodată ochiul stâng, care, alunecând parcă în adânc, ar fi încetat să vadă, pierduse orice expresie. Mîniat de chipul acesta de a privi, dădu din umeri.

— E mai bine să nu mai adulmeci…

Intră în sufragerie; acolo, în mijlocul încăperii, doamna Szyllerowa, neputincioasă, privea cu ochii larg deschişi chipul Elzuniei, care-i spunea ceva repede şi agitat.

— Acum? Cu vaporul? prin marea minată?

— Numai până în România, preciză Elzunia.

— România e ocupată de germani.

— Nu toată. El spune că va putea ajunge până la Constantinopol.

Doamnele tăcură. Jozio traversă încăperea şi se îndreptă spre camera lui Edgar, care, întins în pat, citea.

— E o carte admirabilă – şi adăugă un nume rusesc – despre Sieilia…

Fără să spună un cuvânt. Jozio se aşeză lângă pat pe un fotoliu. Frânturile de conversație ce se auzeau îl neliniştiră, deşi nu le înțelegea semnificația. Asculta mecanic pe Edgar, dând afirmativ din cap. Din salonul aflat în fața uşii lui Edgar răsunară game şi cântece. Elzunia începuse să se ocupe de fiica paznicului, care, după cum constatase, avea o voce frumoasă.

— Tu Edgar, zise deodată Jozio, eşti un om ciudat, pe tine nu te interesează nimic?

— Cum, nimic? Dimpotrivă, mă interesează totul.

Veni şi Janusz. Tăcut, se aşeză şi el în alt colț al odăii. Era neliniştit cu toată aparenta lui imobilitate.

— Germanii înaintează pe urmele armatei în descompunere, rosti el. În curând, vor fi aici. În Crimeea, pe Don, garda albă continuă să lupte. Situația roşilor la Odesa se înrăutățeşte pe zi ce trece.

O clipă tăcură. Edgar reveni însă din nou la lucrarea despre Sieilia şi apoi vorbi despre Florența. În salon, cântecele amuțiră, Elzunia cu Hania încercând acum game. Jozio simțea că nu va mai putea rezista. În odaie, întunericul cădea cu

repeziciune.

După cină bătu la uşa Elzuniei şi, curajos, intră în odaie. La micul ei birou, Elzunia ridică spre el, fără uimire, ochii ei mari, albaştri şi-i zise:

— Ia loc, Jozio.

Şezu chiar lângă birou. Niciodată nu-i văzuse faţa atât de aproape. Îi examină nările care-i vibrau când vorbea, buzele care i se arcuiau cu precizie la articularea limpede a cuvintelor. El zunia avea o dicţiune admirabilă. Se apleca spre ea, ca şi cum ar fi vrut să-i soarbă cuvintele, deşi, Dumnezeu îi era martor, nu prea le înţelegea sensul.

La un moment dat o întrerupse, întrebând-o:

— Ce-i cu felcerul care a sosit azi? Cine e? Elzunia zâmbi.

— Nu-i niciun felcer. Ţie îţi pot spune, fiindcă nu vei repeta nimănui. Este bancherul Rubinstein, ştii, acela de la Petersburg. El vrea să se strecoare până în Crimeea, duce bani împărăteseimamă.

— Şi tu vrei să pleci cu el?

Elzunia se gândi o clipă şi-l privi cercetător.

— De unde ştii?

— Mi-am închipuit, şopti el, sau mai bine zis am presimţit.

Îi apucă mâna, mai sus de încheietura palmei şi simţi, în acelaşi timp, calda atingere a pielii şi răceala metalică a brăţării ceasului.

— Nu pleca, o rugă el, nu pleca.

Elzunia râse destul de înţelegător.

— Ce ţi-a năzărit? De ce să nu plec? Ţinta lui finală este Londra. Acolo are bani. Mi-a făgăduit că mă va ajuta să ajung şi eu acolo. N-am cântat niciodată la „Covent Garden”.

Fără a-i lua în seamă vorbele, Jozio îi strângea tot mai puternic mâna, simţindu-i pulsaţia sângelui. Şi-n timp ce brăţara intra tot mai adânc în piele, el repeta aproape inconştient:

— Nu pleca, nu pleca.

Elzunia, iritată, încercă la un moment dat să-şi smulgă braţul din mâna lui, dar nu izbuti:

— Ce-i cu tine? strigă ea. Lasă-mă! Mă doare! Şi-şi dădu

capul pe spate, descoperindu-şi gâtul alb.

Jozio, fără să-i slăbească mâna, se ridică şi, aplecat spre ea, cu dinţii încleştaţi şi vocea tremurândă, îi zise:

— Gândeşti că pe mine nu mă doare că nu te uiţi la mine deloc?

Şi o sărută pe gură, scurt, puternic. Ea închise ochii. Jozio se desprinse, făcu doi paşi spre uşă, apoi se întoarse şi, oprindu-se foarte aproape de Elzunia – rămasă aşa cum o lăsase, cu capul dat pe spate, nemişcată şi cu ochii închişi – îi şopti la ureche:

— Nu închide uşa, mă voi reîntoarce la noapte!

X

Din ziua în care Odesa fusese ocupată de bolşevici, în casa Târlo de pe deal domnea sau pustiul, sau animaţia. Nievolin şi Volodia erau foarte ocupaţi. Nievolin lucra într-un birou, iar Volodia, la început, la sfatul orăşenesc, apoi la comisia extraordinară pentru lupta împotriva contrarevoluţiei. Ariadna trecea iarăşi printr-o nouă fază. Pe jumătate în uniformă, purta pe cap o „papahă” enormă, frecventând mitingurile şi şedinţele, unde lua cuvântul şi declama versuri revoluţionare. Era la modă Maiakovski, şi aşa cum în trecut, prelungind uşor accentele, recita melodioasele versuri ale lui Blok, la fel şi acum îşi dădea toată osteneala să spună răspicat, în faţa mulţimilor, versurile sacadate ale lui Maiakovski. Janusz, care o auzise de câteva ori, mărturisea că o prefera când declama versurile lui Blok.

El venea acum destul de des la ei, petrecându-şi timpul mai mult în casa Târlo decât la familia Szyller, unde apărea doar noaptea, destul de târziu. Rar se întâmpla însă să-i găsească pe toţi împreună, în casa Târlo de pe Dvorţova. Cel mai rar o găsea tocmai pe Ariadna şi aproape niciodată nu se întâlneau numai ei doi, singuri. Venea cu câteva clipe mai înainte de ora când poliţia interzicea circulaţia, fie bine dispusă, cu obrajii aprinşi şi povestind despre ultima şedinţă, fie încruntată dar calmă, fără să scoată un cuvânt. Volodia aducea cu sine, în servieta de care nu se despărţea niciodată, maldăre de hârtii, pe care le răsfoia – cu un aer preocupat – la masa din prima

încăpere, în timp ce în a doua odaie, Ariadna, cu Nievolin şi Janusz, abia de schimbau câteva cuvinte. Devenise oarecum neîncrezătoare şi se comporta ca şi cum Janusz ar fi trădat-o.

Walerek se furişa acum pe străzile Odesei într-o îmbrăcăminte civilă, foarte modestă. Cu toată purtarea sa revoluţionară, Volodia îi făcuse rost de nişte acte false şi de un post fictiv, la unul din docurile din port. Spychala nu ieşea din casă şi nimeni nu-l putea vedea prin oraş. Seara, Nievolin întârzia îndelung la Târlo şi, cum locuia în altă parte, avea acum un bilet de voie cu care putea să circule şi noaptea.

Janusz se gândea atât de mult la Ariadna, numai la ea şi la comportarea ei, încât nu-l mai interesau nici problemele cele mai importante. Prinţeza Muszka, la care locuia Bilinska, fiind arestată împreună cu fiul ei cel mai vârstnic, Maria veni la Janusz să-l roage să intervină pe lângă Volodia în favoarea prinţesei.

— Ce te interesează? întrebă el, extrem de ui – mit de această rugăminte, după care trecu la alt subiect. Ce se înt. Împlă oare cu Spychala? Nu l-am mai văzut de mult.

— Nu ştiu, răspunse Maria, indispusă.

Serile şi uneori chiar nopţile se întorcea acasă de la familia Tairlo fără să posede biletul de voie legal, iar dacă întâlnea vreo patrulă, le spunea cu o mutră atât de dezarmantă, că nu are „bilet de voie”, încât de cele mai multe ori i se dădea pace. De altfel, ca de obicei în astfel de cazuri, avea marele noroc să fie foarte rar oprit de patrule. Ceea ce simţea el, atunci când se întorcea noaptea pe străzile pustii şi rău luminate ale Odesei, nu se putea defini. Pentru el, pe de o parte, exista doar o singură dominantă: Ariadna. Pe de altă parte, ambianţa de beznă în care erau cufundate casele, adierea mângâietoare a vântului din port, ca şi răbufnirea surdă a unor împuşcături îndepărtate ce-i atingeau din când în când auzul, toate acestea îi trezeau un soi de vagi remuşcări de conştiinţă. „Ce fac eu aici?” se întreba el. Bilinska îl îndemna să se înroleze în corpul de armată de la Dowbor-Musnicki, el însă nu era deloc dispus să facă aşa ceva. Spychala – oare asistase la convorbire, ieşind pentru câteva clipe din vizuina lui – nu sprijinea câtuşi de

puțin propunerea Mariei şi nici nu îndemna pe Janusz să se strecoare până la Dowbor.

— Poate va avea altceva de lucru, chiar aici, zise Spychala.

I «tr-o seară Ariadna se întorsese acasă însoțită de un ofițer francez, membru al uneia din nenumăratele misiuni militare ce se, aflau pe vremea aceea în Rusia. Epoca păcii de la Brest era pe aproape şi francezii simțeau că terenul le devine tot mai neprielnic. Noua cunoştință a Ariadnei se gândea, desigur, cum ar face şi încotro s-o şteargă. Se numea Maurice Delattre; nu se ştie de unde-l culesese Ariadna, sau unde-l întâlnise şi ce intenții avea. Făcea, de altfel, o impresie destul de bună; de n-ar fi fost infernala lui uscățime, ar fi fost chiar chipeş. Avea ochii negri, mari, cu sclipiri cochete, lăsând impresia că-l interesează femeile.

Prin chipul lui de a fi mărturisea că venise în casa din Dvorțova numai ca un cunoscut al Ariadnei. Volodia şi Nievolin îl tratau cu o politețe rafinată, dar rece. Ariadna însă se fălea cu el ca şi cum ar fi fost o specie rară de animal exotic. Deşi se găsea cu multă greutate făină de grâu, ea (ajutată îndeosebi de Janusz) făcea totuşi prăjituri pentru el. Francezul, la început, venea din trei în trei zile, apoi deveni un musafir de fiecare zi. Înghiți întreaga rezervă de dulceață de care mai dispunea încă Ariadna. Janusz mersese atât de departe, încât o rugase pe doamna Szyller să-i dea două borcane din cămara ei, numai pentru a vedea în ochii Ariadnei – căreia i le adusese – o licărire de recunoştință.

Odesa îşi schimba aspectul exterior. Abandonată şi neglijată câtva timp, după ultimele lupte, acum erau deschise cinematografele, teatrele şi câteva cafenele, ceea ce necesitase multă trudă şi eforturi susținute, despre care doar Volodia – din întreaga societate din Dvorțova – mai ştia câte ceva. Odată cafenelele deschise, mulțimea năvăli. Uneori, Ariadna mergea acolo cu Janusz, la o cafea. Nu puteau ieşi prea des, cafenelele fiind scumpe, iar Janusz lipsit de bani de mai multă vreme. Bilinska îl întrebase de câteva ori dacă are nevoie, el însă nu voise să primească bani de la ea. De altfel nu ştia măcar, dacă ea însăşi, mama unui copil, într-o vreme când laptele, greu de

găsit, costa atât de scump, are cu ce trăi.

Janusz observase că Ariadna şedea acum mult mai puţin acasă, şi că destul de des se întâlnea c u *I*

Maurice la cafeneaua mică de pe strada Derbasovska. Janusz ocolea localul acesta, deoarece nu ’ţinea să 1 întâlnească pe Golbek, faţă de care nutrea o instinctivă antipatie cât şi un profund regret cauzat de întâmplarea cu Ola. În această privinţă era stăpânit de simţăminte felurite. Un simţământ de părere de rău încerca el în raport j de Spychala, dar mai ales în raport de sora lui.

O compătimea sincer pe biata Ola. Golbek insista tot mai mult ca nunta să aibă loc cât de repede, fără a aştepta întoarcerea – atât de nesigură – în patrie.

Cu toate acestea, Janusz o conducea adesea pe Ariadna până la uşa cafenelei lui Golşbek. Îşi luau rămas bun în faţa vitrinei cu oglinzi, în dosul căreia se putea zări coama neagră şi ochii scli’ pitori ai lui Maurice. Întotdeauna, în aceste cazuri, îi săruta mâna în stradă, deşi ea îl rugase j să nu mai facă acest lucru.

Într-o bună zi îl atrase însă înăuntru. Con*i* simţi, fără tragere de inimă şi stătu mult la masă, în timp ce Ariadna conversa cu Maurice. J Nici măcar nu asculta ce vorbesc. La un moJ ment dat îl puse pe gânduri o întrebare a Ariadnei:

— Şi cât timp e necesar pentru a ajunge pe mare în Crimeea? (Vorbea prost franţuzeşte şi spusese „le Crime” în loc de „la Crimee”).

Cuvintele acestea, auzite în treacăt, îl zăpăciră în aşa măsură, încât nu ştiu cum să reacţioneze.

De data aceasta Ariadna nu stătu prea mult în cafenea; se grăbea, din nou, la o întrunire şi îşi luă foarte repede rămas-bun de la domnul Delattre. Janusz se ridică repede spre a o conduce, dar de-abia făcuse câţiva paşi de la uşa cafenelei, când ea îi întinse mâna.

— Acum du-te, nu-i bine să fim văzuţi mereu împreună.

— Eşti urmărită?

— Presupun că nu. Dar Delattre este.

— Pleci? o întrebă Janusz, ţinându-i mâna.

— Nu ştiu încă nici eu – şi Ariadna îşi trase mâna din mâna lui.

— Dar de ce? zise Janusz, ca şi cum răspunsul Ariadnei ar fi fost pozitiv.

— Nu ştiu nimic, şopti Ariadna întorcând capul, fără însă să plece.

— Dar munca ta? Dar revoluția? întreb ă Janusz.

Se uită la el în fugă şi îşi întoarse din nou privirea.

— Vreau să trăiesc! şopti ea şi mai încet. Janusz se miră.

— „Să trăiesc”? Ce însemnează?

Ariadna râse.

— Ce înseamnă să trăiesc? Cum să-ți explic… *Cogito ergo suin…* iar altfel… *aino ergo sum.* 1

— Nu înțeleg nimic, spuse Janusz, apropiindu-şi fața de chipul Ariadnei, spre a-i examina mai bine trăsăturile. Avea pielița obosită, îngălbenită.

— Nici eu nu pricep prea multe, dar vom vedea.

Ariadna se uită la el din nou. I se păru chiar că-l privise cu compătimire.

— Să nu mai vii de-acum, dragul meu, la noi

— Adăugă ea pe neaşteptate şi cu o oarecare hotărâre – aşteaptă scrisoarea mea.

Timp de trei zile Janusz nu mai ieşi din locuința familiei Szyller, în aşteptarea unei veşti de la Ariadna. De-abia acum, stând tot timpul în casă, de dimineață până seara, observă el cât de multe lucruri se schimbaseră aici. Doamna Szyllerowa umbla foarte încruntată, doamna Royska şi mătuşa Michasia se închideau în odaia lor, Ola se pare că plângea şi umbla din colț în colț. Palidă şi tristă. Numai Jozio era întruchiparea bucuriei cu care, pur şi simplu, umplea întreaga locuință, atât de înghesuită. Doamna Royska temându-se foarte mult pentru el, nu-l lăsa să iasă în oraş şi era silit să stea toată ziulica în sufragerie. Uneori, glasul şi râsetele lui răsunau din odaia Elzbietkei. Aceasta, de câteva ori pe zi, începea să cânte, dar după câteva măsuri amuțea, ca o pasăre ce-şi înălțase glasul într-o prea timpurie primăvară. În fiecare zi pe la amiază, venea la lecție micuța Hania din casa paznicului şi atunci, de

după uşa închisă, se auzeau două glasuri sonore, repetând solfegii şi note singuratice, care răsunau ca un fel de arie a flautului din *Somnambula* – flautul fiind vocea Elzbietkei. Zilele de februarie erau cenuşii, iar adierea vântului. De sud, aducând miros de iod, îi mângâia lui Janusz nările ori de câte ori geamurile erau deschise pentru obişnuita curățenie. În a treia zi spre seară, Elzbietka – uşa odăii sale spre coridor fiind deschisă – începu să cânte. Janusz, în camera lui, în fața ferestrei privea cum deasupra acoperişurilor caselor din față cerul se întuneca a noapte. Jozio, după ce aruncase cartea citită, fiind de altfel şi prea întuneric, se întinsese în pat. Când însă Elzbietka emise prima notă, prelungită, într-o mezza-voce suculentă (glasul ei răsuna într-adevăr, în această clipă, minunat) Jozio sări în sus. Janusz îşi desprinse şi el ochii de pe cerul cenuşiu şi-l privi cum.

Rezemat în coate şi strâmbându-şi capul ca un câine de rasă, se pornise să asculte, atât de concentrat, ca şi cum ar fi căutat să descopere ceva anume în acest cântec. Şi în adevăr, în aria de Händel – cu care Elzbietka începuse azi concertul – străbătură unele tonuri bizare, mişcătoare şi pline de rugăciune şi totodată de senzualitate. Janusz, deopotrivă, asculta cântarea asta de parcă ar fi fost propria destăinuire a unei ființe.

— Ce s-a întâmplat? şopti Jozio. De ce cântă aşa?

În acelaşi timp, pe coridor se auziră paşi uşori, uşa se deschise şi apăru Edgar. Vocea Elzbietei zbura acum mai susținut, ca a unui violoncel, fără surdină. Jozio se uită la Edgar, dar îşi întoarse ochii. Nu-şi schimbase poziția. Janusz, simți un fior rece.

Aria de Händel se apropia de sfârşit, într-un minunat pianissimo; ultimele două acorduri se stinseră într-o cadență perfectă. Nimeni nu se mişca. Un nou acompaniament uşor, unduitor şi Elzbieta execută, apoi, una după alta, melodiile italiene ale lui Wolff. Janusz văzu aievea plaiurile calde ale fericirii, ceva ce nu există pe pământul secolului al douăzecelea şi nici n-a putut exista vreodată, decât doară într-un asemenea eântec. Presimțirea fericirii

amestecându-i-se pe neaşteptate cu spaima unei întâmplări cumplite, repeta şi el, în gând, aceeaşi întrebare, ca şi Jozio: „Ce s-a întâmplat? De ce cântă aşa?” Şi-l cuprinse teama că aici se petrecea un lucru nespus de important, de care nu ştia nimic; că soarta lui se hotărăşte undeva, în afară de el şi fără nicio participare, cât de mică, a ființei lui. Soarta lui, sau poate soarta lor, eâteştrei? Fața lui Edgar, stând în fața uşii, sprijinit cu mâna de pervaz, pălea în umbră. Jozio, nemişcat, tot în capul oaselor, în pat şi cu capul aplecat, asculta cu sfințenie. Janusz, dându-şi capul pe spate, închise ochii: pleoapele i se umplură de lacrimi.

Tocmai atunci se auzi un ciocănit puternic dinspre uşa bucătăriei. Nu se mişcă nimeni şi nici Elzbieta nu-şi întrerupse cântecul. Janusz se ridică, îmbrățişă în pragul uşii cu căldură pe Edgar, şi se duse la bucătărie unde aprinse o lumânare. Elzbieta continua să cânte: „Poți să rămâi până în zori la fereastră, cântecul tot nu-ți va folosi la nimic”. Janusz deschise uşa şi un marinar zvelt, negricios la obraji şi nespus de frumos, îi întinse, fără să spună o vorbă, un bilet şi, salutând „ca albii44, făcu stânga-mprejur, coborând scările, ca şi cum s-ar fi dat jos de pe o scenă.

Apropiind bilețelul de lumină (din el se desprinse o fițuică tipărită) şi aplecându-se asupra-i, Janusz citi:

„Vino mâine la nouă seara în portul vechi, pe molul al şaptesprezecelea. Te va întâmpina acelaşi marinar. Alăturat îți trimit, pentru orice eventualitate, un bilet de voie pe numele tău, spre a putea circula noaptea.

A riadna”

A doua zi dimineață, cu toate că-i fusese interzis, Janusz se repezi la casa din Dvorțova; nu era însă nimeni. Se întoarse acasă neliniştit, unde găsi o scrisorică de la Maria, care-l implora să vină la ea. De câtva timp Bilinska îi evita pe Szylleri. Aruncă biletul şi începu să umble în sus şi în jos prin odaia îngustă. Jozio era în camera lui Edgar. La prânz Janusz observase că neliniştea lui molipsise, oarecum, întreaga familie adunată în jurul mesei. Edgar tăcea, cu nasu-n farfurie, Elzbieta răspundea fără nicio noimă la întrebările

mătuşei Michasia, Ola arunca priviri agitate mamei şi mătuşi-si, iar doamna Royska se căznea – şi lucrul se vedea limpede

— Să articuleze vorbe fără rost despre percheziții, despre vreme, despre un vecin arestat.

Se făcea seară încetul cu încetul. Janusz se aşezase în fotoliul lui din fața ferestrei, în timp ce Jozio se întinsese din nou în pat, cu aceeaşi carte în mână. Lui Janusz nu-i scăpase că Helenka traversase de câteva ori coridorul de la bucătărie până la odaia Elzbietei, unde se găsea doamna Szyllerowa. Ecoul conversației lor liniştite străbătea prin perete, în camera băieților. Seara de februarie căzuse devreme, iar în camera lor ce dădea spre curte, întunericul se întindea din ce în ce mai mult.

În cele din urmă Janusz, nemaiputând rezista, porni în oraş, fără ca Jozio să-l întrebe măcar de ce iese atât de târziu. În camera de lucru a lui Edgar ardea încă lampa, muzicianul stând liniştit de vorbă cu Ryniewicz asupra veşnicei teme a profesorului: epoca glaciară.

Când Janusz se află în stradă, se întunecase de-a binelea, dar felinarele nu erau încă aprinse. Fiind chiar în fața casei, auzi în depărtare o rafală de puşcă-mitralieră. Erau puțini pietoni. Trecu prin strada Richelieu şi după câteva minute ajunse la scările uriaşe care duceau spre port. Mai era încă multă vreme până la ora fixată. Portul dormea, iar dinspre mare sufla un vânt aspru, rece, aducând din când în când mi ros de fum. TJnul sau doua vapoare somnolente, ca nişte animale domesticite, fumegau cu înverşunare pe apa invizibilă. Pe alocuri, mai la vale, clipoceau lumini roşii şi felinare verzi. Sirena unuia din vapoare vui jalnic şi în geamătul acesta, ca şi în cântecul Elzbietei de ieri seară, răsuna vestea unei despărțiri. Acum înțelese el, pe de-a-ntregul, că Ariadna pleacă.

Coborî o parte a scărilor, se aşeză pe o bancă de piatră şi rămase aşa nemişcat şi fără să se gândească la ceva, până la ora stabilită. Pe scări circulau foarte puțini oameni. Paşii lor, târşâiți, răsunau ca un ecou pe treptele de granit. În sfârşit

Janusz se ridică şi se duse în port. Cu mare greutate descoperi molul cu numărul şaptesprezece, fiind obligat de trei ori să prezinte patrulelor întâlnite biletul de voie primit de la Ariadna. Când începu să păşească pe molul descoperit, către micuța clădire ce se ridica la capătul lui, simți de îndată reavănul mării şi auzi clocotul surd al valurilor tălăzuite de diguri. Şi-l năpădi în clipa aceea un dor înverşunat de ducă, dorința plecării sau poate a nimicirii. În minte îi reveniră diminețile copilăriei, când se trezea sub obsesia acestui dor.

Tocmai atunci se ivi din întuneric un marinar înalt care-l salută.

— Vă rog, poftiți aici, dumnealor aşteaptă.

După câțiva paşi abia, zări lângă mal conturul negru al unei bărci mari cu motor, pe care nu ardea nicio lumină. I se păru totuşi că în barcă se agită nişte umbre. Deodată, chiar lângă el, răsări o siluetă scundă, întunecată. O recunoscu: era Ariadna.

— Vino cu noi, zise ea pe loc, apucându-l de braț. Fără a-l saluta, vino cu noi!

În umbră Janusz îşi zâmbi lui însuşi.

„De ce n-aş pleca?” gândi el. Însă răspunse:

— Nu, Ariadna, nu pot.

Apucându-l şi de celălalt braț. Ariadna încercă să-l privească în ochi.

— De ce nu poți?

Janusz nu răspunse nimic, îi îndepărtă doar mâinile de pe braț şi o sărută.

— Cu cine fugi? o întrebă el.

— Delattre a aranjat totul, şi încă unul… totul e asigurat, nu ne vor opri.

— Păcat, glumi Janusz.

— Vai. Cum poți vorbi aşa… zise Ariadna, şi-apoi, mai este şi Valia…

— Nievolin? şopti Janusz cu un glas vădit mai înspăimântat decât ar fi vrut să fie.

— Mai aşteptăm… şopti Ariadna şi se opri.

Auzind cum cineva se apropie, din spatele lui, cu paşi

repezi, Janusz se întoarse; în fața lui era Elzbieta, aşa cum venise de la Petesburg, în cojoc şi cu broboadă pe cap. Rubinstein şi Helenka trecură de-a dreptul în barca cu motor, însoțiți de marinarul cel înalt. Elzbieta îşi ridică fața spre Janusz; în întuneric, ochii ei păreau obosiți şi negri.

— Ştiam că vei fi şi dumneata aici. Rosti Elzbieta. Eşti un om atât de bun. Să-i spui lui Jozio…

— Jozio ştie?

— Nu, nu i-am spus nimic. Numai Edgar şi mama ştiu. Spune-i însă că voi ține minte.

Janusz se încruntă:

— Ce vei ține minte?

— Ce? Totul… răspunse Elzbieta.

Ariadna se apropie din nou.

— Să mergem, zise ea.

Îndată motorul hurui şi începu să pocănească. În tăcerea care domnea răsunetul era atât de tare, încât oricine ar fi putut crede că se va trezi nu numai portul, dar chiar întreaga Odesă.

— Rubinstein a azvârlit desigur mult bănet, spuse Janusz adresându-se Ariadnei.

În fața lui erau acum două femei cu mâinile întinse spre el. Avea impresia că totul se petrece în vis. Se aplecă spre mâinile Elzbietei care-l sărută pe frunte, spunându-i ceva, din care nu reținu decât doar un singur cuvânt: „Jozio”.

— Bine, bine, făgădui el.

Ariadna îl cuprinse cu amândouă brațele de gât, dar nu putea grăi nimic. Simți însă, lângă el, trupul ei întreg, micuț şi plăpând.

— Ariadna, strigă el.

— Ştiu, i se auzi glasul, chiar lângă urechea lui, ştiu, eşti singurul om care mă iubeşte. Eu însă nu pot…

Marinarul se apropie şi salută. Motorul pocănea ca o salvă de carabine. Cele două femei porniră şi. Întinzând pe rând mâna marinarului, urcară în barcă. Marinarul sări şi el trăgând puntea de scândură. Dintr-o zvâcnire barca se avântă în beznă şi dispăru deodată; doar zgomotul ei, infernal, deveni

repede tot mai slab şi îi marca urma.

„Iată ce înseamnă curaj41, gândi Janusz.

Rămase încă o clipă locului, ca ameţit, apoi traversă molul şi, în sfârşit portul, uitându-se în jur cu atenţie, ca nu cumva să se trezească de data aceasta în faţa unei patrule. Din fericire, scăpă.

Cu greutate urcă scările, când, pe penultimul nivel, îi aţinu calea o umbră:

— A plecat?

Recunoscu silueta lui Volodia.

— A plecat, răspunse Janusz şi de-abia acum înţelese el ce s-a întâmplat.

— Tu oare o înţelegi? îl întrebă-pe Volodia.

— La naiba, cine poate înţelege o femeie… Îţi dai seama – înjură urât Volodia – cât de mult m-a trădat…

Janusz mişcă din cap nedumerit:

— Pe tine?

— Da, pe mine! întreaga mea credinţă, grăi Volodia.

— Cum, tu crezi? întrebă Janusz.

— Cred! strigă deodată Volodia cu un glas atât de tare, încât ecoul, izbind granitul scărilor, se rostogoli în jos, pe trepte, departe, până dincolo de malul mării, unde zgomotul bărcii cu motor ce se îndepărtase amuţise de-acum.

XI

După încheierea păcii de la Brest, germanii porniră asupra Ucrainei într-un iureş impresionant. La jumătatea lui martie ocupară Kievul şi Odesa. În Odesa intrară unităţi amestecate, austriace şi germane, iar în Kiev numai germane, sub comanda feldmareşalului Eichhorn.

Când armata germană pătrunse în Odesa, primăvara era în toi, iar soarele strălucea pe cer, martie fiind o lună atât de frumoasă, cum doar în sudul Rusiei se mai întâmplă să fie. Mulţimea ieşise pe străzile pe unde treceau unităţile îmbrăcate ca de paradă, cu coifuri şi purtând sub centuri ramuri verzi de brad. Germanii, deşi foarte obosiţi de război, găsiseră undeva, pentru ocuparea oraşelor ucrainiene, câteva unităţi nea tinse, care au avut un impunător efect asupra locuitorilor Odesei,

obişnuiți de luni de zile cu soldați în uniforme rupte, cu granatele şi cartuşierele atârnându-le în neorânduială pe piept. După unitățile care, cu cizmele lor potcovite, bocăneau ritmic pe caldarâm. Se încolonau, în mers domol, două automobile. Într-unul se afla comandantul şef al armatelor acordului, iar în celălalt atamanul Petliura29. Maşina acestuia era încărcată de flori, iar atamanul, în picioare, saluta zâmbind şi întorcând capul, şi într-o parte şi în cealaltă. Mulțimea urla şi, din când în când, pe deasupra capetelor zburau buchete mari de flori sau de frunze, care, descriind un arc, cădeau peste automobil, nimerindu-l când mai bine, când mai rău. Şoferul căuta să se descotorosească de ele ca de nişte muşte, ridicând coatele în sus, în timp ce palmele țineau crispat volanul.

Amestecat în mulțime Janusz privea, cu un sentiment ciudat, armatele care treceau. Fără îndoială, aduceau cu ele ceva în felul unei eliberări: ordine, legalitate, adierea apusului. Dar, în acelaşi timp, nu-şi putea reține ura sufocantă, când privea fețele soldaților care, dacă nu erau îndeajuns de hrăniți, erau, în orice caz, bine spălați…

Janusz se retrase cât putu de iute din înghesuiala asta enervantă. La colțul străzii Derâbasovska întâlni pe Volodia, pe care abia de-l recunoscu în negustorul vioi, bine îmbrăcat şi cu o barbă destul de mare. Volodia se apropie repede de el şi-i dădu noua lui adresă.

— Vino, zise el, sunt întotdeauna acasă pe la orele şase.

— Unde vine strada asta? întrebă Janusz, care nu prea cunoştea oraşul.

— Nu-i departe de port, acolo la vale… adăugă Volodia şi se topi în mulțime.

În casa Szyllerilor Janusz dădu peste un lucru cu adevărat senzațional. Karl – urmând să se întoarcă la unitatea sa – venise să le mulțumească pentru găzduire şi ocrotire. Acum

---

29 *Simon Vasilievici Petliura* (1876—1926), naţionalist ucrainean, contrarevoluţionar. S-a aliat, în 1920, cu Polonia burgheză, pentru a lupta împotriva Rusiei Sovietice.

aflară că nu era soldat de rând, cum se prefăcuse în vremea prizonieratului. În uniformă de ofițer, el se prezentă drept căpitanul Schaefer, luă loc la masa din sufragerie şi conversă cu un uşor accent vienez cu doamna Royska, căreia îi mărturisi că are, în sfârşit, veşti de la familia sa, aflată în loc sigur în Wiener-Neustadt. Adăugă apoi că rămâne foarte recunoscător familiei Royski pentru ospitalitatea şi bunăvoința arătate, rugând-o din inimă să-i viziteze cânjdva, în Austria. Doamna Royska, surprinsă de schimbarea situației, nu prea ştia ce să spună şi se vedea bine că îşi rememora în minte mai toate momentele în care fusese prea aspră sau prea exigentă cu Karl. Ofițerul, având aerul că nu înțelege nimic, se întoarse spre Janusz şi-i spuse:

— Vă sunt nespus de recunoscător, deoarece, la drept vorbind, la dumneavoastră mi-am început cariera de servitor… Am fost foarte impresionat de moartea tatălui dumneavoastră.

— Țin minte, răspunse Janusz, reamintindu-şi paraclisul rotund şi groapa cu lutul ei galben, şi niciodată nu voi uita purtarea dumneavoastră.

Căpitanul Schaefer, pocnindu-şi călcâiele în formă de salut, îşi luă rămas bun, în timp ce doamna Royska cu brațele încrucişate rosti:

— Cine şi-ar fi putut închipui una ca asta.

Întreaga întâmplare o povestiră apoi profesorului şi lui Edgar, în timp ce acesta, vădit îngândurat, măsura neîncetat odaia. De la plecarea Elzuniei nu le parveniseră niciun fel de ştiri de la niciunul din pasagerii misterioşi ai bărcii cu motor. Reuşiseră ei să ajungă în Crimeea sau la Constantinopol? Acum, cu greu putea străbate până la ei vreo scrisoare, mai ales în scurt timp. Iar războiul se tot prelungea, fără ca nimic să-i vestească sfârşitul.

Când doamna Royska ieşi, Janusz povesti lui Edgar întâlnirea cu Volodia. Edgar se învioră:

— Du-te, du-te la el, îndată… azi. Poate are el vreo ştire.

Totuşi, nu se putu duce chiar în seara aceea. În amurg apăru domnul Golqbek, palid şi oarecum neliniştit. Janusz fu

extrem de uimit aflând că vrea să-i vorbească între patru ochi. Îl conduse în odaia Elzuniei, toate celelalte încăperi fiind ocupate. Fără să se aşeze, pan Golqbek spuse lui Janusz că îl consideră drept singurul bărbat în această casă, deşi, fireşte, mai este şi Jozio, dar tocmai lui Jozio…

— Ce s-a întâmplat? rosti neliniştit Janusz.

În adevăr domnul Goiqbek primise de la un cunoscut din Kiev ştirea că domnul Royski fusese împuşcat încă din ianuarie, în parcul Marâiski din Kiev, îndată după ocuparea oraşului de bolşevici.

— De ce? Pentru ce? se precipită Janusz.

— De unde să ştiu? A fost luat de-acasă împreună cu gazda sa, un ofiţer din gardă, şi au fost împuşcaţi cu toţii în parcul Marâiski.

— Dumnezeule, dar cum să le spun aşa ceva? murmură Janusz înspăimântat.

Au mers să se sfătuiască cu Edgar, unde era şi profesorul Ryniewicz. Nimeni nu se încumeta să comunice doamnei Royska şi fiilor ei – Walerek locuia de câtva timp în atelierul lui Szyller – o ştire atât de dureroasă. În cele din urmă Edgar luă asupra-şi această sarcină.

— Vedeţi, le zise el, care dintre noi este un adevărat bărbat? Asemenea lucruri cad, dintotdeauna, pe capul meu.

Şi cu pasul liniştit se duse la doamna Royska.

Chiar în seara aceea Walerek spuse lui Jozio şi lui Janusz, pe când se pregăteau de culcare, că o parte din polonezii care serviseră în armata rusă se organizează într-o unitate poloneză al cărui Stat Major în curs de formare îşi are sediul la căzărmile Pavlovsk, în afara oraşului. Şi adăugă că mâine chiar se va duce acolo, să se înscrie.

Spre uimirea lui Janusz, Jozio nu prea avea încredere în unitatea asta poloneză. Dar peste câteva zile ajunse şi la Odesa ştirea formării Corpului al III-lea al Armatei Polone, la Vinniţa şi de-abia ştirea asta îl mai învioră pe Jozio. Walerek dispăru în cazărmile sale de îndată şi nu se mai întoarse acasă.

De la plecarea Elzuniei, Jozio se găsea într-o stare totală de

apatie. Nu ieşea în oraş, nici chiar după intrarea austriecilor, iar timpul întreg şi-l petrecea citind romane polițiste, din bogata rezervă din cabinetul bătrânului Szyller. Ştirea morții tatălui îi dădu, aproape, lovitura de grație. Acum singurul lui gând era să plece la Vinnița, îndemnându-l şi pe Janusz să facă acelaşi lucru. Acesta nu prea ştia ce să facă, nu prea înțelegea ce putea fi armata aceea polonă: ulani cu stegulețe, sau un soi de artilerişti. Ştirile ce soseau la Odesa erau confuze, iar pentru formația locală nu simțea nicio atracție, deoarece acolo s-ar fi găsit alături de Walerek, față de care simțea, de câtva timp, un fel de aversiune. Şi dacă încerca să afle cauzele acestei antipatii, totul pornea de la palma pe care i-o dase Walerek cu patru ani în urmă; desigur, o neînsemnată ciocnire copilărească, o ceartă furtunoasă între doi prieteni, dar de la această întâmplare ceva esențial se schimbase în atitudinea lui față de Walerek. Cu Jozio era altceva. Janusz nu-şi dădea seama, chiar de loc, de puternicul ataşament ce-l avea față de el. În aceste câteva luni de permanent contact se crease o deplină apropiere între el şi acest băiat frumos şi trupeş. Se temea puțin de soarta lui şi nu voia să piardă legătura cu el. De aceea înclina să se înroleze în Corpul al III-lea, spre a fi cât mai îndelung împreună cu Jozio. De altfel, ce altceva avea de făcut? Din clipa în care Ariadna plecase, singurul lui vis era să ajungă în Apus. Şi poate că prin mijlocirea armatei polone se deschidea drumul cel mai sigur.

Abia după vreo zece zile putu să meargă la Volodia. L-a găsit într-o odaie mică, la parterul aripei dinspre curte. Casa era de lemn şi tare prăpădită; în curtea murdară, creşteau nişte salcâmi firavi, iar dincolo de gard, într-un locşor îngrădit, gâgâia o pereche de gâşte, avere adusă de undeva din sat. Volodia se agita prin mica lui odaie ca un leu în cuşcă. Era vizibil că din iipsă de mişcare se îngrăşase foarte mult; barba dădea feței lui palide şi umflate de grăsime o nuanță roşcată. Părea pe de-a-ntregul umflat. Aşezat sub fereastră, Janusz îl asculta.

Situația revoluției ruse apărea ca fără ieşire: la răsărit, pe Don şi în nordul Caucazului, Kornilov şi Denikin erau

victorioşi; germanii ocupaseră întreg sudul Rusiei despărţind Moscova de grânarul Ucrainei. La Moscova şi Petrograd era foamete. În Armata Roşie – care lupta cu unităţile albe – era dezordine, uneori chiar anarhie. Volodia credea însă că totul se va schimba. Din moment ce America a intrat în horă, germanii vor fi învinşi. Că nemţii vor stăpini minele din bazinul Cherson şi al Donului, că ei vor culege grânele de pe câmpiile Iekaterinoslavului – nu! nici vorbă nu putea fi. De altfel puterea lor se întindea doar de-a lungul liniilor ferate, iar în adâncul ţării – şi e ştiut doar cât de rară este aici, la sud, reţeaua feroviară – domneau bandele de ţărani, care nu vroiau să ştie nici de nemţi, nici de Moscova, nici de Denikin. Germanii îi repuneau în drepturi pe foştii proprietari ai fabricilor şi moşiilor.

Oprindu-se în faţa lui Janusz şi privindu-l cercetător, Volodia îl întrebă:

— Vrei să te întorci la Mankowka?

Janusz făcu un gest negativ, de renunţare…

— La ce bun? Nu mă voi mai întoarce niciodată. Acolo, totul s-a sfârşit.

Volodia începu din nou să se agite ciocnindu-se de pereţii vechi şi de mobilele uzate.

— Aşa gândeşti? Aşa binevoieşti să gândeşti, domnule conte?

— Inutilă ironie, preciză Janusz calm, casa a fost incendiată, tata nu mai trăieşte. Un trecut sfârşit. Roata istoriei nu-i chip să fie întoarsă.

— Bine, aşa-i, izbucni Volodia, dar ce-i de făcut? Vrei să vii cu noi?

Janusz tăcu.

— Crezi în revoluţie? Volodia se opri din nou în faţa lui Janusz. Acesta continua să tacă.

— Cred în ireversibilitatea revoluţiei, începu el domol; faţă de ceea ce revoluţia a înfăptuit, nu-i nimic de făcut.

— Şi ai fi vrut tu să găseşti ceva de făcut? zise Volodia râzând.

— Nu, n-aş vrea, răspunse Janusz, dar eu consider

revoluția voastră drept o cauză a voastră, proprie. În clipa asta, ea mă interesează prea puțin pe mine.

Volodia, amuțit, se așeză, ca și cum spusele lui Janusz i-ar fi astupat gura.

— Întotdeauna susții, continuă el peste o clipă, că ești în căutarea adevărului. Ce fel de adevăr cauți, fir-ar să fie, dacă nu vezi că revoluția rusă este evenimentul cel mai mare al secolului al douăzecelea? Nu te poți găsi în afara orbitei ei.

— Polonia… reîncepu Janusz.

— Tocmai Polonia – răbufni Volodia, așa de tare, încât Janusz se uită pe fereastră, căutând să-și dea seama dacă glasul lui nu putea fi auzit din curte – tocmai Polonia nu se poate afla în afara revoluției ruse!

Janusz așteptă să treacă explozia și apoi, cât se poate de calm continuă:

— Eu socot că Polonia are în clipa de față sarcinile ei proprii. Când Germania se va prăbuși…

— Liiste o chestiune de câteva luni, adăugă Volodia.

— Vom vedea. Dacă Germania se va prăbuși, ne așteaptă sarcina, nespus de grea, de a uni într-un tot întreg cele trei părți ale țării eliberate. Lucrul acesta nu-i oare o sarcină? De-abia atunci ne vom putea gândi la revoluție.

— Raționezi ca un adevărat burjui, izbucni Târlo.

— Acum o clipă m-ai făcut „prea luminat conte”. Cum aș putea să raționez altfel? Trebuie să înțelegi că nu pot. Adevărul adevărat e acesta. Eu însă nu sunt un revoluționar.

— Cine nu-i cu noi e împotriva noastră.

— Socot că n-ar fi nefiresc dacă ne-am găsi pe cele două părți ale baricadei. Dar, nu este așa.

— Baricada nu are și o a treia parte.

— Eu însă, în general, nu mă urc pe baricade. Am alte treburi de înfăptuit, obiectivele noastre sunt diferite. Asta-i tot.

— Mi-am închipuit, zise Volodia, te înrolezi în armata polonă?

— Da, intenționez, răspunse Janusz fără șovăire, deși până chiar în clipa aceea se ridicase sus și tare împotriva unui asemenea gând, după cum nu venise aici, deloc, cu o hotărâre

gata luată.

— Păcat de tine, mărturisi Târlo, ai fi fost un bun tovarăş, deşi, ce-i drept, puțin cam prea moale. Voi, polonezii, aveți întotdeauna păreri confuze asupra problemelor. Vă apasă romantismul vostru.

— Cred că voi izbuti să-mi înfrânez romantismul care, recunosc, are uneori o putere prea mare asupră-mi. Tocmai…

În clipa aceeâ putu ei să-şi libereze din adâncuri întrebarea, singura pentru care venise aici.

— N-ai vreo ştire de la sora ta?

Saltul mintal al lui Janusz era, se vede, prea dificil pentru Volodia care, câteva clipe, tăcu. Pauza aceasta i se păru lui Janusz nesfârşită. Privindu-l o clipă cu un ochi absent şi gândindu-se probabil la altceva, Târlo, în cele din urmă, răspunse:

— Da, aşa-i, am primit ştiri… cu toții sunt la Constantinopol. S-au întâlnit pe drum cu un vapor turcesc, care i-a luat pe bord.

— Ai primit scrisoare?

De data asta Volodia nu-l mai privi absent, ci dimpotrivă, foarte pătrunzător şi, oarecum, ca pe un vrăjmaş.

— Nu, zise el rar, am avut o ştire verbală.

Acum, Janusz se putea ridica. Putea să şi plece. Nu voia însă să se despartă de Volodia atât de rece, ca un străin. Nu ştia nici el de ce! Poate pentru motivul că era fratele Ariadnei? Sau poate pentru că prin el îşi lua rămas bun de la o parte a vieții de la Odesa? Sau pentru că nu voia să-i lase o amintire rea despre sine. Se despărțeau, desigur, pentru multă vreme.

— Ştii ceva, rosti el, ştii, Volodia, niciodată nu voi uita zilele petrecute la Odesa. Dacă aş fi fost rus, aş fi rămas cu tine. Aşa însă…

Efectul nu fu cel dorit. Totuşi, Volodia pricepuse. Îmbrățişă pe Janusz, care rămăsese în uşă, fără niciun cuvânt. Janusz, însă, înțelese că se despart prieteni.

— Înainte de toate aş vrea să-ți dai seama că nu-i vorba de asta… Rus… Polonez… Aici e vorba despre cu totul altceva…

— Poate cândva voi pricepe, zise Janusz, umil.

Volodia îi întinse mâna.

— Nu se ştie ce ne aşteaptă, eu cred însă că ne vom mai întâlni, şopti Janusz ieşind…

În curte, îl gâgâiră gâştele albe de dincolo de gard. Un căţel lătră undeva, departe. Janusz era însă de acum stăpânit de un singur gând, cel mai important pentru el: „Ea este la Constantinopol!” Şi gândul acesta nu-l mai părăsi până seara.

XII

Cam în aceeaşi vreme, spre sfârşitul lui martie, avu loc nunta Olei cu domnul Golbek. Spychala, după intrarea germanilor, dispăruse undeva, nu se ştie unde, Bilinska, în schimb, cu ajutorul prinţesei Muszka – eliberată din închisoare (pe fiul ei îl împuşcaseră) – legase cele mai strânse relaţii cu unii generali din armata austriacă de ocupaţie, printre care de altfel avea rude şi cumetri din familiile Baden şi Esterhazy. Cu ajutorul lor îşi pregătea plecarea la Viena, de unde intenţiona să ajungă la Cracovia şi apoi la Varşovia, oraşe unde avea stare şi imobile mari de raport. În aceste stăruitoare pregătiri i-a fost de cel mai mare ajutor, nu grangurii de sus, ci modestul slujbaş al statului major, căpitanul Karl Schaefer. Maria urma să părăsească Odesa la începutul lui aprilie. Edgar voia şi el să plece la Viena, dar întâmpina dificultăţi. Bilinska îl consola, încurajându-l, făcându-l să spere că în curând se vor întâlni la Varşovia. Dar Edgar zâmbea trist, nevoind să-i spună că acolo îl avea pe Kazimierz.

În orice caz, sfârşitul acesta de martie trecu pentru Edgar în linişte. Soarele era cald, ardea chiar şi zvânta stepele din jurul Odesei. De câteva ori o întovărăşise pe Maria la mare, la Fântâna centrală. Şi cu toate că în plimbările lor nu era nimic vesel, totuşi Edgar se simţea cu mult mai bine după ele, mai puţin stingher, mai ales că nu primea veşti de la Elzbieta, despre care ştia doar că este la Constantinopol.

Maria, pe care o conduse la gară, călătorea cu Alo şi cu domnişoara Biesiadowska, într-un vagon de dormit german, unde fu salutată de nişte soldaţi austrieci cu sunătoare bătăi din copite. Ea, impunătoare, indiferentă, acoperindu-şi

trăsăturile alungite cu un voal cu picățele negre, primea totul ca şi cum pe bună dreptate i s-ar fi cuvenit.

La fel primi de altfel şi salutul lui Edgar, care îşi înclinase capul şi-i sărutase mâna. Intrând în vagon, chiar în clipa când trenul se urni din loc, îi făcu semn prin geam cu un buchețel de violete. Dar… toate acestea s-au întâmplat mai târziu, după nunta Olei.

Naşi la nunta asta, fireşte, destul de modestă, au fost Edgar şi profesorul Ryniewicz, la ceremonia religioasă participând în afara lor, mama, mătuşa şi doi veri. Walerek, apăru şi el într-o splendidă uniformă nouă cu o cască de culoare kaki, de-a aliaților, având şi un mic vultur de argint. Doamna Szyllerowa şi domnişoara Biesiadowska pregătiseră acasă un dejun simplu. Ucenicii domnului Francisc trimiseseră însă un tort splendid. Aprovizionarea, după intrarea germanilor, se mai îmbunătățise, aşa că se mai putea ciupi câte ceva din rezervele imense adunate de ei în silozurile Odesei cu destinația *„în die Heimat”*30.

Ola petrecu ziua nunții ca în vis. Vedea zâmbetul fericit al mamei şi al mirelui şi încerca şi ea să le zâmbească; de altfel, ținea cu tot dinadinsul să nu se mai gândească la domnul Kazimierz, lucru ce-i izbutea fără prea mari eforturi. Izgonise din viața ei până şi amintirea acestuia; chiar amintirea celor câțiva ani cât îl aşteptase, ca şi întâlnirea aceea neaşteptată, care-i făcuse atunci atâta bucurie. Îşi amintea doar plimbarea făcută la Molince, îndată după sosirea lui şi din când în când îi apărea în fața ochilor imaginea gazonului pătat de noroi, precum şi stejarii proaspăt căsăpiți ai căror butuci lucioşi zăceau risipiți pe gazon, asemenea unor scuturi albe.

„Totul, rosti ea în gând, seamănă cu arborii ăştia căsăpiți. Aşa-mi este şi viața: un arbore căsăpit…”

La dejun se află că băieții, Jozio şi Janusz, vor pleca a doua zi la Vinnița. Walerek lăudându-şi formația, râdea de ei cât putea. Băuse puțin şi-i înveselea pe toți cu poveştile lui despre

---

30 In patrie (germ.).

locotenentul Kalikst şi despre sergentul Gorbal, care erau nu numai spaima, dar şi idolii unităţii. Sergentul, de altfel, era, în civilie, un tânăr actor din Varşovia, îndestul de cunoscut. Jozio combătea afirmaţiile lui Walerek, susţinând că formaţia lor este demoralizată pe de-antregul, că nici nu se gândeşte la luptă, şi cu atât mai puţin să se întoarcă în patrie.

— În orice caz nu ne vom bate cu nemţii, spuse Walerek, iar bolşevicii sunt hăt-departe.

— Dar… se pot apropia, observă Janusz.

— Ferească Dumnezeu, exclamă domnişoara Tekla, îmbujorată de repetata gustare a bunătă1 ţilor la care lucrase ea însăşi toată dimineaţa.;

După dejun, tinerii căsătoriţi plecară la locuj inţa mirelui, unde mătuşa Michasia avea să-i urmeze abia peste câteva zile, apartamentul dom1nului Francisc, deşi micuţ, fiind alcătuit din j trei odăi. Domnul Golqbek nu se putea dezbăra de năravul de a folosi expresia „stimată doamnă”, nici de a-i spune Olei – decât cu mare greutate – „tu44. La rându-i Ola nu putea proj nunţa, nici ea, cuvântul acesta simplu, faţă de Jun domn mai vârstnic decât ea şi pe deasu1 pra gras.

Aşezându-se la masă, în sufragerie, nu ştiau ce să-şi spună.

— Poate doreşti ceai? întrebă Franciszek. Eu, stimată doamnă, ţi-l voi pregăti chiar eu.

— Bine, aş bea cu plăcere, zise Ola, aşa ca să scape de societatea lui.

Târându-şi picioarele, domnul Franciszek porni spre bucătărie.

În faţa Olei se deschidea perspectiva unor zile disperat de pustii. Îi lipsea mătuşa, îi lipsea şi mama şi chiar viaţa de până atunci, concentrată, cu care se obişnuise. Francisc îi era înspăimântător de străin.

După câteva clipe îi aduse ceaiul. Tare, bine pregătit. În zilele acelea, cu greu se putea găsi ceai la Odesa. Îl privi eu gratitudine, iar el îi sărută mâna şi, făcând gestul acesta simplu, din inimă, pentru întâia oară nu-i mai păru ridicol.

Se aşeză alături şi se întoarse întreg, cu faţa spre ea. În clipa aceea îi văzu de aproape faţa frumoasă, cam rotofeie însă de

grăsime, ochii lui albaştri cu genele albe şi pleoapele uşor înroşite. Începu să vorbească, ca şi cum ar fi vrut s-o convingă de ceva:

— Ştiu, îți este greu, îți vine greu să mă îndrăgeşti; te înțeleg, să ştii că te înțeleg cu adevărat şi îți sunt atât de recunoscător că ai vrut să-mi fii soție…

Ola, ascultând vorbele lui stângace, se gândi cu oarecare emoție că Golqbek nu spusese încă nici măcar o singură dată „stimată doamnă44, şi prețui nespus de mult lucrul acesta.

— Uite, vezi, vroiam să-ți spun – continuă Golbek şi-şi lăsă privirea în jos – vroiam să-ți spun… să fie aşa, dacă vrei, cum este şi acum… să te obişnuieşti cu mine, eu sunt doar atât de nepriceput, ştii… cât timp vei vrea tu… când vei vrea… iar acum să rămână aşa cum este.

Se uită acum la ea cu ochi întrebători, iar Ola se înroşi şi-şi plecă pleoapele. Inima îi bătea ca un ciocan.

— Nu, tu eşti, oricum, om de treabă, şopti ea.

— Nu, nu, protestă brusc Golqbek, nu sunt om de treabă, sunt un om rău. Ah, tu nu mă cunoşti. Dar te iubesc nespus de mult, termină el, încet.

Afară răsunară câteva împuşcături, ceea ce era un lucru obişnuit. Ola nu dădu faptului nicio atenție, dar se gândi, precis, la domnul Kazimierz; îşi reaminti silueta lui înaltă, osoasă „nobilă44 – cum obişnuia să spună odinioară –, de ochii lui mari, negri. Fu cuprinsă de o cotropitoare tristețe. Resimți violent lipsa mamei

— De care nu se despărțise aproape din copilărie

— Şi izbucni în hohote de plâns. Golfțbek o îmbrățişă şi la pieptul lui lat ca un scut simți reazim, o pernă de piatră, sub visele ei spulberate. Plânse îndelung.

Cam la acelaşi ceas, în locuința familiei Szyller, cele două surori – Ewelina Royska şi Michasia Seczykowska – şezând una lângă alta pe canapea, jeleau domol, liniştit, s-ar putea spune aproape metodic. Doamna Ewelina privea dincolo de fereastră, în timp ce lacrimile îi curgeau şiroaie, unele după altele, făcându-i poteci pe fața pudrată. Mătuşa Michasia, cu falca legată, se sprijinea îngrijorată pe mâna stângă,

cutremurându-se fără zgomot, mărunt, ca o brişcă bătrână cu arcurile stricate.

— Cel puţin tu ai avut noroc în viaţă, zise în sfârşit Michalina, ai trăit cu bărbatul tău aproape douăzeci şi cinci de ani… de, l-au împuşcat, e drept, dar l-au ucis într-o astfel de vreme, de parcă a picat tocmai la timp… ce-ai fi făcut acuma, cu el?

— Dragă Michasia, ripostă Royska, cum poţi vorbi aşa…

— Da, da, n-ar fi trebuit să ţi-o spun, continuă mătuşa Michasia, zgâlţâindu-se din tot trupul, dar în fundul sufletului îmi dai dreptate. De, ce poţi face? Te vei întoarce în Polonia mai avem acolo încă moşia Puste Lqki, unde te vei putea gospodări destul de bine. Cu el însă, ai fi avut numai necazuri… ar fi început iarăşi experienţele… iarăşi însămânţările în şiruri paralele…

— N-ai inimă, Michasia, grăi doamna Ewelina, să-mi vorbeşti aşa după o lovitură atât de grea.

— Desigur că n-am inimă. Cum aş putea s-o mai am? De când m-a părăsit Seczykowski, şi tot trăind din mila altora, mi s-a împietrit.

— Ştii bine că n-ai trăit din mila nimănui.

Ai avut, la noi, micul tău capital, arendaşul plătea câte ceva pentru Puste Lqki… Cum poţi vorbi aşa!

— Nu, fireşte, nu. Ai fost bună cu Ola.

— De când mi-a murit Helenka, am socotit-o ca pe fiica mea.

— Da, da – şi mătuşa Michasia jeli ceva mai apăsat – cu toate astea însă m-am simţit ca un om ee trăieşte din mila altora.

— Nu din vina mea.

— Vai de mine, Ewa, fireşte că din propria mea vină. Mi-a lipsit casa mea proprie.

— Acum, o vei avea… la Ola.

— Aceea va fi casa domnului Goibek. Este el un om foarte de treabă, dar…

— Uite, Michasia, am impresia că faci nazuri.

— Desigur, dragă Ewelina, desigur că fac nazuri. Dar…

femeile care n-au avut parte în viață de dragoste, fac întotdeauna nazuri!

— L-ai iubit pe doctor.

— Pe Seczykowski? L-am iubit, dar după doi ani m-a părăsit şi am venit la voi. De altfel nici în cei doi ani n-am avut prea multe bucurii. Îşi aducea ibovnicele acasă.

— Mi-ai mai povestit.

— Da, ți-am povestit, şi nu o dată. Dar tu ți-ai cam uitat. Uite, vezi, acum am vrut să-şi aibă Ola casa ei. Golbek n-o va părăsi şi în orice caz nu-i va aduce acasă ibovnicele. Este un om bun. Cât despre Spychala, să ştii, n-am prea avut încredere.

— Şi pe drept cuvânt.

— Băieții pleacă mâine.

— Da, asta mai lipsea. Walerek rămâne î n Odesa, dar Jozio…

— Ce-o mai fi şi cu armata asta polonă! Cu nemții…

— Deocamdată cu ei, iar mai apoi, împotrivă lor. Niciodată mu poți să ştii…

— Dragă Ewelina „asta nu-mi place. Seczykowski spunea, întotdeauna, că nemții sunt puternici.

— Ah, mai dă-mi pace cu… Seczykowski al tău.

Doamnei Ewelina i se împletici de-a binelea limba la pronunțarea numelui fostului ei cumnat, începu să umble cu paşi mari prin cameră.

— Crezi că-mi plac toate astea, exclamă ea adresându-se surorii care, ştergându-şi ochii cu batista, încetase să mai plângă, deşi continuă să şadă sprijinită pe mână, ca un Hristos îngrijorat.

Doamna Royska trecu în coridor şi, fără să bată în uşă, intră în odaia băieților. Jozio îşi făcea valiza. Stând deasupra ei, cu o ciudată expresie a feței, privea fotografia ce o avea în mână. Când intră mama, o ascunse, repede, sub rufăria din valiză. Doamna Royska îşi încruntă sprâncenele.

— Ai fotografia Elzuniei? întrebă ea. De unde?

Jozio se uită fugar la mamă-sa şi-şi întoarse privirea.

Mi-a dat-o Edgar. Ştii?

— În casă ştiu toţi. Te-ai purtat ca un copil. Doamna Royska se aşeză în fotoliul lui Janusz, de lângă fereastră.

— O, mamă, zise Jozio, făcând un pas spre ea!

— De! Ce să-i faci! Aşa-i cu motanii. Asta-i prima ta experienţă.

— Mamă, dumneata crezi că se va mărita cu Rubinstein?

— Crede-mă, ştiu mult mai puţine decât tine.

Ea nu ţi-a făgăduit nimic?

— Ea? Nimic. Nici n-am ştiut că pleacă. Nu mi-a spus nimic. Numai Janusz a văzut-o.

— Janusz?

— Da. Cu aceeaşi barcă a mai plecat cineva... Doamna Royska se posomori şi câteva clipe tăcu. Apoi şopti:

— Vezi dacă nu ştie omul nimic despre voi.

Jozio se repezi la ea, o sărută, şi se aşeză apoi la picioarele ei. Se întunecase.

— Vezi, mamă, zise el voios, şed la picioarele tale ca în micul buduar din Molince.

— Buduarul nostru nu mai există, suspină doamna Ewelina. Jozio o privi uimit. Nu o auzise niciodată suspinând. Îşi aduse aminte însă de moartea tatălui şi-şi întoarse faţa.

— Îţi aminteşti, când îmi citeai din Sienkiewicz? Îţi aminteşti, după scarlatină, m-au adus în buduar şi mi-ai citit din *Potopul?* Îţi aminteşti?

— Da, îmi amintesc, Jozio, au fost timpuri foarte bune.

— *Mademoiselle* Berthe avea grijă de Walerek, iar tu erai toată ziulica lângă mine.

— Da, îmi amintesc. Au trecut toate.

— Dar... se vor întoarce, zise Jozio cu adâncă siguranţă.

— Nu, copilul meu, să nu ne facem iluzii, nu se vor mai întoarce.

— Cum? Nu crezi, mamă, că ne vom întoarce la Molince?

— Nu, dragul meu, nu ne vom mai întoarce. E sigur că nu. Acest capitol al vieţii şi istoriei noastre s-a încheiat.

— Nu, nu, strigă Jozio, apucând-o de genunchi, nu, nu-i cu putinţă! Vezi, când mi-ai citit din Sienkiewicz, atunci mi se părea, că nu-i cu pu tinţă o întoarcere la timpurile acelea...

că-i imposibilă. Dar acum, gândeşte-te, acum cavaleria polonă e la Winnița, Strâjavka, Iarmolințe… e ca şi cum ar fi la Kudak!

— Păcat că nu-i aici Janusz, zise doamna Royska, punând mâna pe capul feciorului ei, el te-ar fi lămurit. Revoluția este ireversibilă, aşa mi-a spus chiar el, nu de mult. Noi mai avem încă datorii de împlinit, de-am putea măcar să ne orientăm bine asupra lor. De aceea trebuie să ne întoarcem la Varşovia.

Jozio dădu din umeri.

— Varşovia! Varşovia! Toți vorbesc acum de Varşovia. Eu voi rămâne aici.

Atunci, nu mai avem ce vorbi, spuse cu adâncă tristețe doamna Royska.

Jozio amuți.

— Trebuie oare să ştergem fila aceasta din istoria noastră?

Mamă, istoria este şi ea ireversibilă, dacă vrei!

— Trebuie să ținem seama de fapte. Şi de aceea mă mâhneşte plecarea ta la Winnița. Socot că-i inutil să ne fălim cu săbiuțele noastre.

— Profesorul Ryniewicz spune că aşa ne dictează cele mai bune tradiții ale epocii cavalereşti.

Profesorul Ryniewicz nici nu ştie ce spune. Te îndeamnă să te duci la Corpul al III-lea, în timp ce el însuşi face stăruințe să capete autorizație pentru Varşovia. Secolul al şaptesprezecelea a trecut, suntem acum în al douăzecilea.

— Al douăzecilea! Un secol frumos, splendid, n-am ce zice!

— Începe destul de sângeros, şi doamna Royska suspină, pentru a doua oară.

— De data asta, Jozio nu mai dădu atenție suspinului.

— … Căci dumneata, mamă, eşti pacifistă, şopti el nerăbdător.

— Nu, copilul meu, sunt numai femeie, iar după o clipă îl întrebă: Ai tot ce-ți trebuie?

Câtva timp Jozio tăcu. Doamna Royska, uimită, se aplecă asupra lui. În întunericul care se lăsa, văzu cum îi luceau ochii lui mari, albaştri, sub degete îi simți părul tânăr, ondulat, aspru şi foarte des, iar dedesubt rotundul craniului. Deodată, Jozio se apropie, îngenunchie şi îşi lăsă capul pe genunchii

mainei. Plângea.

— Prea multe lacrimi au curs azi la Odesa, zise doamna Ewelina pe un ton glumeț, deşi simțea şi ea cum i se pune un nod în gât.

„Nu, acum n-am voie”, cugetă ea. Şi se stăpâni. Cu podul palmelor mângâie rotunziinea capului iubitului ei fecior şi părul lui uscat, care se răsfira. Îşi lipi buzele de el, simțind, de aproape, mirosul lui atât de ciudat, atât de drag şi totuşi îmbibat puțin de parfumurile Elzbietei.

XIII

Sosiți la Winnița, Jozio şi Janusz fură primiți de un ins într-o manta uzată, instalat după o uşă pe care se putea citi inscripția: „Corpul al III-lea al Armatei Polone, înrolări”. Omul îi trimise la cazarma situată dincolo de Boh, la celălalt capăt al oraşului. Aici se prezentară unui ofițer de artilerie, locotenentul Kieliszek. Jozio îşi ascunse gradul de ofițer, nevoind să se despartă de Janusz. Locotenentul Kieliszek îi repartiză la unitatea a doua de artilerie şi le arătă odaia cazărmii, unde se puteau instala. Acolo eau deja vreo douăzeci de soldați, vârstnici ş i Oaliți în vânzoleala lor de aproape patru ani pe toate fronturile ruseşti. Unii dintre ei, rezervişti, erau bărboşi vechi. Primiți foarte neplăcut şi chiar bănuitor, cei doi tineri nobili nu prea ştiau ce să facă pentru a ajunge pe picior de camaraderie cu noii lor tovarăşi. Țigările oferite n-avură efectul dorit. Avusese el, Jozio de-a face cu soldații din armata țaristă, dar situația era alta. În primul rând, acolo făcuse parte din casta privilegiată a ofițerilor, față de care soldatul nu era niciodată sincer, iar în al doilea rând aceia erau, aproape toți, ruşi, în timp ce el era polonez. În momentul izbucnirii revoluției, Jozio se afla la spitalul din Human, uşor rănit la pulpă. Noii lui camarazi trecuseră în schimb prin toate acestea şi ieşiseră din vâltoare, din vijelie, cu dorința intactă de a se întoarce în patrie, la colibele lor. Numai în scopul acesta se adunaseră ei aici, la formarea Corpului al III-lea, privind cu multă neîncredere la toți ofițerii, în ochii cărora luceau – tot ce se poate – alte țeluri. În orice caz, faptul că astfel de unități se formau, dacă nu sub egida germanilor, cel puțin tolerate de ei,

le dădea de gândit soldaţilor. Se temeau că vor fi folosiţi în luptele împotriva bolşevicilor, sau la combaterea bandelor ţărăneşti, care se înmulţiseră ca ciupercile după ploaie, mai la fiecare kilometru de linie ferată. Se vede treaba că şi ţăranii se temeau, de asemenea, de această nouă apariţie a unei armate străine, deşi legată totuşi prin anumite interese de pământul ucrainian; de aceea, cum le spusese tinerilor voluntari locotenentul Kieliszek, ei urmăreau cu o deosebită atenţie acţiunea soldaţilor cu vulturul polonez pe berete. În localitatea Niemirov se formau unităţile de ulani, iar în Winniţa şi Gniewan – artileria călare şi infanteria.

De oamenii tineri se îngrijea în mod deosebit sergentul Golicz, un bărbat scund dar muşchiulos, ceva mai vârstnic decât. Jozio. Era un tânăr foarte blond, pieptănat cu un smoc ascuţit ce-i cădea pe fruntea albă, cu dinţi mari lucioşi şi cu o expresie de cruzime în ochii lui de culoare deschisă. Din clipa în care Janusz şi Jozio apărură în odaie, privirea lui se aţinti asupra lor şi de-atunci nimeni altul n-a mai măturat încăperea şi n-a mai şters geamurile. Mai ales îi punea deseori să facă de planton, până ce lucrul atrase atenţia tuturor celorlalţi. Un ţăran bătrân, bărbos, de lângă Sandomierz, Burek, luă partea celor doi tineri, la care Golicz făcu un scandal atât de mare şi-i apostrofă atât de aspru pe soldaţii adunaţi – spunându-le că sunt „bolşevici” şi „revoluţionari” – încât pe dată se liniştiră.

Întâmplarea totuşi le fu de folos. Amândoi fură acceptaţi în sânul grupei, devenind astfel camarazii unor veterani încercaţi. În cazarmă nu era lumină; în amurgul siniliu oamenii aprindeau focul într-o sobiţă de fier şi rămâneau strânşi în jurul ei, seara întreagă. Prin grătarul sobiţei lumini roşietice cădeau pe feţele soldaţilor brăzdate de zbârcituri – pe bărbiile lor, pe trupurile lor goale, când îşi puricau cămăşile scoase de pe umeri. Pe toţi îi înveselea un mărunţel, un tânăr, un păcătos de frizer din Varşovia, născut întocmai ca şi sergentul Golicz în mahalaua Powisle. Lângă focul acesta nu domnea însă nici vreo armonie emoţionantă şi nici vreo bunăvoinţă reciprocă. Oamenii erau înrăiţi de despărţirea de casele lor – care dura de aproape patru ani – de lipsa veştilor

de la ai lor. Întâmplările de pe câmpul de luptă, ca şi cele revoluţionare alungaseră din ei orice urmă de blândeţe şi chiar dacă vreunul ar fi cultivat, acum, în fundul sufletului simţăminte ceva mai omeneşti, s-ar fi ruşinat să recunoască că le are. Cu cinism, cu sarcasm îşi povesteau ei faptele de război, ironizând pe ofiţeri şi pe subofiţeri şi fiind în permanenţă în aşteptare. Micul frizer Gustek făcea glume pe socoteala tuturor, imitându-i pe şefi, precum şi limbajul ideologic-abstract folosit faţă de ei de „idealistul41 Kieliszek. Soldaţii se tăvăleau de râs, când Gustek imita expresiile locotenentului: „scumpa noastră patrie44, „drapelul naţional44, „onoarea armatei polone44. Toate astea erau pentru ei doar nişte neroade copilării.

Janusz nu luase niciodată contact, atât de direct, cu brutalitatea vieţii. Până acum întotdeauna – chiar când se izbise de asasinate, jafuri şi teroare – plutise oarecum pe deasupra lor. Aici, se trezise însă într-un mediu rău, ordinar. De altfel, se supusese fără murmur sergentului Golicz şi chiar găsea, în umilirea sa, un fel de plăcere. Curăţea closetele, mătura încăperea, spăla geamurile şi făcea de planton mai în fiecare noapte. Jozio, în pofida acestor realităţi, îşi croise o poziţie mai avantajoasă. Janusz chiar îl admira pentru iuţeala cu care ştiuse să se împrietenească cu Gustek – cel care prin glumele lui crea atmosfera odăii şi era, la drept vorbind, stăpân peste toţi şi toate; sau cum izbutise să câştige încrederea bătrânului Burek. În privinţa asta Janusz rămăsese departe de toţi, iar înstrăinarea asta o simţea aici la fel ca şi în Mankowka sau în locuinţa familiei Szyller.

Instrucţie aproape că nu se făcea deloc. Locotenentul Kieliszek nu voia să rişte de a face instrucţie cu nişte soldaţi care ar fi putut, în multe privinţe, să-i fie lui însuşi instructori. În schimb, îşi iniţia unitatea în mecanismul tunurilor, le explica modul şi tehnica tragerilor cu tunurile uşoare de câmp, pe care – în număr de patru – le adunaseră în cazarmă. Deşi manevrau puţin cu aceste tunuri, băieţii învăţaseră să le pună în mişcare şi să le aşeze în bătaie. Chiar soldaţii bătrâni şi mai refractari ascultau bucuroşi lămuririle lui Kieliszek privitoare

la chestiuni pur tehnice. Kieliszek venea însă şi în odaia lor, ca să stea de vorbă şi tocmai cu acest prilej folosea el expresiile pe care apoi Gustek le lua în derâdere. De altfel, îl ascultau cu indiferență, fără a-i întrerupe expunerea cu întrebări. O singură dată un țăran, ciupit de vărsat, de prin Pultusk, îl întrebase la sfârşitul prelegerii:

— Şi-acum, domnule locotenent, să ne spuneți când vom pleca acasă?

La auzul acestor cuvinte, ceilalți nici măcar nu mişcară, ştiind prea bine că Kieliszek nu va răspunde la întrebare. Într-adevăr locotenentul se umflă în pene şi le spuse:

— Dragii mei, înainte de a ne întoarce în prea scumpa noastră patrie ne aşteaptă încă multe întâmplări – la care drept răspuns se auzi mormăitul ursuz al soldaților.

Pentru Janusz lucrul cel mai greu era plantonul de noapte în grajd. Caii erau neastâmpărați; legați de o mână nepricepută se dezlegau şi se plimbau prin grajd, intrau în alte despărțituri şi se muşcau nechezând zgomotos. Janusz făcea de gardă cu încă un soldat, dar acesta, de cele mai multe ori, se înfofolea în paie şi dormea dus, întreaga răspundere pentru ordinea din grajd căzând pe capul lui Janusz. Caii i se pă reau pe atunci nişte monştri plini de răutate şi nerozi, nişte forțe ale iadului ce nu puteau fi stăpânite cu niciun preț.

Într-o noapte, cam vreo zece zile de la sosirea lor în Winnița, Janusz făcea de gardă cu un soldat pe care până atunci nu-l mai văzuse. Era un băiat tânăr, cu capul rotund, tuns scurt, cu ochii mari, căprui şi foarte isteț în mişcări. Nu numai că nu se culcă, dar îl şi ajută toată noaptea şi, cum se pricepea mai bine decât Janusz să lege căpestrele, caii fură mai liniştiți, aşa încât cei doi soldați putură să stea mai mult de vorbă. Şedeau pe o laviță mică sub felinar, în mijlocul grajdului, şi sporovăiau. Numai când vreunul din caii mari, de artilerie, începea să se agite, să izbească podeaua cu copitele sau să lovească jgheabul cu lanțul, numai atunci tovarăşul lui Janusz ridicând capul şi-l îndrepta spre calul neastâmpărat şi-i striga cu o voce prefăcută de bas:

— Ohoo, stai, frate, stai!

Şi calul se linişte.

Din convorbirea lor înțelese că tânărul soldat se chema Wiadek Sobariski şi că provenea dintr-o mică aşezare nobiliară de lângă Zytomierz. Nobilimea aceasta nu se deosebea prin nimic de țăranii din partea locului, în afară doar de nume şi de credința ei catolică, la care țineau cu străşnicie. Wtadek nu apucase să intre în armata rusă, nu făcuse nicio campanie şi, aflându-se din întâmplare la Winnița, se înrolase ca voluntar în corpul polonez. Cu toată experiența lui redusă, părea să fie un soldat înnăscut. În chestiunile militare se orienta mult mai bine decât Janusz, avea şi unele cunoştințe politice şi pe deasupra ştia multe cânțşce ostăşeşti. I le cânțş lui Janusz, îndelung, noaptea. CU vocea lui necultivată, slabă, dar nespus de plăcută. Aici auzi Janusz pentru întâia oară cântecul acesta, ce-l va însoți de atunci multă vreme:*în război ah! cât e de frumos,Când din şa ulanul cade jos…*

Ce-i drept, îl cam pusese pe gânduri filosofia acestui cântec, dar se lăsă cucerit de farmecul lui. În grajd era cald, mirosea a bălegar şi urină de cal, iar în jurul lui Wiadek te răzbea şi o duhoare specifică de năduşeală soldățească, mirosuri care, cu toată acreala lor, nu-i erau neplăcute lui Janusz. Deşi Wiadek se tot plângea de dureri de dinți, totuşi nu-i mai tăcea gura. Se vedea bine că nutrea şi un sentiment, o simpatie pentru Janusz şi că vrea să-şi descarce inima de toată povara ce fusese nevoit, până atunci, să o țină sub obrocul tăcerii militare. Era cam de aceeaşi vârstă cu Janusz.

Îi vorbi despre casa lui din natala Smolowka, despre surorile lui Anielcia şi Joasia, grăind despre toate cu o naivitate dezarmantă. Povestea cum taică-său îl trezea diminețile la muncă, cum ieşea la pădurea care înconjura satul din trei părți şi chiar cum cântau păsările pădurii, în zori. Janusz ațipea pe jumătate – era foarte obosit – dar asculta poveisteia şi glasul lui Wtadek, şi vorbirea lui amuzantă, puțin dialectală, arhaică, aşa cum se păstrase în aceste părți de graniță, laolaltă cu străvechile obiceiuri.

— Ştii ceva, îl ghionti Wiadek în coaste, acum, acolo, cocoşii de munte îşi cheamă găinuşele. Oh, ce mai chestie hazlie!…

Dimineața sosi pe nesimțite, cântară mai întâi cocoşii din depărtări, apoi, pe undeva, şuieră un tren şi, în sfârşit, sună deşteptarea. Wtadek ieşi din grajd ținându-se de falcă. În dimineața aceea locotenentul Keliszek făcu un fel de instrucție cvi cei noi, dar Wiadek obținu scutirea. Când Janusz l-a regăsit, spre seară, Wiadek şedea în tr-un colț al odăii, pe un pat de scânduri şi avea fața umflată. Ținând-o cu mâna, îi zise lui Janusz:

— Trebuie să găsesc o soluție, nu mai pot răbda.

— Să-l chemăm pe Gustek, poate că se pricepe el.

Frizerul veni, îl aşezară pe Wiadek lângă sobă şi la lumina uşiței deschise Gustek examină falca. Sub un dinte putrezit, se adunase puroi mult, iar gingiile înroşite arătau că e vorba de un abces al periostului. Dând din cap, Gustek îşi scoase degetele murdare din gura lui Wiadek.

— Nu-i nimic de făcut, dintele ăsta trebuie scos.

Janusz se sperie. Să-l scoată aşa cu puroi şi abces? I se spusese întotdeauna că un dinte poate fi scos numai după dezumflare.

— Nu există altă ieşire, adăugă Gustek, altfel se va chinui vreo săptămână. Aşa, îi va trece într-o clipă…

Janusz propuse timid:

— Poate la dentist?

— Deştept mai eşti, râse Gustek, unde poți găsi aici un dentist şi cât o să ceară? Hai, spune, să-l scot? se adresă el lui Sobariki.

Băiatul şovăi.

— Dar… eşti tu în stare?

— Voi încerca. Trebuie însă să găsim undeva un cleşte ca lumea. Are careva nişte spirt?

Spirtul s-a găsit. Frizerul găsi în forja cazarmei un cleşte nu prea mare şi se apucă de lucru. Wiadek îl rugă pe Janusz să-l țină tare de cap.

— Să-l ții numai cu toată puterea, zise şi frizerul.

Janusz apucă capul lui Wiadek, tuns scurt şi vru să-şi întoarcă privirea. Dar, îşi zise el apoi în gând, asta ar însemna laşitate şi, strângându-şi fălcile, privi operația. Gustek vărsă

spirt peste cleşte şi unse cu lichidul ăsta gingiile umflate ale bolnavului. Soldații se adunară în jurul sobei şi priveau operația. Unul din ei ținea un muc de lumânare şi lumina cu el lăuntrul gurii lui Wiadek. Frizerul îşi sumese mânecile şi prinse cleştele. Janusz ținea cu toată puterea capul rotund al lui Wiadek. Îşi rezemă bărbia de el şi simți, pe piele, părul aspru, tuns scurt, ca şi mirosul de mătreață ce se degaja din el. Frizerul apucă, destul de stângaci, dintele cu cleştele, după ce alunecase de două ori peste el. Apoi ceva trosni, Gustek scutură de câteva ori cleştele, trăgând de capul lui Sobanski, Janusz îl ținea însă cu toate puterile.

— Poftim, priveşte-l, zise Gustek, trăgând cleştele împreună cu dintele. Din gura băiatului țâşni puroi şi sânge. Janusz nu-l slăbi din mâini, simțind în palme cum capul i se acoperise într-o clipă de broboane mari de sudoare. Sub mâinile lui Myszynski, Wiadek se înmuie. Puncte negre treceau prin fața ochilor lui Janusz, care se temu de-a binelea că el şi nu cel operat va leşina.

— Hai, lasă-mă, lasă-mă, zise brusc, cu gura însângerată şi îndurerată, tânărul soldat. Janusz lăsă mâinile în jos şi se dădu înapoi. Wiadek se ridică iute de pe scăunel, dar se cam împletici.

— Mi-e greață, zise el, îndreptându-se spre ieşire, în timp ce soldații, râzând se dădeau la o parte, făcându-i loc. Maşinal, Janusz se luă după el. Sobariski mergea spre latrină şi, când intră acolo, Janusz crezu că băiatul varsă. El însă doar scuipa sânge şi puroi. Janusz se opri lângă el.

— Cum te simți?

Dar Wiadek nu răspunse. De-abia peste o clipă întoarse ochii la Janusz, îl prinse de gât şi îşi lăsă capul pe pieptul lui. Cu o groaznică uimire, Janusz băgă de seamă că Wiadek plângea ca un copil. Hohotele îi zguduiau tot trupul. Îmbrățişându-l, simți cât este Wiadek de plăpând, de slab şi ce oase micuțe are. Îl cuprinse o jale îngrozitoare.

— Taci, linişteşte-te, repeta el mângâindu-i părul aspru, ce mai soldat eşti şi tu. Ai vrut să pleci pe front şi acum plângi…

Wiadek ridică repede capul şi, în umbra latrinei puturoase,

Janusz zări privirea ochilor lui mari, cu adevărat omeneşti.

— N-ai să spui nimănui? Nimănui, nu-i aşa? întrebă el printre lacrimi.

Janusz zâmbi.

— Fireşte că nu. Voi spune că ai vărsat.

— Căci te pomeneşti că o să-şi râdă de mine, adăugă Wiadek.

Janusz se întoarse în odaie şi se culcă pe patul lui de scânduri, alături de Jozio. Se lăsase seara. Jozio stătea mai tot timpul culcat şi Janusz ştia bine că se gândeşte neîncetat la Elzbieta.

— Vezi mai bine dacă n-ai cumva păduchi, mormăi deodată Jozio, l-ai ținut pe ăla de cap.

— Vai, dar e un băiat aşa de curat, răspunse Janusz. Oarecum uimit.

— Ce te-a apucat să faci pe sora de caritate?

— Am vrut să-l ajut.

— Grozav l-ai ajutat. Ce barbarie! Mai mult ca sigur c-o să se infecteze – şi Jozio dădu din umeri.

— Nu va păți nimic, observă Janusz, şi în acelaşi timp îi veni în minte şira spinării lui Wiadek, aşa de firavă.

— Desigur, un bădăran ca el! izbucni cu răutate Jozio.

Janusz nu răspunse nimic. Se întoarse doar cu spatele la Jozio. Îndată sosi şi cafeaua de seară, apoi soldații se duseră să se culce, iar Janusz nu mai vorbi cu Jozio. A doua zi îşi mută chiar efectele pe patul de scânduri liber de lângă Wiadek, care se simțea cât se poate de bine, nemaiavând nicio durere. Nu dormiră însă acolo, fiindcă înainte de a cădea seara se ținu o adunare şi se ordonă strămutarea întregului detaşament din Winnița la Gniewan.

Era o frumoasă seară de primăvară, când Jozio şi Janusz, aşezați pe cheson, porniră la drum. În clipa aceea se apropie de ei Wiadek şi-i întrebă politicos:

— Domnilor, se poate cu dumneavoastră? De acord?

Janusz consimți bucuros. Când tunurile porniră, li se alătură încă un ostaş, de asemenea tânăr. Le plăcu foarte mult călătoria asta. Caii erau conduşi de călăreți ce şedeau cu

spatele la direcția drumului. De îndată, dincolo d e Winnița, se deschise deasupra lor un cer înalt, transparent, cu o spuză de stele. Se întuneca foarte încet, pe măsură ce înaintau. Din când în când se opreau pentru câteva clipe, uneori mai lungi. Wiadek cânta tot timpul cu vocea lui plăcută, înceată, cântece ostăşeşti, arii de nuntă din satul lui, cântece din bătrâni, apoi de-ale voiniceilor, fetelor şi pețitoarelor. Unul din aceste cântece era deosebit de duios, de mişcător. Cânta desoărțirea miresei de casa părintească şi o jale adâncă străbătea toată melodia.

Noapte bună, praguri joase,V-au trecut picioare dalbe,Cine o să vă mai treacă Când n-oi fi aci eu floare?

Noapte bună, noapte bună!

Ascultând cântecul, Janusz îşi reaminti de seara din ajunul plecării Elzbietei şi de melodiile italiene ale lui Wolff, pe care ea le cântase, desigur, ca un rămas bun. Şi se minună ce bună bucată de vreme se scursese de atunci! Totul era altfel acum, atât de îndepărtat. Încercă să repete, împreună cu Wiadek, jalnica melodie şi apoi, aplecându-se la urechea lui Jozio, îl întrebă:

— Îți aminteşti?

Jozio îşi ridică doar capul, uitându-se la stele, dar nu răspunse nimic. Chesonul ba huruia peste bulgări, ba se legăna lunecând pe drum moale, în timp ce călăreții strigau la cai. Dinspre tunuri răsuna, din când în când, un glas: Stai, la naiba, încotro ai pornit! sau, mai apoi, de-a lungul întregului convoi: Stați! Stați!

Wiadek cânta acum aria pețitorilor.

…Janusz însă ştia bine că J6zio îşi aminteşte.

XiVîn Gniewan situația era cu totul alta. Soldații au fost cazați la fabrica de zahăr, prin locuințele slujbaşilor şi prin casele țăranilor. Umbra de disciplină, care mai domnea încă la Winnița, se spulberă de-a binelea. Zilele deveneau tot mai calde, mai însorite, ca de vară – deşi pomii erau încă goi – şi întreg cantonamentul se transformă astfel într-o adevărată vilegiatură. Băieții locuiau într-o căsuță albă, la marginea orăşelului: Janusz, Jozio, Wiadek şi un al patrulea, care luase

loc alături de ei pe cheson; îl chema Stas Czyz şi era din Kiev. De altfel, era originar din „regat”. Chiar de lângă casă începeau fânețele şi puțin mai la vale şerpuia brâul argintiu al Bohului. Mergeau acolo să se spele, iar Stas se scălda şi chiar înotă, deşi apa nu era prea adâncă.

Ceva mai prost mergeau lucrurile cu mâncarea. Janusz şi Jozio reuşiră să fie primiți la cantina ofițerilor, amenajată în locuința casierului. Concentrarea de unități fiind ceva mai mare la Gniewan, erau şi destui ofițeri. Janusz şi Jozio mâncară o masă bună, fără să dea vreo importanță faptului că erau priviți chiorâş, deşi nimeni nu le făcuse încă vreo observație. Tocmai când ieşeau în antreu, se apropie de ei un militar înalt, în uniformă de căpitan din artileria călare. Era Spychala.

Fără a intra în amănunte le spuse doar pe un ton de sus:

— Ascultați, băieți, totul e-n regulă. Dar n-aveți acces la cantina ofițerilor. Sunteți numai soldați.

Jozio dădu, simplu, din umeri. Janusz vru însă să-i explice.

— Aşteptați-mă în fața porții, rosti Kazimierz, voi ieşi îndată după voi, vă voi întovărăşi până la locul unde sunteți încartiruiți; vreau să văd cum stați.

Băieții ieşiră la soare şi se opriră în fața portiței. Jozio se juca cu vârful cizmei în nisip, ridicând un nouraş de praf.

— Ce-o fi făcând el aici? întrebă Janusz.

— Naiba ştie, răspunse Jozio indispus, şi de unde are el cele trei stele…

— Întotdeauna ți-am spus…

Spychala apăru şi porniră împreună. El ştia că sunt la Winnița şi-i aşteptase să vină la el. Nu avusese timp să-i găsească mai devreme.

— Ştii ceva? spuse el lui Janusz, sora ta a plecat deja la Varşovia.

— Deja? zise Janusz, indiferent.

— Da, cu Alo şi cu domnişoara Tekla. Doamna Szyllerowa este grav bolnavă, iar Edgar a rămas la Odesa, deşi urma să plece şi el la Viena.

— Dar Walerek? întrebă Janusz.

— Walerek este acolo, la ăia… în Odesa… răspunse Spychala încruntat.

În clipa când ajunseră aproape de căsuța lor, trecu pe lângă ei un călăreț într-o uniformă soldățească foarte prăfuită. Fruntea lui înaltă era acoperită cu un strat de noroi, fața înnegrită de pulbere, de pe care sudoarea îi curgea şiroaie. Calul, şi el, numai spume. La câțiva paşi, îl urma călare alt soldat. Recunoscând în primul călăreț pe tânărul său vecin, Konrad Kicki, Janusz îi făcu semne cu mâna, de bucurie. Konrad nu-i răspunse însă printr-un zâmbet, ci cu un gest scurt, ca şi cum ar fi gonit o muscă. Şi galopară mai departe în direcția locuinței directorului fabricii de zahăr, unde staționa statul major.

Spychala rămase cu ochii țintă pe urmele cavaleristului care gonea cât putea.

— Oho, zise el ridicând în sus una din sprâncene, s-a întâmplat ceva.

Acum Jozio i se adresă fățiş.

— Ascultă, Kazio, noi suntem aici de două săptămâni, dar nu pricepem nimic. Explică-ne ce-s toate astea?

Spychala se opri din drum.

— Am impresia că nu vom avea timp acum pentru aşa ceva. Vom vorbi mai târziu.

Se întoarse şi porni imediat, în direcția în care galopase şi călărețul pe calul lui înspumat. Peste puțin timp intră în casă, repede, Wiadek strigând:

— Adunarea! Adunarea!

Au putut afla că detaşamentele țărăneşti prinseseră lângă Niemirow câțiva ulani din regimentul abia format, le-au tăiat, cu carne cu tot, epoleții şi lampasurile şi, legându-i cu sârmă ghimpată de copaci, i-au schingiuit îngrozitor. Ulanii din Niemirow, o mână de oameni, porniseră spre Gniewan, spre a se uni cu restul corpului aflat aci în formație, ei înşişi nesimțindu-se în prea mare siguranță. Trebuia să le iasă deci în întâmpinare şi să se unească imediat cu ei. Colonelul comandant poruncise adunarea şi marşul.

De altfel, până să se adune, până să pună în mişcare – cu

destulă nepricepere – tunurile şi să înhame caii, îi apucase seara. O înserare minunată, de primăvară, caldă, ca în iunie. Deasupra şesului Podoliei coborâse diafana strălucire a soarelui. Pământul, gol şi nelucrat, se întindea până hăt-departe sub cerul albastru.

Iată cum cei patru băieți – Janusz, Jozio, Wiadek şi Stas Czyz – şedeau, din nou, pe chesonul lor. Porniseră ca la plimbare. Convoiul lung de artilerie – chesoane, infanterie, vehicule – se întindea de-a valma pe drumul care şerpuia de-a lungul Bohului pe la Sutyski şi Tywrow, în direcția Peczara. Drumul era lat, plantat pe margini cu stejari şi marcat, la fiecare verstă – ca în tot ținutul Potocki – prin trei plopi zvelți, ce săgetau văzduhul ca nişte fântâni. De data aceasta tuspatru cântau cântece ostăşeşti, iar Jozio îşi bălăbănea picioarele izbind cu călcâiele chesonul. Locotenentul Kieliszek îi instruise pe băieți în meşteşugul tunurilor şi acum se deprinseseră cât de cât să îndese proiectilele în țeava tunului. Toți patru fură repartizați la acelaşi atelaj.

Soarele asfințise dincolo de Boh, ciocârliile însă continuau să cânte.

— Priveşte, zise J6zio, ce minunat este drumul acesta.

Într-adevăr, stejarii bătrâni şi rămuroşi, cu resturi de frunziş din anul trecut, uscate pe crengi, înfățişau o privelişte nespus de frumoasă. Fără să se oprească, băieții mâncară conserve de peşte şi câte o bucată de pâine. Bulionul de roşii al conservelor le lăsase în colțul buzelor urme de sărătură, tare usturătoare. Gura le era arsă de vântul de primăvară, care le bronzase repede şi pielea.

— Pretutindeni… mărturii ale culturii noastre, rosti Jozio, drumul acesta…

Janusz zâmbi trist.

— Ai uitat încotro mergem.

— Cum aşa? întrebă Jozio. Nu înțeleg.

— Se vede cât de slabă a fost cultura asta dacă a dat astfel de rezultate.

— Dar tu ce-ai fi vrut? întrebă Jozio, agresiv.

— Nu ştiu. Eu însumi nu înțeleg.

— Ne va explica Spychala.

— Spychala? Nici el nu ştie nimic. Nu-i de prin părţile locului. Ca să pricepi totuşi trebuie să trăieşti îndelung aici.

— Vor să ne alunge şi de aici, zise Jozio încruntat.

— Ne-au şi alungat, confirmă Janusz dând din umeri, tu nu vezi oare că falimentul este general? Ne tot adunăm, dar numai pentru a ne putea întoarce la Varşovia. După trei veacuri de strădanii ne întoarcem jumuliţi, la prima vatră. Aici, ceva nu-i în ordine.

— Tu eşti un bolşevic, zise Jozio, ai petrecut prea mult în societatea lui Volodia şi a Ariadnei…

Când auzi numele acesta, Janusz amuţi pe loc. Soarele era deja aşa de coborât, încât te puteai uita la el în voie. Pe cer, dinspre apus, treceau două rânduri de nouri violeţi. „Să ajungi până la Varşovia, îşi zise Janusz în gând, însemnează să ajungi până la Ariadna.” Şi, uitându-se la soare, adăugă, tot în gând: „Spre apus, acolo unde soarele apune…”.

— Dumnezeule mare, suspină el, ar trebui să mai judeci şi tu puţin, Jozio, să nu zvârli aşa, că totul e bolşevism. Tu nu vezi dincolo de vârful nasului. Şi ai fi putut să înveţi ceva, măcar de la mama ta.

— Mama a fost întotdeauna o socialistă, mormăi Jozio.

— Într-adevăr, observă Janusz, pentru că dădea voie ţăranilor să se plimbe duminicile în parcul de la Molince.

— N-a ajutat la nimic, se răsti Jozio, la fel au distruis parcul acesta, ca şi pe toate celeilalte.

— Se vede că metoda nu era prea bună, râse Janusz şi-şi întoarse faţa spre vecinul său Stas.

Czyz fluiera cu însufleţire, ţuguindu-şi puternic buzele.

— Eşti din Kiev? întrebă Janusz.

— Da, răspunse Czyz, întrerupându-şi fluieratul, dar la origină sunt de lângă Lodz. Doar postul tatei este la Kiev, la Societatea varşoviană de asigurări.

Janusz simţi o vie simpatie faţă de Czyz care era cu mult mai tânăr decât cei doi băieţi.

— Fratele meu este aici locotenent, continuă Czyz, fără să fie întrebat, a rămas la Gniewan cu restul garnizoanei. Noi am

vrea să ajungem la Varşovia…

La auzul cuvântului „Varşovia14, Jozio se încruntă din nou, dar nu zise nimic. pre seară ajunseră la Tywrow şi fură încartiruiți în orăşel. Janusz şi Jozio făcură rost de locuință la un evreu bogat, care le cedă „salonul44 cu o canapea îngustă, incomodă. Întinseră cojocul direct pe pardoseală, dar nu putură ațipi. Deşteptarea fusese anunțată pentru orele cinci. Evreul le oferi ceai şi conversă puțin cu ei, evitind cu grijă temele mai actuale. Nu le comunică nimic şi nici nu le puse întrebări. Li se adresa cu expresia „domnişori”. „Domnişorilor44 nu le e foame? „Domnişorii44 sunt de la Odesa?…

— Acestea erau singurele întrebări.

Stând aşa întinşi pe cojoc, Janusz şi Jozio căzuseră puțin pe gânduri. Cel dintâi vorbi Jozio:

— Ştii ceva? Eu nici acum nu înțeleg nimic din aventura noastră.

— Cred, zise Janusz, că în cazul acesta e mai bine să nu judeci. Rațiunea nu te-ar ajuta la nimic.

— Nu ți se pare că ne-am vârât într-o treabă inutilă?

— Poate.

— Deşi s-ar putea să nu fie inutilă, spuse Jozio. Vezi, eu îmi dau seama că sunt prost…

Janusz mormăi ceva, în semn de protest.

— Dar, la drept vorbind, nici aşa nu puteam sta, cu mâinile în sân, în Odesa aia. Trebuia făcut ceva. Uite, cred că dacă aş fi fost rus, poate că aş fi mers alături de Volodia…

— Tu, bolşevicule, râse Janusz.

— Nu mă cicăli. Da, însă noi trebuie să facem ceva pentru Polonia.

— De aceea mâine vom trage în țărani uerainieni.

— Tocmai – ceva nu-i în regulă aici.

— Rațiunea noastră n-are nimic de spus aici, oftă Janusz, nu putem face nimic.

— Oare trebuie întotdeauna să pluteşti în sensul curentului? întrebă Jozio.

— Dacă n-ai destulă forță să te opui…

Dar… când la cinci sună deşteptarea, băieţii îşi uitară toate îndoielile. Era o dimineaţă de primăvară, minunată. Turnul bisericii din Tywrow, de culoarea fildeşului, se ridica sus, deasupra orăşelului, iar Bohul curgea lin, ca şi cum ar fi fost de sticlă. În uşa întredeschisă a parohiei, preotul privea cu neîncredere soldaţii care se mişcau în piaţă de colo până colo. Locotenentul Kieliszek luă două tunuri cu chesoanele lor şi porni cu ele dincolo de Tywrow, în direcţia opusă Gniewanului. Tunurile înaintau uşor, chiar şi pe drumul polonez pe care cotiră. Roua ogoarelor lucea în soarele splendid al primăverii, în timp ce ciocârliile se înălţau şi coborau întocmai ca plumbii de puşcă. Wiadek fredona într-una:*în rezbel, ah, cât e de jrumos…*

Locotenentul Kieliszek, îndreptându-se spre şesul neted pe care răsărise grâul, porunci să se aşeze tunurile în bătaie. La vreo doi kilometri în faţa lor, dincolo de un deal lin, cu o pădurice, se vedea un sat, iar, în faţă câteva case albe. Dimineaţa era liniştită şi în sat părea că totul doarme; de altfel, de departe, cu greu se putea recunoaşte ceva precis.

Locotenentul fixă dispozitivul de ochire spre casa albă din marginea satului, la stânga. Janusz scoase cu mâna tremurândă proiectilul şi-l aşeză în ţeavă. Tunul se cutremură, se trase înapoi şi bubuitul lui asurzi pe Janusz cu desăvârşire. În timpane îi răsuna acum un ţiuit ascuţit, insuportabil. Se auzi zborul şuierător al proiectilului şi Janusz văzu cum casa albă sări în aer şi cum streaşina ei se risipi în toate părţile. O coloană înaltă de foc şi fum se ridică din ea, în aceeaşi clipă. Traseră şi cu celălalt tun. O clipă după cel de al doilea proiectil Janusz observă cum fug oamenii din sat, de-a lungul dealului, ca nişte furnici mărunţele. Undeva, departe spre hotarul câmpului, se mişcară mici puncte negre. Locotenentul Kieliszek comandă:

— Cu şrapnele, după fugari! Şi trăgătorul îndreptă tunul, iar Janusz îi dădu proiectilul ce explodă într-un mic nor negru, în care luci ceva

— La orizontul de dincolo de deal – pe deasupra micilor puncte negre.

Printre soldații care stăteau în jurul tunurilor, Janusz observă o subită tulburare. Sergentul Gromko se apropie de locotenent şi-i şopti ceva. Locotenentul luă binoclul şi privi în direcția locurilor împădurite din apropierea câmpului unde staționau tunurile. Janusz observă că pe câmp, ici şi colo, la o oarecare distanță de baterie, se ridicau de pe pământul uscat mici nouri de pulbere. Nouraşii aceştia durară însă scurtă vreme, se topiră imediat, în dimineața liniştită, luminoasă. Jozio îl atinse pe Janusz cu cotul arătându-i unul dintre nouraşi.

— Trag în noi, zise el.

Janusz se uită la locotenentul Kieliszek. Acesta îşi luase binoclul de la ochi. Era palid. Cu glas liniştit porunci retragerea tunurilor. Băieții săriră pe chesoane. În clipa aceea, Stas Czyz țipă uşor şi se apucă de ureche. Când îşi trase mâna, era plină de sânge.

— Mi-au retezat-o! strigă el.

La trăsura sanitară – lăsată pe şosea – se ajungea mai repede de-a curmezişul, peste câmp. Locotenentul Kieliszek observând că rana lui Czyz sângera din belşug, ordonă:

— Soldat Royski, condu rănitul la trăsura sanitară.

Jozio apucă de braț pe Stas şi porniră în direcția indicată. Intre timp, tunurile făcuseră un ocol şi se apropiaseră de şosea. Chesonul era deschis; când Janusz îşi desprinse ochii de pe Jozio

— Care înainta peste câmp spre trăsura sanitară

— Văzu că Wiadek se căzneşte, de unul singur, să închidă sertarele chesonului, fără să izbutească. Călărețul devenise nerăbdător. Un sunet limpede, frumos, ca de la o coardă plesnită, răsună deasupra capetelor lor.

„Un glonte”, zise Janusz în gând.

În mare grabă se aşeză să-l ajute pe Wiadek, dar ultimul sertar nu se lăsa închis cu niciun preț. Disperat, Janusz se uită la Wiadek, care

— Dându-şi capela pe ceafă, şi cu limba scoasă, ca un şcolar când face un desen mai greu – transpira, împingând sertarul din toate puterile lui.

Janusz îl reținu cu mâna.

— Nu forța, zise el, cu forța nu vei reuşi nimic.

Gloanțele şuierau tot mai des, iar nouraşii negri se îngrămădeau tot mai aproape de chesonul ascuns între tulpinele grânelor, de un verde palid.

Tunurile se îndepărtau pe şosea; ei însă erau singurii care rămâneau pe loc.

Calm, Janusz scoase de tot sertarul cel îndărătnic şi apoi, cu grijă şi încet îl vârî din nou în cheson. Alături de el Wiadek gâfâia, în timp ce călărețul le tot dădea zor. Sertarul se închise. Janusz verifică dacă a intrat bine şi trânti capacul. Călărețul porni pe loc, aşa că Janusz şi Wiadek abia de putură să se cațere pe cheson, sărind din fugă pe banchetă.

Ajunseră repede la Tywrow. Aici nu fură lăsați nici să răsufle, căci primiră ordinul să plece îndată dincolo de Boh, peste deal, în partea opusă. Tywrow era înconjurat din toate părțile de detaşamente de ucrainieni. De pe dealul unde staționaseră până la amiază, locotenentul Kieliszek bombardă, la întâmplare, împrejurimile orăşelului.

Nouraşii sinilii de ieri, dinspre apus, se transformară acum în nouri grei, de furtună. Pe fondul lor violet închis, şrapnelele care explodau luceau ca nişte puncte de foc roşietice, în vreme ce nouraşii lor se destrămau în văzduh.

După ce au consumat întregul cheson, li s-a ordonat să se retragă în spatele dealului. Jozio cu Stas nu se întorseseră încă. Janusz împreună cu Wiadek rămase pe cheson aproape toată ziua. Erau flămânzi. Wiadek mai avea în manta o cutie de „consierve” – cum le spunea el; o împărți cu Janusz, cum împărți şi codrul de pâine. Un detaşament de ulani – strecurat probabil până aici din Niemirow – trecu pe lângă chesonul aflat în şosea. În primul şir – alcătuit din trei ostaşi – călărea chipeşul Konrad Kicki, a cărui bărbie – strânsă cum era în cureluşa coifului – tremura. Îşi întoarse fața – palidă, fără urmă de zâmbet – spre Janusz, înclinând uşor lancea cu stegulețul ei alb-roşu.

Janusz, nedorind să împărtăşească semnificația acestui semn al disperării, îi strigă:

— Nu te teme, Konrad, totul se va sfârşi cu bine.

Abia atunci un zâmbet lumină fața lui Kicki, scoțându-i la iveală admirabilii lui dinți. Acum era şi mai frumos; un arhanghel pe fundalul nourului violet ce se ridica deasupra dealului, acolo pe unde călăreau ulanii. Şi după ce trecură, la pas, pe lângă cheson, o porniră apoi la trap.

— Tot un domnişor este şi ăsta, zise Wiadek, gândindu-se la Kicki, când detaşamentul se scurse.

Janusz, zâmbind, răspunse:

— Domnişor ca şi mine.

— O, tu nu eşti deloc domnişor, tu eşti băiat dintr-o bucată, protestă Sobanski.

— Ce ştii tu! mormăi Janusz, foarte măgulit de elogiul adus.

— Ştiu, ştiu bine, stărui Wiadek, e destul să se uite omul la tine.

XV

Spre seară sosiră şi Jozio şi Stal Stas avea capul bandajat. Nu fusese decât o simplă zgîrietură. Toată ziua au stat în Tywrow, aşteptând medicul şi gustând totodată pe-ndelete o băutură bună la hanul din mijlocul pieței.

— Hai, spune-mi, cum îți place războiul ăsta, Janusz? zise Jozio, bătându-l peste pulpe. Janusz îşi întoarse însă fața şi-l întrebă pe Stas dacă-l doare ceva.

Chiar în clipa aceea primiră ordin de plecare, întoarcerea spre Gniewan nu mai fu însă tot atât de senină; începuse să cadă o ploaie primăvăratică, violentă. Sub răpăitul ei, pământul umed pornea să se umfle, iar mugurii fragezi ai plopilor pe lângă care treceau răspândeau, din verstă în verstă, o aromă asemănătoare aceleia de tămâie. În freamătul vremii ăştia urâte, împuşcăturile se stingeau, în urma lor, încetul cu încetul, în timp ce foşnetul amurgului albastru estompa totul în jur. La spatele lor – cu toată ploaia – stăruia o văpaie purpurie ce se ridic? în înaltul cerului, treptat, pe măsură ce ei se îndreptau spre Gniewan.

Wiadek se întoarse şi el pe banchetă. Văpaia de pe cer se reflecta şi pe chipul lui.

— Tywrow-ul arde, repetă el, un lucru bine cunoscut de toți.

În ochii lui Janusz încremenise imaginea căsuței albe, ca şi momentul neaşteptatei ei prăbuşiri şi al împrăştierii rămăşițelor streaşinii, în locul căreia apăruse imediat coloana neagră provocată de explozie.

— Şi cum mai fugeau oamenii aceia! zise la un moment dat Stas, ca şi cum ar fi citit gândurile lui Janusz. Probabil că se gândise şi el la acelaşi lucru.

De-abia spre dimineață sosiră la Gniewan. De data aceasta fură altfel cazați. Toți soldații fură siliți să intre într-o hală mare de fabrică şi să doarmă pe pardosele. Sergentul Golicz din nou porunci lui Royski şi Myszynski să facă de planton. De data asta însă ei se revoltară şi fură sprijiniți de întreaga companie. Până la urmă au făcut de planton doi dintre soldații care nu plecaseră „la rezbel”.

Deşteptarea îi trezi în zorii unei zile umede, de primăvară. Ceața joasă se lipea de tufişurile de pe malurile Bohului, aerul era rece şi înmirezmat, pe nisip se iveau băltoace proaspete a căror apă dispărea cu repeziciune. Toți soldații fură adunați în marea curte a fabricii, unde – cu armele în piramidă – serviră cafea neagră şi… aşteptară. Ofițerii țineau sfat în locuința directorului.

La un moment dat apăru în curte Spychala, care apelă la câțiva voluntari dintre soldați; fusese informat că în gară se află un vagon de muniții; trebuie dar mers acolo, cercetat la fața locului şi adus, eventual, ce se putea aduce. Cu toate luptele din împrejurimi, trenurile treceau prin Gniewan în chip normal şi astfel Janusz auzi, din nou, şuieratul prelung al locomotivei, în timp ce mergeau spre gară.

Pentru a ajunge în fața peronului, trebuia să te strecori pe un drumeag îngust între două zăplazuri. Nebănuind nimic, Stas dădu bice cailor înhămați la căruța cu care porniseră după muniții Janusz, Jozio, Stas şi Wiadek – tuspatru prezentați ca voluntari. În mijlocul drumeagului era o băltoacă mai mare, peste care Stas vru să treacă la trap. În clipa când intrară printre zăplazuri, izbucni deodată o rafală de puşcă-mitralieră, atât de aproape, încât avură impresia că se trăgea chiar din spatele zăplazului. Nici Stas şi nici altcineva

nu văzu cum caii făcură cale întoarsă într-un loc atât de strâmt, dar… căruța porni în galop în direcție opusă. Răsună o a doua rafală; se putu însă vedea că trag mâini foarte nepricepute, căci nimeni nu păți nimic. Accesul la gară era în mâinile țăranilor. Aşa fu informat Spychala, care făcu un gest de nepăsare.

— Nu-i nimic, zise el, am telefonat la Winnița. Un detaşament de infanterie austriacă va sosi de partea cealaltă, în despresurare; trebuie doar să mai aşteptăm puțin.

Jozio, mirat, întrebă:

— I-ați chemat pe austrieci în ajutor?

Spychala lăsă să-i cadă brațele în jos.

Restul dimineții – până la amiază – fu petrecut pe sacii de ovăz. Stas se dusese la pansament, Royski pornise în cercetare. Tunurile, înhămate, se odihneau, iar soldații aşteptau în formație liberă, pe două rânduri, păstrându-şi armele în piramidă. Încet-încet soarele ieşea de după nouri, sti'ăbătând ceața. Din pădurea care începea chiar de lângă fabrică, ajungea până la ei ciripitul, în cor, al păsărelelor. În înaltul plopilor, din chiar curtea fabricii, ciorile îşi construiau cuiburile cu mare larmă.

Janusz şi Wiadek schimbau între ei cuvinte potolite. Soarele începând să încălzească, îşi desfăcură mantalele, şi-şi descopciară vestoanele. Wiadek fluiera liniştit melodia lui preferată.

— Colegii nu-l compătimesc, repetă Janusz maşinal.

Voia să-l atragă pe Wiadek într-o conversație oarecare, dar nu ştia cum să înceapă. Față de ostaşul ăsta tânăr avea mereu sentimentul unei vinovății, pe care nu era în stare să şi-l explice, dar care îl împiedica să-şi mărturisească gândurile.

— Wiadek, întrebă el în cele din urmă, ce-o fi acum în Smolowka?

Acesta se opri din fluierat şi, căzând pe gânduri, îşi puse capela pe sacii de ovăz. Janusz văzu în fața lui un cap mic, tuns chilug şi plăpând. Wiadek privea în gol, nu răspundea nimic.

— Te mai doare dintele? întrebă Janusz din nou.

— Nu, mi-am uitat de el, răspunse Wiadek şi, ca şi cum şi-ar fi depănat mai departe gândurile, începu să povestească despre Smolowka. Ah, şi ce mai pregătiri se fac acum acolo, Paştele-i doar aproape, şi ce de mişcare-i pe câmp…

Şi în pădure…

Deodată, apăru în fugă locotenentul Kieliszek şi, prinzându-şi cureaua sub bărbie, îşi luă carabina din căruţă. Soldaţii, aflaţi pe două rânduri se aliniară cât ai clipi, luând poziţie de drepţi.

— La arme! comandă locotenentul. Lăsaţi câte un om la transporturi! După mine! la atac!

Sergentul Golicz. Zărind pe Jozio îi ordonă:

— Royski, rămâi la căruţă!

— Wiadek! grăi Janusz, să stai lângă mine, vreau să te întreb ceva.

Wiadek făcu un gest de nerăbdare cu mâna liberă.

— Lasă acum, mai târziu! strigă el întorcându-şi faţa spre Janusz. Şi se năpusti înainte.

Toţi soldaţii alergară după locotenent în direcţia pădurii şi se împrăştiară la marginea ei, în trăgători. Carabina lui Janusz agăţându-şi patul între doi saci, acesta se căznea s-o desprindă. Jozio alergă până la el.

— Janusz, te implor, rămâi lângă căruţă; mă voi repezi eu în locul tău. În pădure, se pare, sunt bande; pădurea trebuie curăţită. Lasă-mă pe mine.

Janusz şovăi.

— Hai, ce zici?!

La câtiva paşi izbucniră strigătele de „ura!” ale soldaţilor care atacau. Janusz dădu din umeri:

— Bine, zboară! consimţi el.

O

Jozio se năpusti în goană mare spre pădure, de unde şi începuseră să şuiere unele proiectile singuratice, tot mai dese apoi, pe măsură ce formaţia de tiraliori se adâncea mai mult în fundul pădurii. Ecourile luptei se îndepărtară însă în direcţia Bohului; odată, mai ţăcăni şi o puşcă mitralieră, dar amuţi pe loc. Janusz se învârtea în jurul căruţei, strigând la cai; aceştia,

neliniştiţi, îşi tot frecau urechile. În sfârşit, se făcu linişte şi în pădure. Soarele devenea tot mai arzător, iar Janusz, nedormit din noaptea trecută, căsca de zor, în timp ce ciorile, aciuite în plopi, croncăneau tot mai gălăgios.

După vreo trei sferturi de oră începură să se întoarcă soldaţii, îmbujoraţi şi năduşiţi, cu vestoanele descopciate, cu carabinele aruncate halandala pe spate, în grupuleţe, râzând zgomotos şi sporovăind despre curăţirea pădurii. În adevăr, în pădure fuseseră aşa zişii „ciubărâci”. Avuseseră şi o puşcă-mitralieră, dar s-au speriat aşa de tare de cum slobozîră prima împuşcătură, încât o şi luară la sănătoasa, de-abia mai trăgând câte o împuşcătură şi lăsând chiar să le fie capturată puşca-mitralieră.

Veni şi Jozio, care în focul atacului se împrietenise, se vede treaba, cu sergentul Golicz, fiindcă mergeau acum împreună, discutând cu foc, cu feţele aprinse de atâta alergare şi cu capelele date pe ceafă. Jozio se apropie de Janusz şi, ca şi cum ar fi fost beat, fără vreo introducere, începu să-i povestească:

— Păi să vezi cum a fost, mă uit, şi când colo ce să văd, luceşte ceva printre stejari. Iau poziţia şi trag…

Janusz asculta cu o oarecare jenă povestea asta despre împuşcarea „ciubărâci”-lor.

— Pe Wiadek nu l-ai văzut? întrebă el.

— L-am văzut, alerga pe flancul stâng. Acolo unde era şi carabina.

— Dar… nu-l văd întorcându-se.

— Va sosi îndată, îl linişti Jozio.

— Nu avem pierderi, adăugă Golicz scoţându-şi capela şi îndreptându-şi într-o oglinjoară, ca de obicei, moţul de păr de pe frunte – moţişor bălai şi fără luciu, pe care-l pieptăna cu multă grijă.

Aproape toţi soldaţii se întoarseră cu locotenentul. Curtea se umplu de zarva convorbirilor. Janusz se nelinişti.

— Tinde l-ai văzut? Hai, arată-mi..;

— Dă-mi pace, nu vezi că sunt obosit, răspunse Jozio, aşezându-se pe sacii cu ovăz.

— Nu, nu! Trebuie! Janusz îl apucă de mână şi-l trase din

căruță. Poate să fie rănit…

— Ce te interesează Wiadek ăsta, făcu Jozio, pierzându-şi răbdarea. Dar se lăsă convins. Porniră împreună în pădure.

— Fiți atenți, băieți, strigă Golicz în spatele lor, poate că a mai rămas cineva acolo.

Intrară printre copaci, ținând carabinele în mâini, ca pentru apărare. În pădure era însă linişte. Păsăruicele speriate de împuşcături, se vede că se întorceau de acum înapoi, ciripitul lor auzindu-se din nou, parcă şi mai însuflețit. Wiadek nu mai era acolo unde îl văzuse Jozio, în tiraliori. Zăcea la vreo douăzeci de paşi mai încolo, cu fața în sus şi cu capul dat pe spate. Pe frunte purta un semn mic, roşu, iar țeasta-i zăcea într-o băltoacă de sânge. Ochii lui cenuşii, fără expresie, erau îndreptați spre cer, care, acum, se înseninase.

Pe Wiadek Sobanski îl îngropară în grabă lângă zăplazul fabricii. O dată terminată îngroparea, în curtea fabricii intră infanteria austriacă. Prăfuiți şi murdari de noroi până peste cap, soldații (se vede bine că plouase pretutindeni) se uitau obosiți şi vizibil disprețuitori la detaşamentul polonez, care-i salutase cu strigăte de bucurie. Austriecii au fost ținuți mult timp în poziție de drepți, apoi li s-a ordonat „pe loc repaos14, nu însă şi să rupă rândurile. Intre timp detaşamentul polonez a intrat în formație, ca de regulă, cu infanteria în frunte, apoi cu tunurile, iar la urmă căruțele şi trenul regimentar. Şi au pornit în direcția Winnița. Golicz porunci lu i Janusz să-l înlocuiască pe călărețul bolnav. Îl văzuse pe Jozio cum se aşezase comod în căruța cu ovăz1 şi cum se acoperise cu pătura. Seara de primăvară, rece, înmirezmată, îi învălui repede. Janusz, frânt de oboseală, de-abia se ținea în şa. Călărețul din față se tot uita la el şi îi tot spunea ceva, dar Janusz nu pricepea. Ațipind pentru câteva clipe se proptea pe grumazul calului, simțindu-i părul aspru al coamei şi cutremurându-se de teamă să nu alunece şi să nu cadă sub roți.

Într-un astfel de moment de somnolență, zări pe Wiadek ieşind din pădure şi spunându-i cu carabina ridicată în sus: „Îți voi spune îndată totul, totul!” Şi voia parcă să tragă în el cu

carabina, dar Janusz țipă şi se trezi. Noaptea se făcea tot mai rece.

Prin întuneric, fără popas, trecură prin Winnița şi dimineața erau pe malurile Bohului. Şoseaua şerpuia de-a lungul râului, care devenea tot mai îngust. După ploaia din ajun păşunile înverziseră. Janusz băgă de seamă, trecând pe lângă aşezările de pe Boh, că mugurii vişinilor erau umflați de sevă şi simți, deodată, în întreaga lui făptură, adierea primăverii.

Către amiază se opriră într-un sat, unde trebuiră să rămână până seara şi chiar să înnopteze. Jozio, Janusz şi Stas Czyz ocupară o odaie într-o căsuță bine gospodărită; de data aceasta li se alătură şi sergentul Golicz. Se vede treaba că mirosise ceva gologani la soldatul de rând Royski. De care, îndrăgindu-l nespus de mult, nu voia să se mai despartă cu niciun chip. Cerură babei să le fierbă nişte cartofi, sergentul Golicz scoase, fireşte, o mulțime de conserve de carne şi se apucară să pregătească o masă în lege. Golicz făcu rost de undeva şi de o sticlă de vodcă. Festinul se anunța plin de veselie. Au invitat şi gazda, un țăran încă în puterea vârstei şi pe soția lui, o nevastă destul de chipeşă. Bând vodcă, s-au împrietenit cât ai clipi din ochi. Gazda, om scund, bărbos şi cu ochii aprinşi, se năpusti lacom asupra conservelor prăjite de Golicz într-o tigaie mare. Vodca, de asemenea, servită cu pahare mari, de sticlă groasă, se topi şi ea cât ai bate din palme. Janusz înghițise un pic din lichidul acela arzător cu miros neplăcut. El băgase de seamă că gazdele li se adresau cu expresia „pan”, iar armatei lor îi spuneau armată „de pani”. „Pentru ei, îşi spuse el în gând, polonezii sunt întotdeauna pani.” De altfel în timpul mesei evitaseră conversațiile politice. Numai sergentul Golicz, pe măsură ce vodca îşi făcea efectul, se înghesuia tot mai mult în stăpâna casei, al cărei nume era Motriona, în timp ce soțul ei se prefăcea că nu vede nimic, atâta timp cât mai era vodcă în sticlă.

În încăpere se făcuse groaznic de cald. Odaia joasă, cu ferestre mici, pe care nu le deschisese nimeni niciodată, se încălzise brusc de focul care trosnea în cuptor, ca şi de căldura celor şase trupuri masive. Golicz îşi descătărămase revolverul

şi îl pusese pe fereastră, lângă un cerceluş plăpând, apoi îşi descopcie scurta şi îşi desfăcu cămaşa dezvelind un piept puternic şi alb. Acum, cuprinzând-o de mijloc pe Motrioana cu braţul drept, cu mâna stângă ridica rând pe rând paharele la gură. După o jumătate de oră rachiul i se urcase bine de tot la cap, ca şi ţăranului, beat de-a binelea. Jozio zâmbea pe suia mustăcioara lui bălaie, iar Stas moţăind, îşi tot clătina capul bandajat peste masă. Se întunecase,Motriona, alegând o aşchie mare, uscată, din legătura de după sobă, o înfipse într-un suport special de fier şi o aprinse la focul din cuptor. Flacăra aşchiei ardea inegal, lumina ei lunecând pe pereţi şi pe feţele oamenilor. Şi afară se lăsase o umbră sinilie, primăvăratică.

Golicz ridică cu mâna stângă paharul cu restul de vodcă, iar pe cea drepată şi-o mută de la mijlocul Motrionei mai spre subţiori, strigând:

— Şi acum, să bem în sănătatea armatei noastre, a armatei de pani. Ura!

Deodată, gazda sări ca un motan, apucă revolverul de pe fereastră, îl scoase din toc şi-l îndreptă spre sergent.

Toţi se ridicară într-o clipită de pe locurile lor, în timp ce J6zio se clătina de-a binelea pe picioare, fie din cauza beţiei, fie, poate, de oboseală.

Ţăranul strigă cu vocea răguşită:

— Mâinile sus!

Nimeni nu ridică însă mâinile sus.

— Să beau eu în sănătatea armatei voastre de pani? Eu, Vasâl Ciobotarâk? De-ar da moartea în voi, să pieriţi cu toţii, Ieşi blestemaţi ce sunteţi! Dă-i pace soţiei, că te împuşc pe loc, se adresă el lui Golicz, deşi acesta n-o mai ţinea de mijloc pe Motriona.

Se făcuse tăcere. Janusz simţi că situaţia trebuie, oricum, salvată şi izbucni deodată într-un râs puternic, hohotitor. Ţăranul îl privi şi îndreptă cu mâna tremurând revolverul spre el. Janusz, făcu însă un pas înainte dojenindu-l:

— Ce glumă proastă mai e şi asta! şi, calm, luă din mâna ţăranului revolverul. Astfel de fapte, gazdă, nu-s glume! Ţine

revolverul, zise el dându-i arma lui Golicz, iar dumneata, gazdă, şezi aici pe laviță. Mai am puțină vodcă în paharul meu. Vom bea, bătrâne, nu în sănătatea armatei poloneze, ci în sănătatea polonezilor. Se ştie doar că polonezii nu-s numai pani. Ştii şi dumneata că există şi țărani polonezi, şi muncitori polonezi – aşa că: în sănătatea polonezilor!

Țăranul se aşeză pe laviță şi hohoti atât de puternic, încât lăcrimă.

— Aşa-i… repetă el, aşa-i, am glumit, aşa-s glumele mele…

Şi goli restul de vodcă din paharul lui Janusz. Cu toții se aşezară din nou la masă. Janusz prezentând gazdei pe Stas îi spuse:

— Uite, vezi, ăsta-i un țăran polonez, iar ăsta, şi-l arătă cu degetul pe Golicz, este un muncitor din Varşovia – şi încă de la uzina electrică.

Țăranul, care continua să râdă, hohotea cât îl țineau puterile, apucându-se cu mâinile de burtă, iar Motriona – ea însăşi destul de amețită – reuşi să-l culce pe patul din colțul odăii, pe un morman de perne.

Golicz, strânse mâna lui Janusz pe sub masă şi-i spuse:

— Îți mulțumesc.

Râzând, Janusz răspunse:

— Altă dată va fi rândul dumitale!

Janusz şi Stas se întinseră pe cuptor, unde era şi cald şi curat. Golicz şi Jozio se lungiră pe laviță. Lumina aşchiei se stinse, şi cu tot întunericul se putu vedea cum Motriona se oploşi lângă bărbatu-su.

Janusz, deşi ostenit peste măsură, nu putea ațipi, dogoarea fiind cumplită, iar Stas, pe care-l mai durea urechea împuşcată, gemea şi-n somn. Geamurile ferestrelor se proiectau pe peretele întunecat al odăii ca două pătrate albastre. Janusz văzu, cu ochii minții, trupul lui Wiadek

— Ieri încă atât de firav, de plăpând – acoperit de lutul greu; apoi, îi văzu surorile, pe Anielcia şi pe Jozia, care-l aşteptau în Smolowka.

— Mult timp vor mai aştepta ele ştiri, mormăi el.

Deodată Stas se ridică pe jumătate de pe cuptor şi strigă cât

putu de tare:

— Mamă!

Golicz, de pe laviță, râse: se vede că nici el nu dormea.

— Copii, şopti atunci Janusz, suntem cu toții nişte copii.

A doua zi, dis-de-dimineață, porniră mai departe, mereu de-a lungul Bohului. După-amiază unitatea se opri la fabrica de zahăr din Uladowka. Ziua era din nou frumoasă, iar cireşii în floare. După artileria călare a Corpului al III-lea. Dar înainte de a se însera, sosi o unitate de honvezi unguri. Toți soldații fură chemați şi li se ordonă să se împrăştie fără carabine, care, aşezate în piramide, rămaseră în grija santinelelor.

În seara aceea, la postul de pază din fața casei unde erau încartiruiți ofițerii, stăteau de pază Janusz şi Stas. Noaptea fusese caldă. Spre dimineață, cornul lunii alunecase undeva printre acoperişurile de paie, către livada cireşilor înfloriți. Dincolo de casă, într-un mălin înalt, acoperit de mărunte flori albe, cântase toată noaptea o privighetoare. După ce s-au preumblat îndelung prin fața casei, băieții, în cele din urmă, s-au aşezat pe pragul ei. Către orele patru, când întunecimea sumbră se lăsă pătrunsă de o strălucire interioară, iar cireşii se luminară prin propriul lor luciu, uşa casei se deschise, încet, şi un bărbat înalt, cu cizme dar în cămaşă, ieşi pe verandă. Băieții se ridicară iute; el însă le spuse:

— Şedeți, şedeți, voi sta şi eu lângă voi. Aş vrea să stăm de vorbă.

Era Spychala.

— Nu vă este frig? întrebă Janusz.

— Nu, nu mi-e frig. Îți mulțumesc. Nu pot ațipi, şi ştiam că eşti aici…

Tăcură o clipă. Privighetoarea îşi reîncepu trilurile, cele mai măiestre triluri. Dimineața se apropia.

— Ați văzut cum ne-au dezarmat austriecii? rosti Spychala, în treacăt. Băieții nu răspunseră.

„Aha, îşi zise Janusz în gând, asta înseamnează dezarmare."

— Trebuie să vă vedeți de drum, continuă Spychala, aici nu mai aveți ce face. V-ați războit un pic, şi gata.

— Frumoasă războire, zise Stas.

— Şi de ce nu? Eşti rănit! E drept că de un altfel de glonț…

Tăcură din nou. Spychala, mişcându-se ca şi cum ar fi vrut să se ridice, grăi:

— Janusz, să veniți mâine la cancelarie. Vă voi da bilet de lăsare la vatră şi bilet de călătorie. Dar încotro?

— Tocmai, întrebă Janusz, încotro pot pleca?

— La Odesa nu v-aş sfătui, răspunse Spychala, Maria a plecat. Familia Szyller se pregăteşte şi ea de plecare…

— Eu vă rog să-mi dați un bilet până la Kiev, interveni Stas, spre Kiev trenurile circulă normal.

— Poate că şi dumneata, Jozio, ai vrea tot la Kiev, adăugă Spychala, nesigur. Oricum, e mai aproape de Varşovia.

Janusz zâmbi. Îşi reamintise cât de puțin îi plăcea lui Jozio Varşovia.

— Doamna Royska, continuă Spychala, se pregătea, de asemenea, să plece la Kiev.

Sta atinse mâna lui Janusz.

— Veniți cu mine la Kiev. Veți locui la mine. Mama va fi, desigur, bucuroasă.

— De! n-am ce face, se decise Janusz, putem pleca la Kiev. Când cineva se rupe de propriul său cămin, nu se mai întoarce curând la el.

XVI

Spychala reintră în casa încă adormită. Se opri în antreu şi îşi dezmorți puțin mădularele. Totuşi răcoarea zorilor de primăvară îl pătrunsese din plin şi resimți cum îl trec fiorii. Roua îi jilăvise cămaşa şi îi umezise coapsele. Mai zăbovi o clipă. Antreul casei directorului fabricii de zahăr avea aspectul adormit, obişnuit tuturor interioarelor. Ferestrele erau deschise şi prin ele străbătea odată cu o uşoară răcoare şi mireazma nopții. Coarnele de cerbi dormitau pe pereți, iar de sub măsuțe, de pe cuier, ca şi din oglindă pândeau pete de albastru. Chipul lui Kazimierz se tulbură în oglindă, ca şi cum s-ar fi răsfrânt în fundul unui lac. De departe răsună o împuşcătură.

Kazimierz rămase pe gânduri. De câtva timp între el şi Janusz se iscase o răceală nedefinită. De când oare anume?

Spychala ştia foarte bine de când. Cu toate acestea, nu se putea decide să-l privească cu simpatie pe fratele Mariei. De altfel, nici nu semăna cu sora lui, nu era nici atât de înalt şi nici aşa de zvelt ca ea, nu avea nasul ei uscat, splendid sculptat. Doar uneori, ca de pildă acum pe verandă – când ochii îi străluceau de sub ochelari – privirea lui i-o reamintea pe Bilinska. Kazimierz îşi dădea seama că Janusz nu vedea cu ochi buni toată povestea lui cu Ola şi nici nu i-ar fi plăcut să-i devină cumnat. Deşi era convins, că în această privință nu aveau niciun rol unele prejudecăți de castă, mormăi totuşi, cu aversiune, către veranda de unde se auzeau încă glasurile băieților:

— Tot domnişor, fir-ar să fie!

Nu-i venea să creadă că Maria n-ar mai fi la Odesa. Plecase la Viena...? Kazimierz cunoştea Viena, fusese acolo la universitate, în 1914, după întoarcerea din Rusia, puțin timp însă, abia câteva luni, fiindcă venise mobilizarea. Apoi, se înrolase în legiune. Acum şi-o imagina pe străzile Vienei, ceea ce – fără voie – îi modifica impresiile de la Odesa. Este posibil ca la Mankowka, amenințată cum era, să i se fi părut – atunci, în gang, pe fondul conacului condamnat la distrugere – neverosimilă. Acum, pe fondul Vienei, nu era decât o femeie obişnuită, de rând, cum sunt atât de multe la Viena. E posibil! Dar ea este Maria, Maria lui, această mare şi splendidă doamnă, care, atunci, cu o simplitate atât de cuceritoare îşi ascunsese fața la pieptul lui, şoptindu-i:

— Apără-mă.

Îşi cam reproşa că se despărțise de ea. Se gândea însă că acum se află în siguranță. De l a Viena urma să plece la Varşovia – unde avea casa ei – lucru ce desigur îl va putea rezolva cu ajutorul familiei Esterhazy. Lui Spychala îi făcea plăcere chiar fără voie, să repete numele acesta sonor, pe care în trecut îl citise doar în ziare; acum, datorită Mariei, ştia să vadă sub aceste sonorități persoane vii. Esterhazy, bătrânul, este, după cât se spune, un om foarte amuzant. Grozav de amuzant. Ce glumă îi povestise oare Maria despre el? Poate că îi vorbise despre Dzieduszycki?

Făcu încă un pas şi se apropie de fereastră. Din gâtlejul privighetoarei, cocoţată pe mălin, se rostogoleau triluri puternice, al căror ecou – prin izbirea de clădirea vecină – dubla puterea de pătrundere a glasului păsărelei. De-ar fi putut asculta, împreună cu ea, cântecul acesteia! Ah, dacă ar fi fost măcar mai aproape, la un lat de mână, dacă i-ar fi putut atinge brăţara cu amet iste, ce-i împodobea încheietura mâinii! Când i se adresa în limba franceză îi spunea întotdeauna *vous.* Kazimierz începuse să ia, pe furiş, lecţii de franceză încă de la Odesa, căci nu ştia prea bine limba aceasta şi uneori nu înţelegea ce-i spunea Maria. Atunci se înroşea groaznic, îşi privea picioarele lui mari şi articula repede şi aproape şoptit: „Pardon?” Iar ea îi repeta fraza în limba polonă. Lucrul acesta era, poate, cea mai mare umilinţă pe care o resimţea în societatea ei.

Nu putuse să o însoţească la Viena, fiindu-i încredinţată o nouă misiune în sudul Ucrainei, printre altele să se ocupe de problemele Corpului al III-lea. „Cred – îşi zise el în gând – că lucrul acesta este de acum lichidat. Trebuie să mă întorc la Varşovia, să prezint raportul. Poate că ea a şi ajuns acolo? Sau, poate, mă vor trimite la Viena? Din Viena se ajunge mult mai repede la Magdeburg.”

Porni pe scările ce duceau la etaj, spre camera pe care o ocupa împreună cu alţi doi camarazi. Era dormitorul directorului. În penumbra zorilor se distingeau pe fondul lor albastru doar lustra trandafirie şi rotundă ce spânzura în mijlocul încăperii şi deasupra paturilor un covor negru cu un câine mare. Pe unul din aceste paturi dormea tun locotenentul Robinson de la intendenţă. Pe canapeaua din colţ se lungise Kieliszek. Când Spychala intră în odaie, în vârful picioarelor, acesta se ridică din aşternut şi-l întrebă:

— Ai ieşit? S-a întâmplat ceva?

— Nu, răspunse Spychala calm, am avut ceva de spus santinelelor. Nu dormi?

— Nu pot să dorm. Îl invidiez pe Robinson. Privighetoarea face atâta larmă şi tocmai deasupra urechilor mele.

Singura fereastră a dormitorului dădea în adevăr spre

mălinul înalt, încărcat cu flori albe, din care cauză în dormitor stăruia un miros greoi. Câteva clipe privighetoarea îşi încetă cântul pentru a reîncepe, cu un şi mai viu suflu, asemenea perseverentelor cântărețe ce fac exerciții de coloratură. Spychala îşi reaminti de Elzbieta. Se aşeză pe pat fără să se culce.

Kieliszek nu se culcase nici el.

— Ascultă, Kazio, zise acesta, ce se va mai întâmpla de acum încolo? Ne-au făcut figura! Să fie oare acesta sfârşitul definitiv al Corpului al III-lea?

— Cred că acțiunea trebuie socotită lichidată. Nu-mi închipui că pentru asta o să ne închidă.

Va trebui să ne vedem de drum.

— Oare crearea unei astfel de armate a avut un scop măreț? întrebă Kieliszek, culcându-şi capul pe pernă.

— După cum am văzut, nu prea măreț. Încă o dată o „armată de pani”… Fir-ar să fie, nu suntem în stare să găsim drumul cel bun. Ce greu se lipeşte învățătura de noi!

— Fiindcă nu putem să păşim alături de nemți, răspunse Kieliszek, pe un ton hotărât.

— Ştii ceva, Antos? continuă Spychala, în apus, după cum scriu gazetele, nemților nu prea le merge. Ofensiva a doua, la Verdun, a eşuat din nou.

— Crezi că până la urmă vor fi bătuți? Nu va fi oare prea târziu?

— Cred că nu. Situația se prezintă chiar destul de bine. Țarismul s-a prăbuşit. Sovietul Suprem a recunoscut independența Poloniei…

— *În partibus injidelium.*31

— Nu face nimic. Pe de altă parte America susține aceleaşi teze.

— Germanii au anunțat chiar formarea unui regat… într-un cuvânt', toți vor să existe o Polonie, conchise râzând Kieliszek.

— Nu-i totuşi ceva prea îmbucurător.

---

[31] In țara necredincioşilor (lat.).

— De ce?

— Fiindcă cu toţii vor ceva, foarte mult; apoi, tot cu toţii, n-or să mai vrea – acel ceva

— Tot foarte mult!

— N-avem încotro, trebuie s-o pornim spre Varşovia.

Kieliszek zâmbi.

— Spre Varşovia, da, nimic de zis, dar şi mai bine spre Polonia. Să terminăm odată cu „corturile” noastre din Ucraina…

— Din păcate nu de bună voie. Dar nici nu te-am întrebat: Tu de unde eşti?

— Ştii că există un oraş cu numele de Turek?

— Turek? se miră Spychala. Pe unde o fi?

— Eh, om înapoiat din Galiţia ce eşti, zise Kieliszek mişcându-se pe canapea, cum, nu ştii? E un oraş strălucit… Kalisz este situat în apropiere de Turek!

— Aha, acolo. Şi cu ce te ocupi?

— Cu ce mă ocup? Deocamdată cu nimic. Am tot fost la şcoală, dar am plecat în 1915, când ne-au cotropit nemţii. Părinţii mei locuiesc tot acolo. Tata este meseriaş, cizmar.

— Spune, glumi Spychala, este cizmar bun? Poate că ar putea să-mi facă nişte cizme ofiţereşti?

— Vino, îţi va face sigur, râse Kieliszek şi din nou se aşeză pe canapea; şi-apoi ce de dom-’ nişoare frumoase avem la noi… Se spune că doar la Lublin şi la Turek găseşti femei atât de frumoase.

Robinson, mişcându-se în pat, deschise un ochi umflat de somn.

— Aţi înnebunit? At’âta vorbărie în miez de noapte…

— Scoală, Kamil, s-a făcut ziuă-albă de-a binelea, glumi Kieliszek. Acuşi o să te întrebe maiorul Nagy ce-i cu conservele.

— Să vă ia naiba! înjură Robinson şi se întoarse pe partea cealaltă.

Kazimierz se ridică din pat şi se apropie de fereastră; dincolo de mălinul de un verde crud şi de florile lui albe se desfăşura, cât vedeai cu ochii, pajiştea verzuie-albastră peste care cerul

se înălța auriu, proaspăt, primăvăratic. Spychala își întinse brațele și căscă.

— Păcat de ținuturile astea, zise el.

— Mie totul mi se pare aici puțin cam străin,. Suspină Kieliszek, e prea întins. La noi, lângă Turek, pământul e deopotrivă de frumos.

— Ți se pare prea întins? făcu Spychala adresându-se locotenentului și așezându-se pe i anapeaua lui, fiindcă, vezi, noi suntem oameni mărunți, prea obișnuiți cu treburi mici, cu probleme mărunte. Lângă Turek spui că ogoarele sunt deopotrivă de bune. Există însă lucruri și mai importante decât soiul pământului; ca să-l ari. Bine, pământul trebuie să fie al tău, nu-i așa? Tata a muncit la căile ferate, dar venise de la țară. Bunicul avea două iugăre de pământ ale lui și mai ținea două cu arendă. De câte orim ajutat la arat, bunicul îmi spunea că-i vine munca mai ușoară pe ogorul lui… Precum vezi, s-a terminat și cu arenda. S-a terminat prost. Trebuie să ne întoarcem la uneltele noastre…

— Ai arat? întrebă locotenentul Kieliszek, după ce se gândi câteva clipe.

— Da, am arat. Și ce-i cu asta?

— Vezi, eu nu mă mai pricep să ung ața cu smoală. Tata m-a dat la școală. Și am ajuns ofițeraș.

— De, și asta-i o meserie.

— Cam proastă. Nu-i așa?

— „Domnișoarele se țin lanț…”

— Da, dar…

— Și când te gândești cât sânge am vărsat noi aici. Și totul… a curs pe șesul acesta întins și… s-a uscat. Sânge mult, și… nici urmă. Nimic. Adio tuturor…

Antoni nu prea înțelegea mult din spusele lui Spychala, dar îl asculta cu smerenie.

Avea mare respect pentru căpitanul Spychala, și mai ales știa că este inițiat în numeroase taine.

— Kazio, hai să ne culcăm, zise el în cele din urmă.

— Crezi că merită? Ia privește…

Și-i arătă fereastra. Soarele se înălța de dincolo de linia

orizontului şi, luminos, strălucitor, îşi săgeta razele jucăuşe printre frunzele albe ca zăpada ale mălinului.

— Acum va suna şi deşteptarea.

— Da, aşa-i, şi Kieliszek îşi încordă trupul puternic, încă o noapte nedormită.

— Ai remuşcări? îl întrebă Spychala.

— Nu! N-am ajuns aşa de departe. Dar tare aş vrea să ştiu la ce bun toate astea?

— Pui întrebări ca soldatul de rând Royski.

— Ce spune el nu-i nimic. În schimb prietenul lui e un om primejdios. Cugetă mult prea mult.

— Janusz? Eşti de părere că a gândi e o ocupație primejdioasă?

— Aşa cred. Şi desigur că aşa şi e.

— Dar tu, tu nu cugeți deloc?

— Uite… acum cuget… şi presimt primejdia. Trebuie să ne sculăm şi să ne ocupăm de biletele de voie.

— Să se împrăştie cu toții, care încotro. Dar mai degrabă îndrumă-i spre Kiev, zice Spychala.

— Spre Kiev? De ce?

— Cine ştie ce se mai poate întâmpla. Hai să mergem…

Spychala se ridică de pe canapea, bătu din pinteni şi-l izbi pe Robinson în şoldul ce-l ținea mai ridicat. Când îşi îmbrăcă vestonul răsună deşteptarea. Soldații se treziră, pentru ultima oară, în Corpul al III-lea al Armatei Polone.

XVII

Doamna Royska către Jozio:

„Odesa, aprilie 1918

Dragă Jozio!

1 S-au scurs câteva săptămâni de când ați plecat, tu şi Janusz, şi în afara celor câteva rânduri scrise din Winnița, n-am primit nimic de la voi. Iar timpurile – vai, ce mai timpuri! — sunt de aşa fel încât ne gândim cu teamă la soarla voastră. La Odesa, prea puține schimbări. Maria, femeia aceasta minunată, a plecat – ați aflat desigur – după prințesa Muszka la Viena, iar, după cum spun unii, Spychala s-ar afla undeva prin părțile voastre. Să fie adevărat? Să se fi despărțit oare

plebeul ăsta de aristocrata aceea? Mă bucură însă faptul că toată povestea a contribuit la fericirea Olei. Nici n-ai idee ce plăcut este la familia Golabek! Michasia a mutat şi ea acolo; îi merge tare bine. În sfârşit, a apucat şi ea zile mai fericite – sărmana şi atât de draga mea surioară. Golbek a primit deja veşti din Varşovia – prăvălia lui continuă să fie deschisă şi s-ar părea că prosperă. Este condusă de asociatul lui', Waflewski. *Nomen omen.* 1 Singura parte mai aşa şi aşa est e Expresie semnificând; nume predestinat (Waflewski).

Doar că Ola, făptura asta pură, poartă în prezent un nume atât de puțin răsunător. Presupun însă că în Polonia există acum multe nume asemănătoare. Vineri am fost la ei la un ceai. Ola mi s-a părut cam posomorită, dar poate că era ceva trecător, poate avusese vreo mică neînțelegere cu soțul ei, cu omul acesta de omenie. Nu-mi vine să cred că această căsnicie ar fi nepotrivită. Se pregătesc să plece la Varşovia. Se pare că la Kiev s-a deschis o secție a Consiliului Central de Ocrotire, care se ocupă de întoarcerea emigranților acasă, în Regat. Se vorbeşte că şi la Odesa se va deschide o astfel de instituție; socot că la vară voi putea pleca şi eu la Varşovia şi atunci voi vedea ce se întâmplă la Puste Lki. Arendaşul era un om de treabă, aşa că nu cred să fie în stare să ne tragă pe sfoară, pe mine şi pe sărmana mea Michasia.

Timpul este minunat, şi cred că şi voi faceți instrucție cu plăcere, în aer liber. Am fost astăzi la țărmul mării, îndreptându-mă spre palatul Brzozowski. De departe, palatul acesta face încă o impresie atât de frumoasă, încât mi-am adus aminte de vremea când, domnişoară fiind, veneam aici la familia Brzozowski. Tatăl meu, adică bunicul tău, Jozio, deşi – ce-i drept – doar proprietar al unei argăsării din apropierea Odesei şi a Charkovului, era totuşi un om instruit şi simpatic, primit pretutindeni cu plăcere. Nici cei din familia Brzozowski nu erau prea îngâmfați. Pe tatăl tău l-am cunoscut în altă parte, dar îmi aduc aminte că tot la familia asta Brzozowski, la un bal strălucit, am dansat cu el mazurca, iar la cină am fost la vecini. Nu-mi trecuse prin cap că voi deveni soția lui, nici chiar atunci când

— Neîndemânatecul – mi-a vărsat un păhărel de punch, pe rochia mea cea nouă, albastră… Sărmana Helenka semăna leit cu bunică-su.

Închipuieşte-ţi, Jozio! Cine crezi că m-a întrerupt în terminarea acestei scrisori? bătrânul Opanas cu fiica lui – nu mai ţin minte care din ele, el are doar atâtea, cred însă că Jalyna, aia frumuşică. Au fost la mine acum câteva clipe şi mi-au adus câteva lucruri salvate de la Molince. O miniatură a bunicului tău Royski în uniformă de şambelan, portretul micuţei mele Helenka, portretul tatălui meu domnul Kalinowski, despre care ţi-am amintit mai sus… Ce ciudată coincidenţă! În chiar clipa în care eu, stingheră, neavând cu cine sta de vorbă, îţi scriam despre tatăl meu – aşa cum îmi venise, pe neaşteptate, să-ţi povestesc despre sărmanul de el – tocmai atunci să sosească şi perechea aceea de ţărani „aducându-mi chiar portretul lui! Tu *peux croire que j'etais contente. Je dirais plus, j'etais heureuse. Mon pauvre pere… S*-o fi gândit el oare, vreodată, că voi locui din nou la Odesa în condiţii atât de deosebite? Nu-i plăcea oraşul acesta şi întotdeauna ofta după Siedice, locul lui de baştină, despre care spunea că este cel mai frumos oraş din Europa. Be*autiful indeed! O*panas m-a informat că a fost prădată casa, rămasă însă în picioare, şi că doar parcul a fost căsăpit, din loc în loc! Ce păcat! Iată un lucru pe care nici nu mi-l pot imagina.

— Tu cred că te vei întoarce acolo. Deci va trebui să sădeşti parcul din nou. Eu – bătrâna sceptică – sunt de altă părere. Roata asta nu se mai întoarce. Dar… mai ştii? Fiica lui Opanas —atât de tânără şi de frumoasă – mi-a adus câteva mărunţişuri de pe toaleta mea, printre careo cutiuţă de argint, pe care mi-o luase tata de la Londra, când eram încă o domnişoară foarte tânără. Gândeşte-te, din toată frumoasa noastră, argintărie şi din celelalte lucruri frumoase mi-a rămas doar cutiuţa asta mică – amintirea asta! Şi m-am bucurat de ea atâta, de parcă aş fi redobândit toată casa. Poate că ai dreptate, poate că este cu neputinţă să pierdem totul; gândeşte-te câtă cultură am făcut să rodească aici: curţi, palate, colecţii, tablouri, porţelanuri – îţi aminteşti de vaza

noastră de Corint? Dar tu nu prea dădeai atenție acestor lucruri! Şi e posibil ca toate acestea să se irosească? Spychala spunea că am semănat pe nisip, am plantat pe pă. Mint străin… şi uneori mă gândesc – să nu te superi, fiule, că are el dreptate; dar, pe de altă parte, regret toate acestea. Opanas, săracul, a plâns puțin, mi-a sărutat mâna, dar dându-mi obiectele mi-a spus: „Sunt ultimele lucruri care v-au mai rămas, doamnă, din Molince al dumneavoastră; nouă nu ne sunt de trebuință, dar dumneavoastră vă veți aduce aminte, la bătrânețe, cum ați fost doamnă, cândva!” Şi, în ochii lui de viezure, am observat ceva ce ar fi putut avea semnificația unui triumf. Dacă aş fi o femeie rea, aş înclina să cred că dinadins a venit şi mi-a adus cele câteva lucruri, pentru ca să se bucure, cât de puțin, de umilitoarea mea situație. Iar eu, cu bunătatea inimii mele l-am lăsat să se bucure de privelişte. Am plâns puțin – eu, incorigibila

— Deasupra portretului Helenkăi. El însă, desigur, ar fi vrut să mă plâng de pierderea conacului, sau, poate, a dorit să afle dacă nu intenționez cumva să mă folosesc de ajutorul nemți-, lor şi să mă întorc la Molince, aşa cum a făcut familia Kicki. Dar eu nu mă voi întoarce cu nemții acolo şi i-am spus-o pe şleau lui Opanas. Bănuiesc că nu fără nicio intenție – şi fără ştirea celorlalți țărani – a venit el la mine, ci spre a mirosi cum stau lucrurile… Doar sărmănica aceea de Jalyna, sau Kalyna, mi-a sărutat mâna şi părea stingherită şi tristă. Dar, desigur, ar fi avut alte mutre dacă le-aş fi spus că mă întorc chiar mâine la Molince. Ei şi-au împărțit şi pământul şi inventarul, gospodărind fiecare după bunul lui plac, iar „chliborobii” lor alegând pe hatman. Toate astea însă – socot eu – n-o să dureze mult… L-am văzut şi pe prietenul tău, care mi-a spus lucruri ciudate. De la Elzunia n-au sosit ştiri şi nici de la sora lui. De Elzunia îmi reaminteşte numai Hania Wolska, care vine să exerseze la pianul ei. Familia Wolski ne este foarte dragă şi pe cât putem o ajutăm. Din păcate, Hania a neglijat muzica serioasă, cântând aproape numai romanțe țigăneşti şi cântece la modă. Ce păcat!

Domnul Szyller a scris soției sale din Wapniarka: vrea să

plece la Varşovia, şi acolo să lucreze mai departe în industria zahărului. Dar Szyllerowa este bolnavă, Edgar cam plictisit – umblă toată ziua de colo până colo prin odaie – iar profesorul, foarte agitat, îşi varsă năduful pe Rusia de nord, de mă şi îngrozesc, uneori. El continuă să prevestească o nouă epocă glaciară, teorie cu care vrea să plece la Cracovia.

Uite dar, o sumedenie de veşti de la mine, despre tot ce se petrece aici. Să te binecuvânteze Dumnezeu, fiul meu cel mai scump, sărută-l p e Janusz şi purtați-vă acolo bine. Aveți spălătoreasă? Porți izmene calde? Căci ştiu bine că ție nu-ți prea plac – uşuratic ce eşti!

Te strâng la inima mea de mamă şi te sărut fierbinte. Walerek nu vine aproape deloc acasă şi-i îndrăgostit de slujba lu i *Mania t a Ewelina Royska, născută Kalinowska.”*

Scrisoarea aceasta n-a ajuns însă în mâinile lui Jozio.

XVIII

Dacă doamna Royska ar fi cunoscut unde se află fiul său mai tânăr, şi slujba „de care era îndrăgostit44, desigur că n-ar mai fi fost de acord cu admirația lui. Regimentul de infanterie din Odesa al armatei polone era cantonat în aripa pustiită a cazarmei de artilerie situată în partea de nord-estt a oraşului, propriu-zis în afara oraşului, pe şesul de stepă, care începea chiar din apropierea Odesei. Ajungând într-un tramvai arhiplin – la stația finală, Walerek mai avea de mers încă o jumătate de oră pe un trotuar plin de noroaie, prin mijlocul unor căsuțe mici de lemn, dintre care multe cufundate pe jumătate în pământ. Căsuțele deveneau tot mai rare până ce dispăreau cu totul. De pe o moviliță pustie se deschidea priveliştea unei vaste cazărmi din cărămidă gălbuie. Marele complex de clădiri, construit chiar înainte de război – atunci când Rusia începuse să se pregătească febril, înțelegând, în sfârşit, rostul discursurilor „ireponsabile44 ale lui Wilhelm – purtase numele de cazarma „Mai’eâui Duce Alexandru Mihailovici”. Acum însă îşi pierduse nu numai vechea firmă arhiducală şi vulturii de pe frontoane şi de pe porți, dar chiar geamurile de la ferestre şi o parte din pervazuri. Părăsită de armată, devastată de populație, cazarma se înălța acum ca o

paragină, cu geamurile sparte şi parcă stropită de noroi. În ultimul pavilion, ale cărui ferestre dădeau spre câmpul pustiu şi neted ca o masă, spre stepa fără copaci a gurberniei de pe țărmul mării, se instalase, în ultimele zile ale lui martie, formația poloneză. Aici au fost organizate două companii de infanterie şi acum un escadron de cavalerie.

Inițiatorul acestei acțiuni era locotenentul Duszan, un bărbat solid ca un stejar, cu o față mare, frumoasă şi cu părul tuns cu maşina numărul zero. Avea vocea puternică. Ieşind în curte i se auzea glasul în toată cazarma, iar când comanda „drepți! 44 cădeau şi restul de geamuri din ferestrele pavilioanelor. Walerek izbutise să câştige simpatia locotenentului Duszan. Devenise colaboratorul lui principal; amândoi munceau de zor toată ziulica, de dimineață şi până seara. Nişte furnizori de mâna a doua nu mai ieşeau din mica odaie unde, la o masă simplă acoperită cu un ziar prins în pioneze lucra Kalikst Duszan, de cele mai multe ori însoțit de Walerek.

Cazarma avea în interior un aspect jalnic. Trebuie să recunoaştem că în formația aceasta, fie din cauză că Odesa era un oraş rău famat, fie că aici se îngrămădeau în mod special ofițerii, aventurierii şi se înrolau elementele cele mai deochiate. Dacă la Corpul al III-lea din Winnița veneau oameni de treabă, meşteşugari mărunți, țărani, intelectuali care visau să ajungă la Varşovia şi numai rareori oameni obosiți şi demofalizați de cei patru ani de război, în regimentul de la Odesa – spre deosebire de alte formații organizate în acelaşi oraş şi care ulterior, mărşăluind prin România, s-au întors în patrie, în bună ordine – se strânseseră nişte aventurieri şi păcătoşi cu mâna pe cuțit, pe care nici războiul cu nemții, nici războiul civil nu-i putea potoli. E greu de ghicit de unde s-au putut aduna aici toți bărbații ăştia corpolenți, cu părul pieptănat căzăceşte sau cu capetele rase şi cu palmele cât o ciosvârtă mare de vită. Nici chiar locotenentul Duszan nu izbutea întotdeauna să se descur. Ce cu ei, deşi îşi dădea silința să introducă o disciplină de fier.

„Băieții” beau vodcă, aduceau femei în cazarmă, furau pe

capete, se tăiau uneori cu baioneta, ba unii din ei țineau şi câte un cuțit de rezervă în carâmbul cizmei. Deocamdată pe nemți îi lăsau în pace, dar cu soldații atamanului Petliura şi cu cazacii din Sicz – care purtau şepci cu ciucuri atârnați ca măscăricii – se băteau destul de des. În spitalul cazărmii era mereu întins pe salteaua murdară de paie câte un soldat sau subofițer împuşcat, sau tăiat cu cuțitul. Locotenentul Duszan se apuca de cap, înjura groaznic, apoi poruncea să vină brişcă cu două roți, îl lua pe Walerek sau pe sergentul Gorbal, cu care – cu tot gradul lui – era prieten şi pornea în galop spre Odesa. Aceeaşi vodcă, aceleaşi femei uşoare – numai în hoteluri elegante.

Într-o bună zi a plecat cu Walerek. Acesta voia să meargă la mama lui, fiindcă acum avea tot mai des nevoie de bani, pe care îi scotea de la doamna Royska, deşi aceasta nu era prea bucuroasă să-i dea ultimii ei bănuți. Walery se urcă sus, iar Kalikst rămase în fața casei. Hani a Wolska, înlocuind pe tatăl ei ia măturat, tocmai ieşise la poartă şi se uita la trecătorii de pe stradă, care se plimbau în frumosul amurg de primăvară. Purta o bluză albă, pe care i-o dăruise Elzunia la plecare, iar pe umeri o haină de primăvară. Era foarte frumoasă, ceea ce Kalikst observă pe dată. Când Walerek coborî, schimbă câteva cuvinte cu Hania în limba polonă, iar Kalikst intră şi el în vorbă.

— Vino, hai vino, Royski, zise el, nu-ți pierde vremea cu domnişoarele. Afară de cazul că o inviți pe domnişoara în brişcă.

— Hania! hai vino să ne plimbăm, strigă Walerek.

Dar Wolska scăpără numai din ochi, râse tare şi o zbughi spre casă dând cu tifla – în semn de bătaie de joc – în direcția lui Duszan. Walerek se urcă în brişcă. Duszan însă nu porni îndată, ci tot privea spre poartă, ca şi cum ar fi aşteptat ca domnişoara să apară din nou.

— Cine-i femeia asta? întrebă el în sfârşit pe Walerek.

— E Hania, fiica paznicului. Eleva Elzbietei Szyller. Cântă.

— Cântă frumos?

— Ştiu şi eu? Nu mă pricep la aşa ceva. Oamenii spun că da.

De atunci, plecând în oraş Duszan îl lua mai des pe Walerek decât pe Gorbal. Şi întotdeauna îl întreba dacă nu are vreo treabă la mama lui, şi-l îndemna chiar să-şi viziteze familia. Câtva timp doamna Royska fu mirată de desele vizite ale lui Walerek, mai ales că erau cât se poate de dezinteresate. La un moment dat chiar îi spuse doamnei Szyller:

— Ştii ceva, Joasia, am impresia uneori că sunt nedreaptă cu Walerek.

Dar nu peste multă vreme, Walerek încetă să mai vină la locuința din strada Derâbasowska, iar motivul – simplu – era că Duszan nu-l mai lua cu el. Nu-l lua nici pe Gorbal. Walerek era silit să meargă cu tramvaiul, iar dacă se întorcea seara târziu, trebuia să vină pe jos.

Formarea escadronului (Duszan fiind cavalerist) mergea încet: nu erau cai. În toamna anului şaptesprezece se născuse un comerț foarte rentabil care comporta însă un mare risc şi mult curaj. Negustorii de cai din Kiev şi de la Odesa (şi de asemenea din alte orăşele) organizau expediții pe frontul în descompunere. Acolo se putea găsi de toate în depozitele intendenței şi în primul rând se puteau cumpăra caii armatei pe o nimica toată şi, mai mult, se puteau găsi chiar cai abandonați, de care nu avea nimeni grijă. Toată greutatea era de a transporta averea astfel dobândită printre masele de soldați ce se retrăgeau, printre comitetele şi sfaturile legale şi ilegale. Acestea, în lipsa oricăror organizații militare, pândeau pe toate drumurile, fiind dornice să pună mâna măcar temporar pe hergheliile de cai şi pe convoaiele de bunuri de tot felul. Acum, caii de pradă se aflau însă deja în locuri tainice, în mâna geambaşilor şi „barâşnicilor”, care îi vindeau la prețuri mari, fiindcă de cele mai multe ori nici nu prea erau de găsit.

Duszan alerga cât putea prin toate părțile, iar în alergăturile astea îi era de mare folos sergentul Gorbal, care, uitând că fusese actor ca civil, devenise acum un ostaş sadea, de nerecunoscut. Totuşi îi rămăsese darul de a-i face să se intereseze de teatru chiar pe camarazii cei mai înrăiți, organizând, din când în când, spectacole la „căminul cultural” – o sală murdară din pavilionul învecinat şi pe jumătate

părăginit. Pe urmele cailor de care escadronul avea nevoie într-un număr destul de mare – Duszan vorbea deocamdată numai de optzeci – se putea ajunge doar dacă luai contact cu un soi de negustori suspecți în anumite localuri de noapte. Localurile astea erau nu numai lăcaşuri unde se bea multă vodcă – ba se putea găsi chiar şi şampanie – dar unde puteai afla, de asemenea, în acele vremuri ale ocupației austriece, tot felul de lucruri. Acolo se făceau fel de fel de tranzacții, de cele mai multe ori fictive, putându-se cumpăra un vagon de zahăr, un vagon de biciclete sau un vagon de grâu. Cel mai mare local de acest gen era, pe atunci, cafeneaua „Lux”, deschisă toată noaptea şi unde aveau loc deopotrivă reprezentații date de cântăreți, dansatori şi scamatori.

Pe nesimțite, Duszan, Walerek şi Gorbal deveni că musafirii, aproape zilnici, ai acestei taverne. De cele mai multe ori însă, veneau aici fie are în parte. Duszan mai ales, începuse, de (îtva timp, să se cam ferească de societatea subofițerilor. Walerek căpătase, nu se ştie prin ce minune, două galoane.

Într-o seară Gorbal şi Walerek frânți de oboseală intrară pentru o clipă la „Lux”, pe la orele zece. Veniseră pe jos de la cazarmă şi erau nespus de trudiți. Walerek îl înjura pe Kalikst ea merge numai el cu trăsura în oraş, iar Gorbal clipea din micii lui ochi negri, surâzând ca un Buddha. În sală erau puține persoane, marile lustre nu fuseseră încă aprinse peste tot, iar în lojile de lângă pereți domnea întunericul. Ocupară o masă mai mică şi cerură câte o cafea neagră: nici Gorbal, nici Walerek un prea dispuneau de bani în ultimul timp. Tocmai se terminase un număr de estradă, când aprinzându-se toate lustrele, ieşi la iveală într-una din lojile din apropiere, la o masă plină de sticle, o întreagă societate alcătuită din persoane cunoscute, dar aşezate într-un mod foarte ciudat. Walerek nu-şi putu stăpâni râsul şi îi făcu semn lui Gorbal să se uite şi el la cei din lojă. La mijloc, trona trupeşul Kalikst – aprins şi cherchelit, cu ochii ieşiți din orbite şi cu broboane mari de năduşeală ce-i împânzeau creştetul ras; alături de el, la dreapta, într-o bluză albastră şi cu o pălărie cu pene – pe care Walerek o recunoscu: era pălăria doamnei Royska – şedea

Hania Wolska, veselă, zâmbitoare, aproape complet transfigurată; iar la stângă, un evreu nespus de palid, încă în puterea vârstei, pe care Walerek îl mai văzuse la Molince şi care era un negustor de cai din Skwira. Kalikst, observându-i şi el, le făcu un semn cu mâna, apoi se ridică, ceru scuze Haniei şi cu paşi țepeni se apropie de masa lor. Deşi peste măsură de băut, totuşi făcea eforturi uriaşe să se domine.

— Veniți la masa noastră, zise el, dar să nu puneți nicio întrebare. Înțelegeți? Nicio întrebare. Mai târziu am să vă explic totul.

Gorbal şi Walerek trecură în lojă, chelnerul le puse în față pahare şi le turnă şampanie. Walerek spuse lui Kalikst:

— Aş mânca ceva.

Acesta făcu un gest către evreul din Skwira, prezentându-l:

— Domnul Lipowiecki este aici gazdă.

— Poftim, vă rog. Lipowiecki zâmbi şi-i făcu semn chelnerului.

— *Bâlo da splâlo i,* rosti Walerek zâmbind. Negustorul porunci să aducă lista, iar Walerek se adresă Haniei:

— Arăți minunat!

Hania îi aruncă o căutătură neliniştită. Nu ştia dacă e ironie, sau trebuie să-i ia în serios cuvintele. Arătându-i cu degetul pălăria rotundă cu pene de struț negre, pe care o purta, îl întrebă:

— O recunoşti?

Walerek dădu din umeri. Nu-l interesa deloc.

— Atâta îți spun, şopti el, arăți strălucit. Kalikst îşi îndreptă ochii pe furiş spre ei, adresându-se lui Lipowiecki, cu accentul lui lituanian:

— Aşadar, domnule Lipowiecki, ăsta-i târgul. Pentru optzeci de cai de călărie regimentul oferă două milioane de ruble kerenkiene. Sau ucrainiene, cum preferi.

Lipowiecki se uită la noii oaspeți din jurul mesei.

— Putem vorbi pe față, dânşii mă ajută la ținerea casei de bani a regimentului, aşa că, oricum, vor avea cunoştință de întreaga tranzacție.

Bine că fuseseră preveniți de Kalikst, să nu pună întrebări.

Walerek şi Gorbal se uitară doar unul la altul, timp în care chelnerul le aduse felurile comandate. Atât Gorbal cât şi Walerek ştiau că regimentul dobândise o jumătate de milion de ruble kerenskiene pe care le avea încasă şi că în afară de această sumă, nu dispunea de alte fonduri. La mijloc, se vede treaba, era vorba de o manevră pusă la cale de Kalikst.

I A fost dar s-a isprăvit (rus.).

Walerek îşi examină prietenul cu o oarecare spaimă. Duszan şedea ca un munte puternic, dar cu o faţă fără expresie, întocmai ca un luptător de circ. Ochii lui mari, albaştri şi holbaţi nu spuneau nimic. Făcea doar impresia că gulerul uniformei lui de locotenent îi strânge aşa de tare grumajii de taur, încât din cauza aceasta, respiră greu, iar ochii îi ies din cap.

— Aşadar, ne-am înţeles. Zilele astea, când vei vrea dumneata, David Abramovici, îmi vei preda caii loco cazarmă. În aceeaşi zi, după amiază, vei primi gologanii.

— Dar arvuna? întrebă Lipowiecki, uitându-se pe furiş la Hania, ca şi cum s-ar fi ruşinat să vorbească despre afaceri în prezenţa unei doamne.

— Să-ţi dau arvună şi pe cai, să-i ia dracu? Ţi-am spus limpede: caii în grajd, plata pe loc. Îţi dau cuvântul meu de nobil. Nu-ţi ajunge?

Gorbal se uită din nou la Walerek şi mai-mai să i se oprească în gât osul peştelui pe care-l consuma. Duszan era fecior de ţăran din Zmudz şi povestea deseori prietenilor despre acest lucru, amintindu-şi de albinele şi lacurile din locul său de baştină. Luminile localului se stinseseră din nou pe jumătate şi pe scenă începu numărul jonglerului, care azvârlea în sus lămpi şi farfurii. Kalikst, ridicând cupa de şampanie, întrebă:

— Pe cuvânt?

— Pe cuvânt, răspunse Lipowiecki, cu o vizibilă îndoială în glas.

— În sănătatea dumitale! strigă Duszan aşa de tare, încât oamenii îşi întoarseră capetele spre el. Dădu cupa pe gât şi apoi rămase din nou tăcut, înţepenit. Numai după ochii lui

holbaţi, care mai că nu mai clipeau, se putea vedea cât era de beat.

După câtva timp se ridică. Lipowiecki îşi lua încă o dată rămas bun la garderobă, portarul chemă băiatul care păzea brişcă lui Duszan şi calul, târând-o, ajunse în faţa porţii. Era o noapte umedă de primăvară. Duszan, cu gesturi de stăpân, o ridică pe Hania în brişcă.

— Tu, spuse el lui Gorbal, te vei duce cu Hania, o vei lăsa acasă şi te vei întoarce la cazarmă, iar eu cu Walerek vom merge pe jos.

Walerek îşi privi uimit prietenul. N-avea deloc chef să meargă pe jos o atât de mare bucată de drum. Dar Kalikst dădu hotărât din cap.

— Da, da, aşa va fi mai bine.

Hania se aplecă peste spatele lui Gorbal şi-i şopti lui Walerek:

— Vino, vino mâine. Va fi debutul meu.

— Debutul tău? Unde?

— Aici. La „Lux”. Debutul meu. Am nişte emoţii…

— Şi ce-ai să faci?

— Voi cânta… ce, nu ştii?

— Cum să nu! Şi… voi veni.

— Vino, vino. Hania doreşte să aibă în sală cât mai mulţi prieteni, rosti Kalikst, pe un ton patern, protector. În lumina felinarului, Walerek văzu, încă o dată, jocul ochilor mici, de tătar ai lui Gorbal, care parcă grăiau:

„Ia poftim, să vezi cum merg treburile de iute…”

Şi calul porni.

Walerek şi locotenentul porniră şi ei în aceeaşi direcţie. La început au mers în tăcere, cu paşi mari. Îşi dădeau silinţa să ocolească micile băltoace lăsate de ploaia de primăvară între bolovanii inegali ai trotuarului. Walerek era zvelt şi aproape tot atât de înalt ca şi locotenentul Dus2ân. Acesta, beat şi obosit, mergea dormind. De-abia când au ajuns hăt departe, în străzile din apropierea periferiei oraşului, au mai încetinit mersul. Un ultim felinar lumina o casă scundă, cu un singur cat, zugrăvită în roz, cu ferestrele alungite şi cu balcoanele de

fier forjat. Kalikst se opri lângă această casă.

— Uite, vezi, zise el deodată, apucându-l pe Walerek de nasturele tunicii, vezi, trebuie să joci pe cartea norocului… ca la loterie.

— Nu înțeleg, şopti Walerek cam speriat.

— Iiiii… făcu Kalikst, să nu pui întrebări… nici chiar aici să nu. Pui întrebări…

— Tac, răspunse Royski.

— Totul depinde de faptul dacă evreul va reține trăsura, sau îi va da drumul.

— Ce fel de trăsură?

Kalikst se prăvăli în bezna care stăpânea tot restul drumului. Mergând repede, depăşi pe Walerek cu câțiva paşi. Vocea lui, când se auzi din nou, ajungea la Royski ca din fundul nopții întunecate, cu miros de stepă.

— Evreul va veni poimâine după bani… la cazarmă. Tot poimâine este şi spectacolul lui Gorbal… la cămin. În primul pavilion vom fi singuri. Dacă evreul va trimite trăsura înapoi în oraş – norocul nostru! Al nostru va fi şi omul.

În câteva salturi Walerek se apropie de Duszan şi-l apucă de mână. Duszan nu se opri, mergea mai departe; Walerek îl trase de mânecă.

— Ascultă, strigă el, ce-ai pus la cale? Ce vrei să faci?

— Eu? nimic, mormăi Duszan cu jumătate de glas. Tu vei face!

— Cum eu? Walerek lăsă mâneca lui Kalikst, care sărea peste băltoace şi fugea înainte în bezna ce devenise cumplită, de parcă avea, se vede treaba, ochi de pisică.

— Tu, tu, şuieră Kalikst după o clipă de tăcere. N-am încredere în Gorbal. O să-i fie frică. E artist.

— Ascultă-mă, te-ai îmbătat turtă? Eşti în toate mințile?

— Da! în toate mințile… Vino mai repede, am să-ți explic.

Lui Walerek i se păru că înseşi pavilioanele cazarmei, ele însele, au zburat spre ei, aşa de repede au ajuns la ele. Trecură pe lângă santinelă şi urcară scările în fugă. Kalikst întoarse întrerupătorul şi deodată se aflară față în față, pe două scaune, cu mâinile rezemate de masă şi eu ochii ațintiți unul

în ochii celuilalt.

— Gândeşte-te numai, zise Duszan, vom avea şi cai pentru trupă şi jumătate de milion în buzunar.

— Vei lua banii?

— Îi voi împărți.

— Vor afla.

— El locuieşte aici singur, la hotel. O dâră în apă… şi gata.

— Dar de ce eu? întrebă Walerek, simțind fiori reci pe şira spinării.

— Cine altul? Eu trebuie să stau de vorbă cu el. Cineva, trebuie, de la spate. Eşti în stare?

— Sunt, zise Walerek, tremurând tot şi clănțănindu-i dinții.

— Să nu-i spui lui Gorbal.

— Dar dacă refuz?

— Ordon! strigă Kalikst, cu vocea omului pe jumătate beat.

— Ordoni? izbucni Walerek într-un uriaş hohot de râs, care-l sili să-şi rezeme capul de tăbila mesei. Ordoni? Poate mai şi adaogî: pentru binele obştesc! Ha, ha, ha! Hahaha!

Kalikst îşi aplecă trunchiul şi, urmărind atent cum se tot rostogoleşte pe masă capul negricios al lui Walerek, rosti:

— Ascultă, Royski. Să nu fii isteric. Înțelegi?

— Înțeleg, strigă Walerek, ridicându-se repede de la masă. Şi, apucându-l pe Kalikst de umeri, începu să-l zguduie.

— Ascultă, ascultă-mă, noi doi vom cuceri lumea.

— O, dar lumea nu-i doar un singur evreu, răspunse Kalikst împingându-l în aşa fel pe Walerek încât acesta se opri abia lângă perete. El se întoarse însă şi, îmbrățişându-l pe Kalikst, îl sărută pe gură.

XIX \

I Vara anului 1918 a fost nespus de frumoasă. ’ În mai era deja arşiță şi greu se putea respira în oraş. Emigranții din Regatul Poloniei aşteptau promisele trenuri de reevacuare, care însă nu se j prea vedeau. Doamna Szyllerowa se întreba – în j gând – dacă n-ar fi înțelept să se mute, măcar *l* pentru câteva săptămâni, în vila de pe malul j mării. Zăduful şi praful ce domneau în oraş erau j de nesuportat. Doamna Royska şi mătuşa MichaŞ sia ar fi plecat poate cu ei, iar soții Golqbek ar,

fi venit acolo duminicile, el fiind reținut de treJ buri în oraş. În chipul acesta timpul până la plecare ar fi trecut mai uşor. Szyller primise, la Kiev, un bilet de voie special pentru trenurile germane – lucru extrem de greu de obținut – şi plecase deja la Varşovia, dar din scrisoarea trimisă nu se putea înțelege mare lucru. Edgar j îşi petrecuse ultimele luni într-o stare de totală depresiune. De la Elzunia nu avea ştiri, iar Bilinska scrisese din Viena nişte lucruri cu totul neprecise. Starea asta de suspendare în vid nu mai putea continua. Doamna Szyller îl îndemnase pe Edgar să meargă el la „Fontan”, să vadă în ce stare e vila şi dacă ar putea fi folosită măcar câteva săptămâni. Locuia acolo, ce-i drept, bătrânul Napoleon Wolski, dar el era cu desăvârşire năucit de faptul că Hania cânta la cafe-chantant. Nu ştia nici el dacă trebuie să fie mâhnit sau, dimpotrivă, trebuie să se bucure, motiv pen-î'u care îşi exprima sentimentele când într-un fel, când într-altul. Față de lumea străină încelase însă cu desăvârşire să mai reacționeze. Aşa că informațiile lui asupra vilei erau la fel de confuze.

Edgar rugase pe Walerek să-l ducă până la v ilă, împrumutând de la locotenentul lui un cal şi o brişcă. Când văzură marea – care li se dezvălui pe neaşteptate, de după o cotitură a străzii Edgar se cruci că a putut trăi atâtea luni de zile, aici, într-o astfel de deprimare, având totuşi marea alături. Vila era în deplină ordine. Walerek, cu bătrânul Wolski deshămară iapa, fiind acum înhămat alt cal de la atelajul locotenentului Duszan – şi adăpostiră brişcă sub şopronul trăsurilor. Edgar vizită încăperile. Mobilele, acoperite cu huse, erau aşezate lângă pereții salonului. Edgar deschise pianul şi făcu să răsune câteva note. Era prima frază din *Verbor/enheit.* Îşi aduse aminte de Elzunia – care eânta aria asta – şi, deodată, i se făcu dor de muzică.

Prin fereastră se vedea marea şi valurile ei verzi-palide, care se înălțau mari, dar liniştite.

Prelungi nota „mi bemol” de sus şi ea, sub degetele lui, sună oarecum jalnic. Niciodată nu simțise, atât de viu, sensul efemer al tuturor lucrurilor, şi că trebuie să te grăbeşti dacă

vrei să faci ceva, să te grăbeşti... Valurile mării tot vor veni şi tot vor nimici totul.

Apucă una din perdele şi contactul stofei prăfuite îi reaminti de primul spectacol al Elzbietei la Opera din Odesa, de atingerea draperiilor când sta în culise şi asculta barcarola din *Povestirile lui Hoffmann,* melodia atât de îndrăgită de toţi diletanţii şi de toţi spiritiştii. Citise nu de mult *Şerpii şi trandafirii* de Nalkowska – carte ce-i făcuse o puternică impresie – şi-şi aminti că îl mişcase descrierea aceleiaşi barcarole. Poezia Nai-» kowskăi, amintirea Elzuniei, priveliştea mării îl scoaseră, pe neaşteptate, din îndelungata lui stare de depresiune. Dacă nu s-ar fi ruşinat s-ar fi j aşezat, ca atunci, aici la pian şi ar fi început să compună. *M*

Cineva intră. Era Walerek. Edgar nu-şi întoarse j deîndată capul, reuşind abia cu mare greutate să-şi desprindă ochii de la infinitul mării.

— Nu te deranjez, unchiule?

Nu se ştie de ce Walerek îi spunea lui Edgar j „unchiule".

— Nu, nu, de ce? Privesc cât este astăzi marea de frumoasă.

— Nu vrei, unchiule, să facem o plimbare? j Wolski pi'egăteşte dejunul şi asta va ţine cam o'i oră. 1

— Bine, să mergem la plajă. Mă bucur mult că j voi face plimbarea asta. Î

Coborâră de pe terasă, jos, la plajă, care era pustie de tot. Lui Edgar îi plăcea nespus de mult să se mişte pe plajă, fără grabă, pas cu pas, să asculte şi să vadă cum valurile se rostogoleau pe ţărm şi cum, retrăgându-se apoi, lăsau o dantelă transparentă de spumă pe nisip.

Salutul acesta al mării, după o atât de îndelungată despărţire, îi umplea azi inima de duioşie. Mergea nespus de încet, oprindu-se la fiecare pas. Walerek, întocmai ca aghiotantul unui general, îl urma la doi paşi distanţă. Trecură pe lângă plaja Szyllerilor şi colindară de-a lungul ţărmului luminos şi destul de înalt, pe care nisipul din partea mai joasă fusese răscolit de furtuna fluxului. Acum marea era însă liniştită şi verde, precum ciorchinii de struguri; valurile ei, netransparenIe, se înălţau domol şi se rostogoleau pe ţărm ca

nişte lighioane ascultătoare. Uneori, soarele făcea să răsară pe întinsul undelor lumini de licurici mărunți, strălucitori.

După multe luni de tăcere, Edgar simțea nevoia să vorbească, dar… de o conversație nici vorbă nu putea fi. Walerek răspundea doar prin monosilabe şi – după impresia lui Edgar – ținea s, i nu-şi trădeze spiritul cazon, nici măcar printr-un cuvânt spus mai pe şleau. Nu-i rămânea deci decât să monologheze. Mărturisindu-şi în gând că Walerek ar putea fi interesat de descrierea călătorilor, îi vorbi despre alte tărâmuri, pe care le cutreierase. Şi, ca de obicei, începu din nou să vorbească despre Sieilia. Tema asta se pare că-i suridea lui Walerek, care din când în când punea câte o întrebare:

— Şi cum a fost acolo, unchiule? Şi când s-au întâmplat toate astea, unchiule? —

Edgar se oprea şi-i povestea cum arată marea, de pildă, la Palermo – pe plaja din Mondello situată de partea cealaltă, la Monte Pellegrino…

— Dar Monte Pellegrino ce este?

Îi descria întreaga priveliște de la Palermo, situat la picioarele lui Monte Pellegrino, care avea forma unei mese. Îi vorbi apoi de portocalii înfloriți din parcul vilei „La Favorita”, cu adierile lor înmiresmate ce rătăceau deasupra mării în serile de primăvară. Aici însă, Marea Neagră exala doar miros de iod şi de alge, iar pe țărm înverzeau nişte salcâmi firavi.

Îi mai vorbi apoi despre lăcaşurile sfinte, despre oameni, despre cântece. Pe măsură ce vorbea, Edgar se însuflețea, se oprea sau grăbea şi mai tare pasul.

Într-una din aceste avântări de paşi iuțiți, se poticni de ceva ce zăcea de-a curmezişul plajei „acoperit cu o pânză de corabie. Un milițian cu carabină stătea lângă pachetul ăsta de o formă ’ alungită. 1

— *Prohodite, prohodite*32, îi zise el lui Edgar, care se oprise brusc.

— *Şto eto takoie?* întrebă, mirat, Edgar.

---

32 Circulaţi, circulaţi ! (rus.).

De mai multe ore acolo, milițianul, plictisit, 1 era bucuros să-l lămurească cum marea aruncase, chiar în locul acela, cadavrul unui om ucis. După cum s-a constatat, era unul dintre bandiții care jefuiseră „Orlovski-Kamski Bank”. Desigur că, ; spre a fi în siguranță, îşi împărțiseră prada pe o corabie în mijlocul mării. Cu ocazia răfuielii îm’ puşcaseră pe unul din bandă şi-l aruncaseră în, apă. În buzunare – afirma milițianul – avusese o mulțime de pietre, dar buzunarele rupându-se mortul revenise la suprafață.

— Dacă buzunarele erau rupte de unde ştiți că au fost pline cu pietre? râse Edgar, întorcându-se spre Walerek. Acestuia îi pierise însă zâmbetul, se făcuse palid şi privea necontenit cadavrul din pânza de corabie, sub care se desenau formele unui bărbat trupeş.

Edgar vru să ocolească cadavrul şi să meargă mai departe pe plajă. Chiar se pregătise să povestească despre Paestum, când Walerek îl apucă de mână.

— Să ne întoarcem, unchiule, zise el cu glasul schimbat, desigur că Wolski a pregătit dejunul.

Edgar se întoarse, nespus de surprins de neliniştile lui Walerek.

— Vai, Doamne, cât sunteți voi tinerii de nestăpâniți. Există doar atâtea asasinate, de toate felurile. Ştiam chiar o astfel de întâmplare, mi-a povestit-o profesorul Ryniewicz. Foarte romantică, exact ca în *Comoara din insulă* de Stevenson. Împărțirea pradei în barcă, încăierarea, înecarea cadavrului cu buzunarele pline de pietre. Nu mă aşteptam, însă, să mă întâlnesc în modul acesta eu victima dramei… Probabil că pietrele erau pregătite din vreme.

— În astfel de cazuri soarta găseşte ea singură soluțiile, zise pe neaşteptate Walerek; desigur că pietrele se aflau în barcă întâmplător.

Edgar se uită la el mirat. Walerek, înalt, svelt, dar palid, păşea mai în urmă, grav şi elastic, cu părul lui negru împrăştiat în neorânduială de vânt. Trăsăturile cam armeneşti ale feței ce-şi pierduse rumeneala erau acum crispate într-un fel de concentrare de parcă încerca să rezolve o problemă, cu

ochii larg deschişi ca şi gura, cu dinţii ei de o albeaţă strălucitoare. Lui Edgar i se păru că-i nespus de frumos, aşa cum mergea el având ca fundal verdele mării. Zâmbind, întoarse capul. Fără îndoială Walerek trecea, în clipa asta, printr-un moment hotărâtor. Zâmbetul lui Edgar mărturisea neabătuta sa atitudine indulgentă faţă de tineretul confruntat întotdeauna cu problemele proprii lui. Pentru Edgar, tânărul Walerek, cu toată expresia crispată a feţei, nu era decât un copil naiv.

Deodată începu să-i vorbească, iar cuvintele curgeau destul de uşor:

— Unchiule, unde găseşti dumneata atâta calm în faţa problemelor vieţii? Cum faci, unchiule, de reuşeşti să te izolezi din întâmplările ce ne asaltează din toate părţile? Cum poţi, unchiule, în prezenţa cadavrului unui bandit ucis, să vorbeşti despre portocalii înfloriţi? Unchiule, reprezintă asta o forţă, sau e o slăbiciune?

Mirat, Edgar se opri. Se uită încă clipă la băiat. Îmbujorat de avalanşa atâtor întrebări, Walerek pare-se mirat el însuşi şi cu buzele întredeschise se opri lângă Edgar, privindu-l şi el, la rându-i.

— Uite, Walerek, nu-ţi voi răspunde la întrebările ce mi-ai pus. Eu însumi nu-s în stare să le dau răspuns. Da… fiindcă Sieilia mă interesea ză, iar banditul ucis nu…

— Dar dacă n-o fi fost un bandit?

— Din moment ce nu l-am cunoscut… nu mă interesează. Desigur, aici mai este şi un alt aspect. Când omul mă interesează, îl compătimesc.

E adevărat. Dar, dacă aş ţine să mă preocup de tot ce se întâmplă acum în jurul meu, ce s-ar mai alege din arta mea? Iar ea este e, el mai important lucru pentru mine.

Walerek nu mai spuse nimic. Intrară în vilă şi se aşezară la masă. Era limpede că şi Edgar băgase de seamă că Walerek îl scrutează, ironic, pe „unchiul44 său. Edgar simţea chiar mustrări de conştiinţă, temându-se ca vorbele lui să nu fi avut o influenţă demoralizantă asupra tânărului. Aşa îşi făcea el griji, din orice.

— Tu ştii că acolo unde se taie o pădure sar aşchii.

Walerek avea în clipa aceea o jumătate a feței acoperită de ceaşca din care-şi bea ceaiul. Ochii lui însă, sclipind deasupra ceştii, aveau un luciu funest. Conversația întreruptă nu şi-a mai putut relua firul.

După câteva ore s-au întors. Walerek mânând calul îşi dădu silința tot timpul să şteargă o mică pată de culoare deschisă de pe partea din față a brişteі. O frecase cu batista, o zgâriase cu unghia, dar pata nu dispărea. Deşi comportarea asta a lui Walerek îl enervase pe Edgar, totuşi s-a despărțit de el, în fața porții, cu destulă afecțiune.

— Îți mulțumesc din inimă că m-ai însoțit. Nu-i aşa că a fost o plimbare plăcută?

— Foarte plăcută, confirmă Walerek şi dădu bici calului.

XX

Janusz şi Jozio după sosirea lor la Kiev locuiră la mama lui Stas Czyz. Doamna Czyzowa nvea o locuință mare pe strada Malia Vlodimirskaia şi trăia din închirierea camerelor. Acum nu mai avea mulți locatari, aşa că cei doi tineri se aranjară comod, cu toate că doamna Czyzowa uvea şase fii. Unul din ei, ce-i drept, nu era pre zent, se aventurase undeva spre nord şi aterizase în corpul de armată al lui Dowbor; toți ceilalți însă se aflau la Kiev. Lucrau undeva, dispăreau, se întorceau, aduceau câte ceva de mâncare. Faptul cel mai amuzant era că toți erau întru totul la fel cu Stas. Doi, ceva mai trupeşi, alți doi ceva mai mici, dar semănau între ei în mod aproape comic. Doamna Czyzowa, o persoană încă în puterea vârstei, frumoasă, îmbujorată, cu năsucul cârn, guverna cu simplitate şi grație întregul grup. Şi în timpurile acelea nu era o sarcină uşoară să fii mama a şase feciori. Dar doamna Helena o scotea admirabil la capăt cu ei, iar băieții ascultau de glasul calm al mamei, chiar când erau muştruluiți bine. Lui Janusz i se părea cu totul comic să-l vadă pe Stas – pe care până atunci îl ştiuse un soldat plin de independență şi de curaj – cum devenea din nou, în mediul familiei, un „băiat” oarecare, ce-şi ajuta mama, iar după masă ducea chiar vasele murdare la bucătărie.

Călătoria de la locul de cantonament al Corpului al III-lea până la Kiev avusese loc în condiții bune, fără niciun fel de surprize. Cu trenul mic, pe şine înguste, ajunseseră până la Kalinowka, unde aşteptaseră câtva timp legătura cu trenul obişnuit, pe şine normale, Odesa-Kiev. Ieşiseră puțin în oraş, în căutarea – cum spunea Jozio

— Unor rude, deoarece doamna Royska era născută Kalinowska. Dar nu găsiră nimic. Pe drum au făcut însă cunoştință cu un tânăr pictor, Henryk Antoniewski, care călătorea de la Odesa la Kiev. Era un tânăr cu pălărie şi pelerină neagră, purta plete şi era simplu, vesel, natural. Lucra ca ajutor de decorator la Teatr Polski din Kiev şi i-a rugat pe băieți să-l viziteze acolo. Nu fu ne-

Voie să-i roage de două ori. Îndată după sosire, Jozio şi Janusz au început să frecventeze regulat teatrul. Nu mergeau atât de des la spectacole, cât se furişau în culise, la Henryk, asistând la repetiții, ori urmărind de departe actorii de seamă, cum erau Jaracz sau Osterwa, care pe vremea 'aceea jucau la Kiev. Jozio făcu chiar cunoştință cu tânără actriță Halina Wyczer, pe care începu s-o şi curteze un pic, mergând împreună la cofetăria din Piața Dumei, la o cafea sau la o turtă dulce. Janusz aduna, pur şi simplu, impresii. Îi plăcea să meargă în culise, în cursul spectacolelor, să privească maşiniştii cum demontau decorurile şi avea chiar prieteni printre ei, cum era un tâmplar, sprijinitor al muncii electrotehnicienilor şi inventator chiar al unei spade speciale, ce se împlânta treptat în tărâțe şi cu ajutorul căreia se puteau stinge sau intensifica luminile de scenă. Domnul Malek era varşovian. Stând între culise, îi plăcea să-i povestească lui Janusz istoria tinereții lui, demonstrația din piața Grzybowski la care luase parte, şi alte asemenea întâmplări. Jozio ieşea din teatru cu Halina, Janusz se întorcea singur, iar în serile frumoase de primăvară, chiar pe jos. Niciodată nu-şi simțise mai mult singurătatea. Întorcându-se spre casă, se gândea nespus de mult la oamenii simpli şi buni, cum ora tâmplarul, precum şi la liniştea ce ți-o dă o astfel de simplitate. În minte îi mai venea şi Wladzio Sobanski, şi fără să-şi dea seama începea

sa fredoneze, încet, cântecul Corpului al III-lea: „în răsbel, ah! cât e de frumos.

Cel mai mult însă îi plăcea lui Janusz să stea de vorbă, în culise, cu Henryk. Era aproape ciudată însuflețirea cu care discutau despre artă, chiar în timpul când Antoniewski trebuia să supravegheze deplasarea decorurilor sau manipularea luminilor. Printre construcțiile de pânză înfățişând odaia doamnei Dulska, sau cârciuma din piesa *Celălalt* de Zapolska33, Henryk făcea spume împotriva întregii picturi contemporane, condamnând-o din principiu. Avea chiar o teorie a lui, deosebită, despre influența dăunătoare a sculpturii asupra picturii. După el, pictura bizantină, lucrările în mozaic din Ravenna – iată arta pură. Sculptura, prin influența ei, demoralizase oarecum pictura. Janusz, fie că aproba sau nu pe Antoniewski, era însă uimit de faptul că cineva putea să manifeste în problemele de artă o atât de mare dârzenie. Când Edgar vorbea despre muzică, el îşi păstra calmul şi chiar o oarecare răceală. Pictorul – cunoscut de curând – îşi revărsa însă întregul său temperament asupra presupuşilor adversari. Într-o zi îi arătase lui Janusz tablourile lui, într-o mică încăpere deasupra podului, pe care o ocupa în clădirea teatrului. Janusz avusese o mare decepție văzând cartoanele acelea pictate în dungi, de culori diferite, în flăcări şi petece, atârnând ca nişte cravate. El poreclise aceste „tablouri” cravate, denumire pe care şi-au păstrat-o. Antoniewski nu s-a supărat de porecla dată şi începu el însuşi să o folosească, considerând-o un fel de *„termen tehnic”* al picturii abstracte. Ciudate păreau, desigur, reîntoarcerile după aceste convorbiri în casa doamnei Czyzowa, unde toate problemele care depăşeau nivelul casnic, ale existenței de fiecare zi, erau socotite stupide, lipsite de sens. Stas Czyz nu pricepea deloc rostul preocupărilor lui Janusz pentru pictură sau teatru. El avea alte treburi, cărora le consacra tot timpul,

---

[33] *Gabriela Zapolska* (1860—1921), scriitoare clasică poloneză, cunoscută mai ales ca dramaturgă *(Moralitatea doamnei Dulska).*

şi Janusz îl putea bănui chiar că-şi pregăteşte din nou o evadare de-acasă. De altfel şi Antoniewski avea un aer confuz ori de câte ori Janusz pomenea de o eventuală plecare la Varşovia.

— Aşteaptă, îi zise el într-o zi, vom avea desigur şi aici unele surprize, un fel de intermezzo.

Janusz aştepta acest intermezzo cu neliniştea în suflet.

Dar... nu aşteptă prea mult. Într-o seară se dusese la spectacolul *Celălalt* să mai vadă o dată măiastra creație a lui Jaracz în rolul Căpitanului. La mijlocul spectacolului intră Henryk şi se aşeză lângă Janusz.

— Nu ştii oare unde este Jozio? întrebă el.

— Cred că-i în culise, răspunse Janusz în şoaptă.

— După actul acesta să ieşi din sală. Te voi aştepta în fața teatrului.

— E ceva important? mai întrebă Janusz, neliniştit.

— Foarte important. Plec peste două ore.

— Încotro? întrebă Janusz fără să-şi dea seama.

Henryk îşi duse degetul la buze şi se strecură iucet, afară.

i Wyczerowna juca rolul unei fete tinere, nefericite. Era simplă şi emoționantă, deşi avea unele deficiențe de dicțiune. La gândul că Jozio se află în culise, Janusz zâmbi. Elzbieta fusese îndepărtai a deci din memoria lui. Lucrul acesta îi reaminti de Ariadna lui. Oare i-a dispărut şi ea din memorie? Din nefericire, nu. În primul momentonstatarea asta o simți ca o povară grea, dar după o clipă i se păru că-i o mare fericire. Cortina se lăsă, mai înainte ca Janusz să-şi revină, să-şi dea seama ce se petrecea pe scenă. Alergă în culise, unde Jozio, rezemat de o construcție de lemn, stătea de vorbă cu Halina. Îl chemă, îşi luară repede pălăriile şi porniră în goană pe scări. În stradă, lumina felinarului se amesteca cu lumina încă stăruitoare a serii de primăvară. Jozio nici n-apucă să-l întrebe pe Janusz despre ce e vorba, când dădură peste Antoniewski. Îi luă de braț şi porniră în josul străzii Merângowskaia. De-abia atunci Antoniewski le zise!

— Uite ce-i, Haller cu brigada a doua carpatică a trecut de partea aceasta şi vrea să ia contact cu armata rusă. S-a

îndreptat în direcţia noastră şi acum este undeva aproape, la sud-vest de Kiev. S-a lansat un manifest către soldaţii şi j ofiţerii polonezi, să i se alăture. Mergeţi?

Jozio răspunse imediat:

— Mergem.

— Trebuie însă procedat repede. Peste trei ore ne vom întâlni la ultima staţie a tramvaiului care merge spre Pădurea Wodiţa. Noi trei şi încă doii băieţi…

— Stas Czyz va merge cu noi?

— Trebuie să vă duceţi imediat la Vladimierskaia şi să vă îmbrăcaţi aşa, încât să nu atrageţi' atenţia asupra voastră. Nemţii sau oamenii din formaţia Mazepa ar putea să pună mâna pe noi. J Pe de altă parte însă, trebuie să fiţi pregătiţi j pentru un drum lung şi, fireşte… pentru luptă»

— Putem să-l luăm şi pe Stas Czyz? întrebă j din nou Jozio.

— Bine, luaţi-l. Dar… pe răspunderea voastră.!

Janusz tăcu. Tăcu tot drumul până acasă, în-Jcotro se şi îndreptară imediat. Nu-şi dădea seaj ma ce vor să facă. Ce gândeşte Haller? Ce vrea? Să lupte cu nemţii? Sau… Ce pot însemna toate astea? Şi din nou întrebarea: procedând astfel se apropie sau se îndepărtează de Ariadna? Nu. Nu uitase nicio clipă de fata asta, de trupul ei mărunt, plăpând. Mai calmă decât toţi ceilalţi primi vestea plecării băieţilor doamna Czyzowa. Când sosiră, era culcată în pat. Îmbrăcă în grabă halatul şi pregăti ceva de mâncare pentru drum. Consimţi, îndată, să plece şi Stas, dar avu grijă să nu ia cu el decât lucrurile indispensabile.

— Vezi să nu te încarci cu prea multe, spuse ea, să nu-ţi fie greu mai târziu. Şi aşa le vei arunca.

Unse cu untură bucăţi de pâine şi le înfăşură în hârtie.

Stas se hotărî între timp să meargă la o faţă de deasupra lor, la etajul al patrulea. După câteva clipe apăru cu domnişoara, cu mama şi bunica ei, care strângea la piept icoana Maicii Domnului pictată pe tablă. Doamna Czyz râse aproape cu poftă:

— Bunica a pornit cu întregul aparat? întrebă ea.

— De, aşa trebuie, se ruşină puţin bătrânica, livmurând

toată. Doar… pleacă la război.

— E adevărat – şi doamna Czyz se opri cu cuțitul în mână – iar eu le pregătesc de parcă ar merge în excursie.

Careva dintre frații lui Stas vru să pornească şi el, dar nu-l lăsară, deoarece Henryk nu fusese de acord. Când trecură pragul în antreu, Janusz observă privirea tulburată a doamnei Czywiwa încremenită pe chipul lui Stas. Îşi dete seama – totul dură însă doar o clipă – că numai pe el nu-l petrecea nimeni.

Noaptea era liniştită şi întunecată. Din timp în timp, norii, alunecând, acopereau luna. Paşii răsunau zgomotos pe trotuar. Tramvaiul spre Pădurea Vodița nu mai circula, trebuiră deci să meargă tot timpul pe jos, pe linia tramvaiului. La bariera oraşului intrară în umbră şi, înşiruiți unul câte unul, trecură prin locurile unde umblau patrulele. Nu-i acostă însă nimeni.

Întârziaseră puțin. La stația de tramvai îi aştepta Antoniewski, singurul îmbrăcat aproape ca un militar. Numai părul cam lung şi bereta îndesată pe o ureche erau cu totul şi cu totul civile. Trebuiau să meargă patru kilometri până la un sat, unde locuiau nişte cunoscuți de-ai lui Henryk, şi de-acolo să pornească cu căruța, să traverseze Niprul şi să înainteze direct spre miazănoapte. Unitățile lui Haller, care trecuseră încă din martie în ținutul Zbrucz, în apropiere de Husiatyn, înaintau acum şi ele în aceeaşi direcție. Deocamdată, germanii îi lăsau să treacă, fără să le facă niciun fel de piedici. Brigada înainta în marş liniştit prin sate şi orăşele, iar ofițerii de stat major îi înrolau pe soldații şi ofițerii polonezi, care se prezentau din toate părțile.

Cei patru tineri aiunseră noaotea târziu, foarte obosiți, într-un sat mic, situat la marginea unui codru. Mai departe spre sud şi spre nord-vest se întindea şesul. Ocoliră satul şi găsiră la o distanță de un kilometru o casă mare, ai cărei pereți, înălbiți cu var, luceau chiar şi în timpul nopții. Nourii acoperiseră complet luna şi totuşi în văzduh se revărsase un luciu ca de plumb, care învăluia toate obiectele cu un soi de lumină fosforescentă. Era răcoare şi pe rucsacurile drumeților căzuseră picături de rouă. Când se apropiară de casă, cocoşul

cântă de două ori. Noaptea se scurgea cu repeziciune.

Henryk se orienta pe terenul acesta cu atâta uşurinţă, de parcă ar fi fost locul lui de naştere. Un câine lătră, pictorul însă îl îmblânzi. Intră într-o grădină mică şi bătu în oblon. În scurtă vreme uşa se deschise şi se ivi un bărbat înalt, în cămaşă albă şi în mână cu o puşcă cu două ţevi.

— Eu sunt, zise Henryk, am adus încă trei... De data asta, merg şi eu.

— Bine, spuse gazda, intraţi. Trebuie să dormiţi până spre seară. Astăzi nu vom merge împreună.

— De ce?

— Ştiu eu de ce, răspunse posomorit pădurarul şi se scărpină în cap. Haideţi, intraţi în casă, afară e frig. Se apropie revărsatul zorilor.

În odaia pădurarului drumeţii fură izbiţi în obraz de căldura cuptorului şi de mirosul acru al pâinii proaspete. Se vede că nu demult se sfârşise coptul. O lampă mică de gaz lumina slab încăperea.

— Culcaţi-vă câteşitrei în pat şi puteţi dormi până la amiază măcar. Eu trebuie să mai stau de vorbă cu domnul şef al ocolului silvic, zise Henryk şi trecu în odaia alăturată, luând cu el şi lampa. Camarazii îşi scoaseră rucsacurile de pe umeri şi-şi lepădară vestoanele.

Janusz se aşeză pe pat şi, văzând la lumina slabă ce pătrundea prin fereastră cum Stas îngenunchiase lângă pat şi-şi spunea rugăciunea, gândi în sinea lui:

„Ce om bogat, are o mamă şi pe Dumnezeu!”. Se întinse alături de Jozio, lăsând loc şi pentru Stas, dar nu aţipi. Ceilalţi mai vorbiră un pic, cu r. Las de ora somnoros, şi nu peste mult începură să sforăie ritmic şi tare. Cu ochii deschişi, Janusz privea în întuneric, când deodată zări – dincolo de cuptorul în care se stingea spuza ultimilor cărbuni aprinşi – deschizându-se uşa şi intrând Ariadna. Tristă, se apropie de el şi-i puse mâna pe frunte. Atunci, strigă... şi-şi dău seama îndată că adormise; că se trezise după o scurtă aţipire. Afară era aproape ziuă. Acum, într-adevăr, nu mai putu închide ochii timp îndelungat.

Abia pe seară porniră mai departe. Bătrânul pădurar se dovedi a fi un mare guraliv. În căruța mică la care înhămase un singur cal, prin cărări cunoscute doar de el, transportă băieții, fără să înceteze o clipă pălăvrăgeala şi îndemnurile cu care dădea zor căluțului lui mărunțel şi sur. În pădure, era o frumoasă seară de mai. Întunecimea albastră se înălța drept în sus, de sub crengile plecate ale stejarilor, sau, în partea unde creşteau pinii, se concentra într-o masă compactă. Din când în când apăreau, în zare, câmpuri întinse, mai luminate parcă. Înaintau mereu pe marginea pădurii, drumul fiind lipsit de aşezări omeneşti. Abia târziu, în noapte, ajunşi într-un loc pustiu, o apucară în partea ce părea a fi o şosea largă, chiar foarte largă şi cu urme adânci de roți. Răcoarea se vede că pătrunsese căluțul cel sur, care înainta acum mai repejor, aşa încât pădurarul începu să facă tot mai lungi pauze în povestirile lui de vânătoare, de război, de prădăciuni. Janusz se culcase în căruță, cu spatele rezemat de banchetă pe care era proțăpit pădurarul, iar alături de el având pe Stas Czyz şi pe Jozio. Henryk ocupase loc în codârla căruții, cu picioarele atârnând afară. Uneori îşi întorcea capul spre stele, ca şi cum ar fi vrut să le întrebe ceva şi atunci, pe fundalul de întuneric, profilul lui – altminteri neclar – se schița mai luminos. Starea de somnolență era generală, deşi dormiseră bine cu toții. Din când în când mai borboroseau câteva vorbe, apoi tăcerea grea se lăsa din nou. Căruța zdrăngănea într-una, hurducându-se peste hârtoape, în timp ce pădurarul îşi agita mereu biciul. Janusz, urmărind privirile lui Henryk, se uita şi el la stele. De mult timp nu le mai văzuse aşa, adunate deasupra lui, pe o suprafață imensă şi deschisă parcă de-a dreptul peste toată stepa; căruța care mergea pe drum făcea impresia că-i mai degrabă un corp ceresc alergând prin spațiul stelar. Janusz simți direct fiorul infinitului şi fu cuprins de o uşoară amețeală. De asemenea şi Jozio era cu ochii țintă pe cer.

— Uite, vezi, se adresă el deodată lui Henryk, niciun pictor n-ar fi în stare să redea priveliştea asta.

— Şi niciun poet n-o poate descrie, adăugă Janusz.

Henryk se întinse pe spate, aşa că acum nu mai privea

stelele pe furiş.

— Pictura nu constă în reproducerea naturii, zise el la un moment dat, şi aş vrea să înțelegeți bine lucrul acesta.

i— Da, eu înțeleg, mormăi Janusz oarecum contrariat, dar... impresioniştii francezi şi-au dat to-uşi silința să exprime lumea exterioară.

I— Aşa ți se pare, răspunse Henryk, fiecare ar-ist se pictează pe sine, după cum fiecare scriilor vorbeşte numai despre sine.

Nu sunt de acord, ripostă Janusz, cu şi mai multă hotărâre. Fiecare artist caută adevărul.

Aş! se mulțumi să mormăie Antoniewski.

De câtva timp aerul cald şi înmiresmat era străbătut de adieri uşoare, reci. Miresmele deveneau tot mai tari, undeva hăt-departe se apropia parcă ceva ce semăna cu răcoarea unei ape. Orizontul – şi nu numai spre răsărit – începuse să-şi schimbe culoarea, fețele băieților devenind cenuşii.

— Dar de ce fel de adevăr vorbeai? reveni Henryk din nou la convorbirea începută.

— Adevărul este unul singur, ca stelele, ca iu3 birea, continuă Henryk pe neaşteptate, chiar pentru el însuşi, constatând cu neplăcere că pusese prea mult sentiment în aceste cuvinte. El nu voise să exprime toate astea chiar aşa cum făcuse.

Câtva timp continuară să meargă în tăcere. Acum, coborau pe un drum larg spre o livadă albastră, întunecată încă, de unde se răspândea un miros de ierburi tămăduitoare. Deodată, chiar de lângă una din roțile căruței, zvâcni o ciocârlie care, cu un ciripit zglobiu, porni să se înalțe spre ce-; rul cenuşiu, pe care stelele străluceau încă. Băieții se înfăşurară mai bine în paltoanele lor.

— Uite, vezi, zise Henryk încet, dându-şi la o' parte părul care-i căzuse peste frunte şi ochi, eu cred în artă.

— Da, răspunse Janusz, căruia declarația lui Henryk i se păru destul de naivă, eu însă cred în viață. Din viața asta a noastră ceva tot tre-5 buie să iasă...

— Dar ce anume? întrebă deodată Jozio.

— O învățătură morală.

— Pentru cine? spuse în silă Henryk.

— Pentru toți, pentru noi, pentru oameni. Uite, tu crezi în artă şi ai vrea să pictezi… şi chiar pe tine însuți! Acum însă mergi cu noi la război.J

Fiindcă socot că asta nu va fi o vorbă goală…

— Sper, mormăi Jozio.

— Nu-mi va lipsi prilejul şi nici inspirația, suspină Antoniewski.

— Da, însă tu nu mergi singur, tu organizezi plecarea noastră. Şi lucrul ăsta îl faci tot pentru arta ta?

— Sigur, e doar un imperativ…

— În numele cui? La asta să-mi răspunzi. Iar lu, cum se vede, nu-mi poți răspunde…

Căruța pătrunse în răcoarea şi ceața întâlnite înainte de ivirea zorilor în livada înmiresmată, iar acum se îndreptă în sus pe dealul din față, înaintând în zig-zag, când pe o latură, când pe alta a drumului larg de țară. Repede se făcu tot mai multă lumină şi dealul era acum vizibil în întregime. Când ajunseră pe coamă pădurarul Irase iute de hățuri, opri căruța şi, întinzând biciul în față, le zise:

— Uite-i, vin!

Băieții întoarseră imediat capul într-acolo.

Dealul pe care-l urcaseră era mai abrupt pe celălalt versant. Din locul unde opriseră, se desrhidea perspectiva unui şes întins până-n zare năpădit de lumina palidă a aurorei de vară. Şesul acesta se contopea cu orizontul întunecat şi cu cerul, pe care stăruiau doar stelele mai mari. Jos, lui departe, pe un drum transversal înainta armata. De aici convoiul făcea impresia unui şir de furnici mari; soldații, caii, căruțele mergeau în şiruri înghesuite, dar distincte. Pe alocurea, deasupra unui soldat sclipea ascuțişul unei baionete. Alteori, în intervalele dintre unitățile de infanterie1, apărea silueta unui turn. Convoiul ieşea din noapte şi pătrundea, din nou, în noapte.

Căruța coborî şi băieții se alăturaseră convoiului chiar din mers. De aproape soldații arătau ceva mai bine. Se anunța o dimineață luminoasă; totul era acoperit de rouă. Nimeni nu le

dădu însă vreo importanță. De-abia după circa un kilometru îi acostă un ofițer călare.

— Încotro? încotro? strigă el de departe. Unde vă vârâți?

— Voluntari, domnule locotenent, strigă la rându-i pădurarul.

— Ați fi putut veni mai devreme! exclamă locotenentul, apropiindu-se. Ce să facem acum cu voi?

— Să ajungem deocamdată la cel mai apropiat punct de oprire, spuse Henryk.

— Naiba v-a adus şi pe voi? Şi aşa ne târâm ca o broască țestoasă.

Abia după convorbirea asta cu locotenentul, se destrămă oarecum pânza care ascundea căruța de privirile soldaților. Îndată, cei din căruță fură înconjurați de-a valma şi cum convoiul înainta într-adevăr foarte încet – iar din când în când ordinele care veneau din față şi treceau repede de-a lungul masei de oameni în mers îl opreau cu desăvârşire – soldații începură să le pună tot felul de întrebări: „De unde veniți? Mai e mult până la Kiev? Pe nemți i-ați văzut? La ce vă pricepeți?”

»

Cel mai bucuros răspundea pădurarul. Henryk sărise şi el din căruță, îşi scosese bereta şi, răscolindu-şi părul, alungă într-o oarecare măsură urmele reveriei nocturne ce i se întipărise pe obraz. Ochii, cu care citise în stele, îi erau acum şi mai pătrunzători. Scruta chipurile oamenilor care-l întrebau şi el însuşi punea întrebări. Lucrurile nu prea erau clare nici pentru unii, nici pentru ceilalți. Care va fi sfârşitul? încotro îi va duce generalul? Repetau în gând cuvintele manifestului, cuvintările lui Haller şi Zymierski – fireşte că era vorba de germani. Războiul dura însă de atâta timp, oamenii se gândeau de-acum la sfârşitul lui, la întoarcerea lor acasă; iar aici, în loc să meargă acasă, mărşăluiau într-o cu totul altă direcție. Desigur, nemții pot fi bătuți! Ce se va întâmpla însă pe urmă?

Jozio, aplecat peste căruță, stătea de vorbă, aşa într-o doară, cu câțiva soldați care mărşăluiau alături. Unul din ei era un bărbos bătrân, înalt şi cu o figură cuvioasă; altul, mai

mărunțel, neastâmpărat, cu fața rotundă ca o lună şi pe care-l chema Ludwis, zâmbea ca un copil; în sfârşit un al treilea, un om chipeş, viguros, puternic şi cu un nas de vultur privea cu simpatie la „voluntari". Din primul moment legară o convorbire de ordin tehnic. Soldații informară pe Jozio de câte zile sunt pe drum, cum s-a desfăşurat străpungerea inelului austriac de la Rarancea, ce fel de parc regimentar au, şi unde se află în clipa aceea Haller împreună cu statul său major. În schimb Jozio le povesti cum se prezenta instruc1, ia în armata rusă. Apoi examinară foarte amănunțit deosebirile şi superioritatea armamentului austriac şi rusesc, apreciind valoarea artileriei celor două armate, iar când ajunseră la problema puştilor-mitraliere, discuția dură neîntrerupt până la amiază. Ludwis, şi mai ales chipeşul Franek, țăran de lângă Tarnobrzeg, se împrietenirră la toartă cu Jozio.

În sfârşit se opriră într-un sat la câteva verste de Kaniov. Era vădit că Haller se îndrepta spr e Nipru şi succesul acțiunii sale depindea de faptul dacă germanii îi vor permite să treacă fluviul. Într-o casă mică de lângă biserică se oprise statul major, iar în clădirea şcolii erau primiți voluntarii. Când băieții noştri ajunseră acolo, se întâlniră cu alți vreo douăzeci de tineri – unii aşteptând să fie primiți, alții repartizați deja la diferite unități – dintre care mulți căpătaseră carabine austriace cu baionete plate în formă de cuțit. Stas Czyz descoperi chiar cunoscuți de la echipa de fotbal a Societății polone de gimnastică din Kiev.

În fața grădiniței şcolii erau două bănci de lemn, pe care se aşezaseră oamenii care-şi aşteptau rândul. Era o galerie întreagă de tineri de toate tipurile, din părțile centrale ale țării, ca şi de la marginea ei, care îi cam luau peste picior pe soldații „austrieci" ai lui Haller. Pădurarul îşi luă rămas bun şi porni înapoi spre casă. Primirea carabinelor, repartizarea şi înregistrarea erau treburi executate de subofițerii comandamentului şi de furieri, cu multă, greutate – totul dând impresia unei stări de haos – iar aşteptarea dura de multă vreme. Staționarea ordonată la miezul zilei se prelungea peste măsură, iar bucătăriile de câmp nu mai apăreau. Era trecut

bine de amiază – să fi fost orele două – când deodată, în fața şcolii, apăru din nou căluțul sur al pădurarului şi mica lui căruță. Henryk se repezi la el. Pădurarul, cu un aer misterios, se aplecă de pe capră şi-i şopti:

— Suntem împresurați. Nu m-am putut întoarce.

— Cum împresurați?

— Nemții au mers pe urmele noastre, şi acum nu mai lasă să treacă pe nimeni.

Cam în acelaşi timp sosi la şcoală, în goană, şi un sergent gâfâind tare. Câțiva subofițeri din cancelarie săriră îndată, pornind să conducă la posturile lor pe voluntarii „înrolați11. Cei care nu fuseseră încă primiți, neştiind ce să facă, stăteau în fața şcolii. Janusz intră pe coridor şi se uită în „cancelarie”, unde nu mai era nimeni.

Casa parohială se afla la câțiva paşi de şcoală. Acolo începu acum o mare forfotă, ca în fața unui stup. Intrările şi ieşirile curierilor, ale aghiotanților şi ofițerilor, prin uşile scunde ale casei zugrăvite în albastru, se întețiră nespus.

Stas Czyz, colegul său de fotbal, un lungan care juca în apărare şi era poreclit „Pipsa”, slăbănogul Hieronim Dobrzynski, Janusz şi Henryk rămăseseră în fața şcolii neştiind ce să facă. Jozio pornise spre comandament să afle ce se întâmplă.

Bătrânul pădurar îşi duse calul într-o mică şură din spatele şcolii, apoi se întoarse şi-i zise lui Henryk:

— N-am ce face, va trebui să încerc din nou la noapte. Eu cunosc drumurile mai bine decât ei…

În clipa aceea, în uşa comandamentului – pentru moment liberă – apăru, grăbit, fără chipiu, un ofițer înalt, blond şi cu capul rotund care, dând cu ochii de Jozio, îl întrebă:

— Cine eşti tu?

— Voluntarul Royski, răspunse el puțin cam prea tare, fost locotenent în armata rusă.

i — Domnule locotenent, i se adresă atunci ofițerul cel înalt, din uşa comandamentului, du-te repede la capătul satului, în penultima casă din dreapta, se află căpitanul Kniaziewicz. Să vinăudată la mine.

— Am înțeles, zise Jozio care salută şi, răsUcindu-se pe călcâie, porni în goană. Ofițerul de stat major se întoarse în casa pai’ohială.

Zâmbind, Henryk se uită după Janusz.

În clipa aceea răsunară împuşcături îndepărtate, disparate, după care urmă o salvă regulată şi apoi totul amuți. Soldații fură scoşi din case şi postați de-a lungul străzii săteşti pe două rânduri. Uitară cu toții de tinerii care aşteptau în fața şcolii. „Pipsa” şi Czyz începură să umble de colo până colo; într-o mică încăpere din fundul şcolii descoperiră un diacon speriat cu soția lui, de la care primiră o pâine mare neagră, bine coaptă, şi câțiva castraveți murați. Se aşezară cu toții în grădinița din fața şcolii, sub pomi, şi mâncară. Prin ulucile vechi, pe alocuri rupte şi acoperite de tufe, se putea vedea intrarea la comandament. Acolo, nicio mişcare. Nu mai apăru nici Jozio.

Se auzi motorul unui automobil, care se opri repede, în fața comandamentului. Pe scările lui stătea unul din ofițerii lui Haller, arătând drumul. Din automobil coborâră patru ofițeri germani purtând chipie noi cu fire de argint sclipitoare. Intrară grăbiți în casa comandamentului, împreună cu ofițerul care-i însoțea. Tinerii din grădiniță se culcară pe burtă şi, târându-se puțin mai aproape de zăplaz, îşi fixară privirile asupra scundei intrări în casa parohială. Pădurarul, care se afla şi el pe acolo, ofta şi gâfâia de mama focului.

Nu trecură nici douăzeci de minute şi nemții ieşiră din casă, se urcară în automobil şi plecară, fără să spună vreun cuvânt. De data aceasta fără călăuză. După ei se repeziră îndată ofițerii comandamentului şi, ținând în mâini săbiile şi chipiele, alergară de-a lungul şirurilor lungi, cenuşii.

— Drepți, drepți! răsunau comenzile lor.

Rândurile ostaşilor erau acum nemişcate, iar baionetele alăturate dădeau impresia unui uriaş pieptene.

În uşa casei parohiale apăru atunci un militar mărunțel, cu fața palidă şi bărbuță neagră. Uşa ora scundă, iar pragul înalt; militarul, cu trese de colonel, păşi peste prag cu oarecare greutate. Şchiopătând, se sprijinea pe un baston obişnuit, cu

mânerul încovoiat. Ieşi singur, abia pe urmă apăru căpitanul acela înalt, care îi dase ordine lui Jozio, şi încă vreo câțiva aghiotanți.

— E Haller, şopti pădurarul.

Micul colonel trecu şchiopătând prin fața rândurilor cenuşii de ostaşi. Nu i se vedea decât bastonul de culoare roşietică. Se opri şi începu să vorbească.

Cerul era albastru şi ciocârliile cântau în văzduh; fiica diaconului, speriată, ieşise după apă; printre frunze, cu toate că era plină amiază, bondarii se porniră să bâzâie şi să zboare, într-un număr neobişnuit de mare în anul acela. Undeva, departe, se auzea din când în când câte o împuşcătură. Haller trecu de-a lungul satului până la capătul rândurilor; între timp ofițerii dădeau ordine soldaților postați în apropierea lor. În sfârşit fură aduşi caii colonelului şi ai suitei lui, după care se îndreptară spre unitățile brigăzii '. Intonate mai departe. Soarele începu să scapete de-a binelea.

Janusz mai aşteptă puțin şi apoi grăbi în căularea lui Jozio, de-a lungul uliței, printre gardurile de nuiele împletite arătos. Viața, în căsuțele albe, se stinsese, rareori ivindu-se câte un moşneag sau o băbuță care dădeau de mâncare animalelor. Prin curți încremeniseră căruțele neînhămate, dar încărcate cu ranițe, cu pâine, sau cu saci de ovăz. Jozio nicăieri!

Abia dincolo de sat, lângă o troiță, descoperi câțiva ofițeri cu binoclurile la ochi. Cu ei era şi Jozio. Văzându-l cum se apropia, îi făcu semn cu mâna, iar Janusz nu întârzie să vină spre el.

— Vino! vino! striga Jozio, vom avea aici un admirabil punct de observație. Nemții nu sunt departe.

Janusz cercetă cu ochii drumul pe care veniseră, dar nu remarcă nimic. Larga şosea era scăldată de razele soarelui, iar stepa se întindea uniform până către orizont, unde se mai înălța un pic. Văzduhul tremura, parcă, de căldură şi secara măruntă – fără spice – se agita precum undele unui lac. Era o tăcere fremătătoare.

Şi deodată, în liniştea asta, răsună o bubuitură îndepărtată, slabă, de tun, se auzi chiar zborul proiectilului şi, apoi, o a

doua explozie, mai îndepărtată. J6zio lăsă binoclul în jos şi zise:

— A început.

Ofițerii se retraseră, iar băieții se aşezară jos, lângă troiță. Janusz îşi cuprinse genunchii cu mâinile, privind stepa. Seara se apropia.

Tunurile începură acum să cânte cu regularitate un soi de simfonie. Jozio era nespus de emoționat. Puştile-mitraliere țăcăneau şi ele.

— Uite, mă simt aşa, zise el, de parcă m-aş afla pentru întâia oară în mijlocul focului.

— Păi ăsta-i foc? întrebă Janusz.

— Dar ce-ai crezut? Jozio dădu din umeri. Eu cred, adăugă el peste o clipă, cum să-ți spun? Ni se pare nouă aşa, pentru că este prima noastră bătălie. Bătălia noastră, proprie…

— Cum proprie?

— Bătălia poloneză! Pe riscul nostru.

— Oare nu-i tot una?

E limpede că toate astea au un scop.

— Cum adică, ne luptăm cu nemții? Aşa-i?

Da, fireşte, în sfârşit…

Nu crezi că o să ne bată?

— De data asta, desigur, şi nici nu-i ultima dată…

— Dar nici prima. Războiul este oare lucrul cel mai important? cel mai firesc?

— Cred că-i mult mai mult decât arta lui Henryk!

— Da, se poate, mai ales că Henryk luptă acum. Uite-l, tocmai se apropie.

Henryk venea în goană din sat şi se opri lângă troiță strigând celor patru soldați care-l urmau rărind o puşcă-mitralieră:

— Aici! aici!… şi le ordonă s-o aşeze între cele patru tufe care înconjurau troița. Jozio se indignă:

— Asta nu-i ascunzătoare! Ascultă, ai înnebunit, oricine poate bănui că aici e un cuib. Habar n-ai de aşa ceva.

— Puşca-mitralieră trebuie să rămână aici! Irigă Henryk, stacojiu la față. Înțelegi?

— Aici, însă, o să ne facă praf! răspunse JAzio.
— Eşti liber să nu stai aici. Doar n-ai ordin.
— Eu n-am primit, în general, niciun fel de ordin.
— Atunci, ce tot te învârteşti pe-aici?
Janusz observă în cele din urmă că fuseseră obligați să ridice mult glasul. Acum abia îşi dete Meama că văzduhul tot vuia de salvele tunurilor.
Privind spre stepă, zări deodată la o mare depărtare mici mogâldețe alergând în tiraliori şi aruncându-se la pământ. Pe alocurea mogâldețele se ridicau repede şi fugeau mai departe. Janusz ştia de-acum cum şuieră gloanțele. Câteva din ele trecură chiar deasupra capetelor lor. Un ofițer veni în goană, roşu ca sfecla, cu părul negru, ciufulit, ieşindu-i vâlvoi de sub chipiul albastru şi comandă:
— Trageți, trageți!
— Doamne, ce balamuc, se adresă Jozio lui Janusz.
În clipa asta puşca-mitralieră de sub tufe începu să pârâie şi Janusz îşi întoarse fața, curios, în direcția aceea, când deodată lui Jozio i se înmuiară picioarele de la genunchi şi încet, ca un actor pe scenă, se prăbuşi cu capul înainte. Janusz se repezi la el. Jozio încearcă să se ridice.;
— Ajută-mă, zise, am fost rănit în coastă.: Henryk se apropie şi el. Amândoi îl ridicară, Jozio era palid, cu gura încleştată! Nu-i curgea i sânge.
— Să mergem, să mergem, spuse Janusz.
Îl conduseră în direcția satului. La început um'bla destul de bine, chiar glumi:
— Nu mă doare nimic.
Apoi însă începu să-şi mişte greu picioarele.!
Aproape că-l duceau de subțiori. Aşa au ajuns la prima căsuță. În curte se afla o grămadă de lucernă, verde ca smaragdul, proaspăt cosită. Îl duseră până la ea; mai degrabă îl purtară pe sus – nu mai mişca picioarele. Deodată, gemu i încet.
Janusz îşi ridică privirea şi, pur şi simplu, văzu cum pe chipul prietenului trecu încet mâna morții. Mai întâi îi amorți gura, apoi nasul i se subție peste măsură, ochii lui oglindiră

pentru o clipă expresia spaimei şi apoi deveniră sticloşi şi nemişcaţi. Cea din urmă – învăluindu-se de o paloare gălbuie – se stinse fruntea, deasupra căreia se mişca, în adierea de primăvară, o şuviţă blondă. Şi Jozio se prăbuşi ca o bucată de lemn peste aşternutul verde de lucernă.

VARŞOVIA

În anul acela, deşi vara era frumoasă, puţini oameni părăseau Varşovia şi, când plecau, era pentru totdeauna. Străzile, însorite, deveneau pustii, iar circulaţia extrem de redusă. Janusz se instalase într-o odăiţă la mansarda casei familiei Bilinski, unde se simţea foarte bine. Pe sora sa o întâlnea des; pe bătrâna prinţesă Bilinska, care locuia pe strada Bracka, mai rar, atmosfera de familie fiind menţinută doar de domnişoara Tekla Biesiadowska, conducătoarea întregii gospodării şi de bătrânul Stanislaw. Acesta, după fuga de la Mankowka se strecurase prin Kiev şi Brest până la Varşovia şi, aterizând la familia Bilinski, reveni astfel la vechiul său cămin, pe care nu-l părăsise decât în timpul războiului. Micul palat din Bracka fusese de fapt transformat într-o mare casă de raport cu multe etaje, care nu numai că masca discret reşedinţa unor magnaţi, dar aducea şi un venit destul de apreciabil – cu toate măsurile de „protecţie a chiriaşilor44 ce fuseseră introduse. Îndeosebi ea constituia însă un azil pentru bătrâna prinţesă, în mare măsură ruinată, pentru nora ei îndurerată de întâmplările din Ucraina, ca şi pentru nepotul Alo, acum un tânăr chipeş. Doamna Royska, de câte ori venea din Puste Lşki în capitală – în vara aceea poposise aici de-a binelea, fără să ştie când se va întoarcc acasă – trăgea la familia Golqbek, care ocupa o locuinţă mare pe strada Czacki. Tot aici locuia şi Walerek, la început înscris la facultatea de drept, iar acum aflat în armată.

Janusz cunoscuse în acea vreme un tânăr jurist, Cherubin Koiyszko, care locuia cu părinţii lui într-o casă mică lângă biserica Fecioara Maria din strada Nowy Swiat. Janusz îl întâlnea la Ola, fiind o bună cunoştinţă a familiei Golbek. Tatăl lui Cherubin, în calitate de organist al bisericii, avea aici locuinţa – legată de serviciu – la etajul întâi, chiar deasupra

azilului de bătrâni al prințesei Anna Mazowiecka. Era o anfiladă de odăi de modă veche, încăpătoare şi scunde, cu puține mobile, vechi. Odaia lui Cherubin era la capătul acestei anfilade şi trebuia să traversezi întreaga locuință, pentru a putea ajunge în odaia asta, plină de cărți şi de tăieturi din jurnale, prinse cu ace în tapetele decolorate. În curte creştea viță sălbatică, ale cărei împletituri căzând pe ferestrele mici făceau ca lumina să pară filtrată printr-o sită verde. Janusz obişnuia să piardă multe ore ascultând monoloagele lui Cherubin.

Numele tânărului jurist – şi puțin poet, căci. Scria din când în când şi unele versuri satirice – era o negație totală a aspectului său exterior. Înalt, slab şi neglijent, cu nasul strâmb spânzurând deasupra gurii căzute în jos Cherubin, deşi foarte urât, avea farmecul irezistibil al intelectului şi umorului, atât de prețuit de Janusz. Uneori, Janusz îndrăznea să opună spuselor sclipitoare ale lui Cherubin modestele lui păreri.

E uimitor, îi spuse el într-o zi, cât de mult în a intimidat Varşovia.

Era o după-amiază luminoasă, în primele zile ale lui iulie din acea frumoasă vară.

Cherubin căzu puțin pe gânduri, apoi se uită pătrunzător la noul său prieten şi-i spuse:

— Mărturisesc că nu pricep. Ce-ai vrut să spui?

Janusz zâmbi. Îşi luase obiceiul să se apere prin zâmbete, considerând că-i o bună metodă față de cutezanța oamenilor.

— Vezi dumneata, zise el desprinzându-şi privirile de pe chipul lui Kolyszko, cu toată originea mea poloneză, am fost foarte puțin pregătit să trăiesc la Varşovia. Nu înțeleg oraşul acesta şi totodată nici nu prea îmi place. Pe de o parte mă supără scara socială – cu mult mai redusă, – în toate privințele, decât aceea cu care am fost obişnuit – iar pe de alta, în raport cu firea sclipitoare a oamenilor de aici mă simt lipsit de inteligență şi de suplețe. Aşa, de pildă, dumneata mă intimidezi în mare măsură.

Zâmbetul lui Cherubin părea un fel de triumf.

— Vezi dumneata, aşa se întâmplă întotdeauna cu voi toţi... Vă trageţi dinspre părţile răsăritene şi asta explică totul!

Janusz îşi întoarse faţa spre fereastră. După o clipă începu să se preumble prin odaia încăpătoare.

— Am impresia, zise el cu oarecare tristeţe, că tocmai spusele dumitale dau dovadă că nu înţelegi nimic din toată problema. Scuză-mă, adăugă el văzând că Cherubin se indignează, n-am vrut să te supăr! Dar, într-adevăr, dumneata nu pricepi. Dacă am amintit despre scară, m-am referit la scara problemelor noastre poloneze. Am impresia că Varşovia nu le vede, la propriu, din moment ce un 0111 atât de inteligent, cum eşti dumneata, ai atât de false idei în această privinţă. Nici chiar dumneata nu eşti orientat asupra celor ce discutăm, iar eu nu sunt în stare să-ţi explic mai precis...

— Cred că dumneata nu ţii să mă insulţi, spuse Cherubin, dând din umeri.

Janusz continuase să se preumble prin cameră. Din ultimele vorbe ale lui Kolyszko înţelegând însă că acesta este iritat, se opri din mers şi adăugă:

— Domnule Cherubin, cred că nu spui cuvintele astea în serios... Eu mă simt, pur şi simplu, străin.

— Eşti aici de un an şi jumătate şi încă nu te-ai obişnuit?

— După cum vezi, nu m-am obişnuit.

— De fapt, cu ce te ocupi dumneata?

— Cu nimic – şi Janusz porni din nou să se preumble prin odaie – cu nimic. Vreau să mă mai orientez în ce priveşte politica, oamenii... m-am înscris la drept, am dat patru examene, dar dumneata ştii universităţile din ziua de azi...

— Şi ce-ai de gând să faci?

— Mă tem să-ţi răspund. Dumneata vei spune, din nou, că-i o influenţă răsăriteană.

Cherubin zâmbi.

— Într-adevăr, preciză el, nu te înţeleg... Şi poate tocmai de aceea îmi trezeşti atâta interes...

— Mulţumesc, surâse Janusz galben. Vezi numai să nu cazi jos când vei auzi ce-am să-ţi spun... Caut oameni adevăraţi.

— Bună distracţie, făcu Cherubin, n-am ce zice! Vei căuta

mult şi bine.

După o clipă însă adăugă:

— La ce-ți trebuie?

— Socot că ar putea da un sens oarecare vieții mele. Un om adevărat… Dumneata, oare, îți imaginezi cum ar putea să arate el?

Cherubin zâmbi din nou şi-l întrebă:

— Scuză-mă, dar câți ani ai dumneata?

Janusz, fără să mai surâdă, dar şi fără niânie răspunse:

— Douăzeci şi patru. Am crescut într-o bogată familie de moşieri.

— O, asta se răzbună, zise ironic Cherubin.

— Ştiu. Dar am trecut prin foarte multe încercări: moartea tragică a tatălui meu, revoluția, luptele de la Odesa, armata poloneză, bătălia de la Kaniov… La Kiev l-am văzut pe Haller în izmene, cum îşi schimba hainele şi îmbrăca pantalonii prietenului meu Stas Czyz… Toate astea, cred, sunt destule încercări, ce zici? Într-un cuvânt, viața nu m-a cruțat.

— Dar femeile? întrebă deodată Cherubin.

Janusz se îmbujoră şi se opri la jumătatea cuvântului.

Apoi se hotărî să fie sincer până la capăt.

— Într-adevăr, zâmbi el, prea puțin am avut de-a face cu ele.

— Vezi, iar lucrul acesta e cel mai important!

În cuvintele lui Cherubin, Janusz descoperi nu atât falsitatea lor – fuseseră pronunțate pe un ton glumeț – cât mai degrabă dorința de a ocoli un răspuns serios. Lucrul acesta i se mai întâmplase, de multe ori, în convorbirile cu acest om. De îndată ce ajungeau la o problemă care, pentru Janusz, era cu adevărat o problemă – oricât de naivă ar fi fost formularea ei – Cherubin se sustrăgea, printr-un spirit, prin erudiție sau printr-o frază superficială. Toată însemnătatea problemei cădea baltă, rămânând doar zâmbetul.

Şi tocmai lucrul acesta era pentru el stema Varşoviei. La drept vorbind venise aici cu un scop bine determinat. El socotea că Cherubin este un om inteligent, capabil să-i răspundă la o întrebare concretă, ce-l frământa de câtva timp. Gluma privind „femeile44 împinsese însă problema pe un

făgaş cu totul altul. Fiinţa Ariadnei îi apăru şi de astă dată, aproape tot atât de concret, ca şi atunci când o visase, în casa pădurarului de lânga Kaniov. Ştia mai de mult că Ariadna se afla la Paris, dar mai ştia că nu exista încă nicio legătură poştală regulată cu capitala Franţei, şi cu atât mai mult nu putea visa la o călătorie. Era un lucru extrem de rar ca o persoană oficială, un om cu mult noroc, un participant la Conferinţa de pace de la Versailles sau vreun diplomat să poată merge la Spa sau la Paris. Janusz, în urmă cu o jumătate de an trimisese o scrisoare printr-o verişoară, fără însă o adresă precisă, ci doar cu menţiunea „Comitetul ruşilor albi44. Cum nu primise încă niciun răspuns, socotea că scrisoarea nu parvenise Ariadnei.

Discuţia lor fu urmată de o pauză. Cherubin zâmbind se tot uita la Janusz.

— Amintiri? întrebă el aprinzând o ţigară.

Un băiat micuţ, îmbrăcat sărăcăcios dar cu mănuşi albe de bumbac, aduse pe o tavă cafea şi prăjituri. Cafeaua se găsea încă destul de greu la Varşovia, dar Cherubin sconta efectul produs, dovadă mănuşile albe ale micului servitor. Janusz surâse, amintindu-şi *grand train* ’-ul familiei Bi-l liriskî, şi chiar al familiei Royski şi-şi spuse în gând:

I Viaţa pe picior mare (fr.).

„Ai fi rămas, băiete, cu gura căscată dacă l-ai fi văzut aşa cum era”.

Fireşte, cuvin tul „băiete” se referea la Kolyszko, nu la servitor – şi Janusz îşi dădu bine seama că-l cam lua la vale pe noul său cunoscut. Ce-ar fi putut, deci, să însemne opinia acestuia într-o chestiune sau în alta?

Turnând cafeaua, Cherubin aruncă o privire micului servitor, care se oprise lângă uşă, privire în care era atâta răutate, încât Janusz rămase uimit, deşi voia să nu condamne pe nimeni.

— Hai, cară-te, alungă Kolyszko, destul de brutal, pe micul servitor.

În casă răsunară, în surdină, tonurile unui armoniu. Tatăl lui Cherubin executa nişte lucrări de orgă, pe care fiul său le

asculta cu oarecare neplăcere. Janusz îşi aduse aminte de pianola tatălui său. Vai, cum o mai urâse şi el, deşi n-ar fi trebuit să-şi îngăduie un astfel de sentiment.

Întinse mâna spre prăjitură şi, aproape pe neaşteptate chiar pentru el însuşi, rosti:

— Vezi, domnule, dumneata poţi să consideri şi lucrul acesta drept o influenţă răsăriteană. Eu însă am venit tocmai la dumneata cu o anumită întrebare. Nu prea sunt dispus să mă înrolez în armată. Cum crezi că va fi considerat acest lucru?

Privindu-şi gazda Janusz simţi, pe loc, că n-ar fi trebuit să-i pună o astfel de întrebare. În orice caz, Cherubin făcu o mutră de parcă şi-ar fi spus în gând: „întrebarea asta n-am să ţi-o iert nicicând în viaţă”. Îşi încleştă dinţii – ceea ce făcu să-i cadă gura în jos şi mai mult, iar nasul să i se lungească – şi se uită drept înainte, cu o privire ascuţită. Janusz înţelese: nu asta era prietenia visată de tineret. Nu aici era locul unde să-şi spună pe faţă toate gândurile, tot ceea ce constituia adică propria lui viaţă. Omul acesta nu era Jozio Royski, nici chiar Wâadzio Sobariski. Şi nu era nici Edgar („de ce nu l-am mai văzut oare de atâta vreme pe Edgar?” se întrebă el în gând). Nu, asta nu era o discuţie, ci un joc. Temele, problemele, chestiunile trebuiau alese cu multă prudenţă, aşa ca în relaţiile dintre adulţi, şi poate chiar dintre unii oameni din apus. Simţi că era mult prea dintr-o bucată pentru spiritul Varşoviei…

După un minut de tăcere – timp în care Cherubin îi oferi a doua ceaşcă de cafea, cu prăjituri şi ţigarete – Janusz pricepu pe deplin care-i situaţia. Nici Kolyszko nu intenţiona să se înroleze, hotărâre pe care însă o păstra doar pentru el, pentru uzul lui particular. Se considera – şi incontestabil, pe drept cuvânt – o excepţie şi că era păcat de umorul, de ştiinţa şi inteligenţa lui, să le irosească într-o oştire de voluntari. Totuşi, considera hotărârea asta ceva cu totul neobişnuit. Janusz se convinse că pentru Cherubin i’l este doar o fărâmă din mulţime, cineva fără nicio importanţă, că soarta lui nu-l interesa nici cât negrul sub unghie.

— Cum să-ți spun, domnule? începu Cherubin, amestecând cu un zel exagerat zahărul în ceaşcă. Nimeni nu poate lua o decizie pentru altul. Am însă impresia că în situația dumitale lucrul nu va fi în adevăr bine văzut. În armată se înrolează acum cu toții…

— Cu toții? se miră Janusz şi gândindu-se mai bine îşi dădu seama că săvârşise o nouă gafă.

— Fireşte, continuă Cherubin, nerăbdător şi vizibil indignat, nu-i vorba de Berent şi nici d e Miriam… Imaginează-ți-l o secundă pe Miriam în uniformă!

Şi pe loc trecu la înfățişarea amănunțită a acestuia – cu cărarea lui pieptănată ri-gid pe chelie – în vălmăşagul vieții de ostaş. Şi se porni să hohotească, dezvelindu-şi prin buzele lăbărțate j dinții prematur găunoşi. Situația era foarte neplăcută şi Janusz dorea să-i schimbe cursul. Tot privea cârceii mlădițelor de viță, dar nu-i venea nicio idee. Ascultă şi acordurile domoale ale arI moniului, ceea ce îi ocaziona a treia gafă:

— Tatăl dumitale cântă foarte frumos. Dar… ce bucată o fi asta?

Cherubin încruntă sprâncenele.

— E doar meseria lui… improvizează desigur, *i* răspunse el pe un ton ce vroia să confirme că bătrânul Kolyszko nu-i un organist de duzină. I Janusz îi prinse intenția din zbor, adăugând: *

— E un adevărat artist!

Simțea bine că trebuie să plece, dar nu-i vei nea să se mişte din loc.

Vedea bine că prezența lui îl face nerăbdător 1 pe Cherubin, care, nefiind destul de bine educat, 1 nu-şi putea masca sentimentele. Cum totuşi sim1 patiza pe tânărul jurist, în a cărui casă liniştită 1 îi plăcea să vină şi cum înțelegea că pe viitor nu j va mai fi un oaspe prea des – dorea să-şi pre1 lungească şederea. Pe deasupra îi plăceau cu J adevărat şi sunetele armoniului.

— Trebuie să plec, mărturisi el, dar nu-mi 1 vine să mă urnesc.

Propria sa sinceritate îl făcu să zâmbească. De data asta ea nu-i displăcu lui Kolyszko, care îii îmbie:

— Mai stai, domnule, poate... încă puțină cafea?

— Nu, de fapt trebuie să plec. Janusz se ridică în picioare şi-i întinse mâna lui Cherubin. Mulțumesc.

Kolyszko îl conduse prin şirul de încăperi. Deabia în a patra întâlniră lângă instrument un bătrânel mărunt cu un bogat păr alb. Cântând se foia neliniştit, lucru care îl miră pe Janusz. Cherubin nu-l prezentă însă tatălui său, deşi acesta se ridicase în grabă de lângă armoniu.

În antreu îşi întrebă din nou musafirul, dar numai din vârful buzelor:

— Şi care va fi hotărârea dumitale?

Janusz dădu din umeri.

— Vom mai vedea! şi ieşi în curtea bisericii.

Dinspre Vistula sufla o adiere calmă, proaspătă. Se apropia seara. Janusz simți totuşi că hotărârea fusese luată.

I r De ce tocmai în acele zile hotărâse Bilinska să pună la punct treburile privitoare la avere... nu se ştie! Ea începuse să discute cu Janusz, care pricepuse repede că soră-sa luase deja hotărârile cele mai importante. Fu oarecum surprins, deşi în fond lucrurile îl lăsau rece.

Modul de viață în micul palat de pe Bracka era strict reglementat. Bătrâna prințesă ținea mult la acest lucru, susținând că viața organizată conservă tinerețea. Nu se înşela, incontestabil, căci arăta minunat. Figura ei mare, impunătoare, ochii negri vioi, mişcările degajate erau o dovadă a sănătății pe care şi-o păstrase intactă până la cei şaptezeci de ani ai săi. Era o cucoană mare, ale cărei legături şi avere erau cunoscute în țară şi peste hotare; fusese de asemenea celebră, la sfârşitul veacului trecut, prin aventurile ei sentimentale. În Rusia fusese doamnă de onoare a împărătesei Maria Teodorovna, iar, ca majoritatea aristocrației poloneze avea în vine ceva din sângele Ecaterinei a II-a, fiind considerată la curte ca o rudă colaterală a Romanovilor. Avea, deopotrivă, întinse relații în Apus, fratele ei căsătorindu-se cu infanta spaniolă Alfonsina, în timp ce fiica ei cea mai mare se

măritase cu prințul BourbonParma. Le cumpărase chiar un castel în sudul Franței. După exilarea fostei familii regale din republica franceză, acum locuiau în Sieilia, la Palermo, unde bătrâna Bilinska venea adesea să-i viziteze.

Vechile splendori însă trecuseră. Astăzi, bătrâna prințesă rămăsese cu puțin, doar casa şi micul palat din Varşovia, nişte terenuri, puțin numerar în Bank of England şi o mulțime de hârtii de valoare ruseşti, cărora împuternicitul prințesei. Szuszkiewicz, le pusese de mult cruce.

Căsătoria fiului ei mezin cu Myszynska o con-; siderase drept o mezalianță, ba chiar mai puțin decât o mezalianță, ceva cu mult mai rău:

— *Un mariage d'amour* *, cum spunea întotdeauna, cu o nedefinită ironie, de câte ori era vorba în fața ei despre Maria. E drept că se bucurase foarte mult de nepot, adusese pentru el o miss englezoaică şi avea grijă deosebită ca în fiecare dimineață să fie frecat cu peria şi apă rece. De fiecare dată Alo urla însă până nu mai putea, gura lui fiind auzită în tot palatul. Miss Crips îl trezea la orele şase dimineața, îi dădea să bea un ceai tare, iar la orele opt vâra în el o porție de „porridge", deşi aceasta îi provoca, din când în când, țipete şi mai mari. Prințesa se scula la orele nouă, îl vizita pe nepot în odaia lui, situată la acelaşi etaj cu dormitorul ei, apoi se instala în budoar cu o bună carte franceză în mână. De regulă erau memorii sau cărți istorice, publicate de Hachette sau Payot. Maria rămânea de obicei în pat până la douăsprezece. La unu se servea dejunul. Prințesa ținea ca toți ai casei să vină la masă, unde luau loc, de asemenea, miss Crips şi domnişoara Tekla, ori de câte ori nu erau oaspeți, iar de două ori pe săptămână apărea, foarte corect, şi mărunțelul domn cu părul cărunt, Szuszkiewicz. În zilele acestea, îndată după dejun, prințesa se închidea în cabinet cu împuternicitul ei şi făcea socoteli. La masă apărea, de asemenea, o *„dame de compagnie"* a prințesei, o mică bătrânică căruntă într-un străvechi costum, domnişoara Potelos, grecoaică, căreia prințesa îi spunea: „Helene!"

Dejunurile acestea îl oboseau pe Janusz; soră-sa îl rugase

însă să nu lipsească de la ele. Aprovizionarea Varşoviei, în acele zile, lăsa mult de dorit, iar mijloacele materiale ale prinţesei mame şi ale Mariei erau aproape epuizate. Amândouă aceste cauze nu justificau însă excesiva modestie a mâncărurilor, servite totuşi pe servicii de porţelan cu blazon. Acţiona aici o a treia cauză: neînfrânata zgârcenie a prinţesei când era vorba de lucruri mărunte. „Dejunul44 era alcătuit dintr-o supă slabă de legume, o bucată de carne sau de peşte strict numărate în raport cu numărul persoanelor aşezate la masă, nişte mere pătate, de calitatea a treia („Unde găsesc ei oare astfel de fructe?'4 întrebă într-o zi Janusz pe vecina sa, domnişoara Potelos) şi o felioară din brânzeturile indigene. Doar vinul servit la masă amintea în ce fel de casă te afli. Beciul scăpase în întregime neatins şi când Stanislaw aducea zilnic câte două sticle din bufet şi le destupa – buchetul burgundului excelent inunda îndată toată încăperea. Momentul în care bătrânul lacheu se apleca deasupra capului său şi-l întreba disj cret: „Alb sau roşu?" era pentru Janusz singurul moment agreabil al tuturor acestor mese. Mej niul nu suferea nicio schimbare nici când la *i* masă erau oaspeţi. Se vede treaba că prinţesa \ considera invitaţia la masa ei ca o astfel de cinste i pentru „persoana14 respectivă, încât nu. Mai era j necesar să se gândească şi la delectarea ceruluiurii acesteia.

Prinţesa îl simpatiza de altfel pe Janusz, con-, versa cu el la masă şi făcea impresia că-l preferă norei sale. Probabil că-l considera mai inteligent j decât aceasta – cum şi era de fapt – şi ori de câte ori se vorbea despre vreo carte sau de evenimente politice, i se adresa întotdeauna lui. Băi trâna era deşteaptă, instruită şi-i detesta la culmei pe nemţi. Se interesa îndeaproape de diplomaţie şi toate misiunile străine care se opreau, pe acea vreme, la Varşovia, în legătură cu plebiscitele şi cu ajutorul Apusului pentru Polonia, trebuiau să guste la masa ei din merele cu pete (bălţate) şi din brânzeturile tăiate în felioare subţirele. I

În salonul de lângă sufragerie unde aşteptau cu toţii să fie deschisă uşa, apăru într-o zi un domn mărunt cu baston şi în

uniformă de general. Ja— nusz recunoscu pe Haller. Când fu prezentat bătrî-J nului general, Janusz spuse că a avut deja cins-; tea să-l întâlnească.

Generalul îl întrebă unde, iar Janusz îi răs-; punse că a luat parte la bătălia de la Kaniov, unde şi-a pierdut prietenul. Vru să-i mai amintească de Kiev şi de locuința familiei Czyz, dar se opri la timp. Îşi dăduse seama că reamintirea numai a Kaniov-ului şi era destul de neplăcută pentru Haller, deci cu atât mai mult ar fi fost scena travestirii în boarfe străine. Bătrâna prințesă netezi însă situația spunând cu glasul ei îngroşat:

— Da, domnule general, i-ai bătut bine pe nemți, păcat doar că n-a durat mai mult; nu mă îndoiesc însă că se va mai ivi prilejul.

Haller, nesigur, zâmbi.

Maria se amestecă şi ea în conversație:

— Oh, eu îi prefer pe nemți… Restul îl completă printr-un suspin.

Prințesa mamă dădu din umeri:

— On *ne sait jamais*34, zise ea.

În clipa aceea uşa se deschise şi Haller dădu politicos brațul prințesei. În aceeaşi zi, îndată după plecarea generalului, Janusz fu chemat jos, la sora lui. În micul ei buduar găsi întruniți pe bătrâna prințesă, pe Maria şi pe domnul Szuszkiewicz. Se cruci.

— Îți închipui, poate, că-i un consiliu de război, întrebă bătrâna.

Luă cuvântul Maria. Şedea într-un fotoliu adânc în care trupul ei slab şi înalt se afunda. Frumosul ei cap, puțin cam de pasăre, îl mişca parcă mai greu. Continua să fie plăpândă şi fără putere. Nu mai părăsise Varşovia după întoarcerea de la Viena, iar oraşul o obosea. Cuvintele le rostea cu greutate parcă.

— Uite, Janusz, mătuşa – cum îi spunea ea Noacră-si – mi-a

---

[34] Căsătorie din dragoste (fr.),

atras atenția…

— Vai, dar eu nam zis nimic, întrerupse bătrâna Milinska, cred că ți-ai fi dat seama şi singură.

1 Cine poate şti (fr.).

— Mătuşa mi-a atras atenția asupra poziției tale materiale nedefinite. Şi aş fi vrut să găsesc o soluție…

Aici se amestecă Szuszkiewicz, cu obişnuita sa amabilitate:

— Vă rog să mă scuzați, domnule conte, dar aş vrea să ştiu cu ce vă ocupați acum.

Janusz se strânse pe scaun.

— Eu? întrebă el. Cu nimic. După pierderea moşiei Mankowka, nu mai avem nimic. Nu-i aşa? se adresă el soră-sii. Fiindcă hârtiile de bancă nu fac astăzi nici doi bani.

— Eu îi dau unele mici sume în contul veniturilor casei noastre de la Cracovia, explică Maria lui Szuszkiewicz. Şi cred că şi chestiunea înscrisurilor Societății de Credit se va lămuri, desigur.

— Sumele astea îmi sunt de-ajuns, observă Janusz; o parte din costumele cumnatului meu, găsite la Varşovia, îmi vin bine – şi arătă costumul de culoare deschisă, din şeviot englezesc, pe care-l purta.

— Bine, bine, se amestecă bătrâna cu basul ei, dar lucrurile nu pot rămâne aşa timp îndelungat. Maria este aici ca în casa ei; ba chiar fără niciun „ca” ci, pur şi simplu, în casa ei… dar tu…

Janusz începu să intre la bănuieli. Era vorba de vreun interes personal al prințesei Anna? Să fie oare chiar felioara de brânză *„de trop”*35, cum o denumea Potelos?

— Aşadar, există o casă în comun, la Cracovia? întrebă politicos Szuszkiewicz. Dar hârtiile de valoare?

— Da, răspunse Maria în grabă. Hârtiile sunt o poziție moartă; în plus, două terenuri în cartierul Mokotow, nişte acțiuni ale minelor franceze depuse la Credit Lyonnais…

— Ce fel de acțiuni? se interesă bătrâna prințesă.

---

[35] In plus (fr.).

— Nu-mi amintesc, mătuşă. Am undeva o însemnare; tata le-a depus la Paris pe numele meu, deşi ele ne aparţin amânidurora. Suma nu este însă mare. Mai sunt, în plus, hârtiile Societăţii de Credit Urban din Kiev… însumând o cifră destul de importantă, dar care azi nu au nicio valoare.

— Din păcate, zise Szuszkiewicz, încrucişându-şi braţele.

— Mai există încă o poliţă de asigurare la o societate din New York, dar la Petersburg…

— Vom vedea, se învioră Szuszkiewicz, mai putem avea oarecari speranţe.

Szuszkiewicz aparţinea acelor oameni cărora le Tace plăcere când alţii au bani. Spera, totodată, că-i va putea „rula”, cum spunea el frecându-şi mâinile.

— Într-un cuvânt, conchise Janusz, ajungem la spusele mele: n-avem nimic.

Maria îşi întoarse faţa spre el. Pe trăsăturile ci de obicei reci se reflecta o oarecare emoţie. Chiar se îmbujorase.

— Îţi mai aduci aminte de legăturica pe care mi-a dat-o cazacul Semen în gang, când am sosit la Mankowka?

— În cursul pogromului?

— Da. Era legăturica cu bijuteriile mamei noastre. Am considerat-o proprietatea mea… am vândut-o.

— Ai vândut-o? Acum? Janusz îşi întoarse plivirea de la Mana spre Szuszkiewicz, Acesta lăsă ochii în jos şi îşi încrucişă neputincios braţele, zâmbind ca un copil.

— Pe astfel de hârtii? întrebă Janusz, care, cu toate acestea, era impresionat de lipsa de pricepere a surorii sale.

— A trebuit să plasez banii îndată, în ceva. Am arvunit o mică fermă lângă Sochaczew, continuă Maria, care, cu toată dezinteresarea ei aparentă, trăda din fragedă tinereţe simţul afacerilor – care însă doresc să fie proprietatea ta. Mâine vom încheia actul. Trebuie să-l semnezi tu însuţi…

— Eu însă nu vreau… O mică fermă?

— Patruzeci de hectare, casă, grădină cu pomi fructiferi… zise Szuszkiewicz, care se vede treaba că fusese informat amănunţit asupra tranzacţiei.

— Asta a fost ideea mea, adăugă prinţesa Anna, să nu fie

mai mare de cincizeci de hectare. În cazul unei reforme agrare…

Szuszkiewicz se mişcă pe scaun tulburat şi, lăsând mâinile în jos, se înroşi:

— Vai de mine, doamnă prințesă, dar cine vorbeşte despre reformă agrară?

— Cum cine? strigă prințesa. Se ridică de pe scaun şi începu să se plimbe prin cameră. Reforma agrară este chiar votată. Dumneata ştii bine, nu-i aşa? Vărul meu a votat pentru reformă…

— De la vot până la aplicare e drum lung, zise Szuszkiewicz, lăsând puțin pleoapele în jos.

Arătând cu degetul spre noră-sa, prințesa adăugă:

— La ea, acolo, reforma a fost aplicată. Şi încă cum!

— Ferească Domnul, oftă Szuszkiewicz, doamna prințesă nu se teme de cuvinte. Aici e doar Polonia.

— Polonia, ne-Polonia, rosti prințesa Anna, făcând un gest de parcă ar fi vrut să despice aerul cu tăişul palmei, oricum, e mai bine că ați cumpărat patruzeci de hectare pentru Janusz.

— Şi tu, ce spui? zise Maria, întorcându-se spre Janusz.

— Cum ce spun? răspunse Janusz, cu un fel de indignare. Ați hotărât fără mine! Din moment ce arvuna e dată…

— Vei avea casa ta proprie, zise Maria, neputincioasă.

— Cred că nu-i cel mai rău lucru, adăugă servil Szuszkiewicz.

— Oare ferma aceasta… cum îi spune?

— Komorow, răspunse împuternicitul.

— Oare pentru ferma aceasta, continuă Janusz, se va folosi întreaga sumă obținută din vânzarea bijuteriilor?

— O, nu! răspunse soră-sa, înroşindu-se şi mai tare, am împărțit-o în două…

— Aşa da, se linişti Janusz.

— Printre bijuterii erau şi smaragdele.

— Cum, ai Vândut şi smaragdele?

— Ce era să fac cu ele? Tot n-aveam să le mai port niciodată, iar aşa ai şi tu ceva şi eu… rosti Maria, cu un uşor regret, lăsându-se din nou în adâncul fotoliului.

Bătrâna prinţesă continua să se preumble prin încăpere cu paşi mari de dragon. Într-o rochie lungă, de culoare deschisă, a la regina Mary, părea uriaşă. Mişcându-se, nu înceta să se uite ironic, dar binevoitoare, la noră-sa.

În clipa aceea initră Stanislaw.

— Doamnă prinţesă, a sosit domnul Spychala de la Ministerul Afacerilor Externe.

Maria, contrariată, răspunse:

— Pofteşte-l în salon.

Apoi se ridică alene din fotoliu, aruncându-şi pe umeri un şal lung de mătase. Doar în colţul buzelor se vedea o anume înviorare. Se adresă soacră-si:

— Scuză-mă, mătuşă…

— *Mais, nia chere*36, zise prinţesa, dând din umeri. De altfel am impresia că am şi terminat, se adresă ea lui Szuszkiewicz. Nu-i aşa?

Bătrânul mărunţel se ridică repede pe picioarele lui scurte şi îşi frecă mâinile.

— Da, desigur. Mâine la douăsprezece, la Cartea funciară, se adresă el lui Janusz.

Şi se despărţiră.

Deci, a doua zi, *volens nolens,* Janusz se duse la Cartea funciară şi încă în calitate de cumpărător al unei proprietăţi! Niciodată nu visase aşa ceva. Presupunând că toată tranzacţia asta era doar un pretext pentru vreo altă maşinaţie a Mariei, nu voia să i se opună. În realitate, el îşi compătimea sora.

Cartea funciară din Varşovia fusese întotdeauna indicatorul situaţiei economice sau cel puţin valutare a ţării. Când oamenii îşi pierdeau încrederea în bani, tranzacţiile deveneau mai numeroase, iar coridoarele acestei ciudate clădiri mult mai frecventate. În momentul acela masa largă a oamenilor nu înţelegea încă ce se întâmplă, devalorizarea banului nu era cunoscută nici măcar ca nume, însă „scumpetea crescândă”, majorarea taxelor comunale şi a preţului biletelor de cale

---

[36] Poftim, draga mea (fr.).

ferată subminau deja încrederea în marca polonă… Aşa că pe coridorul de la etajul doi Janusz a trebuit să se strecoare cu greu până la biroul notarului, printr-o mulţime destui de deasă de evrei, ţărani şi indivizi ciudaţi. La notar nu sosise încă niciuna din persoanele care lua parte la tranzacţie. Secretarul, înalt şi slab, îmbrăcat impecabil, îl asigură că actul „pentru domnul conte” este deja întocmit, dar că trebuie să mai aştepte o clipă. Janusz se întoarse pe coridor şi se opri lângă o: fereastră. Pe o banqă, alături, şedea o întreagă familie de ţărani (Oficiul rezolva şi chestiuni districtuale), care se vede că venise pentru o împărţire de pământuri. Era acolo o mamă, măruntă, speriată, cu ochii umezi şi umflaţi, doi băieţi bine dezvoltaţi, puternici, dintre care unul era chior şi două fete, una îmbrăcată orăşeneşte, cealaltă ţărăneşte, cu broboadă. Întreaga familie era foarte ruşinată, şedea sfioasă pe o margine a băncii, numai băiatul fără un ochi încercă să facă pe grozavul, vorbind tare. Chiar în faţa lui se opri un ins bătrân, înalt, într-un pardesiu lung de pânză groasă ţărănească, cum în oraş nu se mai vedea de mult – şi începu să-l întrebe de ce a venit la Cartea funciară. Ţăranca bătrână îi explică ceva, dar atât de încet, încât fu silit să-şi aplece urechea spre ea. De-abia atunci observă Janusz că la spatele omului cu haină lungă stătea o fată tânără, măruntă, într-o rochie de vară roz şi cu o pălăriuţă de pânză. Cu o mutră nemulţumită, îşi încrunta sprâncenele ei scurte, groase şi negre, de parcă erau date cu funingine. Se vede treaba că o necăjea faptul că tatăl – căci omul acela era desigur tatăl ei – intră în vorbă cu oameni necunoscuţi şi le pune întrebări amănunţite. De aceea îşi şi întorcea ea

— De la cei ce şedeau pe bancă – ochii mari, cenuşii, profund mâhniţi. În mişcarea lor, ochii i se opriră o clipă pe faţa lui Janusz. El regretă că stă în dreptul ferestrei, fiindcă ochii ei clipiră din cauza luminii prea puternice de vară şi se fixară pe peretele de deasupra capetelor ţăranilor, unde spânzura un manifest bătător la ochi.

În clipa aceea Janusz observă, înghesuindu-se în mulţimea de evrei, silueta înaltă a Bilinskăi urmată, anevoie, de

Szuszkiewicz, care făcea impresia că înoată prin mulțime. Maria făcu semn lui Janusz cu mănuşa albă, strigându-i de departe:

— *Nous y voilă*!...37

Janusz, contrariat de franțuzeasca surorei sale

— Care aici nu era la locul ei – făcu câțiva paşi către uşa notarului. Cu toții, împreună, ajunseră lângă clanță şi, spre uimirea lui Janusz, Szuszkiewicz îi prezentă pe domnul cu haină lungă şi pe fața cu ochii albaştri. Tocmai ei erau proprietarii fermei Komorow: domnul Zgorzelski şi fiica lui Zosia.

Când intrară în cancelarie, se produse oarecare mişcare. Bilinska se opri în mijlocul înaltei încăperi şi se uită în jur, cu o figură destul de mirată; pe loc, secretarul îi oferi un scaun împletit. În picioare, domnişoara Zgorzelska se uită – cu o privire ce mărturisea că nu pricepe nimic – la domnul Szuszkiewicz care-i tot explica ceva. Janusz îşi încordă urechea. Împuternicitul o asigura că vânzând Komorâw fac o bună afacere.

— Eu ştiu, zise domnişoara Zosia, din cadrul ferestrei deschise, doar atât că-mi pare nespus de rău. Şi prelungi aceste ultime cuvinte cu un astfel de accent, încât Janusz, cuprins de regrete amarnice, ar fi dorit chiar să renunțe la toată tranzacția.

Dar, cu actul în mână, se apropia domnul notar, un bărbat de talie mijlocie, cărunt, cu inel„şevalieră" pe mâna albă, îmbrăcat într-un costum maro şi mai impecabil decât secretarul. Pe cravata lui – observă Janusz – avea o perlă frumoasă prinsă într-o ramă de aur, ca o ghiară de uliu... Notarul îşi aplecă deasupra mâinii prințesei capul lui cărunt, salută în treacăt pe bătrânul Zgorzelski şi-i zâmbi prieteneşte lui Szuszkiewiecz. Se aşeză apoi la birou. Abia atunci Janusz oferi un scaun domnişoarei Zgorzelska care, mulțumind, îl examină cu atenție.

---

[37] Iată-ne !... (fr.).

Notarul îşi trase pantalonii pe dungă, îşi sprijini palma cu inelul„şevalieră” pe hârtia pe care o aşezase în fața lui şi, căutând pătrunzător la „părți”, adică spre Zgorzelski din dreapta şi spre Bilinska din stângă biroului, întrebă destul de solemn:

— Putem începe?

Janusz, care nu prea pricepea despre ce e vorba, văzu că nici domnişoara Zosia nu înțelege, deopotrivă, nimic. Notarul, continuând să ignoreze prezența acestora, începu însă citirea actului.

— „întocmit în oraşul capitală Varşovia în ziua de… (introduse data cu creionul). În fața mea, notarul Alexander Olszowski, se prezentară cetățenii polonezi pe care-i cunosc personal…”

Aici notarul Olszowski citind cu uimire numele înscrise în act îşi întoarse capul spre Szuszkiewicz oarecum întrebător.

— Da, da, zise acesta în grabă „vinde domnişoara Zosia Agnieszka Zgorzelska şi cumpără domnul Janusz Stanislaw Myszynski.

— Ah, aşa-i, zâmbi notarul şi atunci îl observă pe Janusz. Îi făcea un semn protector cu mâna… Aşadar, continuă el, „domnişoara Zosi a Agnieszka Zgorzelska, domiciliată şi alegându-şi drept domiciliu legal…44 Unde? se adresă fetei.

Zosia nu înțelese.

— Unde locuiți, domnişoară? întrebă Szuszkiewicz.

Zosia, lăsând capul în jos zise:

— Nu ştiu.

— Deocamdată locuim în Komorow, adăugă repede tată-său.

— Dar când Komorow va fi vândut, nu ştiu unde vom locui, preciză Zosia cu hotărâre.

Janusz se uită la ea uimit.

— Dar… începu el.

Îl întrerupse Szuszkiewicz:

— Domnule notar, treceți: Komorow.

— Foarte bine, zise notarul cu glas echilibrat, „domiciliată şi alegându-şi drept domiciliu legal în Komorow, comuna Zukow,

districtul Suchaczew, şi Janusz Teodor Stanislaw Myszynski, domiciliat şi alegând drept domiciliu legal...”

— La Varşovia, strada Bracka douăzeci, îi dictă Szuszkiewicz.

Notarul, însemnând adresa aruncă o privire tristă prinţesei, ca şi cum i-ar fi reproşat că ea nu participă activ sub nicio formă la tranzacţie. Maria zâmbi evaziv, îndepărtând mânerul umbrelei la o oarecare distanţă de ea.

Singur Szuszkiewicz, aşa cum se cădea să procedeze un om de afaceri, puse întrebări cu privire la terţi, ipoteci, datorii, impozite şi alte lucruri asemănătoare. Se putu constata, fireşte, că totul era în ordine. Când veni rândul să fie menţionată suma pentru care domnişoara Zosia „semna de primire domnului Janusz Myszynski44, Szuszkiewicz scoase din buzunar un pachet de bancnote şi le numără împreună cu domnu l Zgorzelski, la o măsuţă aşezată mai la o parte. Notarul Olszowski se prefăcu că nu vede lucrul acesta şi o întrebă pe Maria:

— Prinţesa este de mult la Varşovia?

Inlăuntrul acestei pauze, Janusz cătă la Zosia care, cu pălăriuţa ei albă de pânză stătea posomorită, neclintită şi rece, cu ochii la fereastra de unde – pe fondul cerului albastru de deasupra străzii Kapucynska – se vedeau rândunicile zburând. Şi, deodată, Janusz simţi faţă de ea o puternică simpatie şi o arzătoare dorinţă de a se plimba împreună pe străzile Varşoviei sau în pădurea de la Komorow. Fu atât de distrat, tot uitându-se la Zosia, încât nu observă că notarul terminase citirea actului şi că întinsese domnişoarei Zgorzelska tocul, arătându-i locul însemnat cu cruce, unde trebuia să semneze: „Zosia Agnieszka Zgorzelska44.

Notarul se adresă apoi lui Janusz:

— Vă rog, aici, alături, cu toate prenumele, domnule conte.

Janusz, neobişnuit, se încurcă la numele de Teodor şi râse încet.

— Nu face nimic, nu face nimic, interveni notarul.

După ce iscăli, Janusz se uită din nou la Zosia. Continua să stea posomorită. Doar o roşeaţă închisă, puternic revărsată pe

faţă, i se întindea şi pe frunte şi pe gât. Îşi luară cu toţii rămas bun.

— De acum înainte dumneavoastră sunteţi proprietar la Komorow, rosti notarul, dându-i mâna. Janusz ar fi dorit să întocmească, pe loc, un act de donaţie pe numele domnişoarei Zgorzelska, atât de mult îl mişcase glasul ei grav şi emoţionat. Strânse puternic mâna ce-i fusese întinsă şi privi din nou ochii ei adânci şi înnouraţi.

— Să mergem, tată, spuse ea.

Szuszkiewicz şi Janusz au mai rămas să achite taxele actului. Când însă Zgorzelski cu fiica au ajuns lângă uşă, Szuszkiewicz se apropie repede de ei şi le spuse cu glas tare:

— Poimâine vom veni cu contele Janusz la Komorow. Noul gospodar îşi va face instalarea, adăugă el, adresându-se prinţesei Bilinska.

Janusz îşi dădu seama pe deplin, că este mult prea mult la cheremul altora. Rochiţa roz dispăruse însă dincolo de uşă, fără a se mai opri, măcar o clipă.

III

Locuinţa ocupată de familia Golqbek pe strada Czacki era foarte mare, înaltă, poate prea întunecoasă şi cam încărcată de mobilele cumpărate de domnul Franciszek fără rost, la nimereală. Ola şi-a început gospodărirea cu îndepărtarea multora din obiectele inutile. O parte le-a depus spre păstrare, iar o alta le-a dăruit simpaticei doamne Koszekowa, sora mai vârstnică a soţului, care şedea în cartierul Praga. Locuinţa deveni astfel mai spaţioasă. Din salon fură scoase otomanele grele cu rame de stejar şi în schimb fu adus un pian mare Bliithner, cumpărat destul de ieftin în colţul străzii Mazowiecka. Mătuşa Michasia îşi avea micul său buduar imediat la dreapta din antreu şi acolo îşi primea musafirii: sora, doamna Koszekowa, cu care se împrietenise, şi doamna Szymanowska (născută Wolowska, ca şi celebra pianistă), care ocupa deasupra lor un apartament imens. Domnul Franciszek ieşea în zori la brutărie şi cofetărie, aflate în apropiere, chiar în colţul străzii Swiţtokrzyska. Micuţul Antos, de un an *şi* jumătate, îşi avea odaia la capătul unui coridor lung, fiind sub

îngrijirea domnişoarei Romana, educatoare premiată; iar Ola, destul de stingheră, rătăcea prin odăile pustii, citind sau cosând un nou trusou de copil, ori atingând din când în când claviatura şi deschizând chiar notele cu arii de Wolf sau Duparc. Recent învățase frumoasa arie *Invitation au voyage* a acestui compozitor, dar n-o ascultase nimeni, în afara servitoarelor care spălau geamurile locuințelor învecinate. Franciszek nu putea părăsi brutăria, iar Ola nu voia să plece singură în vilegiatură. Antos urma să meargă la mare însoțit de domnişoara Romana. Doamna Michasia îşi îndemna fiica să nu renunțe, Ola însă nu făcea numai un gest de pură renunțare. Ea îşi purta greu a doua sarcină, căzuse într-un fel de apatie şi nu-i venea nici să se mişte din loc, nici să facă altceva. Umbla prin odaie cu paşi egali, fredonând aria lui Duprac:

*Mon enjant, ma soeur Songe a la douceur D'aller la-bas vivre ensemble,Aimer a loisir,Aimer et mourir Au pays qui te ressemble…*38

Uneori se oprea în mijlocul salonului cel mare cu tablouri îngrozitoare, pe care Franciszek nu îngăduia să fie îndepărtate, şi repeta eu glas tare: *Aimer et mourir au pays qui te ressemble…*

Ştia însă bine – şi lucrul ăsta era cel mai rău – că nici să iubească, nici să moară nu-i era cu putință şi nici nu trebuia să fie, după cum mai ştia că nu-i pe lume țară care să-i semene lui.

Kazimierz! Ce țară oare ar fi putut să-i semene? Era originar din Sokal sau din Rzeszow, oraşe ce în mintea Olei – care habar n-avea de geografia Galiției, şi cu atât mai puțin de ținuturile acestea – se contopeau într-unul singur. Ele – era mai mult ca sigur – n-aveau nimic din acele: *„pays lointains*"

---

38 Copilul meu, sora mea,
Visează la plăcerea De a porni acolo împreună,
De a iubi în voie,
De a iubi şi muri In ţara ce-ţi seamănă... (fr.).
(Traducere liberă după Baudelaire)

ale lui Baudelaire. N-avea nici corăbii cu catarge înalle, nici acel „la bemol” pătrunzător, înalt, care trebuia atacat pianissimoi la *„ton moindre desir”*39, şi nici chiar acel liniştit „de major” cu care se termina aria. Lucrurile existau numai în poezie şi în cântec, iar acolo – în acel Sokal sau Rzeszow – era doar o stație de cale ferată obişnuită, cu semafoare, gherete şi lumini, de unde şinele manevrate prin macazuri complicate, porneau în linii paralele către orizontul apropiat. Lângă stație: castani mărunți sau alt fel de pomi, iar la etaj, trei locuințe cu câte o odaie şi bucătărie. Într-una din ele crescuse Kazimierz; tată-su sculându-se şi plecând la lucru la orele patru, iar mamă-sa trezindu-şi odorul la orele opt: „Scoală-te, Kazik, trebuie să înveți!” Şi Kazik învăța. „Bunicuțu” venea din sat aducând pâine neagră, două bucăți de brânză înfăşurate într-o cârpă albă şi câțiva pumni de cartofi. Şi Kazik era în adevăr un băiat obişnuit, ce nu semăna cu nicio țară vrăjită.

În răstimp, Edgar, care locuia la hotel, aflând că Ola are pian acasă, o rugă să-i îngăduie să vină la, ei, să cânte şi să compună, ceea ce reprezenta o înviorare imensă a vieții monotone pe care o ducea Ola. În dormitorul ei spațios, pe o canapea albastră de pluş, cosând cămăşuțe albastre pentru copilul ce urma să se nască (va fi fată – era sigură), asculta cum Edgar zdrăngănea la pian, improvizând uneori timp îndelungat, alteori cântând numai câteva măsuri sau câteva acorduri, după care urma o nesfârşită tăcere. Ola nu cuteza să-l întrebe cum compune, dacă-şi notează acordurile, notele astea venite de-a valma şi fără să se ştie ce puteau să însemne, crucindu-se doar că dintr-un astfel de haos, din astfel de germeni se pot naşte partituri întregi, pline de armonie.

În ziua când devenise proprietarul Komorowului, Janusz întâlni pe stradă pe Edgar, mergând la Ola. Îl însoți şi sunară la marea uşă neagră, pe care se putea citi: „Soții Franciszek Golqbek”. Ola se bucură de sosirea lor, dar, în acelaşi timp, se ruşină de neglijența ei. Inspăimântată, se întreba despre ce vor

---

39 Dorinţa ta cea mai modestă (fr.).

vorbi? Edgar îi impusese întotdeauna, se temea chiar un pic de el şi se minuna că totuşi dorea să stea de vorbă cu o prostuță ca ea. Ola îşi închipuia că dragostea penitru Kazimierz o prostise cu desăvârşire, după cum căsătoria cu Goibek îi luase tot farmecul. Şi se preocupa mereu de lucrul acesta, mai ales când erau de față şi alte persoane. Intimidată complet, lega cu greutate câteva cuvinte. Pe Janusz îl cunoştea de copil, dar şi el, aici l a Varşovia, i se părea că-i altul, de neînțeles şi oarecum învăluit de o misterioasă ceață.

Când toți trei intrară în salon şi se aşezară în grelele fotolii, fiecare în parte şi pe neaşteptate îşi simți propria lui singurătate. Edgar, încă neobişnuit cu Varşovia, Janusz răvăşit şi neştiind ce trebuie să facă, iar Ola având mereu impresia că se găseşte pe altă lume. La început vorbiră, în general, despre ceea ce interesa la Varşovia pe toată lumea; apoi amuțiră. Ziua se apropia de amurg şi locuința sumbră a familiei Golqbek se întunecase de tot.

Cândva, doamna Royska spusese lui Janusz, că dacă, uneori, atmosfera devine greoaie în societate, cel mai bine este să începi să vorbeşti chiar despre acest lucru; atunci, situația se diluează şi foarte adesea se limpezeşte, iar atmosfera se purifică. Acum îşi reaminti lucrul acesta.

— Uite, grăi el deodată, am impresia că nu prea ne descurcăm în Varşovia asta. Mă simt foarte prost în casa surorii mele, iar bătrâna mă oboseşte groaznic cu înaltele ei maniere. Şi bănuiesc că nici voi, amândoi, nu vă simțiți prea în largul vostru. Mai ales în clipa asta.

Edgar se ridică, plimbându-se prin odaie. Se opri în fața pianului, deschise caietul cu arii de Duparc şi zise:

— Pentru mine, cel mai important lucru este muzica mea, dar… acum, de unde muzică?

— Vai, am atâta treabă, rosti la rându-i Ola, pe un ton lipsit de sinceritate şi continuând să împungă cu acul în pânză, eu nu mă mai gândesc la nimic.

— Eu însă mă gândesc, spuse Edgar, accentuînd apăsat fiecare cuvânt, eu mă gândesc. Ar trebui să plec din Polonia asta; numai că, acum. Ar fi o laşitate, şi iată că trebuie să

rămân. Peste câteva zile plec la Arkadia, lângă Lowicz. Poate că acolo voi putea compune.

— Fugă? îl întrebă Janusz pe neaşteptate.

Edgar dădu din umeri.

— Fireşte, dacă vrei, fugă. Eu, însă, fug de mine însumi.

Ola zâmbi cu totul nefiresc şi-l întrebă aşa, într-o doară:

— De la Elzunia ai veşti?

— Da, răspunse Edgar, contrariat, pleacă peste o lună în America.

— A obținut un angajament?

— Nu ştiu, nu mi-a scris, dar, desigur, din moment ce-mi scrie: „Voi pleca acum să cânt în America…"

— Fericită! suspină Ola.

— O invidiezi? se miră Edgar – pentru ce?

— În primul rând, pentru că ştie să cânte, iar apoi…

Janusz o întrerupse:

— Uite, vezi, nu poți şti niciodată pentru ce anume trebuie să invidiezi pe cineva. De cele mai multe ori, omul nu ştie nici măcar ce posedă. Eu, abia atunci am înțeles ce prieten a fost pentru mine Jozio, când l-am pierdut.

— Da, aşa-i, dar doamna Royska? întrebă Edgar.

— Este la Varşovia, răspunse Ola, locuieşte la noi, acum s-a dus însă la o întrunire a femeilor, ori la un miting. Se țin atâtea în zilele noastre.

— N-am văzut-o de mult, cum o duce? făcu Szyller.

— Bine. Toată întâmparea cu moartea lui Jozio a ascuns-o în inima ei. Niciodată nu scoate un cuvânt despre ea şi nici de vremurile de la Molince. Se consacră acțiunilor sociale şi este nespus de prinsă.

— Dar Walerek?

Ola începu să coasă din nou.

— Cum să-ți spun? Walerek se ocupă prea puțin de mama lui. S-a făcut chipeş de tot, e în regimentul 17 ulani. A fost rănit, acum însă e plecat din nou…

Răsună soneria şi în salon pătrunse repede Franciszek Golşbek. Se îngrăşase mult în ultimul timp; broboane de sudoare luceau pe fața lui stacojie; se opri în mijlocul odăii,

gâfâi o secundă, şi apoi, fără să dea bună ziua cuiva, exclamă:

— Imaginați-vă, mi-au spart geamurile de la cofetărie.

— Jezus-Maria, cine le-a spart? întreabă Ola.

— O, iartă-mă, copila mea, o alintă domnul Golqbek, nu-ți fie teamă, nu s-a întâmplat nimic.

— Nu mă tem, vreau doar să ştiu.

— Mi le-au spart nişte femei, cu bastoane, cu pietre, mai ştiu şi eu. Cineva le-a ațâțat, erau pornite să trimită oamenii pe front. Când văzură lumea multă din cafenea se năpustiră cu bastoanele, iar eu, în doi timpi şi trei mişcări, am închis uşa cu cheia. Ele începură să amenințe pe clienți prin ferestre, urlând: „Mergeți pe front, pe front!”; aceştia o zbughiră prin grădiniță, iar ele, buf, buf, asupra geamurilor, făcură țăndări patru din ele. Vă puteți închipui paguba…

Ola se ridică şi calmă îi spuse:

— Şezi, Franciszek, n-are niciun rost să te enervezi. Voi porunci să-ți aducă o cafea.

Sună, dar în locul servitoarei apăru domnişoara Romana.

— În bucătărie nu-i nimeni, zise ea,

— Pregăteşte te rog cafea pentru patru persoane şi, aşezându-se pe brațul fotoliului, Olâ îmbrățişă pe Franciszek.

— Nu te alarma, Franek, geamurile vor fi puse la loc şi totul va fi în ordine.

— Nu-i chiar aşa de uşor să găseşti acum sticlă în Varşovia.

— Într-un fel se va găsi, îl asigură Ola, calmă. Uite, vezi, am discutat aici cu Edgar şi Janusz despre cu totul altceva.

— Despre ce altceva se poate discuta acum? întrebă domnul Franciszek, oarecum înspăimântat.

— Despre viață, singurătate, artă.

— Nebunie, exclamă cofetarul care, ridicându-se, începu să se plimbe prin salon cu mâinile la spate, ceea ce îi punea şi mai mult în relief abdomenul.

— Eu socot, continuă Ola, că un mod de a gândi despre orice chestiuni este şi acela prin eliminare.

— Aveți într-adevăr preferințe, zise domnul Franciszek, care nu înțelesese nimic, sunteți de invidiat!

— Prin eliminare, repetă Janusz, aşa ca pentru sine.

Când ieşiră pe stradă, se întunecase aproape de-a binelea. Un cer străveziu de vară se întindea deasupra Varşoviei. Edgar, mergând fără nicio grabă, începu să vorbească. Nu vorbise niciodată cu atâta sete, ceea ce îl cam miră pe Janusz, care bănuia că în sufletul lui adunase atât de multe, încât trebuia să se reverse.

— Gândirea prin eliminare este o strălucită invenție şi cine şi-ar fi putut închipui că tocmai biata Ola va descoperi această idee. Mă duc la ei, ca să compun, aproape în fiecare zi, dar… nu prea merge. Nu merge chiar deloc. Pentru a crea ai nevoie de atmosferă şi acolo atmosfera asta nu există. Ola are o fire potolită, nimic de zis; pianul e bun şi linişte la ei câtă vrei. Numai că tablourile acelea de pe pereți sunt groaznice. Mai ales mimoza aceea galbenă pe fondul de mătase albastru închis! De câte ori o văd, de atâtea ori trebuie să-mi curm inspirația. Aşa cum spune şi poetul:

*Jâvoim nî v mire nerazgadanom,Na odnoi iz udobnâh planet,Gde ieşti mnogo cego ne nado nam,Togoj cito nam hocetsia – net…*40

— Vezi ce bine ar fi să ai o astfel de Olă… zise Edgar.

Ca să-i audă vorbele, Janusz se aplecase spre Edgar, mişcarea de pe stradă, ca şi zgomotul automobilelor deranj îndu-l tare, mai ales că Edgar vorbea încet, parcă mai mult pentru el.

— Cred că şi eu compun, deopotrivă, tot cam prin eliminare. Compoziția elimină adică din viața mea toate celelalte preocupări, cărora nu le-aş fi putut face față. Pur şi simplu, n-aş fi fost în stare… Am încercat lucrul acesta în Rusia, pe vremea revoluției. Nu eram în stare să fac față problemelor despre care se vorbea în jurul meu şi cu care-mi împuia capul Volodia. Ştii, înainte de a pleca din Odesa, mă întâlneam adesea cu Volodia, oare nu avea însă niciun fel de ştiri de la

---

40 Vieţuim într-o lume fără de-nţeles Şi pe o planetă aşa de comodă,
Unde multele-i lucruri nu ni-s de folos,
Iar cele dorite ne lipsesc cu totul (rus.).
(Citat din Igor Severianin)

Ariadna, de la care nu primise nimic, adăugă el în grabă, ca şi cum ar fi simțit întrebarea ce clocotea în sufletul lui Janusz. Aşadar, revenind la muzică, trebuie să recunosc că am ales-o prin eliminare, de nimic altceva nu mă simt în stare şi nimic altceva n-aş putea face. Ieri, o zi întreagă am analizat variațiile lui Brahms – acelea pe o temă de Paganini – şi, uite, de mult n-am mai încercat o aşa de mare bucurie. N-are decât să se prăbuşească pământul, dar… să supraviețuiască variațiile lui Brahms.

— Dacă însă nu va avea nimeni nevoie de ele? Dacă se vor prăbuşi şi ele? întrebă Janusz.

Edgar nu răspunse nimic.

— Între timp în casa familiei Golqbek alerga prin salon micul Antek, mereu sub supravegherea domnişoarei Romana. Abia învățase să umbleşi-şi sălta atât de nostim picioruşele, ținându-şi mânuțele ridicate în sus şi mişcându-şi întregul trupşor. Era rotofei şi roz, semăna foarte bine cu domnul Franciszek. Şi Ola şi domnişoara Romana erau încântate. Micuțul alerga de colo până colo pe covor, trecea din brațele domnişoarei Romana în brațele mamei şi gângurea voios, până ce, în cele din urmă căzu şi începu să plângă.

— Aşa se termină totul, de fiecare dată, zise Franciszek fără să-şi alunge zâmbetul.

Mătuşa Michasia intră alarmată.

— Ce s-a întâmplat? Ce s-a întâmplat?

Plânsul copilului nu ținu însă mult. Ola îl luă în brațe şi-l strânse la piept, în timp ce micuțul, desprinzându-se din mâinile ei arăta cu degetul lui roz spre tată-său, silabisind cu seriozitate:

— Ta-ta, ta-ta, cuvânt pe care-l învățase nu de mult.

Ola îl strânse şi mai tare în brațe, acoperindu-l de sărutări.

— Eşti fericită, pentru că îl iubeşti… cel puțin pe el, grăi domnul Franciszek.

IV

În ziua a treia, după cum fusese stabilit, Szuszkiewicz şi Janusz porniră să viziteze noua proprietate. Bătrâna prințesă le împrumută încăpătorul său automobil, cu o formă atât de

ciudată şi care avea motorul ca un clopot. În mai puţin de o oră fură la faţa locului. Călătoriră pe şoseaua ce ducea la Sochaczew; cotiră mai înainte de a ajunge în orăşeul acesta, la dreapta, pe un drumeag îngust, printre castani bătrâni. La câţiva kilometri de la şosea se găsea ferma. Peisajul era trist şi monoton, ca un preludiu de Chopin. Drumul îngust, printre castani, ducea direct la fermă. Maşina intrând pe poartă, opri, iar Janusz coborî şi privi în jur.

Curtea mare, înconjurată din trei părţi cu clădiri în destul de bună stare, părea cu mult mai spaţioasă decât ar fi fost necesar unei gospodării aşa de modeste. La dreapta, aproape de poartă, erau grajdurile şi şoproanele, la stângă o şură mare continuată cu un hambar ceva mai mic, iar în fund, mai la o parte, o căsuţă înaltă zugrăvită în cafeniu, cu pervazurile ferestrelor şi uşilor albe. În casă se intra printr-un cerdac de lemn, deasupra căruia trona capul unui mistreţ. În spatele casei se întindea livada de pomi.

În timp ce privea în jurul său, ieşi din cerdac domnul Zgorzelski într-o scurtă de pânză, cu o biciuşcă în mână. Salută cât se poate de cordial pe cei sosiţi. Dinţii lui albi luciră sub mustăţile cărunte.

— Doriţi să vizitaţi mai întâi acareturile, sau intrăm de-a dreptul în casă? întrebă el.

Szuszkiewicz se uită la Janusz.

— Să intrăm în casă, zise Janusz simţind bine că se îmbujorează.

Trecură prin curtea a cărei întreţinere cam lăsa de dorit, fiind plină toată de resturi de paie. Un om venind dinspre hambar purta ceva, într-un sac, pe spinare. Zgorzelski se tulbură.

— Ce duci acolo, Ignaţ? strigă el din cerdac.

— Domnule moşier, Mymka n-a ieşit astăzi la păscut.

— Aha, bine, bine, mormăi Zgorzelski şi-i pofti pe oaspeţi în casă.

Intrară într-o săliţă lungă şi cam deteriorată, unde erau numai cuiere şi câteva coarne pe pereţi. Scările duceau la etaj.

— Acolo mai sunt încă două camere, zise Zgorzelski.

— Câte sunt în total? întrebă Szyszkiewicz.
— Trei şi bucătăria de jos, iar sus două, atâta tot.
— Destule pentru un burlac, râse împuternicitul.
— Chiar dacă domnul conte se va căsători, glumi gazda.
— Janusz încruntă sprâncenele.
„Va trebui să locuiesc aici? îşi zise el în gând. Singur?” Şi simţi pe loc că se cam lăsase prins în mrejele acestei ferme.
Intrară în odaia din stângă. Aici, domnişoara Zosia se ocupa de masă. Întinse mâna lui Janusz fără să-l privească, şi se întoarse imediat spre bufet, de unde începu să scoată pahare şi păhărele. Domnii intrară în odaia alăturată, de unde, printr-o fereastră largă, se desfăşura priveliştea spre grădină, spre ogoarele de dincolo de grădină şi spre pădurea din apropiere. Toate astea n-aveau dimensiuni prea mari.
— Grădina-i mică, constată Szuszkiewicz, cu oarecare decepţie.
Zosia, auzindu-i din sufragerie cuvintele protestă:
— E însă foarte frumoasă.
Janusz se aşeză la masa ovală, acoperită cu o faţă de pluş, fără să ştie ce trebuie să spună. Din fericire, îi veni în ajutor Szuszkiewicz, care începu să discute cu Zgorzelski despre recolta ce se anunţa bună, despre inventarul viu şi înmulţirea lui, precum şi despre muncitorii care lucraseră la fermă, câţi au fost şi de care. Janusz se gândi cu spaimă că va trebui să se ocupe el singur de aceşti oameni, de traiul lor, de condiţiile lor de muncă. Primi deci bucuros propunerea domnişoarei Zosia de a vizita grădina. Ieşiră prin coridor într-o cămăruţă din fund, de unde un mic cerdac ducea direct spre cărările grădinii. Janusz privea atent tot ce întâlnea în cale, dându-şi seama tot timpul că numai astăzi va vedea el toate astea aievea. Apoi, totul – Komorow, casa şi tot cuprinsul ei – vor deveni lucruri atât de obişnuite, încât vor pierde perspectiva de azi, întreaga lor prospeţime. De altfel, nici nu-şi imagina că va putea cândva locui aici. Casa şi amenajarea ei erau foarte comune, aproape primitive, iar el nu numai că n-ar fi ştiut să şi-o aranjeze, dar mai mult, n-ar fi ştiut nici cum să se apuce de această treabă.

Zosia mergea înainte pe o alee mai largă, printre meri, pe laturile căreia creşteau flori simple de vară; floxuri, calendule şi campanule întârziate – violete şi roz – asemănătoare cu cele din ghivecele aşezate pe farfurioare. Merii erau bătrâni şi acoperiți cu belşug de fructe, încă necoapte. În mijlocul grădinii se afla un iaz mic şi murdar, acoperit până la jumătate cu o pojghiță de lintiță verde. Dincolo de iaz creşteau aluni deşi, deasupra cărora se înălța un stejar drept. Toate acestea, de altfel, ar fi încăput şi într-un spațiu restrâns. Pe iaz pluteau rațe albe. Zosia se opri lângă iaz şi i se adresă lui Janusz cu tristețe:

— Aşa se prezintă întreaga noastră gospodărie.

Mică şi neîngrijită.

— E foarte plăcut, zise Janusz banal.

— Dumneavoastră totul vă este străin, eu însă m-am născut aici, spuse Zosia.

— Nu-i prea mult timp de-atunci, constată Janusz răzând.

Ea îşi întoarse capul şi păşi mai departe, înainte, iar după o clipă adăugă:

— Cât a trăit mama, totul era altfel.

— De mult nu mai trăieşte mama dumneavoastră?

— De doi ani.

Se opriră lângă un şanț. Dincolo era un ogor acoperit cu secară, prin care o potecuță îngustă şerpuia spre pădure.

— Doriți să mergeți în pădure? întrebă Zosia.

— Bucuros. Oriunde vreți dumneavoastră…

Porniră înainte pe potecă. Spicele grele de secară o izbeau peste piept şi, puse în mişcare de paşii ei, îl loveau şi pe Janusz. Cerul era curat şi tăcerea spânzura în văzduh. Din păcate şi între cei doi tineri ce mergeau să se plimbe domnea aceeaşi tăcere. Nu ştiau ce să-şi spună, iar Zosia era desigur şi indispusă, poate chiar puțin jenată. Cam pe la jumătatea drumului spre pădure, ea îl întrebă:

— Domnul conte este pentru prima oară prin părțile astea?

Janusz se supără.

— Vă rog să nu-mi mai spuneți conte. Bine?

— Domnul Szuszkiewicz când vorbeşte despre

dumneavoastră spune întotdeauna: domnul conte.

— Nu-mai place să mi se spună aşa, zise Myszynski, şi-apoi ce titlu mai e şi ăsta!

— Papal? întrebă Zosia curioasă.

— Fireşte. Şi încă dobândit într-un mod cât se poate de amuzant. Bunicul meu i-a trimis lui Leon XIII, la jubileu, două vagoane de zahăr de la fabrica noastră din Podolia şi în schimb a primit titlul de conte pentru sine şi pentru fiul său mai vârstnic. Şi cum tatăl meu era fiu mezin, n-avea nici dreptul să poarte titlul acesta, aşa mizer cum era. Dar, din obişnuință, oamenii i-au spus aşa…

— Ce ridicole sunt toate lucrurile astea, zise Zosia răzând cu fruntea descrețită – toate aceste titluri. Ce prostie!

— Asta-i şi părerea mea, confirmă Janusz asprele ei cuvinte.

Intrară în pădure. Nu mai era atât de cald. La margine erau pini şi brazi înalți – plantați se vede treaba în formă de parc – dar mai încolo, la câteva zeci de metri, începea alunişul crescut în voie, mestecenii şi scoruşii tineri, iar, mai sus, se înălțau, în chip surprinzător, stejari şi tei bătrâni. Pădurea era minunată.

Mergeau alături unul de celălalt. Pe cărarea din pădure Zosia devenise, dintr-odată, mai mică, şi de-abia aici Janusz îşi dădu seama cât este de plăpândă, de măruntă, dar, în acelaşi timp, de calmă, de stăpână pe sine. Conversația lâncezea, tot ca mai înainte.

— E mare pădurea? întrebă Janusz.

— Da, foarte mare. Se întinde câțiva kilometri şi face legătura cu codrii Kampinoşi. Pe aici se poate ajunge, prin pădure, până la Sochaczew, în direcția Varşoviei. Pădurea se întinde chiar până la Vistula. Dacă cineva vrea să se ascundă, aici o poate face admirabil…

— Să se ascundă? Pentru ce?

— Mai ştiu şi eu? Ceva bandiți, sau oameni din gherilă…

— Aveți un mod romantic de a gândi, zise Janusz.

— Fiindcă socot că trăim într-o epocă romantică.

— Epocile romantice, suspină Janusz, sunt frumoase în

cărți.

— Da, aşa-i, confirmă Zosia.

Intrară adânc în pădure. De-a curmezişul cărării, la un anumit loc, era un şanț destul de adânc. De-a lungul lui, se înşiruiau din nou brazi plantați care străjuiau ca o coroană neagră şanțul acesta. Dincolo de şanț se întindea o mică pajişte verde. Mai merseră câțiva paşi şi se aşezară sub brazi.

— Ce zi minunată, spuse Janusz aşa, ca să spună ceva... Zosia, întoarsă puțin cu spatele spre el, se juca cu degetul în muşchiul pe care se aşezaseră, ținând în gură un fir lung de iarbă. Janusz se uită la profilul ei, pe care se amestecau umbrele crengilor cu petele de soare. Pe sus, se porni,: pe neaşteptate, vântul şi freamătul ramurilor. Câteva frunze de tei galbene ca lămâia se desprinseră de undeva de pe copaciimamă căzând pe lăstarii de brazi, de culoare închisă. Lui Janusz i se făcu milă de Zosia, care, credea el, era gata să se pună pe plâns. O apucă de mână.

— Ce s-a întâmplat?

Ea se întoarse spre el şi-l privi în ochi. De aproape, fața ei era palidă, pupilele mari, lărgite, sprâncenele pufoase, negre, de parcă ar fi fost desenate în cărbune, iar fruntea joasă, albă şi frumoasă. Îl privea, în ochi, aproape cu ură, j în timp ce buzele îi tremurau într-un spasm j tulburător. Janusz se aplecă şi cuprinzând-o de umeri, vru să o sărute. Ea, calmă şi energică, i se feri însă dându-se la o parte şi, continuând 1 să-l privească în ochi, zise rar:

— Domnul conte îşi închipuie oare că m-a 1 cumpărat împreună cu ferma?

Janusz simți cum îi cad mâinile, se îndepărtă, 1 privind mai departe pădurea. Îşi dădea seama «că Zosia nu-şi lua ochii de la el.

— Domnişoară, zise el după o clipă, nu sân1 teți bună. 1

— Da, zise Zosia surâzând nedefinit, tot ce se j poate...

Porniră înapoi, spre casă. 1

— Szuszkiewicz, desigur, este disperat că lipj sim de atâta vreme, spuse el, păşind pe cărarea din ogorul plantat cu secară, în direcția tufelor j grădinii.

— Oare nu este el obişnuit cu ciudăţeniile î dumneavoastră? întrebă Zosia.

— Am eu oare ciudăţenii? zise Janusz, întrebându-se mai degrabă pe sine însuşi.

Într-adevăr, Szuszkiewicz pornise în mare gra1 bă să-i întâmpine, pe cărarea dintre meri.

— Ce se întâmplă cu dumneavoastră, domnule? strigă el, pe unde aţi fost? Domnul Zgorzelski mi-a arătat deja toată gospodăria şi totul este în ordine exemplară.

— Cu atât mai bine, mormăi Janusz, ne putem întoarce, îndată, la Varşovia.

Vîntr-una din zile Spychala sună la poarta micului palat de pe Bracka şi, ca de obicei, ceru să fie anunţat prinţesei Maria. Stanislaw îl pofti în salonaşul de la etaj, lângă dormitorul Bilinskăi. După câteva clipe de aşteptare văzu cum se deschide uşa şi în locul Mariei apăru bătrâna prinţesă Anna.

Până atunci Spychala o văzuse în treacăt, o singură dată. Acum, în rochia lungă de culoare deschisă, cu părul alb prins cu măiestrie pe cap, cu bastonul în mână, i se păru uriaşă, asemenea unei vestale. Îl salută foarte politicos:

— Maria va veni îndată, trebuie să aşteptaţi puţin şi, dacă nu vă plictiseşte societatea unei femei bătrâne, o vom aştepta împreună.

Kazimierz, în intervalul de un an şi jumătate de când era la Ministerul Afacerilor Externe, căpătase manierele unui om de lume. Nu mai purta acum bocancii aceia mari şi grei, iar picioarele şi le mişca foarte elegant în timpul plecăciunilor cu care răspunse cuvintelor bătrânei prinţese.

— Poftiţi, luaţi loc. Ce mai e nou în politică?

Spychala făcu un gest nedefinit.

— Desigur că ştiţi, prinţesă, cu ce s-a întors Grabski de la Spa.

— Voi toate le vedeţi în culori negre, zise bătrâna, dând din umeri, duşmanul nostru nr. 1 este Germania.

Scoase o tabacheră de baga, din care luă o ţigară. Kazimierz îi oferi foc.

— Nemţii sunt bătuţi, observă el timid.

— Bătuți? Nemții? Dumneavoastră nu-i cunoaşteți Eu îi cunosc bine de tot. Că Wily a fugit? Un fleac. Wilhelm era un mucos, l-am cunoscut doar de copil. După votarea legii de expropriere, nu l-am mai primit. Pricepi dumneata: camerista i-a răspuns că prințesa nu pri-; meşte. În loc să dea ordin să fiu condusă la frontieră, mi-a trimis a doua zi un buchet de j roze… Un mucos! Acolo acționează alte forțe şi J acestea n-au fost înfrânate…

Gâfâi o clipă şi apoi continuă:

— Ar trebui, pare-se, să-i cunoaştem. Sunt vecinii noştri cei mai apropiați! Iar noi nici idee n-avem cine sunt nemții. Eu mai ştiu câte ceva, am eu însămi sânge german în vine… dar alții…

Spychala evită discuția. Ştia că nu te poți lua la harță cu dragonul ăsta în fustă.

— Spune-mi, cum v-ați aranjat la Varşovia? întrebă bătrâna, văzând aversiunea lui pentru o discuție politică. Foarte cu greu poți găsi acum o locuință.

— Într-adevăr, zise Spychala, dar am găsit din întâmplare două camere pe Smolna.

Prințesa îl examina atent, iar Spychala, sub privirea ei, se îmbujoră.

— Două camere? întrebă ea trăgând bine din țigară. S-ar părea că nu intenționați să vă însurați?

Spychala zâmbi, simțind că se îmbujora şi mai tare.

— Să mă însor? La vârsta mea e încă prea devreme.

— Câțl ani aveți? întrebă prințesa şi se uită la el prin „face-a-main”-ul de aur ce-i atârna la gât, de un lănțişor tot de aur.

— Douăzeci şi ’ opt… zise Spychala aproape bâlbâindu-se…

— Într-adevăr, e prea devreme. Să nu vă însurați domnule.

— De ce, prințesă?

— Vezi – prințesa nu se uita însă la Spychala, ci la marele buchet de garoafe de pe pian

— Acum e foarte greu să găseşti o soție bună. De altfel, trebuie să vă gândiți la carieră… Dacă ați obține o numire de ministru plenipotențiar…

Spychala, de asemenea, privi buchetul de garoafe ce fusese adus în cursul dimineții, cu un biâet din partea lui. Nu ştia dacă prințesa bănuia ceva.

— Da, recunoscu el, ținând seama de cariera diplomatică, ar trebui să mă însor bine.

Prințesa trase din nou adânc din țigară.

— Vedeți, domnule, nu poți şti, întotdeauna, ce e bine. Uneori, ceea ce ți se pare că e bine, e bine numai în aparență. Nu o dată un mariaj strălucit devine o mare povară.

— Ah, nu m-am gândit la un mariaj strălucit, dădu înapoi Spychala.

— Uite, domnule, continuă prințesa, cu un suspin, ca şi cum ar fi început o mare cuvântare, o căsătorie strălucită ar fi poate, pentru dumneavoastră, ceva nefiresc. Ar putea să vă întunece cariera, ar putea chiar să vă pună bețe în roate. Vă spun acestea din simpatie pentru dumneavoastră. Maria mi-a povestit multe despre dumneavoastră şi mi-a spus cât ați fost de bun cu ea, cât de mare sprijin a găsit în dumneavoastră, în grelele încercări prin care a trecut. Prințesa privea cu multă bunăvoință pe tânărul din fața ei, iar Kazimierz simți sinceritatea cordialității ei. Dumneavoastră trebuie să vă găsiți o domnişoară instruită, tânără, sănătoasă. Şi scuzați-mă că v-o spun în față, o fată din mediul dumneavoastră!

Kazimierz se cam agită pe scaun.

— Dumneavoastră credeți că vorbesc aşa pentru că sunt o aristocrată bătrână care nu i-a permis lui Wilhelm să-i treacă pragul. Nu-i deloc aşa! Indiferent de obârşia mea – dumneavoastră stați de vorbă cu o femeie care cunoaşte viața şi priveşte lumea cu ochii deschişi, cu toți cei peste şaptezeci de ani ai ei. Eu înțeleg… şi înțeleg bine, spre ce anume se îndreaptă lumea… Că pentru noi e tot mai puțin loc pe lume… ba chiar pe alocuri am şi fost alungați… şi de asemenea chiar de acolo, zise ea arătând fotografia casei din Mihalowo, care atârna pe perete. Fireşte, poate să vă impună încă blazonul, şi casa de pe Bracka… noi însă ştim că astea-s ultimele rămăşițe. Viața merge înainte, domnule Kazimierz…

Kazimierz şedea cu capul aplecat şi simțea cum devine tot

mai purpuriu. Urechile îi frigeau.

— Deci, dumneavoastră, doamnă, nu credeți în dragoste? întrebă el.

— Eu? Nu cred eu în dragoste? râse prințesa. Nu, eu n-am spus niciodată aşa ceva. Dimpotrivă, am impresia acum, când mă aflu pe ultima treaptă, când stau şi mă gândesc dacă trebuie să fac sau nu pasul acela – *de you know?*[41]

— Am impresia că singurul lucru pe lume care mai are încă o oarecare valoare este tocmai dragostea. Nu, într-adevăr, eu n-am spus ceea ce-mi atribuiți dumneavoastră. Numai…

— Iubirea, doamnă, aruncă punți peste toate prăpăstiile.

Prințesa se ridică şi, după obiceiul ei, se plimbă prin odaie. Se opri lângă vaza cu garoafe, scoase o floare purpurie şi jucându-se – plină de gingăşie – cu ea, îi apăru lui Kazimierz, acum, ca şi cum ar fi întinerit.

— Eu socot, continuă Kazimierz, văzând că prințesa nu răspunde, că dragostea poate îndrăzni acum un lucru atât de nemaiauzit, cum ar fi căsătoriile inegale şi tocmai în aceasta constau timpurile noi…

— Da, evident, evident, zise prințesa mirosind garoafa purpurie, cu care, în mână, se apropie apoi de Kazimierz şi din nou se aşeză în fotoliul pe care îl ocupase mai înainte.

— Cred că tocmai acum poate cuteza cineva să încerce acest lucru.

— Vedeți, domnule, rosti prințesa cu oarecare încetineală, şi fără a-şi lua privirea de la floare, eu cred că deja ați comis o anumită eroare. Nu mă refer la faptul că ați intrat la Ministeru l Afacerilor Externe…

— Aceasta a fost dispoziția superiorilor mei, explică Spychala.

— *I know, i know.*[42] Ei vă vor avea mereu în vedere. Eu mă refer însă la faptul că v-ați schimbat stilul de viață. Ca şi cum ați fi renunțat la obârşia dumneavoastră.

---

[41] Ştii ? (engl.).

[42] Ştiu, ştiu (engl.).

— Dar, prinţesă, vă rog – şi Spychala simţi cum îl cuprinde mânia – ştiţi poate, prinţesă, că n-am rupt relaţiile cu familia mea. Tocmai nu de mult m-am ocupat de tatăl meu…

— Ştiu – răspunse prinţesa care se vedea bine că suporta discuţia cu destulă silă – fireşte că ştiu. I-ai cumpărat tatălui o gospodărie lângă Rzeszow şi ştiu chiar cine v-a… împrumutat bani pentru lucrul acesta.

Spychala gâfâi şi-şi lăsă din nou capul în jos. Inima îi bătea ca un ciocan.

— Vedeţi, domnule, continuă bătrâna monoton şi nemilos, eu tocmai lucrul acesta îl numesc o schimbare a stilului de viaţă. Incontestabil, viitorul vă aparţine, dar trebuie să rămâneţi aşa cum sunteţi. A juca, în faţa ta, rolul unei alte persoane decât aceea care eşti tu iată un lucru extrem de primejdios, lucru pe care îl văd pretutindeni în jurul meu.

— Nu-s la fel cu toţi ceilalţi, şopti Spychala, strivit cu desăvârşire de această conversaţie.

— Aş vrea foarte mult, spuse prinţesa cu politeţă, să fie aşa, dat fiindcă veţi avea, desigur, o mare influenţă asupra nepotului meu. Şi aş dori ca el să trăiască, iar nu să joace în lume un rol. Poate veţi zâmbi, veţi crede poate că sunt o bătrână egoistă dacă voi mărturisi că îl iubesc nespus de mult.

— Eu de asemenea, zise Kazimierz, rostind fiecare cuvânt foarte încet.

— Şi, vedeţi, zise prinţesa prefăcându-se că nu-i înţelege confesiunea şi lovindu-l cu garoafa pe mână, consider nepotrivit stilul dumneavoastră de viaţă. Dacă, din păcate, vă veţi… căsători, oarecum nefiresc, voi socoti lucrul acesta ca o trădare.

— Trădare? şopti Spychala ridicând neputincios ochii spre bătrână.

— Da, trădare. Veţi regreta foarte mult pasul acesta. O, am însă impresia că vine Maria…

— Aşadar, întrebă foarte pe şleau Kazimierz. Prinţesă, vă rog, cum rămâne?

— Aşa cum este, aşa trebuie să rămână. Spre binele dumitale şi, de asemenea, spre binele ei. Da, şi spre binele lui

Alo al meu.

— Foarte grea situație, zise Spychala.

— A, da, recunoscu prințesa, înțeleg. Dumneata ai comis o greşeală când ți-ai părăsit logodnica.

Spychala se uită din nou la prințesa Anna.

— Mi-a spus-o bătrâna Royska, zâmbi ea, am discutat mult despre dumneata. Ai în ea o mare prietenă.

Intră Maria, zveltă, într-un costum de culoare închisă, cu o pălărie al cărei voal era prins cu un buchețel de violete.

— *Good afternoon*43, zise bătrâna prințesă, ridicându-se, către nora sa, l-am distrat cum am putut pe domnul Spychala. Socot că *our friend* nu s-a plictisit… Ce flori minunate, adăugă ea, punând garoafa înapoi în glastră şi uitându-se la Maria şi la Kazimierz. Care şedeau în mijlocul odăii fără să scoată un cuvânt. Deocamdată, *a bientot*44, veniți la mine, la ceai… Şi, sprijinindu-se în bastonul ei de os, ieşi din cameră.

Kazimierz respiră din greu, uşurat.

Maria se apropie de el repede şi-i puse mumie pe umeri.

— Kazi, zise ea, ce s-a întâmplat? De ce ai aerul ăsta stupid?

Kazimierz nu răspunse însă nimic. Luându-i mâinile – cu mănuşile lor gris – de pe umeri, le sărută pe rând, pe amândouă, în tăcere.

V i În micul palat de pe Bracka piesele de recepție; erau situate la parter, la primul etaj erau dormi-j toarele celor două doamne şi al lui Alo, iar! etajul al doilea era străbătut de un coridor lung, din care dădeai într-o serie de mici dormitoare. Coridorul ducea la bucătărie şi la ieşirea de, serviciu. Într-una din odăile acestea mici, într-un: colț, locuia Janusz. Henryk Antoniewski, aflat acum la spitalul Ujazdowski din Varşovia, avea obiceiul să vină spre seară la Janusz. Rana de; la mână era pe cale de vindecare şi urma în curând să se întoarcă pe front. Venea de regulă pe la bucătărie, fiindcă nu-i plăceau „lingăii44, ; cum le spunea el celor ce-i deschideau uşa din

---

[43] Bună ziua (engl.).

? Pe curîngl (fr.),

faţă. În bucătărie avea deja cunoscuţii lui, iar i domnişoara Tekla de asemenea îl primea cordial, i

— Este, este Janusz, spunea ea, suspinând adânc, mergeţi la el, e atât de singur.

Henryk saluta persoanele din bucătărie cu un gest prietenesc şi trecea mai departe pe coridor, în camera lui Janusz. Stăteau de vorbă, ca de obicei, până târziu, şi de-abia pe la orele zece Henryk sărea în sus.

— Doamne, am bilet de voie numai până la zece… exclama şi începea, pe loc, să-şi ia rămas bun, ceea ce nu însemna însă că sfârşiseră conversaţia. Janusz îl conducea destul de des prin piaţa Trzech Krzyzy şi prin strada Wiejska până la spital.

În seara aceea Henryk îl găsise pe Janusz aruncând pe foc diferite hârtii şi aranjându-şi biroul. În cămăruţă domnea o căldură neobişnuită, seara de iulie fiind nespus de arzătoare.

— Uite, zise Henryk, am ieşit astăzi din spital fiindcă am căpătat o permisie de o săptămână…

— Permisie? Acum? Toate concediile, după câte ştiu, sunt anulate.

— Da, dar sunt norocos, completă Henryk, şi pe deasupra, mai întotdeauna, dau şi eu o mână de ajutor norocului. Nu, nu, protestă el văzând privirea semnificativă a lui Janusz, am o permisie cu totul legală. Numai atâta că m-am rugat mult de ei!

Janusz, stând la birou, se întoarse spre el. În amurg, soarele de vară strălucea puternic în geamuri.

— Şi ce-ai de gând să faci cu concediul? întrebă el.

— Ştii ceva? hai la Zakopane…

Janusz ridică mâinile în sus.

— Omule! Ce-ţi trece prin gând? Chiar mâine vreau să mă înrolez în armată.

— Te vei înrola peste o săptămână.

— Poate că va fi prea târziu.

— Peste o săptămână? Nu, fii sigur că nu.

Şi aşezându-se în faţa lui Janusz, se uită la el rugător.

— Hai, fii de acord, Janusz! Fără tine nu plec!

— Tocmai acum ţi-a venit poftă de Zakopane?

— Foarte! N-am fost de mult. Va fi pustiu la Zakopane. Vom sta acolo cel mult patru zile.

— Uite, ştii ceva? consimţi Janusz, să-l luăm cu noi şi pe Edgar!

— Nu, nu, pentru nimic în lume. Vreau să umblu prin munţi.

— Eu însă n-am umblat niciodată prin munţi.

— Cu atât mai bine. Te voi învăţa, categoric! Să mergem! Avem tren la unsprezece.

— Chiar astăzi!

— Da, categoric! N-am nici măcar unde înnopta.

— Ai putea rămâne la mine peste noapte.

— Nu, nu, păcat de timp. Fă-ţi repede valiza şi să plecăm.

— N-am nici bani. În buzunar am numai cinci sute de mărci.

— Ajunge. Mai am şi eu ceva bani. Hai, Janusz!

— Bine, tu întotdeauna te pricepi să-l convingi pe om.

Te-am convins să vii la Kaniov. Regreţi?

— Când mă gândesc la Jozio, regret.

— Da, ai dreptate. Henryk se posomori. Îi trecu însă repede.

— O previn pe soră-mea şi mă întorc îndată, spuse Janusz ieşind. Pe coridor ca şi pe scări era deja întuneric. Se coborî tiptil la etajul întâi şi, fără să bată, deschise uşa salonului soră-sii. Încăperea era luminată de o singură lampă mare, cu picior. Sub lampă, într-un fotoliu adânc şedea Maria, iar în faţa ei, în genunchi, un bărbat cu capul în poala ei. Avea părul negru, lung, atât de răvăşit încât Janusz, în primul moment, nu-l recunoscu. Era Spychala. Şovăi o clipă; cum nu fusese observat, rămase nemişcat.

Bilinska îşi afundă mâinile în părul negru al lui Kazimierz şi-i zise calmă:

— *Kazi, ne pleurez-pas, mon cher*[45], totul se va termina cu bine.

— Vezi bine, aşa nu mai poate dura, zise Kazimierz printre

---

[45] Kazi, nu plînge, dragul meu (fr.).

lacrimi.

Janusz se retrase în vârful picioarelor, fără să închidă uşa. Se duse sus şi bătu la uşa domnişoarei Tekla. Şedea la masă şi, la lumina unei lămpi nu prea mari, repara şervete. Îşi ridică ochii deasupra ochelarilor. În odaia aceea mică şi albă era întotdeauna linişte şi lui Janusz îi plăcea să treacă serile pe acolo.

— Vrei ceva, copilul meu? întrebă domnişoara Tekla, aplecându-şi ochii din nou asupra lucrului. Acul lucea în mâna ei. Janusz uitase chiar pentru ce venise aici. Voia doar să stea o clipă în odăița aceea. Deasupra patului atârna un covoraş făcut din petece de diferite stofe, închenăruit într-o catifea neagră. Îşi amintea de covoraşul ăsta încă din anii copilăriei. Deasupra lui era o gravură ce-l înfățişa pe Christos binecuvântând, iar mai sus un motiv decorativ în formă de palmă făcut din pene.

— Nu, nu, Biesiadosia, spuse Janusz, am venit doar numai aşa; sunt însă mâhnit.

— De ce eşti mâhnit? Te-ai îndrăgostit?

— O, asta-i poveste veche, Biesiadosia. Ce se va întâmpla însă cu Marysia şi Kazio?

Domnişoara Tekla tăcu o secundă, grăbind parcă lucrul. Apoi zise:

— Ce se va întâmpla? Nu se va întâmpla nimic. Nu te necăji pe chestia asta. Va trece de la sine.

— Crezi?

— Astfel de lucruri vin şi trec întotdeauna.

— Nu întotdeauna, suspină Janusz.

— Vei trăi şi vei vedea. Dar tu ce zici?

— Eu, nimic. Am doar impresia că-i o mare iubire.

— Bătrâna prințesă a trecut prin destule amoruri mari, şi nu i s-a mai întâmplat nimic.

— Îți reaminteşti?

— Nu, nu-mi mai reamintesc. Timpuri de mult apuse. La fel se va întâmpla şi cu Marysia.

— Am impresia că nu se va căsători cu el.

Domnişoara Tekla puse lucrul la o parte.

— Ea? Marysia? întrebă indignată. O prințesă Bilinska să se mărite cu Spychala? Ți-ai pierdut mintea, Januszek?

— Tocmai asta spun şi eu. Nu-i va fi soție.

— Se va ivi careva corespunzător! De ce nu? E tânără, e frumoasă…

— De, îmi pare rău de Kazio.

— Mie nu-mi pare rău. Un țărănoi! Ce caută porcul în grădina altuia?

Janusz râse, apucând-o pe Biesiadosia de mână.

— Dar, în grădina lui, porcul poate să intre? Oh, Biesiadosia, ceva-ceva nu-i în regulă în vorbele tale.

Biesiadosia râse şi ea.

— Bine, dar Henryk? întrebă ea. L-am văzut în bucătărie.

— Bine că mi-ai adus aminte, zise Janusz, îngrijorat. E la mine în odaie. Vrea să plec cu el la Zakopane.

— Bună idee. Călătoreşte puțin, îți va face bine. În casa asta domneşte pâcla.

— El pleacă însă imediat. Peste o oră…

— Ei şi? Cineva sau ceva te ține aici?

— Tocmai asta-i. Nimic nu mă ține aici. Dar n-am bani.

— Îți dau eu – şi domnişoara Tekla se sculă, lăsă cusătura, se apropie de scrinul din colț. Cât vrei? întrebă ea deschizând o cutie care stătea pe scrin – două mii ți-ajung?

— Ai înnebunit? Asta înseamnă o avere. De unde am să ți-i restitui?

— Mi-i vei restitui, n-ai grijă! Dacă nu mai de vreme, atunci mai târziu. Te voi găsi întotdeauna, la bătrânețe.

— Eşti un om nespus de bun.

Janusz o îmbrățişă pe Tekla, sărutând-o pe amândoi obrajii ei uscați. Fugi apoi repede în odaia lui. Henryk şedea aşa cum îl lăsase.

— Plecăm, zise Janusz, plecăm. Teklunia mi-a dat bani. Lumea-i a noastră…

— Pentru toată săptămână – adăugă Henryk

— Hai, împachetează-ți boarfele.

La gară domnea o nespusă înghesuială. Sala de aşteptare, construită nu de mult, gemea de călători. Domina însă

publicul ales, bine îmbrăcat şi cu valize foarte elegante. Henryk îi arătă lui Janusz geamantanele acelea:

— Priveşte, se vântură spuma.

Trenul de Zakopane era tras deja în gară şi încărcat până la refuz. Oamenii intrau în vagoane prin ferestrele sparte, iar unii, folosindu-se de timpul călduros, se instalau pe tampoane şi pe acoperişul vagoanelor.

— De câţi ani călătoreşte omenirea aşa, spuse Henryk, filosofic, când trecură cu mutre disperate pe lângă vagoanele arhipline.

— Şi câţi ani va mai călători încă aşa? se întrebă Janusz.

Avură noroc. La unul din ultimele vagoane văzură o cabină de frână, înaltă, în care se putea urca pe o scară. Se uitară înăuntru, cabina era goală, dar uşa închisă. Ocoliră locomotiva şi priviră din partea opusă; într-adevăr, acolo uşa putea fi deschisă. Cabina era atât de îngustă, încât abia încăpură în ea; lângă perete se afla însă o banchetă, pe care Henryk se şi întinse imediat. Janusz se aşeză lângă el. Lumina felinarelor din gară, deşi pătrundea slab în cabină, le lumina totuşi feţele, care, în întunericul albăstrui al nopţii de vară, păreau fosforescente. Rotocoalele albe şi negre de aburi şi fum ale locomotivei apropiate le acopereau uneori fereastra. Nu-i deranjă nimeni. După vreo jumătate de oră de la sosirea lor, trenul şuieră prelung şi porni gâfâind din greu.

Janusz încercă să-i povestească lui Henryk ce simte el când aude şuieratul prelung al trenurilor; se convinse însă că-i foarte greu să explici unei persoane ceva despre care aceasta nu ştia însă nimic. Cuvintele se dovediră prea sărace. Henryk devenind nerăbdător, Janusz renunţă şi începu să discute despre altceva. Dincolo de fereastră, în masa vânătă a nopţii, se perindau copacii, clădirile staţiilor, pereţi albi iluminaţi de felinare; deodată apărură şi porţiuni întregi de cer împodobite cu stele, apoi şesuri netede, întinse, nesfârşite…

— Ştii ceva, spuse Janusz, la drept vorbind, nu cunosc deloc Polonia. Niciodată n-am fost la Zakopane şi nici chiar la Cracovia.

— Nu-i mare lucru, căscă Henryk, Polonia…

O țărișoară mică, un popor mic… nimic deosebit… totul obișnuit.

— Da, șovăi Janusz, pentru mine însă este o revelație. Toate acestea le cunosc numai din cărți. Și totul îmi pare exotic. Varșovia am cunoscut-o. Și, întj;adevăr, ai dreptate, în comparație cu Rusia, aici toate ți se par mărunte, limitate, înguste.

— Te vei obișnui, zise Henryk, acum și mie, după cei câțiva ani petrecuți la Kiev, mi se par toate altfel.

— Dar de unde ești tu în realitate? întrebă Janusz. E un lucru curios, dar până acum nu știu nimic despre tine.

— Nu prea am cu ce să mă laud. Sunt din orașul Lodz. Propriu-zis de lângă Lodz. Nici n-ai crede cât de repede se transformă împrejurimile orașului Lodz… în sate adevărate. Acolo este un râu, Moszezenica, sunt și iazuri. Tatăl meu are acolo o moară. Cred că o are, căci din anul nouă sute cincisprezece nu mai știu nimic despre familia mea…

— De ce?

— Tata n-a mai vrut să știe de mine de când am plecat să mă înscriu la Academie. În vara anului 1914 am renovat o biserică ortodoxă lângă Kiev, împreună cu profesorul Pawlici. Apoi, uite, vezi… am rămas acolo, și așa a trecut timpul…

— Desigur, n-ai pe nimeni la Varșovia.

— Ba da, am niște foști colegi cu care am pictat împreună…

Trenul huruia monoton înaintând nu prea repede în direcția Skierniewice. Janusz privea pe fereastră, dincolo de care lunecau cozi luminoase de scântei.

— Aici peisagiul nu-i frumos, zise Henryk, acolo, lângă Cracovia, este mult mai frumos, dar și mai sărac.

— Așa-i, ăsta-i cel mai rău lucru, șopti Janusz, sărăcia lucie.

— Ce să-i faci? Nu poți schimba lumea.

— Ba poale că da! Poți, poate, să schimbi chiar totul, dacă vrei cu toată puterea…

— De vrut, s-ar mai putea, dar cum să te apuci de așa o treabă?

— Tocmai lucrul acesta nu-l știu. Nu știu nici dacă voi

putea să mă apuc de aşa ceva… îmi place aşa de mult să citesc versuri…

— Mă tem, zise Henryk, zâmbind, că-ți place mai degrabă să faci versuri.

— Nici cu versuri nu poți schimba omenirea, răspunse Janusz în doi peri.

Henryk râse de data asta încet.

— Uitați-vă la el, un mare reformator.

— Tu, de asemenea, vrei să pictezi bine…

— Pictura e cu totul altceva.

— Desigur. Eu am însă impresia că toate acestea se sprijină pe o confuzie, pe un neadevăr.

— Cum adică: toate astea?

— Aşa, toate. Adică Polonia întreagă.

— Ho, ho, ho! încercă Henryk să-l potolească, te rog să nu te precipiți aşa.

— Da, aşa-i, desigur că-i aşa. Vezi, există o lume întreagă – uriaşă, largă, înaltă, profundă. Şi pe ea un locşor atât de mic. Cum poate oare locşorul acesta să persiste şi să existe? Să dureze? Valuri, din toate părțile… Şi măcar de-ar exista o fărâmă de adevăr în lumea asta…

Henryk se aşeză pe banchetă şi-l examină atent pe Janusz. Fața lui palidă, slabă, cu trăsături sculpturale, se schimonosise într-o grimasă de adâncă durere. Părul i se răvăşise peste frunte, într-o dezordine exuberantă. În clipa aceea Janusz i se păru nu atât frumos – căci niciodată nu fusese frumos – cât vrednic să fie desenat.

— Uite, îi spuse el, te-aş desena aşa cum eşti acum.

— Mai, dă-i drumul, aprobă Janusz.

Tăcură o clipă.

— Fiindcă trebuie să existe, reluă Janusz firul discuției, un adevăr, pe care noi nu-l cunoaştem.

— Toate astea sunt doar vorbe goale, fleacuri. Nu există niciun fel de adevăruri obiective pe care să le accepți fără discuție. Viața trebuie s-o cucereşti, şi gata. În definitiv, ceea ce mă defineşte este faptul că m-am născut în moara de pe Moszezenica. Şi n-am puterea să mă descotorosesc de

naşterea asta. Şi, chiar dacă aş picta ca Rembrandt, tot n-aş putea să scap de ea.

— Rembrandt s-a născut şi el tot într-o moară.

— Ce spui? N-am ştiut, mărturisi Henryk, cu un interes mult mai mare decât s-ar fi putut aştepta de la el.

— Se vede, râse Janusz, că ai încă speranța să devii un Rembrandt.

— Tot ce se poate.

— N-ai să poți fi însă ca el, fiindcă tu nu eşti în stare să suferi ca Rembrandt.

— Dar tu poți?

— Uite, vezi, răspunse Janusz rar, durerea este numai unul din adevăruri. Dar nici eu nu ştiu să sufăr. Ce-i drept, mă chinuiesc… şi încă foarte mult… De pildă, acum, cu Polonia asta. Ce ieşire ar puteai exista aici, la noi? Dar acolo, în Rusia, mai înainte? Nici idee n-ai cum am simțit eu clipele acelea ale revoluției ruse. A fost aproape… o suferință. Şi-apoi – trădarea…

— Te-a trădat? întrebă Henryk, naiv.

— Ariadna? Nu, nu pe mine. A trădat cauza în care crezuse mai mult decât mine. Cel puțin aşa mi se părea. Dar, nu! Se vede treaba că nu credea. Şi dacă ea n-â crezut, în fond, nici nu merita să crezi?

— Din cauza unei muieri proaste…

— Te rog, nu vorbi aşa…

— Vrei să spui că ai iubit-o?

— O iubesc încă. Şi tocmai asta mi-e suferința. Fiindcă ştiu bine că nu merită să fie iubită.

Henryk dădu din umeri.

— Nu merita să fie iubită! Într-adevăr, Janusz, tu eşti încă foarte copil.

— Da, ştiu. Unii oameni rămân însă copii *o* viață întreagă. Şi tocmai lucrul acesta îi chinuieşte. Copiii se chinuiesc. N-ai auzit oare cum plâng” ei adeseori şi cum gem din adâncul inimii? Am un nepot, are trei ani. Nici n-ai idee cât de dureros plânge, cu ce gemete, când cineva îi ia arlechinul îndrăgit… Atunci el este cu adevărat nefericit.

— Care va să zică, frățioare, zise Henryk bătându-l pe Janusz pe umăr, ți-au luat arlechinul?

Janusz nu răspunse. Îşi ascunse fața în umbră şi trăsăturile nu-i mai sclipiră în întunericul cabinei.

— Vorbăria asta, continuă Henryk, nu poate fi folositoare nici Poloniei, nici nouă.

— Tocmai acest lucru este cel mai rău. Omul nu are niciun fel de orientare, nu ştie nimic sigur, nu vede niciun fel de contururi, ci numai ceață.

— Eşti pesimist, şopti Henryk, hai, culcă-te „întinde pledul.

— Nu, nu sunt pesimist. Este oare pesimist un om care crede?

— Şi în ce crezi tu, Janusz, dragul meu?

— Cred în om, în omenie, în adevăr… cred în toate. Numai că nu ştiu nimic.

— Bine, culcă-te acum.

Henryk îi făcu loc pe banchetă, Janusz se întinse alături punându-şi rucsacul sub cap.

— Viața nu-i o idilă, conchise pictorul.

— Dar este foarte interesantă, rosti Janusz, căruia, fără să ştie de ce, îi veni în minte ferma, al cărei proprietar devenise nu de mult.

VII

Fireşte, când au ajuns la Zakopane, ploua. Şi totuşi s-au dus la Hala Gsiewicowa. Ceața era atât de deasă, încât nu numai că acoperea munții cu o perdea de nepătruns, dar chiar şi pe pământ nu puteai vedea nimic, la doi paşi. Perdeaua, albă ca laptele, era străpunsă pe alocuri de sclipirile tulpinilor de brazi şi ale tufelor de pini pitici care păreau o armată la pândă. Prin ceața asta nu răzbăteau decât clopotele vacilor şi berbecilor, al căror clinchet uscat, ciobănesc, răsuna când departe, când aproape şi apoi din nou se îndepărta. Peste zi, poposiră în fața cabanei Bustrycki. Jos se înecau în ceață grămezile de bolovani cenuşii aduşi pentru construcția cabanei Societății Tatra, iar mai departe ceața şi mai deasă se întindea ca o mare compactă. Janusz nu putea să creadă, de altfel, că acolo sunt ascunşi munții.

Împreună cu ei veniseră la cabană numai un tuberculos, poet din Vilna, şi doi băieţi tineri de cincisprezece-şaisprezece ani. Unul era blond, celălalt brunet, unul se chema Rudzio, celălalt Piotrus. Toată ziua ori mâncau afine negre cu lapte bătut, ori jucau zaruri. Janusz şi Henryk erau atât de plictisiţi, încât către sfârşitul zilei se apucară să joace cu ei. Henryk câştiga, Janusz pierdea, iar amândoi băieţii, fără niciun motiv, rîdeau de se prăpădeau. La cină li se alătură poetul tuberculos, care începu să le povestească despre toate întâmplările posibile şi imposibile din munţi. Fireşte, cele mai multe povestiri erau în legătură cu misterioasa Zamarla Turnia, pe al cărei perete muriseră atâţia oameni tineri. Piscul5 Zamarla Turnia era acum cufundat în masa albăl a ceţei, încât omul nu şi-l putea imagina. Cei doi băieţi ascultau povestirile cu ochii larg deschişi, în timp ce poetul, sorbind ceaiul cu rom, poves-f tea tot mai pitoresc. În cele din urmă ceaţa se' înnegri, se întunecă peste tot, iar cabana BuH strycki fu învăluită şi ea în tăcerea aceea pe care n-o poţi simţi decât în munţi. Mai înainte de cul-l care Janusz ieşi în faţa casei şi se rezemă o clipă de gardul tocmit din vreascuri de brădiş uscate., Tăcerea muntelui îl copleşea. Undeva, în valfe, cam în locul unde se afla grămada de bolovani, se auzea un susur ce nu putea fi însă al unui pî-j râiaş, fiindcă era mult prea armonios. Simţind cum îl pătrunde liniştea din jur, Janusz mail stătu câteva clipe. Întâmplările din Varşovia, gân-l durile despre Paris îl părăsiră pe neaşteptate, se prăbuşiră parcă într-o prăpastie şi toată neliniş-l tea lumii îi deveni de neînţeles: „De ce oare se chinuiesc ei, aşa, când aici liniştea-i atât de mare" îşi zise el, în gând, dându-şi seama în acelaşi j timp că nu-i vorba de liniştea morţii.

A doua zi vremea fu neschimbată, deşi baro-j metrul avea tendinţă de urcare. Totuşi, drumeţii j adunaţi hotărâră – poate că vremea se va schim-3 ba – să meargă la lacul Morskie Oko, prin Za-l wrat, căci rămânerea în cabană fără rost nu pu-'l tea aduce nimic bun. Îşi luară rucsacurile în spate j şi-şi înfăşurară pledurile. Vizibilitatea era parcă mai bună, ceaţa transformându-se în burniţă care umezea îmbrăcămintea şi

echipamentul cu picăturile ei mari. Băură lapte cald. În fața casei, pe o bancă, lângă o masă improvizată din scânduri nedate la rindea, poetul din Vilna cânta din muzicuță. Nu cânta frumos, mai degrabă bâzâia, iar cele câteva note duble pe care le sufla răsunau ca un ciripit de pasăre tristă. Janusz şi Henryk, împreună cu Rudzio şi Piotrus, coborând pe cărăruie în jos, erau urmăriți într-una de slăbănoaga melodie a muzicuței care făcea impresia că-i doar ecoul respirației stinse a ofticosului.

Acum înaintau pe o potecă largă, mai lesnicioasă şi mai bine bătută, care ducea spre Czarny Staw (Lacul Negru). Marginile cărării, pe care creşteau brazi pitici şi tufe de afine negre, erau încărcate cu stropi de ploaie care picurau. Janusz rupea din când în când, înnegrindu-şi degetele, câte o afină umedă care avea gustul apei de munte, mirosul ramurilor de brad şi amărăciunea răşinei.

Când se opriră la Czarny Staw, ceața plutea încă la câțiva metri deasupra apei. Munții rămîneau însă tot ascunşi. Oglinda – de oțel parcă

— A lacului se vedea de departe, iar pietrele din fundul apei puteau fi văzute strălucind ca nişte perle albastre. Pe o potecă ce se îngusta – înălțându-se uşor, în timp ce adâncimea lacului sporea parcă, pe partea dreaptă – începură să ocolească lacul. Se vedea şi o insulă micuță, cu brazi pitici, asemenea unei movile sau unui leagăn de copil aruncat în apă.

Încet-încet străbătură ceața cățărându-se binişor pe grohotişurile care li se fărâmițau sub picioare. Tinerii – care la început pălăvrăgeau într-un chip de nesuferit – gifiiră uşor şi tăcură. Piotrus îşi întoarse fața spre Janusz capentru o întrebare şi Janusz observă că băiatul este foarte aprins. Urmară primele piroane înfipte în piatră. Stânca netedă, cu piscul ei cu tot, era cufundată în ceață dând impresia, de jos, că suprafața ei sclipitoare se întinde până la infinit. La înălțimea Lacului înghețat (Zmarzly Staw), oare nu se vedea încă, zăriră prima zăpadă. Mai sus, zăpada căzuse şi pe potecă, iar piroanele şi lanțurile din apropierea piscului erau atât de înfăşurate în gheață, încât pârjoleau mâinile ce le

atingeau, ca nişte puncte de foc. Ultimele cotituri obosiră pe Janusz, care voia să ajungă la trecătoare cât mai repede. Băieții rămăseseră în urmă şi se cățărau cu greutate. Unul din ei chiar alunecase împreună cu grohotişul, câțiva metri în jos şi, pe cât se pare, se speriase destul de tare. Pe stâncile din partea dreaptă, deasupra punctului numit Stary Zawrat, peste un straşnic troian de zăpadă, se zărea prin ceață, ca o nălucă, statuia Fecioarei Maria, ridicată aici cândva de preotul Stolarezyk.

De partea cealaltă a trecătorii, ceața era tot atât de deasă, dar mai agitată. Vârtejuri mari o urneau de jos, ridicând-o în rotocoale la înălțimea trecătorii, de unde o prăvăleau la vale. Dintr-acolo sufla însă un vânt înghețat, aşa că poposiră un pic în trecătoare. Janusz urmărea în tăcere mişcările bruşte ale ceței, în timp ce Henryk striga băieții rămaşi în urmă şi care, cu mâinile amorțite, prindeau ultimele lanțuri.

Piotrus, ajuns primul la trecătoare, privi spre Henryk cu nişte ochi înfricoşați, şi-i zise:

— N-am ştiut că-i atât de groaznic în munți.

— Nu-i deloc groaznic, răspunse râzând acesta, e chiar plăcut.

— Da, este şi plăcut, zise băiatul ce nu putuse încă să-şi revină, dar e şi groaznic.

Îl aşteptară şi pe Rudzio şi împreună începură să coboare spre Valea celor Cinci Lacuri (Dolina Pițciu Stawow). Pereții stâncoşi şi apropiați făceau impresia că ating cerul. Masa lor neagră, umedă acum, se pierdea în sus străpungând pur şi simplu – nu i se vedea în niciun fel sfârşitul

— Cerul alb, lăptos.

După un marş de o oră, când ajunseră în mijlocul Văii celor Cinci Lacuri, pânza albă şi deasă de ceață începu să se subțieze, contururile povârnişurilor şi coastele abrlipte începură să devină vizibile, iar priveliştile mai îndepărtate să iasă şi ele la iveală. Deodată, toată ceața porni să se ridice repede în sus, să devină tot mai străvezie, destrămându-se în fâşii şi petece înguste. Într-o clipită, întreaga vale, sălbatică şi mohorâtă, ieşi la lumină şi apăru, în bătaia soarelui, în

întreaga ei splendoare. Jos, în vale, lacurile, până atunci cenuşii şi mate, străluciră pe neaşteptate, albastre. Şi, până să se trezească din uimire, drumeţii zăriră deasupra lor cerul azuriu, nespus de intens colorat, ca o mătase întinsă deasupra coamei piscurilor negre.

Când începură să se caţere pe Swistowka, având în partea stângă valea Roztoki – luminoasă ca un curcubeu – pe coastele Woloszyn-ului mai stăruiau încă nouraşi mici, lunguieţi, care se înălţau repede, oblic în sus şi se topeau în cerul tot mai senin.

— Barometrul n-a minţit, spuse Henryk.

Janusz, amuţit de admiraţie, nu mai zicea nimic. Priveliştea spre Roztoki îl zguduise. Fără să se oprească, prefăcându-se, ruşinos, că nu se uită în partea aceea, tremura însă cotropit de o uimire lăuntrică. Brazii cei mici, ca nişte jucării de copii, rămăseseră în vale, jos; în partea de sus se ridicau stâncile sure, luminate pe alocuri de sclipiri gălbui. Vâjâitul torentului ajungea până sus, auzindu-se tot mai tare.

Pe măsură ce urcau pe Swistowka, creştea şi belşugul vegetaţiei. Tufele de afine negre deveneau compacte, povârnişurile munţilor erau acum acoperite de o iarbă tot mai deasă şi mai lungă, cedrii înalţi şi scoruşi mărunţi nu întârziaseră să apară şi ei. Prin zmeuriş sclipeau, pe alocuri, tufe de genţiană, albastre.

Pe dreapta, într-un loc, se deschidea priveliştea spre Morskie Oko, cu suprafaţa lui netedă, de culoare vânăt-închisă şi cu şirul verde al piscurilor Mişguszowieckie, întinse de-a curmezişul şi înjăţişând trei arcuri simetrice deasupra lacului, ce părea că-j afundat undeva departe, ferit de lume. Se opriră o clipă, admirând nestemata asta

— Aruncată în vale – şi care sclipea, sub cerul senin, ca un taler de plumb.

— Acolo, arătă Henryk spre Mişguszowieckie, vom merge mâine.

Proiectul i se păru lui Janusz cu neputinţă de realizat. Cum să te urci acolo, pe spinările acelea întunecate şi care profilează un contur aşa de vizibil, dinţat? Omul poate găsi

însă întotdeauna o cărare, chiar către cele mai inaccesibile piscuri! înțelese, pentru întâia oară, psihologia „umbletului pe munte" şi chiar nevoia de a urca munții ca o confirmare a propriei voințe. Se bucura, acum, că se lăsase convins de Henryk să pornească la drum. I-o şi spuse:

— Vezi, răspunse Henryk, trebuie întotdeauna să te foloseşti de posibilitățile ce se ivesc. Aici nu se aud tunurile.

Porniră să coboare spre vale. Dispărând cu totul în tufele de zmeuriş, gențiane, valeriane şi merişoare. Ploaia începuse să cadă din nou, umbrind cu dungi albe, oblice şi lucind în soare, priveliştea deschisă spre cenuşiul Morskie Oko, ori de câte ori acesta se ivea de după o cotitură a potecii. Intrară apoi printre brazii înalți; lacul parcă pierise. Ploaia devenea tot mai deasă, iar sclipirile soarelui dispărură şi ele.

A doua zi – când se sculară la orele şase dimineața spre a merge la trecătoarea Mişguszowiecka, lângă Chlopek – cerul era luminos, vreme senină, de nimic tulburată, ziua anunțându-se frumoasă, călduroasă.

Rudzio şi Piotrus dormeau în paturile lor; părul lor răvăşit, blond şi închis, ca şi brațele lor goale şi atârnânde îi făceau să semene cu cei căzuți pe câmpul de luptă. Janusz refuză să reflecteze mai îndelung asupra imaginii acesteia care-i venise în minte fără voie. Cabana era pustie; nu mai erau alți vizitatori. Hotelul întreg, mirosind a vanilie, era locuit numai de ei şi de o cunoscută actriță din Cracovia, ai cărei pantofi

— De culoare deschisă şi cu tocuri înalte – erau puşi în fața uşii camerei pe care o ocupa. Trecând pe coridor, Henryk îi arătă lui Janusz, în tăcere. Janusz se mulțumi să dea din umeri.

În veranda cu geamlâc băură câte o cană cu lapte cald. O femeie blondă, trupeşă şi încă somnoroasă, le servi apoi micul dejun, după care, arătându-le cu mâna stâncile albastre încă neluminate de soare – şi, fără luciu, precum solzii păstrăvilor fierți – le zise:

— Azi vom avea o zi frumoasă.

Porniră bine dispuşi. Îi cuprinse însă răcoarea muntelui, resimțită încă destul de multă vreme, până ce tot mergând se

încălziră. Ocoliră lacul – pe suprafața căruia undele lungi ce se iscau se spărgeau într-un unghi ascuțit – de jur-împrejur şi abia după un sfert de oră îşi sumecară mînecile şi îşi desfăcură nasturii de la gulerul cămăşii. Bocancii lor potcoviți loveau pietrele cu zgomot, imprimând tot desenul cuielor lor pe locurile mai umede ale potecii. Începură să urce spre Lacul Negru pe o potecă nespus de incomodă, ale cărei trepte în stâncă erau cu mult mai înalte decât cele normale, călcarea lor provocând dureri în muşchii gleznelor şi ai gambelor. Se opriră la jumătatea drumului şi priviră câteva clipe cascada albă şi zgomotoasă care-şi prăvălea apele în jos, paralel cu drumul lor. Doar vuietul apelor înspumate prin lovirea lor de bolovani tulbura tăcerea deplină a locului. Undeva, departe, către un dâmb triunghiular de zăpadă, alb cu margini cenuşii, ce se întindea chiar sub azuriul piscurilor Mieguszowieckie – acoperite de un voal fumuriu – se auzi şuieratul ritmic al unei veverițe de munte care, repetat de ecou, se pierdu repede în partea opusă lacului spre care se îndreptau. O pasăre – un fel de uliu – se înălță ca o săgeată deasupra piscului 2abia Lalka, planând nemişcat pe cerul albastru. Drumeții se avântară din nou pe treptele obositoare.

Nici Janusz, nici Henryk nu fură vorbăreți în cursul drumului. Înaintau şi acum tăcuți. Janusz începu să gâfâie. I se făcu şi sete. Simțea că-l înăbuşe ceva în gâtlej. Totuşi mergea cu paşi egali, deşi bocancii, grei de atâtea cuie de fier, îi apăsau tălpile.

Sus, pe morena Lacului Negru, se aşezară pe o bancă. La spatele lor era o cruce scundă, de culoare închisă, cioplită gros. Pinii pitici creşteau deasupra morenei. Lacul Negru – dormind încă şi întreg în umbră – era cu mult mai întunecat decât Morskie Oko – ce se vedea mai la vale, numai în parte, asemănător unui cerc albastru de pe penele unui păun. În jurul Lacului Negru, în jurul căldării sale, se înălțau piscurile dințate: Zabie Szezyty, Rysy, şi – dincolo de Rysy –, Piramida Wysokiej… Aici încă nu pieriseră umbrele nopții abia trecute, care n-apucaseră să despoaie munții de zdrențele straielor ei.

Aerul curat le alungase oboseala uimitor de repede, cu

mâna parcă. Putură, din nou, să pornească. Se adânciră în brădetul de la dreapta crucii şi merseră destul de repede în sus, voind să ajungă cât mai grabnic pe stâncă. În scurtă vreme începu faza cea mai plăcută a drumeției lor: trecerea., în salturi, peste zmeurişuri mari, netede, printre care creşteau pe alocuri lichenii, cu firele lor gălbui. Ocoliră un bolovan mare, cenuşiu, în jurul căruia iarba verde-albăstruie îşi înălțase capul printre pietre. Un singur nouraş nespus de alb şi care părea c-ar putea fi atins chiar cu mâna, se ivi deasupra piscului Mişguszowieckie şi se îndreptă repede spre nord, rostogolindu-se, ca şi cum s-ar fi mişcat pe labe. Janusz, privindu-i albeața imaculată, se opri în loc şi începu să recite versurile lui Miciriski:

Deasupra mea zboară spre albastrul mări i Nourul hrănit cu laptele munților…

Henryk privi şi el norul, apoi pe Janusz şi, domol, porni mai departe păşind energic. Cuiele bocancilor izbeau stâncă, scăpărând uneori scântei.

Poteca urca tot mai sus. Pe partea stângă se întindea Iezerul Negru, liniştit şi micuț – ca o oglinjoară de copil – pe a cărui suprafață apărură, pe rând, primele luciri ale soarelui ce se re-j flecta acum în undele lui întunecate. În sfârşit ajunseseră la locul unde era înfipt în stâncă pi-l ronul cel mare. Adică la locul preferat – după cum spunea Henryk. Aici, apucai pironul de par-’ tea dreaptă şi făceai un pas mic deasupra vă-j găunii, care – între cele două stânci – se desJ chidea în jos într-un triunghi abrupt şi adânc de câteva sute de metri, până la apa Iezerului NegruJ Povârnişul amețitor, aşternut cu grohotişuri şi bolovani, semăna cu trena unei hlamide bogat; I împodobite. Janusz, făcând pasul acela mic dea-j supra prăpăstiei, simți o uşoară amețeală. Henrykjj care era în frunte, trecuse de locul pironului şi îi începuse să fluiere o melodie voioasă de drume-l ție în care Janusz recunoscu marşul nupțial al lui» j Mendelssohn.

Ajunseră apoi la un loc cu pietre netede. Tre-l cură printre stânci mai mici, sfărâmicioase, şi de-l odată, în fața lor se înfățişă defileul. Iezerul Ne-ll gru dispăruse dincolo de cotitura

din stângă. Lai dreapta, se făcea o potecă dreaptă şi lungă ce se» îndrepta – printr-o costişă lină, aşternută cu« grohotiş mărunt – direct spre trecătoare, deasu-H pra căreia se înălța un stei, având profilul unui (om ce ascultă vuietul vântului.

Şuierăturile veverițelor de munte se auziră dini nou, de undeva. La dreapta, într-o uriaşă prăpas-l tie de o mie de metri, se oploşise Morskie Oko. «Pe lac luneca acum o barcă în chip de plută. Ho1 telul unde poposiseră li se părea mititel, cu tot 1 acoperişul lui lucios, clipind prin toate ferestrele 1 bătute în plin de soarele dimineții.

O luară pe o potecă urcând pieziş. Janusz se 9 căznea să nu privească prăpastia din dreapta. 1 Bulgări mărunți de grohotiş alunecau sub tălpi 1. Şi, pornind uşor, se rostogoleau apoi în salturi din ce în ce mai mari, în hău. Era ultima parte a drumului. Câteva stânci încă, mai mici şi… iată Irecătoarea!

Se opriră căutând în direcția opusă. Intre Szatan şi ramificațiile negre ale piscului Wysoka, se desfăşura, într-o vale adâncă, iezerul Hinezowy, care – de departe – făcea impresia că-i doar o apşoară la suprafața pământului. Nu priveliştea asta era însă cea mai frumoasă, ci marele şes galben, inundat de soare şi învolburat ca valurile mării, ce se întindea mai jos, până la orizontul îndepărtat. Aici era Slovacia.

Stând aşa în trecătoarea întunecată şi răcoroasă – aerul aici era într-adevăr reavăn – şi privind nu spre țărmurile negre, împădurite, ale lacului Morskie Oko, ci spre şesul străveziu de dincolo, lui Janusz i se păru că are în față pământul făgăduinței. Câmpia luminoasă părea scăldată, toată, în roua unui vin sclipitor: țara îndepărtatei fericiri. Undeva, spre mijlocul ei, mijeau numeroase parcele, printre care se strecura unda albicioasă a unui abur ce semăna cu puful de vrabie luat de adierea vântului.

Se aşezară la o margine ferită de vânt şi-şi întoarseră capetele spre soare, către miazăzi. Nu-şi puteau însă desprinde ochii de pe ținutul acela.

— Închipuieşte-ți, grăi Janusz, am putea să coborâm aici, să ne urcăm în tren şi peste câteva ore să fim undeva…

departe.

— Mare scofală! mormăi Henryk, deşi se vedea bine că gândul lui era altul, că şi el ar fi coborât bucuros în vale şi s-ar fi urcat în trenul ce l-ar fi dus spre locuri necunoscute.

— Priveşte, continuă Janusz, acolo e sudul, cu vinurile lui, acolo-s oraşele frumoase, acolo e pa tria noastră: Praga, Viena, Roma… Parisul… De ce oare n-am pleca acolo, spre sud?

— Nu-ți face iluzii, răspunse Henryk, încercând din nou să dea glasului său un ton de cuminţenie, nu te înşela pe tine însuți, şi nici pe alții. Nu asta-i patria noastră, şi nu-i pentru noi vinul însorit al sudului. Patria noastră e în spatele nostru, spre nord.

— De ce nu ne-am putea coborî acolo? şi Janusz, întinzând mâna, schiță un arc larg.

— Suntem doar polonezi. Vezi, asta ne e soarta. Zise Henryk râzând cu destulă tristețe. Şi trebuie să ne întoarcem îndată: te aşteaptă carabina pe tine, iar pe mine – tunul. Iată Europa ta, patria ta, Roma… Rahat, nu Roma. Asta-i. O aiureală. Nimic mai mult!

— Parisul, Parisul! exclamă Janusz.

— Apucă-te şi fă-i o poză…

Janusz se lăsă, brusc, pe spate. Din prima clipă văzu – de ambele părți ale stâncii cenuşii – azurul dens, străveziu, netulburat de nimeni şi de nimic. Un fluture alb, alungat de vânt, se aciuase tocmai aici şi bătea din aripioare deasupra stâncii, chiar în centrul baldachinului albastru. Închise apoi ochii şi Janusz zări un oraş necunoscut, îndepărtat şi silueta mărunțică a unei femei care păşea pe un drum larg, în mijlocul asfaltului cenuşiu.

VIII

Edgar se instalase într-o căsuță, la marginea parcului. Mai locuia aici şi un tânăr horticultor cu soția. El îi pregătea dejunul de dimineață şi cina, iar prânzul îl aduceau zilnic de la Nieborow.

În odaia scundă dar spațioasă, aşternută cu covoare vechi, instalaseră o pianină şi un pat larg. Era încă o masă mare şi câteva scaune; nimic în plus. S-ar fi simțit bine aici, dacă nu

l-ar fi părăsit tocmai atunci inspirația şi dacă n-ar fi resimțit golul acela lăuntric, îngrozitor de chinuitor, care-l strivea ori de câte ori nu era în stare să compună. Luase o sumedenie de cărți, dar nici să citească nu putea. În ajunul plecării primise (prin Spychala, de la Externe) o scrisoare de la Elzunia, nespus de confuză. Lucrurile mergeau bine în ce privea angajamentul. La toamnă avea să cânte la New York în *Aida, Madame Butterfly* şi *Răpirea din serai.* Apoi, o serie de concerte la New York, Chicago, Boston. Deci, o stiuație bună. Un compozitor englez, al cărui nume era atât de străin lui Edgar încât îl şi uitase îndată după citirea epistolei, scrisese pentru ea un concert – voce şi orchestră – cu care urma să apară în cadrul unui program simfonic. Îi scria că e o lucrare foarte frumoasă, de efect.

„Frumoasă, de efect...” repetă Edgar în gând, îmi închipui eu ce poate fi!”.

Mai mult şi mai mult îl nelinişteа însă faptul că Elzunia nu-i împărtăşise nimic despre treburile ei personale: cum locuieşte, pe cine vede. Scurta însemnare despre familia Pawel Kochanski, cu care urma să plece de la Southampton la New York, era mult prea puțin. Niciun cuvânt despre Rubinstein. Ce s-o fi întâmplat cu bancherul? îl trimisese undeva? Rămăsese la Constantinopol? împărăteasa Maria Teodorovna ajunsese la Copenhaga, la familia ei. Rubinstein o însoțeşte oare pe Elzunia în America? În faptul că nu-i scria nicio vorbă despre el, Edgar vedea o semnifica ție ascunsă. Să fi jucat oare bătrânul bancher ura rol, mai important, în viața Elzuniei? I

Zilele erau frumoase. Neputând compune, Edgari se plimba toată ziua prin parc. Arcadia era mi J nunată. Copacii, încărcați de frunze mari, exube-S rante, păreau şi mai impunători, ridicându-se vetuşti şi gravi sub cupola cerului şi bucurân-j du-se de viață. Eleşteul; năpădit de trestie, dini fața templului Dianei, era acoperit până la jumă-j tate cu o pojghiță verde de lintiță, cealaltă jumătate fiind neagră. Îi plăcea să şadă pe treptele: care coborau în apă, gândindu-se mult la sora lui. Îi auzea chiar glasul; dacă în primele note nui răsuna încă plenitudinea acelei rezonanțe dulci „pe care o vestea,

glasul ei căpăta tonuri adâncij mişcătoare, pe măsură ce se încălzea. Ce arie cân-l tase la Odesa, după sosirea din Viena? Da,. V*erborgenheit, c*u sublima cvartă săltând sus, în-i tr-o sonoritate atât de lină. Mai târziu Ola, în ar-fl şița verii, exersase şi ea aceeaşi arie, atât de pă-l trunzătoare şi de plină de miez. „Se vede că al fost un om tare înțelept meşterul Brahms”, îşi zise el în gând. Apoi, gândul îi lunecă de la Olal i la Maria, rivala ei. De fapt, Edgar nu prea ştiai ce fel de sentimente îl legau de femeia asta. Se arăta plină de entuziasm pentru muzica lui. In-: tr-o seară invitase chiar un cunoscut violonist să cânte din compozițiile lui Szyller. Ascultase sonata pentru pian, interpretată chiar de Edgar, iar el îi arătase schițele concertului pentru pian, pe *ca*re-l proiectase. Scrisese câteva studii, pe care \ *do*rea să i le dedice. Cu toate acestea, simțea un i fel de gol şi de fățărnicie în relațiile lor. Nu de i mult se înțeleseseră să ia ceaiul împreună, în parcul Lazienki, într-o după-amiază. Venise cu o pălărie mică, neagră, împodobită cu un buchetj de violete şi cu voal scurt, ce-i estompa puțin culoarea prea deschisă a ochilor ei albaştri. Zveltă şi subțire, într-un taior negru, a stat în fața lui la o măsuță albă, lăcuită; scoțându-şi mănuşile i-a văzut degetele lungi, albe, pe unul din ele purtând un mare rubin înconjurat de briliante. Maria – în ochii căreia lucea o întrebare – l-a tot privit, iar el, indiferent, fuma țigară după țigară. Au vorbit despre muzică, dar s-au ferit, cu tot, dinadinsul, de orice le-ar Ti putut aminti de Odesa. Fiindcă acolo – față de clipele grele prin care trecuseră şi cu toate că nu-şi spuseseră nimic esențial – avuseseră o comportare prea liberă, poate. Aici, în schimb, în casa bătrânei prințese, în atmosfera micului ei palat, Bilinska îşi recăpătase siguranța. Fireşte, n-au discutat despre Kazimierz, deşi Edgar se gândea necontenit la el. Maria adusese elogii muzicii lui Edgar într-un mod care vădea că nu-i atribuie o însemnătate deosebită, tratând-o ca un soi de literatură – şi încă nu de cea mai bună calitate. Lucrul acesta l-a cam iritat pe Edgar, care n-a cutezat s-o contrazică, socotind-o prea frumoasă şi – fără să ştie de ce – inaccesibilă. Prefera să-şi mărturisească fățiş, din1 capul locului, că totul e

în zadar şi să se mențină în rezerva asta, care răspundea mai bine stării lui de spirit, având chiar impresia că-i înlesneşte şi creația. De altfel, cum era să-i explice un lucru pe care el însuşi nu-l pricepea? Cum să-i facă accesibilă gravitatea sunetului care-l împresura din toate părțile, gol şi stăruitor, neconținând în el nimic altceva decât muzică? Excesul sonor din clipele de creație era un lucru imposibil de împărtăşit, chiar oamenilor sensibili, şi cu atât mai mult unei femei, care sesiza totul în mod exterior, superficial.

Acum, aşa cum şedea pe malul eleşteului arcadian, şi-o închipuia pe Maria ca pe o ființă foarte îndepărtată, de care nu te poți apropia, dar nu în sensul neputinței de a înnoda cu ea firul unei idile, ci în sensul neputinței de a pătrunde în cugetul ei, de a o zgudui prin ceea ce simți tu însuți. Maria nu fusese întotdeauna aşa cum o văzuse el ultima oară la Varşovia, la pianul împodobit cu un imens buchet de garoafe; sau, mai de mult, în parcul Lazienki, când, un voal scurt îi acoperea ochii, acei ochi ce nu vor fi niciodată, pentru el, „prea grăitori”.

Singurătatea din Arcadia – când nu-l ajuta să creeze – îl cam apăsa. De fapt, el nu prea avea nimic de făcut. Părinții lui erau foarte ocupați cu fabrica de zahăr de la Wloclawek, iar Elzbieta dispăruse într-o ceață îndepărtată şi tulbure. Se gândea mult la ea, dar acest „mult” era foarte puțin. Hoinărea prin împrejurimi, deoarece parcul cel mare – atât de straniu prin construcțiile lui artificiale – începuse să-l cam plictisească şi prefera să iasă la câmp! Mult de tot îi plăcea aleea de salcâmi, simplă, d6 la o margine a parcului unde, şezând pe una din băncile drepte, vedea, alături, câmpul. Era la începutul lui august. Se mai vedeau încă din loc în loc căpițe de fân, deşi cele mai multe fuseseră duse, iar miriştea fusese chiar arată. Priveliştea se schimba văzând cu ochii, sfârşitul verii îmbinându-se cu începutul toamnei. Edgar era în stare să rămână ore întregi pe bancă şi să privească cum ară oamenii.

— Iată o muncă adevărată, îşi zicea el în gând. Dar eu, eu ce fac? Sunt ca o coromâslă deasupra apei.

Dincolo de parc, în partea opusă, pe o pajişte verde era un iaz mic cu apă adâncă, deasupra căruia se înălțau mereu

plăpândele coromâsle albastre. Edgar ofta de câte ori privea aceste insecte slăbănoage.

„Şi încă, îşi spunea el în gând, nu sunt sigur că ceea ce pentru mine este atât de important, poate avea vreo valoare obiectivă. De fapt, pentru mine n-are preț în lume decât muzica mea şi cum aceasta nu interesează, *cu adevărat,* pe nimeni, iată de unde-mi vine singurătatea.”

Qrganistul din Lowicz, bătrânul Jarzyna, aflând despre prezența unui „muzicant” în Arcadia, porni într-o după-amiază să-l viziteze pe Edgar. Horticultorul avea o fetiță de trei ani, Danusia. Care venea des la Edgar. Copil liniştit şi tăcut, se juca ore întregi într-un colț al odăii, cu păpuşile de hârtie, pe care i le făcea Edgar din ziare vechi, sau cu florile şi fructele decupate din îngălbenite cataloage horticole. Edgar îşi amintea de timpurile de demult, când, locuind la fabrică, mai apoi la Odesa, mama lui primea cataloage germane şi ruseşti, splendid ilustrate, cu flori mai frumos desenate decât erau ele în realitate. El le colora şi apoi le decupa lipindu-le pe cartoane şi făcând paravane pentru păpuşile Elzuniei. Odată, făcuse din florile acestea chiar un abajur pentru tatăl său, care poruncise însă să fie aruncat la pod – întâmplare ce l-a durut. Acum găsise în odaia horticultorului un morman de cataloage. Nu avea vopseli şi nici creioane colorate. Decupa dar florile de pe coperte şi planşe, aşa cum erau, iar Danusia, încântată, le aşeza în cerc spunând că sunt grădinița ei. Cum în această grădiniță trebuia însă să locuiască cineva, Edgar făcea din ziare şi nişte păpuşi mici, simple ele tot, câte una singură, ori câte două, ca frații siamezi. Alteori făcea câteva, sau chiar mai multe, ținându-se de mână. Fetița era fericită şi drept răsplată pentru buna ei purtare căpăta învoirea mamei să meargă în odaia lui Edgar.

Când bătrânul Jarzyna, transpirat şi ostenit de drumul făcut sub soarele de vară, bătu la uşa „muzicantului14, îi răspunse un glăscior subțirel cu gravitatea obişnuită unui copil: „Poftim”. Muzicantul, într-un costum foarte frumos, şedea la masă şi decupa un omuleț de hârtie, iar alături, rezemată cu încredere de genunchiul lui, stătea fetița, într-o

rochiță roz, cu un năsuc cârn şi cu o codiță subțire ce-i atârna pe spate, aşa precum năsucul în față.

— Aş putea sta de vorbă cu artistul muzicant? întrebă organistul.

Edgar zâmbi.

— Sunt organistul parohiei din towicz, zise omul ştergându-şi mustățile de sudoare, şi am venit să vă cunosc.

Edgar îi întinse mâna.

— Îmi cer iertare că nu mă pot scula în picioare, spuse el, dar când Danusia îmi spune să şed, nu-i chip să mă scol, până ce nu se plictiseşte. Altfel, țipă îngrozitor.. Nu-i aşa, Danusia?

Danusia se uită neliniştită la vizitator. Apoi îşi întoarse ochii cu toată încrederea spre Edgar şi zise cu un glas sigur:

— Taie…

Edgar îl invită pe bătrân să ia loc la masă, în fața lui şi, sfârşind cu destulă îndemânare făcutul păpuşii, întrebă:

— Sunteți de mult organist la Lowicz?

— O, domnule, suntem o întreagă dinastie, oftă el. Şi tata a fost organist aici; m-a învățat să cânt de mic copil, iar acum şi eu voi avea un urmaş.

— Fiul dumneavoastră? spuse Edgar, oferindu-i Danusei opera.

Micuța luă păpuşa, o examină pe-ndelete – ca şi cum decupajul schematic ar fi putut avea şi unele variante – apoi rosti amabil: „Mulțumese”, aşa cum o învățase Edgar şi se duse în colțul ei. În mers, codița i se mişca amuzant pe cap, când încoace, când încolo. Se aşeză pe podea şi compară păpuşa nouă cu celelalte vechi.

— Nu, domnule, e nepotul meu! zise organistul zâmbind. Am un nepot foarte priceput şi aş fi vrut să vă rog să-l examinați. Sunteți un om cu carte, ați studiat la oraş, vă puteți pronunța. Poate că merită să-l trimit la conservator…

Edgar încercă un sentiment de uşoară compasiune, deşi era plictisit: ascultarea unei muzici proaste era pentru el un adevărat chin. Totuşi zise, în silă:

— Foarte bucuros…

— De fapt, domnule artist, adăugă moşul, vizibil jenat, aş

dori să vă invit joi la masă. Aici, pe un instrument necunoscut, i-ar fi frică să cânte. Vă rog, domnule, să nu ne refuzați. Îl voi ruga pe paroh să ne împrumute caii. Voi trimite brişcă după dumneavoastră… domnule artist!

— De acord, zâmbi Edgar, dar cu o singură condiție. Să nu-mi mai spuneți domnule artist. Bine?

— Dar cum să vă spun? întrebă bătrânul, înroşindu-se.

— Simplu: domnule Edgar.

— Aş putea cuteza?

— Atunci: domnule Szyller.

— Aşadar, cum rămâne, domnule Szyller? întrebă el.

— În regulă. Vă rog să trimiteți caii joi… La ce oră?

— La douăsprezece!

Şi aşa, joi la amiază, Edgar se trezi în trăsura parohului – foarte comodă – pe şesul dintre Arcadia şi Lowicz. Prevenitorul Jarzyna îi trimisese şi o haină lungă de pânză împotriva prafului şi bine făcuse, căci era o arşiță îngrozitoare, iar pulberea de pe drum – răscolită de roțile trăsurii – se înălța albă şi supărătoare, rămânând suspendată îndelung în văzduh. Cerul azuriu era cam spălăcit din cauza căldurii. De pe nişte petece de pământ pline de flori galbene

— Învecinate cu mirişti şi arături – nipralele îşi răspândeau mireasma.

În Lowicz trăsura se opri lângă o căsuță scundă de lemn cu mici coloane în față, nu departe de Piața Veche. Jarzyna ieşi, salută cu plecăciuni pe Edgar şi-l conduse într-o încăpere spațioasă, nu prea înaltă, cu ferestre de amândouă laturile. Mirosea a mucegai şi igrasie. Pe pereți erau atârnate tablouri religioase şi un crucifix mare, negru. Masa era pusă pentru prânz, între ferestre. În mijlocul camerei era un pian mare, cu coadă, de culoarea bronzului; avea capacul ridicat, lăsând să se vadă aparatura dințată a ciocănelelor albe-roşii. Deasupra claviaturii, într-o ramă încrustată cu frunze lucioase, Edgar citi: Krall & Seidler.

Apăru şi soția organistului, o bătrânică uscățivă, nu prea simpatică, purtând un şorț albastru-închis, cu picățele albe.

Edgar fu poftit să ia loc pe o canapea veche vişinie, în fața

mesei, iar organistul începu, îndată, să umple păhărelele.

— La rachiuri, constată el, cel mai bine se pricep farmacistul şi organistul.

Edgar gustă din licoarea de păducel, care-i plăcu mult.

— Dar unde-i nepoţelul? întrebă el.

— Vine, vine îndată.

Masa era pusă pentru cinci persoane. Soţia organistului ieşi discret, iar peste câteva clipe apăru o domnişoară înaltă, brunetă, cu părul de pe frunte ridicat în sus şi încolăcit într-un conci imens, pe creştetul capului.

— E fiica mea cea mai tânără, spuse organistul.

Domnişoara privi cutezător în ochii lui Edgar şi, întinzându-i mina, rosti’ cu o voce gravă:

— Elena Jarzynianka. Domnule, vă salut.

După o clipă soţia organistului reveni cu un băiat de vreo paisprezece ani. Intimidat, băiatul se ţinea foarte aproape de bunica lui. Era foarte slab, dar destul de înalt. Edgar observă imediat că unul din omoplaţi, foarte ridicat, semăna cu o cocoaşă. Avea fruntea înaltă, puţin cam lată şi acoperită cu un moţ blond, iar ochii mari, albaştri, erau apoşi.

— Rysio, salută pe domnul, grăi organistul.

— E un băiat tare sălbatic, explică domnişoara Elena lui Edgar.

Rysio întinse o mână lungă, osoasă, foarte mare şi rece la pipăit.

— Poftiţi, vă rog, zise organistul ocupând locul din dreapta lui Edgar. Concertul va urma după masă.

— Şi ce mai concert! rosti Elena, dând din umeri şi aşezându-se în faţa lui Edgar. Alături de ea era Rysio, care, ocupat cu furculiţa, arunca, doar pe furiş, din ochii lui ceţoşi, câte o privire compozitorului. Doamna Jarzynina reveni în odaie purtând un castron mare învăluit în aburi şi-l aşeză alături, pe măsuţă.

— Supă de raci, constată Rysio pe neaşteptate, cu voce tare.

— Îţi place supa de raci? întrebă Edgar zimbind.

— Rysio, du farfuriile! spuse bunica.

Rysio se ridică şi servi farfuriile cu supă. Acum, apăru şi

mai vizibil cocoaşa de pe omoplatul drept. Şi mâinile lui foarte lungi, ca de maimuţă. Domnişoara Elena turnă vodcă tuturor şi bău, fără să-i aştepte pe ceilalţi, Bătrânul Jarzyna o privi atent, oferindu-i lui Edgar pâinea şi untul.

Supa era foarte gustoasă. Mâncând şi totodată vorbind cu organistul, Edgar examina pe cei din faţa lui. Era izbitor contrastul dintre domnişoara Elena – plinuţă, frumoasă, prezentabilă, cu obrajii rumeni, părul negru-lins şi faţa lui Rysio —

— Mică, slabă, ascuţită, cu ochii ţintă la farfuria pe care a şi golit-o foarte repede, fără ca bunica să-i mai ofere una. În schimb, ea-l îndemna stăruitor pe Edgar să mai servească, spunându-i, fireşte, că nu mai urmează nimic. Urmară totuşi şi alte feluri: o raţă umplută cu cartofi, salată verde plutind în smântână, pandişpan cu dulceaţă de vişine – pufos şi aromat – , silindu-l pe Edgar să consume porţii uriaşe din fiecare fel.

— Desigur, sunteţi obişnuit cu alte mâncăruri, rosti Elena, privindu-l admirativ, dar şi cu un strop de ironie, pe care Edgar o reţinu cu destulă neplăcere.

— De mult n-am mai mâncat aşa de bine, răspunse Szyller.

— Vreţi să râdeţi de un bătrân organist, zise Jarzyna, deşi era limpede că vorbele musafirului îi făcuseră plăcere.

— Bucătăria polonă e cea mai bună, adăug ă Edgar.

— Aţi călătorit mult? îl întrebă Elena, şi glasul ei, cu timbru grav, răsună ca o invitaţie la călătorie.

Edgar căută la ea, atent.

— Da, mult, totuşi prea puţin pentru mine. Îmi place să călătoresc nespus de mult.

Doamna Jarzynina ridică masa şi puse în faţa comesenilor ceştile de cafea neagră.

— Şi acum, Rysio, hotărî domnul Jarzyna, cântă ceva la pian pentru domnul Szyller.

Rysio se înroşi până în albul ochilor şi şopti, implorând:

— Prefer la orgă.

— Mai târziu, mai târziu vei cânta şi la orgă. Acum, la pian. Rysio se apropie de instrument cu mişcări hotărâte, aşeză notele pregătite pe pupitru şi începu, fără elan, finalul uneia

din sonatinele lui Dussec „a la tarantella”. Greşi, se opri, o luă de la început. Cânta copilăreşte încă, punea accentele precis, executând fiecare staccato cu bravură. Edgar încercă o senzație dezagreabilă. Terminând sonatina, Rysio se uită la Edgar ca un câine bătut.

— Pianul e cam hodorogit, spuse organistul, când tăcerea deveni apăsătoare, un instrument vechi şi dezacordat.

— Într-adevăr, confirmă Edgar, pe un astfel de instrument cu greu poți să-ți faci o idee asupra interpretării.

— Părerea mea, zise domnişoara Elena, cu glasul ei sonor şi sigur, e că Rysio nu se prea pricepe la muzică.

— Parcă tu te pricepi, mormăi mama.

— Ce, dacă-s croitoreasă înseamnă că nu mă pricep la muzică? se rățoi Elena. Din copilărie am tot auzit muzica voastră. Dar dumneavoastră ce părere aveți? se adresă ea lui Edgar.

— E greu să mă pronunț, zise Szyller jenat. Vom sta de vorbă mai târziu cu tatăl dumneavoastră.

Rysio mai zdrăngăni un studiu de Czerny. Avea, fără îndoială, o anumită agilitate a degetelor, dar prea puțin în plus. Edgar fuma, bea cafea şi asculta poveştile ce i le turuia, fără cruțare, bătrânul Jarzyna despre prinții din Lowicz, ocolind cu multă grijă privirile micului cocoşat. După câtva timp se deplasară la biserica „Colegiata”, organistul conducându-l pe Edigar, mai înitâi, prin toată clădirea, arătându-i mormintele episcopilor, altarele şi tablourile care nu prezentau, de altfel, un interes prea mare. Luară apoi loc în bănci iar Rysio urcă în balconul corului, la orgă. Edgar căzu pe gânduri. În biserică domnea liniştea verii. La început nici nu reținu sunetul încet al orgii. Rysio improviza atât de lin şi de simplu, încât muzica lui putea trece neobservată. Era, de fapt, un alt ecou al verii, ca şi izbirea frunzelor late ale arțarilor de ferestrele înalte, ca ciripitul rândunelelor, ori ca boarea uşoară de vară din turnul dantelat al clopotelor. Sonoritățile orgii deveneau însă tot mai ample şi atunci observă Edgar că Rysio cântă foarte frumos.

— Improvizează? întrebă el aplecându-se spre Jarzyna.

— Da. Cântă frumos, nu-i aşa? şi zâmbetul blajin al bucuriei lumină faţa bătrânului.

Elena şedea, greoaie, în banca a treia din faţa lor. Edgar nu-i vedea faţa, dar după linia braţelor înţelegea că-i nemulţumită şi încruntată.

Orga răsună cu registrul întreg în câteva acorduri prelungi, apoi sunetele deveniră tot mai slabe, distingându-se doar „vox humana”, „flauto” şi încă unele tuburi mai line. Şi iată că la sunetele orgii se alătură o voce gingaşă, suavă. Cineva, sus, în incinta corului, începuse să cânte cu o dulceaţă nespusă, cu un timbru de tenor, delicat, dar minunat.

Magnificat, anima mea, Dominum…[46]

Vocea era atât de surprinzător de proaspătă şi de armonioasă, atât de aleasă prin însăşi natura ei, încât lui Edgar nici nu-i venea să creadă, în primul moment, că omul care cântă este cocoşatul Rysio. De-abia zâmbetul angelic al bunicului îi confirmă impresia.

Fu foarte uimit. Se adresă bătrânului:

— I s-a schimbat deja vocea?

— Da, acum doi ani, răspunse organistul.

— N-ar trebui încă să cânte.

— Dacă-i place atât de mult…

Rysio cântă două strofe din psalmul vecerniei, apoi tăcu.

Orga, cu sonorităţile simple, jucăuşe, atacă finalul. Se mai auziră şi câteva registre mai accentuate, treptat însă şi domol sunetele se stinseră.

Rysio se opri.

— A fost foarte frumos, mărturisi Edgar.

Jos, în tinda bisericii, se întâlniră şi cu Rysio, care cobora de pe trepte ca de pe un munte înalt.

Faţa lui palidă fusese năpădită de pete cărămizii, iar fruntea de broboane de sudoare. Se opri în uşa care dădea spre cor, îşi duse mâinile la spate şi îşi pironi ochii luminoşi pe chipul lui Edgar. Acesta, în tăcere, îl sărută pe frunte.

---

[46] O, inima mea, preamăreşte-1 pe domnul... (lat.).

Ziua era acum în toiul ei de lumină. Adia şi o boare lină. Piaţa gemea de lume. Edgar dădu bătrânului adresele profesorilor de la Conserva tor, care puteau să se ocupe de micul muzicant.

— I Caii aşteptau în faţa pridvorului. Edgar îşi luă îndată rămas bun şi plecă. Câmpul era larg desI chis, ca întotdeauna în august. Soarele cobora 3 spre asfinţit. Copacii de pe marginea drumului fremătau ritmic; adia un vânt potolit, în stare j totuşi să le legene frunzele verzi. Edgar reuşi i să facă să-i revină în memorie glasul lui Rysio cântând *Magnificat.* Emoţiile trăite în biserică îi umpluseră sufletul de o bucurie liniştită. Îşi făI gădui că va începe să compună îndată ce se va J întoarce acasă. Şi îşi mai zise în gând:

„Ce uimitoare tovarăşă a zilelor noastre pă mântene este muzica – fidelă, nedezlipită şi ne9 contenit minunată!”

Peste câteva zile întâlni pe domnişoara Elena în parc. Mergea la soţia unuia din demnitarii Arcadiei, să-i ducă o rochie la probă. De atunci, veni mai des. Fură văzuţi chiar cum se plimbau, sau, aşezaţi pe banca din aleia salcâmilor, privind ogoarele timpuriu arate.

Prusiei răsăritene. Ploaia ţinuse fără întrerupere cinci zile şi cinci nopţi, iar ei mărşăluiau rapid, patruzeci de kilometri pe zi. Oamenii erau trudiţi, convoaiele de căruţe se rătăciseră pe undeva, cât despre mâncare caldă nici vorbă, fiindcă bucătăriile de câmp nu mai pridideau şi nici nu aveau destul combustibil. Apa le pătrundea pe lângă gulere şi, în şiroaie subţiri şi aproape dureroase, se prelingea până la piele. Mantalele, vestoanele, bocancii şi moletierele deveneau tot mai grele de apă, ca nişte pietroaie şi oamenii umblau anevoie, pas după pas. Soldaţii, extrem de osteniţi şi de iritaţi, ar fi rupt pe oricine cu dinţii; erau însă sleiţi de puteri şi unde se opreau să înnopteze, se prăbuşeau pe paie, pe pământul argilos sau chiar în noroi şi dormeau duşi, ca nişte bolovani. Chinul lor părea să n-aibă sfârşit şi cu toate că răsunau, din când în când, pe undeva, împuşcături, el rămânea lipsit de orice sens, de orice explicaţie. În plutonul lui Janusz erau câţiva oameni simpatici: Wilhelm – un silezian agreabil, Edzio – fiul unui

berar din Varşovia pasionat cunoscător al operetelor, J6zio – solist la Opera din Varşovia şi micul Zbyszek – proaspăt bacalaureat, feciorul unui cunoscut medic. Grupul avea mult umor şi inițiativă, nu rămânea niciodată flămând, se pricepea de minune să câştige încrederea țăranoilor întâlnite, făcând lucrul acesta cu mult farmec – ori să-şi însuşească ceva mere din grădinile pe lângă care trecea. Dar chiar şi elanul grupului se stinse – ca şi inteligența sclipitoare a lui Edzio, bravura juvenilă a lui Zbyszek, perseverența şi bonomia lui Wilhelm – în fața şiroaielor reci ale ploii. Jozio înjura de mama focului şi încetase să-şi mai încerce din când în când vocea, ceea ce făcuse chiar şi când stătea ghemuit în tranşee, sub focul proiectilelor.

Săptămână petrecută în munți fusese pentru Janusz un bun antrenament în marşurile forțate, mai ales că instrucția de câteva zile făcută în Citadela Varşoviei nu-i putuse da cine ştie ce pricepere militărească. Instrucția de bază o dobândise, în oarecare măsură, la Corpul al III-lea, iar acum îi era de-ajuns. În cursul primei bătălii, micul Alojzy, din compania lui, după ce trăsese o dată cu carabina, apăsase din nou pe trăgaci şi se crucise că glonțul nu porneşte. Nu-l învățase nimeni că arma trebuia pusă din nou în stare de tragere.

Totuşi, înaintau mereu, iar la deşteptare erau, într-un fel sau altul, prezenți. Dimineața nu le lipsea nici umorul; pe la amiază începeau însă să simtă foamea şi, tot mărşăluind în rânduri de câte patru, prietenii noştri erau până la urmă dominați de gânduri sumbre.

Tot examinând cerul, Edek le vestea, de fiecare dată, că se limpezeşte. Dar ploaia ce turna cu găleata din norii ăştia albi şi joşi, părea răspunsul plin de răutate dat unor asemenea proorociri.

În ultima zi, a cincea, pe la orele patru dupăamiază, ajunseră într-un sat mare, situat într-o pădure, din ținutul Kurpie. Spre uimirea soldaților, comandamentul ordonă să rămână aici peste noapte. Aşa că, în loc să umble toată ziua până-n seară, să sosească pe întuneric la casele unor necunoscuți şi să întâlnească, firesc, nişte gospodari puțin

primitori, s-au putut opri, încă de cu ziua, să-şi pregătească un culcuş mai ca lumea, să cunoască oamenii din sat şi să-şi gătească vreo fiertură oarecare. De bucurie, oboseala nu le mai fu o atât de grea povară. Ostaşilor noştri li se indică o casă frumoasă, la marginea satului, lângă pădure, unde gospodarul, în puterea vârstei, era om cu carte, având pe policioară, alături de blidurile de lut împodobite cu păsări roşii, şi câteva cărţi. Când soldaţii intrară în casă, ţăranul luă repede cărţile de pe policioară şi le vârî într-un cufăr, acoperindu-le cu un cojoc. Edzio şi Sbyszek încercară s-o convingă pe gospodină să le dea ceva ouă, nişte lapte, vreo găină, spunându-i că de cinci zile n-au îmbucat nimic. GrzeS, un soldat din alt pluton care venise şi el aici, împreună cu ei, tăiase o găină fără să mai ceară voie şi o curăţise repede de pene, în dosul casei. Janusz şi Edzio săriră la stogul din faţa şopronului, să ia paie pentru aşternut. Ţăranul însă, până atunci liniştit, se repezi la ei şi le strigă să nu se atingă de paie. Soldaţii protestară. El le spuse atunci să intre în casă, să cineze, că le va aduce el singur paiele şi fânul. Ostaşii se supuseră fără prea multă tragere de inimă; Janusz, singur, nu se urni din loc. Ţăranul deschise larg uşa şopronului, luă de acolo un braţ mare de fân şi paie de ovăz, îl legă cu o sfoară şi porni cu el spre casă. Janusz se aşeză pe pragul şopronului, şi începu să fluiere încet. Ţăranul căuta la el neîncrezător, dar Janusz era atât de obosit încât aţipi pe loc. Văzându-l nemişcat, ţăranul se mai linişti dinspre partea lui. Peste câteva clipe colegii ieşiră în tindă şi-l chemară pe Janusz la o omletă, deocamdată. Găina pusă la fiert avea să fie gata la „cina a doua”, cum spunea Zbyszek. Omleta i se păru nespus de gustoasă. După ce mâncă, se pregăti să se întindă pe fân. Erau cu toţii atât de osteniţi, încât nimeni nu râdea şi nu glumea. Începură chiar să se culce, fiindcă în noaptea aceea, nefiind stare de alarmă, li se dăduse voie să se dezbrace. Janusz, întorcând capul spre tindă, văzu că gospodarul stă în prag şi se uită la el cam ciudat, ca şi cum l-ar fi cercetat cu privirea, sau ar fi vrut să-i spună ceva.

Janusz, neliniştit, se apropie de el, târşâindu-şi din greu

picioarele. Țăranul, fără să zică o vorbă îl apucă strâns de mână (Janusz era în cămaşă) şi-l trase în tindă.

— Domnule ostaş, nu mă veți spune nimănui? zise el aplecându-se la urechea lui Janusz.

Afară se întunecase de-a binelea; în ciuda prevestirilor lui Edward, ploaia făcea parcă bezna şi mai deasă în aceste prime zile de septembrie. De pe acoperişul tindei de lemn, fără jgheab, picăturile cădeau pleoscâind atât de zgomotos, încât abia de se putea distinge vocea gospodarului.

— Uite ce-i, domnişorule, şopti el pe un ton misterios, se află aici un om care vrea să vă vadă…

— Un om? Ce fel de om? întrebă Janusz destul de tare.

— Psss, făcu țăranul ducând degetul la buze şi trăgându-l în curte, sub ploaia care-i pătrundea cămaşa, umezindu-i şi pieptul gol. Nu vorbiți nimic, domnişorule, că-i moarte de om. El… spune că vă cunoaşte, că sunteți grof. Vrea să vă vadă.

— Unde? Cine? Cum? întrebă Janusz uimit, de data asta, tot în şoaptă.

Din şoaptele astea conspirative se născu un soi de înțelegere între ei; țăranul arătându-i acum mai multă încredere şi bucurându-se chiar că şi acesta-i vorbeşte tot în şoaptă.

— Domnule, veniți cu mine, veniți – şi-l trase pe Janusz spre şopron –, dar, să nu scoateți nicio vorbă; altfel, ne paşte moartea pe amândoi.

Trăgându-l aşa, îl duse la şopron, deschise repede uşa, împinse pe Janusz înăuntru printr-o deschizătură îngustă şi apoi, intrând şi el, închise uşa la loc. În şopron era întuneric beznă. Janusz simțea cum țăranul îl ținea de mână şi – fără să-i spună un cuvânt – îl tot trăgea înăuntru.

„S-a zis cu mine”, îşi spuse Janusz în gând.

Țăranul îl trase până în colțul hambarului, lângă o vânturătoare. Janusz simți că acolo, rezemat de vânturătoare, era cineva – şi auzi poate chiar cum i’ăsuflă. Țăranul întrebă:

— Unde eşti?

Nu răspunse nimeni. Janusz simți însă în mâna lui o altă mână, rece şi moale, care i-o luă pe a lui şi i-o duse la piept, unde sub cojoc ghici insigna de metal.

— Cine eşti? întrebă el.

O voce calmă îi răspunse:

— *Eto ia, Volodia* l Janusz amuţi pentru o clipă. Inima îi bătea în gâtlej. Ţăranul le zise brusc:

— Rămâneţi aici, domnilor. Mă duc să stau de pa7ă în faţa şopronului.

Şi dispăru ca o umbră, către ieşire; uşa scârţâi uşor. Janusz îşi auzi mai departe bătăile inimii.

Apoi zise:

— Cum ai ajuns aici?

Glasul din beznă răspunse încet, cu un uşor suflu ironic în intonaţie:

— Aştept până veţi pleca.

Brusc, Janusz îşi dădu seama de realitate; pipăi omul ascuns în umbră, după vânturătoare, şi-i atinse faţa uşor, cu palma. Avea obrazul neras de multă vreme. Ca un orb îi recunoscu, pipăindu-l, trăsăturile.

— Volodia, şopti el, Volodia, nu-mi vine să cred. Aici, rişti să fii ucis.

— Nu-ţi fie teamă, n-au să mă ucidă, sunt la oameni de-ai mei, se auzi glasul lui calm, şoptind în întuneric. Numai tu să nu mă trădezi.

— Eşti un idiot, râse Janusz. Eşti un om atât de cutezător. Cum de nu ţi-e frică?

— A trebuit. Sunt rănit uşor la gleznă. Nu mă pot mişca până ce rana nu se închide. Ţăranul, are el grijă să mă ascundă bine, iar voi plecaţi mâine, nu-i aşa?

Janusz nu răspunse. În clipa aceea îşi dădu seama că vorbea cu un duşman.

Volodia înţelese. Zise pe alt ton:

— M-am ascuns în stogul de paie. Am văzut cum şedeai pe pragul şopronului. Erai foarte obosit. Mi s-a făcut milă de tine.

— Da, aşa-i, suntem foarte osteniţi. De cinci zile mărşăluim fără întrerupere, din zori şi până-n noapte.

Apoi, dându-şi seama că, poate, nu-i delicat ce spune, se opri brusc.

— Camarazii vor observa lipsa ta şi vor începe să te caute.

Trebuie să te întorci.

— Da, zise Janusz prelung. Sunt însă atât de trudiți încât vor ațipi pe loc. Nu mă vor căuta.

— A fost foarte riscant să te chem aici, se auzi glasul lui Volodia, dar am vrut să aflu… N-ai cumva vreo ştire de la Ariadna?

Janusz tresări.

— Am primit o scrisoare, răspunse el cu greutate.

— De mult?

— Da, de mult. Acum un an.

— De unde?

— Din Paris. Scria că şi-a găsit acolo un rost.

— Nu ții minte adresa?

— Nu.

— Ah, fir-ar să fie! Dar dacă-i vei scrie… cred că-i vei scrie, desigur…

— Mai ştiu eu? Acum suntem doar în război.

— Se va termina însă curând.

— Da. Aşa-i. Sper şi eu.

— Dacă-i vei scrie, spune-i că m-ai văzut…

— Că te-am văzut, ar fi exagerat…

Volodia râse.

— Atunci spune-i că ai vorbit cu mine.

Râsul scurt al lui Volodia îi reaminti clipele de odinioară; zări chiar mica odaie de pe Dvorțova.

— Volodia, rosti el, uimit de situație.

— Spune-i că totul e în ordine. Locuiesc la Moscova. Scrie-i să se întoarcă.

— Îi voi scrie, şopti Janusz.

— Scrie-i să se întoarcă, repetă Volodia apăsat. Nu prea are sens să mai rămână acolo. Ce face'ea la Paris?

— Se pare că desenează… Proiecte de rochii pentru o casă de mode.

— Desenează rochii, izbucni Volodia, ptiu! Ce porcărie!

Janusz amuți.

— Hai, trebuie să te duci, spuse Volodia din nou, fără convingere şi Janusz simți bine că Volodia ar fi dorit să mai

stea de vorbă. De altfel, au se grăbea, fiind sigur că dorm toți fără să mai aştepte să fiarbă găina.

— Îți închipui ce-am simțit zărindu-te pe pragul şopronului. Puțin câte puțin am dat la o parte paiele şi-am tras cu ochiul., când colo, te văd cum şezi pe prag! Şi cum fluieri valsul din *Evgheni Oneghin,* ca şi cum ai fi făcut-o dinadins. Minune că n-am țipat.

— Ai simțit cum îți îngheață inima? zâmbi Janusz în întuneric.

— Şi încă cum. Îți dai seama?

— Cum să nu!

— Şi-apoi, întâlnirea asta, adăugă Volodia, ca şi cum, în sinea lui, s-ar fi mirat, noi doi avem mereu parte de întâlniri. Îți aminteşti, în casa ta?

— N-o voi uita până la sfârşitul zilelor mele, zise Janusz domol.

— Ai vrea să te răzbuni?

— Nu, dar nu voi uita...

— Dacă tot ne-am întâlnit, poate că ne vom mai întâlni cândva. Pe căile noastre, comune. Nu-i aşa?

— Poate.

— Îți mai aduci aminte de ultima noastră convorbire, înainte de plecarea ta în armata polonă? Şi ce a fost cu armata aia?

— Ce să fie? Un episod.

— Dar cu asta?

— Ştii ceva? Ar fi mai bine să nu vorbim despre lucrul acesta.

— Versuri mai scrii? întrebă brusc Târlo, cu glas tare.

— Versuri? De unde ştii că scriu versuri, nu ți-am vorbit niciodată de asta.

— Mi-a spus Ariadna.

— Uite, să ştii, nici ei nu i-am spus. Dar versuri scriu.

— Eşti un romantic!

— Am mai stat de vorbă despre lucrul acesta. Altfel, nu-i cu putință.

— Contele Henryk...

— Cunoşti *Nedivina?*
— Am citit-o cândva. În ediția mică, de câțiva groşi. Îți aminteşti?
— Da, îmi amintesc... La Odesa, pe stradă...
Da...
— Contele Henryk. Eşti mereu cu gândul la Mankowka. Ați pornit s-o cuceriți?
— Nu fi plicticos. Ți-am mai spus că nu.
— Poate tu nu... dar ceilalți...
— Te rog, Volodia...
— Bine, bine. Eu aproape că te înțeleg, deşi eşti... un intervenționist!...
Janusz zise printre dinți:
— La revedere.
Simți cum Volodia îşi reazemă mâinile pe pieptul lui.
— Ce? Eşti în cămaşă? E frig. Vei îngheța.
— Îți mulțumesc pentru grija ce mi-o porți, zise Janusz, înțepat.
— Să-ți fie ruşine, şopti Volodia.
Janusz îl apucă de mâini.
— Lasă, lasă, Volodia, m-am bucurat într-adevăr atât de mult. Înțelege, eu țin mult la tine. Tu eşti doar fratele... Ariadnei.
— N-ai uitat-o încă?
— Nu. Şi nici n-am s-o uit.
— Romantic!
— Nu-ți convine?
— Ba da, de ce nu?
Volodia îl trase brusc pe Janusz spre el, în colțul de după vânturătoare şi începu să-i şoptească:
— Ascultă, ascultă, nu uita că ai în mine un prieten. Aş vrea nespus de mult să înțelegi ideea noastră. Dacă nu ne vom mai întâlni niciodată... să nu uiți lucrul acesta. Să te gândeşti la ideea pentru care lupt eu...
Janusz înțelese umilința prietenului ascuns în beznă, ca şi cauzele şi situațiile complexe care-i despărțiseră fără nicio speranță de revenire.

— Sunt un intervenționist, aşa-i, şopti el.

Volodia reîncepu să vorbească, repede, în întuneric:

— Janusz, înțelege, înțelege o dată pentru ce luptăm noi. Tu ai fost atât de aproape de noi… Vrem şi noi ca Polonia să existe, o Polonie mai bună, nu aşa cum este acum, a grofilor… Voi toți ați devenit un fel de grofişti… Desigur că şi tu ai, undeva, ceva moşii… Îți surâde şi Mank6wka… Te-ai întoarce… Nu-i aşa că te-ai întoarce?

Janusz, ferindu-se de şoptitul acesta precipitat, zise:

— Cred că n-o să mă mai întorc acolo.

— Nu te fă mai bun decât eşti. Spune-mi, cum de-ai ajuns în armata asta?

— N-am vrut.

Volodia râse încet.

— N-ai vrut, dar eşti.

— Sunt cauze şi mai puternice decât omul.

— Dar e şi mai bine când cauzele mai puternice sunt drepte. De ce te afli de partea celor nedrepți?

— Socot că dreptatea-i de partea noastră.

— Gândeşte-te bine, Janusz, gândeşte-te bine. Nu poți merge numai după valul curentului. Îți aminteşti ce s-a întâmplat în casa din Dvorțova? Ariadna…

— Da… Ariadna… a fugit… a fugit…

Volodia înjură urât.

— Ține, zise el în întuneric, ține…

Janusz simți că-i dă un caiet sau o cărțulie.

O luă.

— Ascunde-o la piept, zise Volodia, să n-o vadă nimeni. Şi citeşte-o.

Janusz râse.

— Tot agitator ai rămas, spuse el.

— Nu, eu nu agit, şopti Volodia, eu iubesc… te iubesc pe tine… iubesc omenirea… şi aş fi vrut…

Tăcu o clipă.

— Poate că vei pleca la Paris, rosti el după o clipă, de parcă ar fi cărat o povară pe umeri. Să o săruți pe Ariadna…

Țăranul din fața şopronului devenise nerăbdător. I se

auzeau paşii în fața uşii în care apoi bătu încet.

— Trebuie să plec, zise Janusz şi se îndepărtă de Volodia. Făcu un pas în întuneric şi Volodia dispăru în beznă, ca şi cum nici n-ar fi existat. Janusz se strecură prin uşa întredeschisă. Văzându-l, țăranul se răsti brusc:

— De ce ați stat atâta de vorbă? Vrei să te trezeşti cu fața la zid? Crezi că am să-mi pun eu capul pentru dumneata?

Janusz nu-i răspunse. Se ghemui de frig sub şuvoaiele ploii şi traversă în goană distanța din-’ tre şopron şi tindă. În casă, într-adevăr, toți dormeau pe paiele întinse jos, pe pământ. Când Janusz intră, doar Zbyszek înălță capul ciufulit şi întrebă:

— Ce s-a întâmplat, Janusz? Unde ai stat atâta?

— Fir-ar să fie! M-a pocnit o cufureală de… şi termină înjurând.

Folosise anume un cuvânt ordinar (poate pentru întâia oară în viață) ca şi cum ar fi vrut să ridice un zid între el şi cele întâmplate în şopron şi în acelaşi timp să se adapteze la nivelul camarazilor care sforăiau de zor, în odaie. Cuvântul folosit nu-i fu însă de niciun folos. Mult timp nu putu ațipi, atât de mult îl zguduise întâlnirea din beznă.

După câteva clipe simți că ține strâns în mână cărticica pe care i-o dăduse Volodia. Scoase lanterna din raniță şi-o proiectă uşor pe copertă. În razele de-o clipă citi doar un singur cuvânt:

— Lenin.

X

La „Teatr Polski” din Vorşovia se juca *Milostenia* de Rostworowski. Ola şi Franciszek şedeau în primele rânduri. Franciszek se plictisea de moarte şi numai când apărea în fața cortinei Dziadowka, se mai amuza şi el; apoi, însă, de-a lungul peripețiilor simbolice ale dramei, nu-şi mai găsea locul pe scaun, căsca într-una şi se uita pieziş la nevastă-sa. Ola era într-o situație foarte neplăcută. Mergea foarte rar la teatru, îşi convinsese cu greu soțul să facă această excepție şi acum simțea bine că-i va face reproşuri că şi-a pierdut timpul în zadar. Nici ea nu pricepea cine ştie ce din piesă, dar jocul

actorilor, decorul, rolurile principale interpretate de Ryszard Boleslawski şi Broniszowna o impresionau.

— Nu te mai foi atâta pe scaun, şopti ea.

— Vai, ce mare prostie, exclamă cofetarul, cu jumătate de glas.

Câteva persoane vecine îl auziră şi îl priviră urât. Ola se înroşi toată şi suspină adânc. El dădu doar din umeri, în timp ce Ola urmărea acțiunea de pe scenă cu sprâncenele dureros crispate.

Când însă se lăsă cortina, după actul întâi, şi luminile plafonului se aprinseră deodată inundând frumoasa sală cu nuanțe galbene şi gri, Ola îşi descreți fruntea.

— Hai să ne plimbăm puțin, zise ea soțului.

Deşi era însărcinată în luna a noua, se ridică cu uşurință de pe scaun şi îşi făcu loc printre rânduri. Ieşiră pe culoar şi urcară scara spre foaierul teatrului. Ola dorea să bea la bufet un pahar de sifon. Pe vremea aceea bufetul nu avea nici prăjituri şi nici ciocolată, servea doar nişte bomboane numite „Palermo", un soi de fructe prăjite în zahăr. Ola mâncă vreo câteva.

— Ai atâtea dulciuri acasă şi niciodată nu mănânci, mormăi el. Cu o mutră plictisită plăti şi începu să se uite la public. Salută pe câțiva cunoscuți, clienți vechi ai cofetăriei. Ola bău încet sifonul, savurând micile băşicuțe de gaz, care se ridicau la suprafață şi-i înțepau nările şi limba.

— Vai, ce bosumflat eşti, zise ea soțului. Fii şi tu mai bine dispus.

Sărmanul Franciszek dădu iarăşi din umeri. Se întoarseră. La coborârea scării, lângă o splendidă vază de marmoră care împodobea balustrada, stătea Edgar. Singur, cu zâmbetul pe buze, ca şi cum ar fi stat de vorbă cu el însuşi. Ola se bucură; i se păru că vede pe cineva din lumea veche, apusă. Şi, lucru ciudat, deşi înainte de a pleca la Lowicz îl vedea în fiecare zi – venind la ea să cânte la pian – acum însă avu impresia că-l vede pentru întâia oară, după o absență de mai mulți ani. Râzând, îi întinse mâna:

— La ce te gândeşti? Faci impresia unui om atât de

îndepărtat de lumea întreagă.

Fața lui Edgar se lumină pentru o clipă, apoi deveni din nou gravă.

— Stam de vorbă cu mine însumi, zise el, căci mi-a năzărit ceva în cap. O ideie muzicală.

Franciszek îl salută pe Edgar în tăcere. Apoi zise:

— Cobor după nişte țigări.

Ola îi zâmbi, pe loc, cât putu de amabil.

— Bine, dragul meu, ne vom întâlni la locurile noastre.

Şi începu să discute cu Edgar despre piesa lui Rotsworowski. Lui Edgar nu-i plăcea, dar Ola nu putea înțelege de ce nu-i place. Edgar regretă că nu joacă Gorbal, probabil că era încă în armată.

— Ştii de unde mi-a venit zâmbetul? spuse Szyller brusc, în mijlocul conversației. Am primit astăzi o scrisoare de la Elzbietka, din America...

— Adevărat? se bucură Ola.

— O scrisoare cu veşti foarte bune, continuă Edgar. Elzbietka a repurtat succese mari în America, i-au prelungit contractul şi în plus... în plus... îi este tare dor...

— Ar vrea să se reîntoarcă la noi?

— Nu... vrea să plec eu în America.

— Şi dumneata stai pe gânduri?

— Da. Chiar aşa. Nu ştiu ce să fac. E un lucru foarte greu s-o porneşti, aşa singur, până în America...

— Ți-e teamă?

— Ştii bine cât de greu îmi vine să mă urnesc din loc, sau să iau o hotărâre, în orice privință... Aş vrea însă s-o văd, s-o aud pe scena de la Metropolitan. Cel mai mare succes l-a avut în *Răpirea din serai*...

— Îmi imaginez, suspină Ola. Rolul ăsta îl cântă atât de minunat.

Edgar o apucă de mână.

— Ai putea să încerci şi dumneata... să cânți pe scenă.

Ola rămase uimită. Deveni rece şi se dădu puțin la o parte.

— Eu? Vai de mine! Nu vezi dumneata în ce stare mă aflu? E al doilea copil. Înțelegi... soțul... copiii... — şi din nou râse

nesincer.

— Pot să-ți afirm că Elzbietka mi-a spus de mai multe ori: „Micuța asta îmi va lua cândva locul. Nici n-ai idee cât e de talentată.

— Adevărat? se miră Ola. Niciodată nu m-am gândit la aşa ceva. Cântatul a fost pentru mine doar o distracție… Uneori… — şi se uită la Edgar cu o privire expresivă – uneori, m-am gândit… dar e mai bine să lăsăm visele în pace…

În clipa aceea observă, uimită, cum Edgar se îmbujorează. Stătea cu spatele la scară şi nu vedea cine urcă treptele. Înțelese însă din comportarea lui că se apropie o cunoştință inoportună. Simți cum îi ard urechile. Îşi întoarse capul.

Pe scară se urca Maria Bilinska, însoțită de Spychala. Ola se întoarse repede spre Szyller şi începu, oarecum înviorată, să-i vorbească despre spectacol, deşi lucrul nu prea avea sens.

Trecând pe lângă ei, îi salutară. Ola răspunse cu destulă indiferență. Bilinska purta o blană splendidă de vulpi albe şi o rochie neagră, lungă. Trecură prin foaier până la loja lor. Fata de serviciu, îmbrăcată cu un şorț alb, le deschise uşa, înclinându-se. Ola, uitându-se la Bilinska, îşi întrerupse fraza la jumătate şi amuți; văzu doar numărul – înflorat în stilul *secession* – al lojei de pe uşa pe care Kazimierz o închise cu zgomot.

Edgar propuse:

— Nu vrei să ne plimbăm puțin, doamnă Ola? îndată va începe actul al doilea.

— Dă-mi, te rog, brațul, nu prea mă simt sigură pe picioarele mele, răspunse Ola.

Edgar, domol, o ajută să coboare scara. Ola, ca şi cum de-abia atunci îşi simțea starea, umbla greu, pas după pas. Ajunşi la platforma scării, îi spuse lui Edgar:

— Marysia arăta frumos, nu-i aşa?

— Şi are o blană splendidă, adăugă Edgar, fără să vrea.

Se uită la el.

— Dumneata te uiți la astfel de lucruri? întrebă ea neliniştită.

— Nu, dar blana asta îi stă bine.

— Orice s-ar zice, este o doamnă adevărată, spuse Ola pornind mai departe.

— O, da! confirmă Edgar, cu convingere.

În timpul actului al doilea Franciszek ațipi puțin. De data aceasta Ola nu se mai enervă, i se făcu doar milă de el. În antract propuse deci să plece acasă. El consimți bucuros. Ieşind, Ola îşi aruncă privirea spre loja ocupată de Marysia şi Kazimierz. Zări doar blana ca zăpada şi profilul lui Spychala, oare, aplecat, îi şoptea ceva. Nasul proeminent şi bărbia pătimaşă formau o linie bine conturată, decupată parcă din hârtie, pe fondul draperiei de culoare închisă. Cu o privire fugară cuprinse imaginea şi îl urmă repede pe soț. Când ieşiră în fața teatrului, se sprijini de brațul lui.

— Până acasă nu-i departe, zise ea, hai să mergem pe jos.

Era o seară de toamnă timpurie, rece dar senină. La Lijewski ferestrele erau puternic luminate şi cineva închise cu zgomot uşile de sticlă. Biserica Sfintei Cruci se ridica înaltă, neagră şi, oarecum, surdă. Traversară Krakowskie Przedmiescie, pustie la ora aceea. Ola era cu mult mai scundă decât Franciszek. Ridicând capul, văzu fața lui mare, grasă, cu profilul frumos, cu ochii albaştri bombați, şi cu modul acela ciudat de a-şi ține capul, puțin tras spre spate, aşa cum îl țin uneori păsările când dorm în cuiburi. Franciszek umbla cu paşi mărunți târşindu-şi picioarele, ca acasă, în pantofii lui de pâslă. Pe Ola o enerva lucrul acesta, ca şi întreaga lui ținută, dar. În acelaşi timp, continua să-i fie milă de el.

Ridică capul şi-i zise:

— Sunt oare chiar atât de rea cu tine?

El nu-şi schimbă paşii şi nici nu se uită la ea. Răspunse, nepăsător:

— Rea? Da de unde, Ola, eşti foarte bună.

În tăcere trecură prin strada Traugutt şi cotiră spre strada Czacki. Ea urcă destul de greu până la etajul întâi. Sunară; le deschise Michasia, cu moațe şi scufie pe cap.

— O noutate, zise ea, a sosit Kozlowski de la Puste Lşki, la Ewelina. Ea se poate întoarce deacum la fermă.

— E distrusă rău? întrebă Franciszek, dezbrăcându-se.

— Nu, inventarul viu a rămas pe jumătate, mobila din casă a fost însă luată. Încolo, totul e în ordine. Ewelina vrea să plece chiar mâine.

— Păcat, zise Ola, ne simțeam atât de bine cu mătuşa Ewa. Ce face, doarme?

— Nu, nu doarme, se auzi glasul doamnei Royska, care apăru în antreu.

— Minunat, exclamă Ola, vom lua ceaiul împreună.

În sufragerie se înfiripă iute o atmosferă de voioşie. Ola era bine dispusă, doamna Royska era şi mai bucuroasă. Ola le spuse că l-au întâlnit la teatru pe Spychala. Doamna Royska suspină.

— Vai, ce-o mai fi şi cu băiatul ăsta! Ce rost are toată povestea cu Marysia?

— Că bine zici, dădu din cap Michasia. Tare supărați trebuie că sunt părinții lui.

Franciszek nu era prea mulțumit de tema conversației. Auzind cele spuse, râse.

— Cine poate şti, mamă soacră? zise el. Poate că pentru părinții lui Spychala e o mare cinste.

Ola se înroşi din nou.

— De la Walerek n-am nicio ştire, zise doamna Royska. Se vede că-i mereu în marş, pe front.

— Încă puțin şi se termină, zise Franciszek, pe un ton de uşurare.

De-abia când se aflară în odaia lor, Franciszek reveni la întrebarea pe care i-o pusese Ola pe stradă.

— De ce socoteşti că nu eşti bună cu mine? o întrebă el aşezându-se pe pat. Ola, în fața oglinzii, îşi pieptăna părul.

— Nu ştiu, uneori am impresia că ai să-mi reproşezi ceva.

— Să-ți reproşez? Da de unde! Tu ai putea să-mi reproşezi că sunt atât de prost, că dorm la teatru, că nu ştiu să „întrețin o conversație14, cum spune maică-ta. Că sunt fiu de țăran. Eu înțeleg, tu mă cam disprețuieşti.

— Tocmai de aceea socot că nu sunt bună cu tine.

— Vezi, doar eu sunt de vină de toate astea.

N-ar fi trebuit să mă însor cu tine, ştiind bine că nu mă

iubeşti. Şi-apoi, neamul meu. Mama venea în fiecare zi cu trenul din satul Bartodzieje la Varşovia, cu bidoanele cu lapte. Când m-au dat ucenic la un cofetar, a crezut că l-a apucat pe Dumnezeu de picior… Iar tu…

— Ce, eu?…

— De neam nobil.

Ola râse.

— De neam nobil cu ghetele găurite…

— N-ar fi trebuit să mă însor cu tine, ştiind bine că nu mă iubeşti.

— Da, aşa-i, suspină Ola.

— Uite, în clipa asta nu eşti bună cu mine; asta-i aşa, zise el calm şi blajin. Dar, în general, eşti bună. Îți mâi aduci aminte de conversația noastră din seara nunții?

— Da, nici atunci n-am fost bună. N-ar fi trebuit să mă cunun cu tine numai pentru că Spychala nu m-a vrut şi a preferat-o pe Marysia. Te-am înşelat; tu însă nu m-ai înşelat.

— Ți-am spus mereu că te iubesc. Aşa că…

Ola îşi întoarse fața spre oglindă.

— Dar acum, mă mai iubeşti oare? întrebă ea.

— Da, desigur, răspunse el dând din umeri.

Ola se apropie de el şi-i puse mâna pe cap.

— Eşti un om foarte bun.

— Numai că-s prost, oftă el.

— Foarte bun…

Ola se aşeză lângă el şi-l îmbrățişă, apropiindu-şi fața de pieptul lui larg. El observă că plânge.

— Ola, copila mea, nu plânge, aici eu nu-ți pot fi de niciun ajutor.

— Aşa-i, făcu Ola plângând înăbuşit, eu nu-s deloc bună cu tine.

Peste trei ore Franciszek bătu la uşa soacrei.

— Mamă, trezeşte slujnica şi spune-i să dea o fugă până la doamna Ruszkowska. Ola are primele dureri. Eu îi voi telefona doctorului Zaborowski. Trebuie să vină îndată. Au apucat-o prea devreme.

Michasia se sculă cât putu mai repede. Se repezi la

bucătărie, trezi fata şi o trimise în strada Sliska, la moaşă, spunându-i:

— Agnisia, să iei o trăsură, trebuie să te grăbeşti.

Când se întoarse în dormitor, Ola şedea în pat, cu părul în dezordine, uşor transpirată. Îşi trăsese plapuma până sub bărbie şi făcea impresia că are frisoane. Franciszek nu era în cameră, telefona la doctor.

— Doamne, zise Seczykowska, prea devreme te-au apucat. Poate că-i numai o părere.

— Nu, mamă, nu mi se pare. Am mai avut dureri, foarte mari, de două ori. S-ar putea să fi greşit socoteala.

— Doctorul spunea că de-abia în noiembrie…

— Doctorii întotdeauna greşesc.

Intră Franciszek.

— Mi-a spus doctorul să-i telefonez, când vor începe durerile pentru a patra oară.

— Ce înseamnează „a patra oară”? întrebă Ola.

— Ah, tu, prostuțule, zise mătuşa Michasia, cuvântul pe care l-a folosit doctorul nu înseamnează „a patra oară”, ci „durerile facerii44. N-ai înțeles bine la telefon.

— Da, tot ce se poate, oftă Franciszek, nu mă pricep la treburile astea.

— Ascultă, Franciszek, zise mătuşa Michasia, trebuie să pregătim odaia. În primul rând vom despărți paturile. Ar fi bine ca Ola să nască în patul tău.

Se apucară de lucru. Ola avea din nou frisoane nervoase; trăsese plapuma până sub bărbie şi cu o privire rece urmărea pregătirile mamei şi soțului. Ei traseră patul lui Franciszek în mijlocul odăii, mobila şi scaunele mai mici le aşezară lângă pereți şi doamna Michasia le acoperi cu cearşafuri. Patul îl acoperi cu o muşama albă, peste care întinse o cuvertură de în; apoi schimbă fața de plapumă şi aşază o pernă joasă, plată, spunând:

— Sub cap trebuie să aibă o pernă joasă.

O conduseră apoi pe Ola la patul înalt. Durerile nu se mai repetară.

Franciszek şi Michasia se aşezară pe fotolii vorbind încet.

Ola nu scotea niciun cuvânt. Din când în când gemea. Doamna Michasia se prefăcea că nu aude. Franciszek, însă, nu-şi găsea astâmpăr, se tot ridica şi se tot apropia de Ola.

— Nu-i nimic, spunea ea, nu-i nimic, va trece îndată.

După trei sferturi de oră apăru Ruszkowska, îmbrăcată într-un halat alb, curat, pieptănată cu bucle ondulate. Cu mişcări degajate luă în stăpînire întreaga încăpere, pe Ola, pe domnul Franciszek şi tot restul, cu glasul ei calm, dar sonor.

— Dumneata, domnule, n-ai ce face aici, astea sunt treburi de-ale noastre, băbeşti, îi zise lui Franciszek. Du-te, deci, domnule, şi te culcă în salon sau în birou. Aici rămân numai femeile. Apă caldă este? o întrebă pe doamna Michasia.

— Voi pune îndată să fiarbă, răspunse mama Olei.

— Uite, nimeni nu s-a gândit la acest lucru, zise moaşa, triumfătoare.

Franciszek, intimidat şi docil, îşi luă perna şi pledul şi porni spre uşă.

— Când va fi nevoie de doctor, îți voi spune, domnule, zise Ruszowska, ca să-i telefonezi. Nu ştiu dacă-i nevoie să fie chemat, adăugă ea dând din umeri, doar poate pentru că aşa doriți dumneavoastră.

— Oricum, e mai bine, zise doamna Michasia, reîntoarsă din bucătărie.

Domnul Golqbek era la uşă, când Ola îl chemă.

— Franek!

Mirat, îşi întoarse fața. Ola îi făcu un semn să se apropie. El veni lângă ea.

Ola întinse brațele goale de sub plapomă şi îl îmbrățişă.

— Nu fi supărat pe mine, Franek, îi şopti ea la ureche.

Franciszek o sărută pe frunte.

— Scumpa mea, zise el.

— Crezi că va fi fată?

— Cred că va fi tot băiat.

— Şi ai vrea?

— Da, aş vrea.

— Aş prefera să fie fată, zise ea.

În clipa aceea o apucară durerile din nou. Prinse grilajul

patului şi îşi întoarse capul.

— Du-te acum, du-te, spuse ea făcând un efort.

Franciszek ieşi din dormitor în vârful degetelor. Se culcă pe sofaua din birou. La început nu putu ațipi. Îşi încorda auzul să prindă tot ce se întâmplă în dormitor. Apoi adormi. Îl trezi brusc Ruszowska, mişcându-l de umăr.

— Domnule, telefonează doctorului. Imediat!

— Ce s-a întâmplat? Vreo complicație?

— Nu, nu, dar e nevoie de doctor.

Franciszek se repezi în antreu şi, încă somnoros, ceru numărul. Din dormitor ajunse până la el țipătul soției, puternic. Aşteptă mult până se trezi doctorul care-i făgădui că vine îndată. Franciszek se întoarse în birou, începu să umble de colo până colo, fără să aprindă lampa şi ciocnindu-se de mobile. Medicul se grăbise şi într-un sfert de oră sună la intrare. Franciszek îi deschise. Doctorul îşi scoase calm paltonul şi îl atârnă pe cuier.

— Ce s-a întâmplat? Emoții mari? zise el voios.

Franciszek îl pofti în sufragerie, de unde se putea trece în dormitor. Acolo, domnea liniştea. Doctorul vru să-şi spele mâinile, gazda îl conduse la baie. Din bucătărie se auzea o conversație cu glas tare. Deschise uşa: domnişoara Romana, bucătăreasa şi servitoarea doamnei Szymanowska de la etajul de deasupra, stăteau de vorbă şi râdeau zgomotos. Văzându-l, tăcură:

— Anton doarme? o întrebă el pe domnişoara Romana.

— Ca un îngeraş, răspunse bona cu un aer plictisit şi artificial.

Servitoarea doamnei Szymanowska se apropie de Franciszek.

— Stăpâna mea vă roagă să-i dați de ştire, de îndată ce se va naşte ceva…

— Nu se va naşte ceva, ci un copil, rosti Franciszek sever şi închise uşa bucătăriei.

Doctorul îşi spălă mâinile şi se grăbi spre dormitor. Franciszek nu fu lăsat să intre. Se opri în sufragerie, rămase lângă uşă şi-şi încordă auzul. Gemetele Olei încetară şi se

auzea doar zgomotul instrumentelor şi vaselor. Franciszek îşi schim bă poziția capului când la dreapta, când la stângă, ca un dulău, dar din sunetele vagi care ajungeau până la el nu putea înțelege nimic.

Porni să umble în jurul mesei. Deşi Ola scosese din această încăpere multă mobilă, locul continua să fie prea strâmt pentru el, care se ciocnea când de bufet, când se împiedica de scaune.

Deodată se opri. De după uşă se auzi un geamăt lung, tot mai accentuat, apoi un țipăt, în care cu greu s-ar fi putut recunoaşte glasul Olei. Țipătul se întrerupse şi din dormitor străbătu o mişcare foarte vie. Franciszek simți cum i se înmoaie picioarele şi se lăsă să pice pe un scaun de lângă uşă. În clipa aceea se auzi un glăscior încă necunoscut, încet, pe jumătate scâncet, pe jumătate plânset, neobişnuit şi fără înțeles. Franciszek îşi vârî degetul în gură şi-l muşcă tare, cât putu de tare.

Deodată, uşa dormitorului se deschise şi apăru doctorul. Pe acelaşi ton cu care salutase pe Franciszek, la sosire, îi spuse:

— Ei, ce spui, domnule? Ai un fiu.

Franciszek se repezi. Vru să intre, doctorul însă îl opri.

— Nu, nu, domnule, încă nu. Îți voi permite peste câteva clipe.

Franciszek se retrase, neştiind ce să facă. Deodată fugi în antreu, la telefon şi făcu în grabă numărul surorii sale. Nu aşteptă mult.

— Ascultă, Alis, ascultă, avem un al doilea fiu.

— Ah, Doamne, se frământă Koszekowa, ai vrut o fetiță…

— Eh, fetiță! E fiu, tu, al doilea fiu. Ai să-l ții în brațe la botez, te rugăm, se va numi Andrei.

— Andrei? De ce?

— Mai ştiu şi eu? Andrei, şi gata! Să-ți spun drept… sunt cu mult mai emoționat decât la primul. Nici nu ştiu cum să-ți explic. Ola a fost azi atât de drăguță cu mine… Ne-am dus la teatru… şi de-abia întorşi acasă…

— Frumos de-abia, n-am ce zice, e doar ora cinci, zise Koszekowa cu oarecare reproş în glas.

— Cinci? Vai de mine… te-am trezit din somn! Dar uite, sunt atât de fericit…

Lăsă receptorul. În sufragerie erau deja adunate doamna Royska şi mătuşa Michasia, domnişoara Romana şi slujnica doamnei Szymanowska.

Moaşa deschise uşa şi-i făcu un semn cu mâna. El intră. Ola zăcea palidă, cu zâmbetul pe buze. Îşi trăsese din nou plapoma până sub bărbie. Ea nu zise nimic. El o sărută pe frunte.

În colţul odăii, pe un fotoliu, se afla un soi de boccea înfăşurată în cearşafuri şi pături, din care porneau nişte sunete uşoare, ca un fel de sforăit. Franciszek se apropie şi văzu un obrăjor micuţ, stacojiu, ce-şi încreţea pielea în semn de nemulţumire, pufnind ca o pisicuţă. Se aplecă asupra ei.

— Ce-i fiule, zise el cu multă duioşie, nu-ţi place lumea asta? Te scapi pe toate cele? Nu-i aşa?

Iar lacrima ce-i picură din ochi pe pătura cenuşie, se transformă într-o pată mică de culoare închisă.

XI

În casa de pe Bracka viaţa oficială a amfitrionilor se scurgea monoton şi liniştit, între prânz şi cină. Atât prinţesa bătrână, cât şi cea tânără nu erau o povară prea mare şi duceau o existenţă mai mult tăcută. Nici domnişoara Potelos nu ducea o viaţă mai vie. În schimb, alături de ritmul acesta potolit, se desfăşura un altul mai furtunos şi mai zgomotos. Valul acesta era al personalului de serviciu: domnişoara Tekla, bucătăreasa, camerista Dorcia, paznicul Michal, valetul Stanislaw. Viaţa domoală domnea în apartamentele mari şi pustii, iar cea furtunoasă trăia înghesuită în camerele mici, în boxele din mansardă, prin coridoarele dosnice. Stanislaw locuia înitr-o cămăruţă sub scară, unde se intra prin holul principal, boxa având o singură ferăstruică mică, rotundă, spre curte. În cămăruţă era un pat acoperit cu o pătură veche, o mică măsuţă cu oglindă

— La care valetul se bărbierea în fiecare zi – un scaun şi nimic mai mult. Nu mai era loc pentru altceva şi, de altfel, Stanislaw nu mai avea nevoie de nimic. Singurul cusur al

acestei boxe era greutatea de a ajunge acolo. Janek, fiul lui Stanislaw, trebuia să treacă prin bucătăria de la etaj şi apoi să se furişeze, fără să-l observe cineva, pe scara principală, până la locuința tatălui său. Drept e că scara era aproape întotdeauna pustie şi cu greu putea fi întâlnit cineva pe ea, totuşi riscul rămânea. Scara era splendidă, de mahon, cu un preş mare, roşu, prins în bare sclipitoare; tatăl lui Janek le freca cu cârpa şi cu un praf special, în care adesea scuipa. Seara ardea pe scară un singur bec slab. La lumina lui draperiile uşilor şi gobelinul mare ce atârna de pe balustrada de sus făceau o neaşteptată impresie. Gobelinul înfățişa imaginea lui Lot cu fiicele sale şi a soției lui Lot schimbată într-o stană de sare, iar în fund Sodoma în flăcări; pe primul plan un stejar imens, iar la tulpina lui o oaie zbătându-se, prinsă în spinii tufelor. Janek se uita întotdeauna cu admirație la tapiseria asta şi când era sigur că nimeni nu vine pe scară, se oprea câteva clipe în fața lui Lot. Stanislaw cunoştea, după spusele oaspeților, atât prețul gobelinului cât şi originea lui franceză. El îi spusese şi fiului său că tapiseria provenea dintr-o localitate din împrejurimile Parisului şi că era nevoie mare de scumpă, adăugând: la ce naiba o fi fost atârnată aici? Ca să sporească praful? Atitudinea aceasta a tatălui față de un obiect atât de frumos îl indigna pe Janek. Pe el, de altfel, splendoarea palatului Bilinski mai mult îl încânta, decât îi impunea. Cu tatăl-său nu se prea înțelegea fiindcă în timpul războiului, când Stanislaw plecase în Ucraina, băiatul era tocmai în perioada de creştere, iar când bătrânul apăru din nou, băiatul îşi făcuse de acum o lume a lui, având convingeri deja formate. Janek locuia la mama lui, cu frații mai mici, pe strada Wronia. Venea uneori, serile, la tatăl său, nu atât din ataşament cât din dorința de a căpăta ceva bani pentru mama lui şi, mai ales, pentru a traversa scara minunată ce ducea la cămăruța tatălui. Acum avea optsprezece ani şi lucra de un an la fabrică, în hala cazanelor, astfel încât sfaturile tatălui erau de prisos. Îi plăcea în schimb să se oprească, la o vorbă, în bucătărie, cu domnişoara Tekla, cu Dorcia şi cu bucătăreasa, o femeie deşteaptă şi cu experiență.

În seara când Bilinska fusese la teatru cu Spychala, Janek, vennid la bucătărie, dase acolo peste o adevărată petrecere. Femeile adunate în jurul plitei prăjeau minciunele şi se ţineau de bârfeli. Venise şi un cavalerist, un „ulan”, fosta ordonanţă a prinţului Stanislaw Radziwill, ce că zuse în luptă în chiar primăvara acelui an. Ostaşul era de statură mijlocie, dar chipeş. Janek bănuia că se preface doar că-i îndrăgostit de domnişoara Dorcia. Fata se tot învârtea în jurul lui, dar şi celelalte femei îi făceau ochi dulci. De câte ori venea în bucătărie, aducea cu el o puternică înviorare. Lui Janek nu-i prea plăcea atmosfera asta, în realitate însă era gelos pe ulan, pentru că era frumos şi se pricepea să curteze fetele.

— Tata-i aici? întrebă el pe bucătăreasă, care tocmai scotea, cu multă pricepere, minciunelele din tigaia plină cu untură, aşezându-le cu ajutorul unei furculiţe lungi de lemn pe un platou, unde domnişoara Tekla le presăra cu zahăr.

— E la el, sub scară, răspunse bucătăreasa, uitându-se urât la Janek, deşi era mai degrabă pornită împotriva valetului.

— Nu te du acolo, domnule. Janek, interveni Dorcia. Rămâi mai bine cu noi! Domnul Ludwik va aduce vodcă.

— Eu nu beau vodcă, zise Janek posomorit, dar luând totuşi loc la masa din bucătărie.

— Te credem, aşa o fi cum spui, râse-de el ostaşul, te pomeneşti că la voi, în mahalaua Wola, vodca curge prin jgheaburi…

Janek dădu din umeri.

— N-am văzut acolo vodcă, şi nici jgheaburi.

Domnişoara puse în faţa lui o farfurioară cu minciunele proaspete.

— Ce-i azi la voi? Bal sau altceva? întrebă Janek, fără măcar a mulţumi.

— La noi, întotdeauna e bal când vine domnul Ludwik, zise Dorcia. Intre timp Ludwik turnase vodcă în nişte păhărele de cristal bine spălate.

Bucătăreasa bău, îşi şterse gura cu mâna şi muşcă dintr-o felie de pâine. De minciunele nici nu se atinse. Nu-i plăceau

propriile ei preparate.

— Nu-i nimeni acasă? întrebă Janek.

— Tânără s-a dus la teatru, îi explică Dorcia, iar bătrâna la cină, la surorile canonice.

— Când pisica nu-i acasă, şoarecii joacă pe masă, spuse Ludwik.

Janek bău totuşi un păhărel de vodcă, gustă câteva minciunele şi se ridică.

— Mă duc la tata, zise el.

Se furişă pe scară în jos, dar, ştiind că nu-i nimeni acasă, merse mai încet. Se opri din nou în fața gobelinului, figurile lui Lot şi a celor două fiice îl fascinară din nou; putu de astă dată să le cerceteze îndelung. Una era cenuşie, cealaltă roz. Bătu apoi la uşa tatălui său.

Bătrânul Stanislaw şedea drept, pe un scăunel, ținând în sus o cărțulie din care citea la lumina lămpii atârnate de tavan, fiindcă altă lumină nu exista. Ridică ochii peste ochelarii cu ramă de oțel uitându-se la fiul lui, şi apoi continuă să citească. Era o carte de Dumas: *Contele de Monte-Cristo.*

Janek se apropie de el şi-l sărută pe obraz. Se aşeză pe pat, care sub povara lui scârțâi.

Contrariat, Stanislaw lăsă cartea la o parte.

— Ce e nou? Ce face mama? întrebă el.

— Ce să facă, e sănătoasă, puțin cam obosită.

— Copiii merg la scoală?

— Da.

— Ai mânacat?

— Da.

Urmară câteva clipe de tăcere.

— Vreau să-ți spun ceva, tată, începu Janek, după o clipă, şi cu o oarecare greutate.

— Spune.

— Vor să mă trimită în Silezia.

— În Silezia? La Sosnowiec?

— Mai departe.

— Vor? Cine?

— Cei de la partid. Pe toți băieții serioşi îi trimit acolo.

— De ce?

— Te prefaci că nu ştii, tată. E vorba de plebiscit.

— Plebiscit, plebiscit… Ştiu, mi-a vorbit bătrâna prinţesă. Se va întâmpla ca în Mazuria. Nu-i aşa? De două ori au început… A fost frumos, n-am ce zice.. Fir-ar să fie…

— Tocmai, ei vor ca a treia oară să fie mai bine. Se spune că nemţii se poartă acolo urât cu ai noştri… Şi multe alte năzbâtii se întâmplă acolo…

— Ţi-au spus când urmează să pleci?

— Încă nu.

Bătrânul puse ochelarii la o parte, pe măsuţă. Apoi, se întoarse cu tot corpul spre fiul său. Lumini aspre îi licăreau în ochi.

— Şi de ce vii la mine cu aşa ceva? Vrei să dai impresia că asculţi de sfatul părintelui tău! În anii cât n-am fost aici, te-ai îndepărtat de mine, iar acum te prefaci că-mi ceri sfatul. Eu nu-ţi pot da niciun sfat. Singur ţi-ai ales meseria, partidul şi celelalte… Nici când te vei însura n-ai să mă întrebi. E lucru ştiut. Aşa te-a crescut mă-ta.

Janek se posomori.

— Mama a muncit ca un cal ca să avem ce mânca. Iar tu ţi-ai petrecut timpul printre conţi, la pâine uşoară. Nu te teme, ştiu că ai vrut să faci şi din mine un lacheu; eu însă ştiu ce vreau. N-am să port ţucalul conţilor…

Bătrânul simţi cum fierbe mânia în el, dar se stăpâni.

— Nu port ţucalul nimănui şi, oricum, ai avea o ocupaţie mai bună dacă m-ai asculta. Arăţi mai bine decât destui conţi. Eşti un tânăr falnic, ca un stejar.

— Tocmai, mormăi Janek, numai bun pentru o doamnă prinţesă.

Stanislaw deveni stacojiu şi-şi încleştă pumnii.

— Taci. Zise el în şoaptă.

Janek tăcu, îşi răsuci cascheta în mână, uitându-se la perete. Bătrânul luă o piele moale de pe masă şi îşi şterse tacticos ochelarii. Trecură câteva clipe.

— Şi-acum, spune-mi, tată, zise Janek cu glas blând, să plec?

— Mai ştiu şi eu? Crezi tu că eu pricep ceva din toate treburile astea?

— Atâta ai umblat prin lume, tată, cum poți spune acum că nu pricepi nimic? zise Janek cu oarecare dispreț.

— Crezi tu că am făcut cine ştie ce? Găinile sunt pretutindeni la fel, la Palermo sau la Roma, în Michafowo sau aici pe Bracka. Iar din lume am văzut doar atât: găini şi palate; am deschis uşile conților şi le-am turnat vin… Pretutindeni, la fel. Şi spui tu… pâine uşoară…

— Da, dar nici chiar atât de grea, rosti Janek, de data asta pe un ton vădit batjocoritor.

— Pâine uşoară, dar îți iese pe sub nas, oftă Stanislaw, examinând dacă sticlele ochelarilor sunt bine şterse. Urmă din nou o clipă de tăcere.

— Bine, mă duc, sfârşi discuția Janek, iar în ce priveşte Silezia, mă voi înscrie.

— Fă cum crezi, răspunse Stanislaw, cu un gest de indiferență.

În clipa aceea răsună clopoțelul de la intrare.

— S-a întors, desigur, bătrâna, spuse Stanislaw. E prea devreme să fi ieşit de la teatru.

Îşi îndreptă trupul brusc, de-i troznirăşalele, îşi netezi poalele fracului albastru-închis şi porni spre intrare, fără să închidă uşa boxei. Janek nu ştia ce să facă, să rămână sau să se furişeze mai înainte ca tatăl său să deschidă uşa de la intrare. Când în sfârşit se hotărî să iasă, în antreu Stanislaw o ajuta pe prințesa Anna să-şi scoată haina. Bătrâna îl zări pe Janek.

— O, Stanislaw, e fiul tău, zise ea, hai, băiete, arată-te.

Janek se apropie de prințesă şi-i sărută mâna. Ea îl mângâie uşor pe păr.

— Ai un băiat frumos, îi zise ea. Cu ce se ocupă?

— Lucrează la Lilpop, la fabrică, răspunse valetul pe un ton acru.

— Da, într-adevăr, păcat de băiat, e prea frumos, zâmbi prințesa şi porni să urce scara.

Janek, îmbujorat, rămase cu ochii în jos. Apoi

— După ce prinţesa făcuse câţiva paşi – îi ridică şi se uită după ea. Avu impresia că-i soţia lui Lot, în clipa când fusese transformată în stană de sare.

Stanislaw se apropie de scară.

— Doamnă prinţesă, zise el, vor să-l trimită în Silezia. E posibil?

Prinţesa se opri o clipă, sprijinită de baston, apoi, oarecum mişcată, privi ţa Janek.

— În Silezia? zise ea, hm! interesant.

— Împotriva nemţilor, explică Stanislaw.

— Nu-i rău, continuă prinţesa oarecum perplexă. Să meargă. Neamţul e puternic, căpcăun (prinţesa folosea astfel de cuvinte când stătea de vorbă cu cei pe care-i numea *„The mob”* *) r cu cât vor jumuli mai mulţi, cu atât va fi mai bine.

Janek îşi luă inima în dinţi.

— Mai bine, pentru cine?’ întrebă el.

Zâmbind, prinţesa se uită la el. Se putea vedea că-i preţuieşte întreaga frumuseţe.

— Va fi mai bine, răspunse ea rar, pentru noi, polonezii.

Şi apoi adăugă.

— Ai grijă să nu te ucidă. Va fi păcat de tine.. Şi tatăl tău te va jeli.

Adresându-se apoi lui Stanislaw, întrebă:

— *A propos,* Stanislaw, de atâţia ani eşti la noi, şi nu ştiu nici care-i numele tău de familie?

Stanislaw se înclină:

— Wiewiorski, înaltă doamnă.

— Da, într-adevăr. Va fi deci păcat de dumneata, domnule Wiewiorski, rosti ea întinzând mâna spre Janek. Iar tatăl tău te va jeli foarte mult.

Apoi, destul de repede, dispăru după o draperie.

Janek izbi mânios cascheta de balustrada scării şi. Fără să-şi ia rămas bun de la tatăl său, urcă repede treptele. Trecând prin bucătărie, unde atmosfera era deja cât se poate de veselă, le strigă tuturor: „La revedere41 şi, fugind pe scara de serviciu, ieşi în strada întunecoasă.

Două escadroane ale regimentului 246 de ulani (pe vremea

aceea foloseau în armată cifre fanteziste pentru numerotarea regimentelor) ocupară Luck, pnirutr-un atac cutezător, mai înainte chiar de a se însera. De-abia a doua zi dimineața sosi statul major al diviziei în orăşelul ruinat. Pe alocurea, mai fumega încă scrumul unor case, iar în piață ardea, toată în flăcări, o mare casă evreiască, incendiată desigur recent. Statul major se instală în hotelul cel mai mare de pe strada principală şi, la drept vorbind, singura. Locotenentul Royski, cazat în casa parohială de lângă catedrală, primi prin ordonanță ordinul de a se prezenta imediat la statul major. Neştiind despre ce este vorba, porni într-acolo cu paşi calmi, atingând cu sabia pietrele caldarâmului şi făcând să-i răsune pintenii. Pe drum, întâlni pe Gorbal. Pe care de altfel îl mai văzuse adeseori în cursul ultimelor săptămâni, deoarece Gorbal fusese repartizat la acelaşi regiment. Walerek îi zâmbi şi-i făcu un gest prietenesc cu mâna, dar Gorbal îi răspunse cu un zâmbet silit şi-şi întoarse imediat capul cu o mutră ostilă. Royski rămase nedumerit.

Când ajunse la hotel fu lăsat să intre imediat în sala restaurantului, unde era biroul locotenent-colonelului Mirski. În încăpere nu era nimeni, în afară de Mirski. Prin fața ferestrelor câțiva soldați de la transmisiuni instalau rețeaua telefonică, mişcându-se de colo până colo. Câteva aparate se aflau deja instalate pe o masă mare, care-i servea colonelului drept birou. Walerek se prezentă, reglementar, în fața superiorului. Acesta, blond şi înalt, îşi ridică ochii lui de miop de pe hârtiile de pe masă, privind câteva clipe atent şi pătrunzător la Royski; apoi reveni la lectura dosarelor. Walerek rămase în fața mesei, neştiind ce să facă. În sfârşit, colonelul dădu hârtiile la o parte, le netezi cu palma şi se uită la tânărul din fața lui. Walerek era chipeş, zvelt, brun, cu părul des şi negru ce-i cădea puțin pe fruntea bronzată, cu nasul cam armenesc şi gura moale, senzuală. Colonelul se uita la el cu oarecare curiozitate.

— Royski, zise el în sfârşit, de unde cunosc eu numele acesta?

— Fratele meu a pierit la Kaniov, răspunse Walerek, ştiind

bine că locotenent-colonelul Mirski făcuse parte din statul major al generalului Haller.

— Aha, era fratele dumitale. L-am văzut chiar în clipa morții. Era voluntar din Kiev?

— Da, domnule colonel, răspunse Walerek, pe un ton de serviciu, admirând memoria colonelului.

— Ce-ar spune fratele dumitale de isprăvile astea?

Walerek nu răspunse nimic. Nici prin cap nu-i trecea la ce se referea superiorul lui.

— Ce, nu răspunzi, domnule locotenent? făcu Mirski pe un ton ceva mai ridicat.

— Nu ştiu despre ce-i vorba, domnule colonel.

— Despre ce este vorba? De tribunal, domnule locotenent. Mă văd silit să te trimit în fața tribunalului marțial. Îți dai seama care pot fi consecințele.

Walerek nu făcu nicio mişcare.

— Pentru ce, domnule colonel?

— Pentru ce? Aici, după ocuparea oraşului, ți-ai făcut de cap împreună cu escadronul dumitale, sau cu o parte din el. Am impresia că pentru dumneata Kmicic continuă să fie idealul soldatului polonez. Timpurile însă s-au schimbat…

Colonelul se uită în ochii lui Walerek, rece şi calm; locotenentul, tânăr, rezistă tot atât de calm la privirea aceasta, doar câteva broboane de sudoare îi apărură pe frunte şi începură să i se prelingă de-a lungul tâmplei.

Tăcerea, doar de o clipă, fu atât de lungă. Încât lui Walerek i se păru un veac. Deodată, colonelul izbi cu pumnul în masă; izbitura răsună ca un trăsnet prin sala goală.

— Cum ai îndrăznit? urlă el.

Totuşi se stăpâni şi, întorcându-se spre Royski, se concentră şi începu să bată toba cu degetele pe masă.

— Domnule colonel, bâigui Walerek, pentru cei câțiva evrei…

— Nu ți-e ruşine, zise colonelul, mai calm, să pătezi uniforma de ofițer polonez? Într-o astfel de clipă! Acum, când trebuie să arătăm populației locale cine suntem noi…

— Trebuie să le fie frică de noi, rosti Walerek cu un glas mai

sigur.

— Dumneata eşti un prost. Asta eşti. Ce pricepi dumneata din tot ce se petrece? Cum ai putut să faci una ca asta?... Cine a dat foc casei din piață? Oamenii dumitale?

— Da.

— De ce?

— Domnule colonel, vă raportez că evreii ăia erau toți nişte bolşevici...

— De unde ştii dumneata?

— Toți evreii sunt bolşevici...

Colonelul, fără să zică un cuvânt, se uită la Walerek cu atenție şi la urmă dădu din umeri.

— Începeți frumos, n-am ce zice, exclamă el.

Walerek se simți stăpân pe situație.

— Vom termina şi mai frumos!

— O, ho, ho! îl opri Mirski cu mâna. Să nu-ți închipui că poți glumi cu mine. A fost pentru prima oară?

Walerek şovăi.

— Nu, izbucni el, pe neaşteptate.

— Cel puțin eşti sincer. Aşadar, din principiu?

— Domnule colonel, dumneavoastră nu ştiți ce se petrece la noi în armată?

— Ştiu, ştiu. Mirski căzu pe gânduri. Apoi continuă: am impresia că nu te orientezi, băiete.

— Nu mă pricep la politica mare, zise Walerek de data asta cu totul degajat. Evreul e evreu, trebuie izbit pretutindeni. Şi basta.

— Domnule locotenent, făcu colonelul capitulând, dumneata trebuie să pricepi cel puțin un lucru, dacă nu poți mai mult, şi anume că în clipa asta nu ne putem deda la pogromuri.

— Înțeleg, spuse Walerek zâmbind, e vorba de străinătate.

— Acum nu-i vorba nici de străinătate, ci pur şi simplu de hotarele noastre. Dumneata nu ştii, domnule, cât sunt evreii de puternici?

— Domnule colonel, când văd un evreu, îmi pierd capul şi simt mâncărime în pumni. Şi mai ştiu că ei sunt întotdeauna

de partea duşmanilor noştri.

— Şi au dreptate, rosti colonelul ridicând din nou tonul. Au dreptate. Dacă dumneata vei continua să-i tai cu sabia, e firesc să țină cu cei care nu-i taie. Dumneata nu pricepi lucrul acesta?

— Nu pricep, domnule colonel, răspunse Walerek obraznic.

Mirski făcu un gest de renunțare.

— Pentru memoria fratelui dumitale opresc procesul aici, dar dacă te va apuca încă o dată turbarea, atunci să ştii că vei fi judecat şi te aşteaptă glonțul în ceafă. Lucrul acesta îl pricepi desigur şi dumneata. Şi-acum, stânga-mpre…

Walerek făcu o semi-întoarcece şi se retrase spre uşă. Când fu aproape de prag, colonelul îl chemă:

— Locotenent Royski!

Se întoarse:

— Ordonați!

— Locotenent Royski, când vei avea prilejul spune-i mamei că ştiu unde este îngropat fratele dumitale. Poate că va voi cândva să-i ia de acolo rămăşițele pământeşti.

— Înțeles! răspunse Walerek, care apucase să-şi pună chipiul, salută şi ieşi pe stradă. De-abia acum îşi reaminti de întâlnirea cu Gorbal şi de privirea acestuia atât de confuză. Înțelesese că Gorbal a fost acela care l-a spus colonelului.

— Fir-ar să fie – şi-l înjură – trebuie să mă răfuiesc cu el.

Îi căută pe Gorbal ziua întreagă. Îl găsi spre seară, într-una din casele din piață. Dar cum în cursul căutării înghițise destule păhărele, împreună cu vodca i se evaporase nu numai mânia dar şi dorul de răzbunare. Gorbal avea o odaie în locuința medicului din localitate. Îşi cosea pe veston nasturele de argint cu „vulturul14. Walerek, deja bine afumat, îl îmbrățişă pe Gorbal peste umeri.

— Tu, păcătosule, zise el bâlbâindu-se puțin, ca şi mama lui, ar trebui să-ți trag un glonte în ceafă. Să te ucid pe loc, da, să te ucid, să te strivesc ca pe o ploşniță…

— Bagă de seamă, am acul în mână, răspunse actorul supărat, dându-l la o parte cu mâna.

— Dar nu, n-am să te ucid, câine ce eşti, căci te iubesc. Aşa

cum o iubesc pe Maica Domnului din Czestochowa, măi Gorbal…

Şi îşi lipi gura roşie de obrazul lui Gorbal şi-l pupă din toată puterea, pleoscăind de răsună odaia.

Lui Gorbal îi era teamă de Walerek. Ieri seară, întrecuse orice măsură, chiar pentru stările de pe front. Gorbal îşi mărturisi, în gând, că nu-i lipsea mult lui Walerek să-şi transforme ameninţarea în faptă.

„Slavă Domnului că vodca îi înmoaie caracterul gândi el.

— Nu, nu te voi ucide, nu te voi ucide, repetă Walerek, dar, oricum, pui de căţea, ai urlat la ştab ca un câine, ca un câine… Ştiu că-l cunoşti pe Mirski, adică sunteţi prieteni, păcătoşilor, el colonel de stat major şi tu un actoraş, fir-aţi să fiţi…

— Ascultă, făcu Gorbal rupând firul, beat-nebeat ţine-ţi limba, mă pricep şi eu să plesnesc peste bot… Nici mânuţa mea nu-i de paradă. Şi-i vârî sub nas un pumn mare, bronzat, cu păr mărunt şi des pe el.

Gestul îl înduioşă pe Walerek.

— Lasă, omule, nu te supăra, nu te supăra. Eu ştiu că tu eşti cel mai mare actor polonez. Numai că în loc să joci pe scenă, hoinăreşti fără rost pe toate fronturile. Şi minţi, minţi din caleafară. Toate minciunile despre mine tu i le-ai turnat colonelului ăstuia, mama lui… Unul ca ăsta îmi stă frumos la statul major… Ştie el oare ce-i frontul?

Gorbal privi atent pe Royski, cu ochii lui mici ca de potaie, şi-i zise:

— De, tu şi când nu eşti pe front eşti în stare…

Apoi se ridică, îşi scutură vestonul şi-l îmbrăcă.

Walerek se prefăcu că nu aude spusele actorului.

Îl îmbrăţişă din nou şi-l trase spre uşă.

— Hai Ştefane să ciocnim de împăcare. Eu te iert pentru tot ce-ai făcut. Chiar te iert, de tot, aşa cum mă cheamă Royski, pricepi?

— Lasă-mă, păcătosule, făcu Gorbal, dându-l la o parte, te-ai îmbătat ca un porc. Şi când te gândeşti că mama ta e o femeie cumsecade…

— Ce ştii tu despre mama mea? se stăpâni, puţin, Walerek.

Şi, clipind din ochi, îşi supse buzele moi şi îşi îndreptă puțin corpul. Nu te atinge de mama mea! Eu n-am spus nimic de a ta.

— Asta ar mai lipsi, rosti Gorbal îmbrăcându-şi mantaua, să te atingi şi de mama mea, care-i o învățătoare cinstită, în apropiere de Tarnow şi despre care nu ştii nimic.

Până la urmă Walerek îşi reveni în fire. Se putea vedea că face eforturi supraomeneşti ca să alunge ceața tulbure ce-i domnea în cap. Bătu din pinteni, încercând să vadă dacă mai este în stare să-şi apropie călcâiele unul de celălalt. Apoi, cu o duioşie de bețivan, strigă:

— Hai, Gorbal, vino să ciocnim un păhărel.

Gorbal îşi aranjă chipiul în fața unei mici oglinzi atârnate pe perete.

— Vezi doar că mă pregătesc să ies.

— Atunci, hai să mergem.

Ieşiră; pe scară Walerek se poticni şi-l apucă pe Gorbal de braț. Afară în piață mirosea a scrum şi a încă ceva, mai urât. Casa incendiată lucea în întuneric, tăciunii scăpărau din când în când scântei.

— Vai, ce-i afară! exclamă Gorbal.

În piață domnea o mişcare neobişnuită. Soldații şi ofițerii umblau de colo până colo, se apropiau unii de alții, schimbau câteva cuvinte, în prag întâlniră un maior cunoscut. I-a salutat ridicând amândouă mâinile în sus.

— Ați aflat? Ştiți? Armistițiu! Mâine întreg regimentul la raport, în piață! La opt!

— Uraa! izbucni Walerek subit.

— Nu urla, afurisitule, îl trase Gorbal de mână, nețినând seama de grad.

Maiorul mai făcu câteva semne cu mâna şi porni repede mai departe, cu ştirea. Cei doi îşi continuară drumul de-a lungul trotuarelor, umezite de ceața toamnei.

— De ce te bucuri, idiotule, mormăi Gorbal. Va urma demobilizarea şi vei deveni civil. Ce-ai să te faci tu, civil?

Intrară într-o cârciumă, relativ goală. Căutară o masă în fund, dincolo de tejghea, unde era mai întuneric. Gorbal îşi

dădea silința să nu observe oamenii că e cu un ofițer beat. Aerul proaspăt îl înviorase pe Walerek. Care acum se ținea destul de bine. De altfel prezența în local a altor ofițeri şi soldați îi obliga să-şi frâneze pornirile. Se aşezară.

— Hai, spune, ce-ai să te faci tu. Civil? repetă Gorbal.

Walerek, aproape treaz, se uită la el.

— Mă voi înscrie la Universitate, la drept. Trebuie să încep o viață normală. Îți închipui că o viață întreagă îi voi bate pe evrei? Am abia douăzeci de ani. În fața mea sunt deschise toate porțile, nu-i aşa?

Gorbal comandă vodcă şi bere, ceva cârnați şi puțină pâine ostăşească. Băură câte un păhărel.

— Tu să nu mai bei, zise Gorbal, ai băut destul.

— Astăzi cred că toți vor fi beți, protestă Walerek, e armistițiu ’

— Da. Ai dreptate, dar mai bine să nu mai bei. Căci vei vrea să mă ucizi…

— Pe tine? Nu eşti tu prietenul meu cel mai bun? răspunse Walerek din nou, cu acelaşi ton de mai înainte. Pe cine am eu în afară de tine?

— Lasă. Măi, lasă, făcu Gorbal oprindu-l, iar începi cu duioşiile. Eşti un om imposibil. De unde până unde, eu, prietenul tău? Doar ne cunoaştem încă de la Odesa. Adăugă ei apăsat.

— Da. Tocmai asta, câe la Odesa, se agăță Walerek de cuvântul acesta, amintirile tinereții…

— Lasă, nu fii sentimental! Ai frumoase amintiri, n-am ce zice.

O clipă, Walerek amuți, luptându-se cu un sughiț ce-l năpădise din senin.

— Da am, să ştii că am… repetă el. Îți aminteşti de Hania Wolska? Îți aminteşti?

— Da. Desigur, îmi amintesc. Să nu-mi amintesc eu de o astfel de femeiuşcă?

— Dar ştii ce s-a întâmplat cu ea?

— Nu, nu ştiu.

— Într-o zi l-am întâlnit pe Kalikst. Ascultă numai… La

Constantinopol a cunoscut un american, doctor sau aşa ceva, şi îndată după primul armistițiu s-a şi măritat cu el. Acum locuiesc în America. I-a scris nu de mult lui Kalikst. Soțul ei e bătrân, ca dracu, dar putred de bogat…

— Măi, măi, repetă Gorbal ca de obicei, ce mai năzbâtie! Dar pe Kalikst îl mai vezi?

— L-am văzut o dată – Walerek se posomori

— Acum este undeva pe frontul de nord. L-am întâlnit la Varşovia.

— V-ați reamintit de isprăvile voastre, nu-i aşa?

Gorbal rosti cuvintele astea pe jumătate glumind, dar regretă pe loc. Walerek păli pe neaşteptate, ca un cadavru, se încordă şi lăsă să-i cadă amândouă mâinile pe masă. Îşi supse din nou buzele, de data asta însă nu din cauza sughițului. Abia după o clipă se uită la Gorbal, dar privirea ochilor lui negri, mari, era atât de rece, de stinsă, încât făcea impresia că priveşte din cealaltă lume.

— Ascultă, Ştefane, nu glumi cu astfel de lucruri. Ştiu că ai cunoştință de. Ele, dar nu-mi poți face nimic. Eu ştiu şi că nu-mi vei face nimic. La ce ți-ar folosi?

Gorbal răspunse ceva nedesluşit.

— Să ştii, Ştefane, continuă Walerek, de data asta treaz de-a binelea, n-am să uit niciodată. Atunci aveam optsprezece ani. Au trecut doar doi ani şi mi se pare că a trecut un veac întreg. Tu ştii oare ce înseamnă să ucizi, la optsprezece ani, un om?

Gorbal simți fiori reci. Bău, în tăcere, al treilea păhărel. Numai după gestul cu care Royski dădu la o parte păhărelul lui, se putea vedea cât era de beat. Vorbea totuşi cât se poate de normal. Atâta doar că lungea cam prea mult vorba.

— Tu îți dai seama, Gorbal, ce înseamnă să ucizi un om pe la spate, cu un glonte în ceafă, când stătea de vorbă cu Kalikst? Tu pricepi? Şi-atunci să-l cari până la mare? Tu pricepi? Să mergi cu cadavrul în trăsura lui Kalikst, o trăsură elegantă, în care el o scotea pe Hania la plimbare, îți aminteşti? În trăsura aia. Mai ții minte?

— Cum să nu? dădu Gorbal din umeri, nerăbdător şi contrariat că trezise aceste confesiuni inutile.

— Vezi, continuă Walerek. Acum sunt beat – buzele moi i se mişcau singure, când nu le sugea între dinți – sunt beat criță, tu ştii, şi aşa se face că-ți vorbesc doar despre asta. Mai târziu n-am să-ți mai spun niciodată nimic, înțelegi? N-am să-ți spun chiar dacă ai vrea tu… chiar j dacă m-ai întreba. Voi nega! Voi spune că nu e devărat. N-am să mai vorbesc, n-am să mai vorbesc, repeta el cu încăpățânare, îți spun că 1 n-am să mai scot nicio vorbă, pentru nimic! n j lume. Despre lucrul acesta vorbesc azi pentru 1 ultima oară. Războiul se termină, începe pacea, 1 dar pricepe: eu n-am să uit niciodată.

Pe neaşteptate. Îşi acoperi fața cu mâinile. 1 Gorbal observă că are mâinile lungi, foarte fru1 moaşe, de rasă, cu degete albe şi subțiri. Nu-şi 1 putea imagina pete de sânge pe aceste mâini. Nu, deşi era la curent cu cele întâmplate, deşi zărise 1 urmele spălate şi chiar cârpa udă pe coridor. Ştiiă nimeni altul nu putuse spăla petele de sânge, 1 decât numai Walerek. Cunoştea toate amănun1 tele şi acum îi era necaz că se ’trădase. Ştia de 1 asemenea că şi Royski e la curent; ar fi fost j bine să nu-i vorbească, totul ar fi rămas doar 1 între ei şi poate, vreodată, mai târziu, i-ar fi J folosit. Cu ochi răzbunători privi la Walerek. 1 Bine că acesta nu băgă de seamă privirea ochi1 lor ăştia mici, rotunzi şi oarecum pe jumătate 1 închişi ai actorului. Walerek continua să-şi țină 9 fața ascunsă în palme,

— Ascultă, afurisitule, grăi Gorbal, termină cu 1 isteria asta. Ia-ți labele de pe bot.

Walerek îşi descoperi fața şi se uită la Gorbal.

Avea ochii pierduți, dar altfel decât înainte: acum i se mişcau fără să-i mai poată stăpâni.

— Dacă n-aş fi actor, ți-aş spune: nu te subestima, omule. N-ai tras tu ieri, cu arma, în evrei? Spune, nu-i aşa?

Walerek îşi umflă disprețuitor buzele.

— E altceva, nu-i ca întâia oară. Acum, chestiile astea nu mai fac impresie.

— Ai vrea tu să se repete primul caz? întrebă Gorbal.

Walerek îl apucă de umăr.

— Ştefane, primul caz a fost îngrozitor. Înțelegi, îngrozitor.

Căci totul a fost pentru nişte bani, de care eu n-aveam cunoştinţă. Toată suma a înghiţit-o Kalikst. A fost ceva înspăimântător. Uneori aş vrea să se repete momentul acela. Să simt până în adâncuri fiorul de atunci, cum se prăbuşeşte totul în mine, cum totul devine rece…

Walerek se cutremură puternic.

Gorbal avu un şoc neplăcut.

— Linişteşte-te, rosti el aspru, linişteşte-te. Eşti ca o bătrână isterică.

Walerek, zâmbind palid, spuse cu amărăciune:

— Am abia douăzeci de ani.

— Ce mai pramatie va ieşi din tine! zise Gorbal cu dispreţ.

— A şi ieşit.

— Nu te subestima, băiete, îţi spun încă o dată. Vei fi civil, vei merge la Universitate, vei uita.

— Nu, Ştefane, asemenea lucruri nu se uită.

În clipa aceea se ridică în mijlocul sălii un maior şi strigă, ca în faţa unui front de soldaţi:

— Domnilor, azi s-a încheiat un armistiţiu. Ne vom întoarce acasă, ne vom întoarce la viaţa civilă, sau vom rămâne în armată, un singur ţel ne va lumina însă calea: refacerea patriei noi, libere. Trăiască Polonia!

Cu toţi ridicară paharele şi le goliră. Lui Walerek îi tremura mâna când puse paharul gol pe masă. Acum toţi cei din jur strigară:

— Trăiască Polonia! Trăiască armata polonă!

Walerek îi spuse lui Gorbal:

— Mi-ajunge. Hai să plecăm de-aici.

Se strecurară repede prin mulţime şi ieşiră în curte. Se făcuse întuneric de.a binelea şi ceaţa începuse să se aşeze pe mantale şi pe trotuare, sub forma unor picături reci. Totul se schimbă în ploaie de toamnă. Walerek îl luă de braţ pe Gorbal şi porniră spre piaţă. Paşii lor răsunau în pustietatea străzilor. Soldaţii se retrăseseră deja în cantonamentele lor.

Se opriră în faţa casei medicului. Walerek îşi luă rămas bun.

— Să-ţi spun ceva, Ştefane, mi-e cam teamă să intrăm în viaţa civilă. M-am dezobişnuit.

— Nici n-ai avut când să te obişnuieşti.

— Da, aşa-i. Şi acum trebuie să mă duc. Cum spunea maiorul? Trebuie să mergem să construim o Polonie nouă? Da, aşa a spus? Păi, să ne-apucăm de construit…

Porni cu mers nesigur spre biserică. După câteva clipe paşii îi deveniră mai siguri; pintenii zornăiau regulat şi sabia izbea trotuarul bătând în ritm, chiar după ce dispăru din ochii lui Gorbal, în ceața sumbră a toamnei.

Acesta nu se mişca din loc. Privea țintă pe urmele lui Walerek.

— Frumoasă Polonie vei mai construi tu, prăpăditule, rosti el, în sfârşit, printre dinți. Apoi se îndreptă spre locul unde fusese încartiruit.

I J. Iwaszkiewicz, *op. Cât.,* p. 184.

I R. Matuszewski, *op. Cât.*

I J. Iwaszkiewicz, *Voroavă despre cărți şi cititori,* Varşovia, 1959, p. 41-42.

I A. Sandauer, *Poeții celor trei generații (Poeci trzech pokoleri),* Varşovia, 1962, p. 78.

I A. Sandauer, *op. Cât.,* p. 80-81; J. Rohozinski, *op. Cât.,* p. 44.

I J. Iwaszkiewicz, *Romanul şi proza (Powiesc i proza), Zycie Warşzawy,* 1963, nr, 93.

I Scurtă (rus.).

IX

În zilele de la sfârşitul lui august şi începutul lui septembrie, când se porni schimbarea vremii, Janusz şi compania lui se aflau într-un marş forțat spre Lomza, iar mai apoi spre frontier a I Eu sunt, Volodia (rus.).

I Gloată (engl.).